

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 42 том 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик**, кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук; **В.В. Корнєщук**, доктор педагогічних наук, професор; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2019

© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

---

*Белінська І. Д.,**кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
та інформаційно-комунікаційних технологій
Тернопільського національного економічного університету**Котовська Т. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Тернопільського національного економічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПЕЙЗАЖУ ЯК ВАЖЛИВОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ПРИРОДИ У ВІРШАХ В. БЛЕЙКА ТА Ф. ТЮТЧЕВА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ВІРШІВ “ТО SPRING” І «ВЕСНА»)

Анотація. У статті проаналізовано типологічну подібність образної структури у поезіях В. Блейка та Ф. Тютчева, визначену спільністю романтичного світогляду та опорою на пантеїстичний концепт природи, яка виступає у обох авторів як першоначалобуття, а також концепція людини і світу, яку обидва майстри художньо реалізували в контексті духовного пошуку європейської культури (найперше в контексті пре- і постромантизму) та, зокрема, еволюції поглядів на природу. Поданий огляд основних наукових досліджень з заявленої теми. Окреслені основні типологічні відмінності та подібності з відповідним трактуванням, що базується на детальному вивченні характеру митецьких вирішень обох майстрів. Наголошено на зміні інтерпретації ролі пейзажу в епоху романтизму, який набуває самоцінного характеру й постає певним центром, носієм об'єктивних цінностей, з якими коригуються думки, почуття та вчинки людей. Крізь дослідження проведені основні компаративні аспекти, виражені персоналіями та конкретними текстами. Відстежені основні засоби репрезентації глибинного, міфологічного плану образу весни у Блейка та Тютчева. Відображена цікавість до народних джерел літератури та фольклорний досвід у поетичній традиції Ф. Тютчева. Тютчев же більш близький і до фольклорної російської традиції, і до живої природи, хоча, як ми знаємо, не залишається байдужим до алегоричних фігур. Суто «пантеїстичний» момент у Блейка позбавлений «земних соків»; Тютчев, захоплений завданням одухотворити природу, не «вносить» у пейзаж узятої з традиційного арсеналу міфологеми, а намагається шукати приховані «силові лінії» у самій природі. Відзначено, що традиційні образи народної творчості є наявними і у поетичному матеріалі Вільяма Блейка. Виразна спиритуалізованість зображення свідчить про заглиблення автора в сакральні тексти давнини, канонічні й гностичні, й визначає більш характерну для стилістики Блейка орієнтацію на мовно-образні стереотипи біблійного характеру і традиції християнського образотворчого мистецтва (їх вплив очевидний і в живопису Блейка).

Ключові слова: концепт, пейзаж, пантеїзм, культура, фольклор, образ, поезія, лірика, тема.

Постановка проблеми. Втілення новітніх концептуальних досліджень виражається у конкретизації теоретичних концептів для вивчення, у форматуванні особистісного естетико-літературного, філософсько-світоглядного, поетологічного діалогу авторів, які перебували в різних суспільно-історичних та ціннісних координатах епохи, певної історичності, реалізації власного погляду на сутність та призначення літератури, а також символічно-образний та контекст її рецептивно-інтерпретаційного існування. Сьогодні в українській літературознавчій науці актуальним виявляється як осмислення замовчуваної, забутої і маловідомої національної літературної спадщини, так і реінтерпретація класики, освоєння нових теорій та методологій, проведення будь-яких порівняльних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. У вітчизняному літературознавстві постає Вільяма Блейка представлена лише фрагментарно: за винятком поодиноких розвідок (Д. Наливайка, Д. Дроздовського) немає синтетичних літературознавчих праць, у яких ґрунтовно висвітлювались би основні аспекти творчості поета. Дослідження творчості Тютчева, безумовно, налічують не один десяток наукових розвідок, проте вони відбувались переважно у радянський час, тому можна стверджувати про їх тенденційність та орієнтацію на російську літературознавчу думку.

До того ж в останні десятиліття можна спостерігати свого роду незаслужене «затишшя» у «тютчевіані» (за винятком декількох українських вчених – М. Гіршман, А. Домашенко, І. Козлик).

Отже, компаративні аспекти, виражені персоналіями, конкретними текстами, проведені крізь дослідження заявленої теми статті.

Мета статті. Новітні напрями дослідження літературно-художнього простору екстраполюють класичні тексти в матерію новочасних методик, тож вибір двох геніїв-поетів В. Блейка та Ф. Тютчева – дітей буремної романтичної епохи, як об'єктів для нашої короткої компаративної розвідки, є зрозумілим. Адже один постав на початку вказаного періоду, а інший – завершу-

вав його. Вклад обох у світову скарбницю культури є безсумнівним. Отже, порівняльне дослідження особливостей літературного пейзажу як важливого компонента концепту природи з урахуванням національної своєрідності поетологічних систем англійської та російської літератури на матеріалі віршів В. Блейка та Ф. Тютчева "To Spring" і «Весна» є спробою розглянути типологічні спорідненості та відмінності у руслі сучасних шкіл та підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поети-романтики В. Блейк і Ф. Тютчев – представники бурхливого романтичного періоду, який зняв чимало ідеологічних та естетичних табу, в тому числі й у сфері художнього трактування природи. Якщо в попередні епохи бароково-рокайльний чи класицистичний пейзаж був чимось подібним до театральної декорації, покликаної акцентувати додаткові нюанси людського життя, то в романтизмі природа набуває самоцінного характеру й сама постає певним центром, носієм об'єктивних цінностей, з якими коригуються думки, почуття та вчинки людей. Відповідно виникає інтерес до концепцій пантеїстичного характеру, які, на відміну від звичної християнської теологічної моделі (і внутрішньо залежної від неї дійсної моделі XVIII ст.) мислять Божество не трансцендентним, позаприродним, а намагаються відчутти подих духу в житті реального ландшафту. Концепт природи у Блейка і Тютчева має виразні риси типологічної подібності саме завдяки пантеїстичному характеру митецьких вирішень обох майстрів.

Однак ця очевидна подібність досі майже не приваблювала дослідників. Тобто про пантеїзм Блейка написано чимало [1; 2; 3], так само як і про пантеїзм Тютчева [4], про його філософські погляди [5; 6; 7], про типологію пейзажу [8], але конкретного порівняння пейзажу в художніх світах цих двох творчих індивідуальностей не проводилося. Власне, серед численних розвідок, присвячених творчості цих двох поетів, вирізняється лише нещодавнє дослідження О.А. Донских [9], але й воно не зосереджується конкретно на пейзажному образі.

Однак цей аспект дослідження дозволяє вирішити чимало конкретних проблем, які виходять за межі власне літературного пейзажу. Адже пантеїстичне світосприйняття несумісне з християнською вірою, отже, «сретичні», як для християнина, позиції Блейка, так само як і релігійно-ідеологічний складник світогляду Тютчева, що начебто намагався офіційно триматися православ'я, можна оцінити набагато точніше із залученням категорії пантеїстичного концепту.

У рамках невеликої статті це зробити можна, проте лише на відповідно «малому» й конкретному матеріалі. Тому ми обрали за об'єкт аналізу два вірші Блейка і Тютчева, які виразно об'єднують вже «дзеркальність» поетичної теми: "To Spring" і «Еще земли печален вид...» – весняне пробудження природи. Власне, у Тютчева є багато віршів на «весняну» тему – «Весенние воды», «Весеннее успокоение», «Весна» («Как ни гнетет рука судьбы...»), «Зима недаром злится...» та ін. Ми обираємо для порівняння з віршем Блейка текст Тютчева «Еще земли печален вид...» винятково через більш виразний паралелізм його художніх вирішень до тексту Блейка.

Тема весняного оновлення природи – одна з «вічних тем» мистецтва, закарбована ще у національному фольклорному досвіді. Весна – образ архетипного плану, який корениться в народній підсвідомості й породжує неповторні національні літературні модифікації: достатньо пригадати, що у всіх наро-

дів світу існували колись божества Весни, на зразок слов'янської Весни-весняночки. Отож, найперше цікаво спостерегти, чи ж репрезентовано у Блейка та Тютчева цікавість до цього глибинного, міфологічного плану образу весни.

Відомо, що цікавість до народних джерел літератури передусім властива романтизму німецькому, а російський романтизм багато що наслідував з німецького досвіду, отже, слов'янофілство Тютчева корениться саме тут. Увага Тютчева до фольклорного досвіду у цій сфері безперечна: досить пригадати хоча б відоме «Зима недаром злится...» з персоніфікованими, відверто запозиченими з усної народної творчості постатями старої зими й юної весни. Блейк же, до мозку кісток городянин, від фольклору був досить далекий: ті англійські романтики, які певною мірою на фольклор спиралися (Лем, Водсворт, Кольридж), були від нього молодші, й їхні шляхи пересікалися епізодично. Та вірш Блейка "To Spring" (цикл «Пісні невинності», 1789) містить традиційні образи народної творчості.

TO SPRING

O thou with dewy locks, who lookest down
Thro' the clear windows of the morning, turn
Thine angel eyes upon our western isle,
Which in full choir hails thy approach, O Spring!

The hills tell each other, and the list'ning
Valleys hear; all our longing eyes are turned
Up to thy bright pavilions: issue forth,
And let thy holy feet visit our clime.

Come o'er the eastern hills, and let our winds
Kiss thy perfumed garments; let us taste
Thy morn and evening breath; scatter thy pearls
Upon our love-sick land that mourns for thee.

O deck her forth with thy fair fingers; pour
Thy soft kisses on her bosom; and put
Thy golden crown upon her languish'd head,
Whose modest tresses were bound up for thee [10, 78].

О светлый Гений с влажными кудрями,
Глядящий из промытых окон утра!
Ты взором ангельских очей окинь
Наш остров западный: он ждет Весны!

Перекликаются холмы и доли;
Глаза на твой блистающий шатер
Устремлены: в наш край стопой святой
Шагни через восточную гряду!

Нам утренним дыханьем и вечерним
Упиться дай! Пускай целуют ветры
Твою благоуханную одежду.
Земля полна истомы. Жемчугами

Украсть и поцелуями осыпъ
Ей грудь, перстами чудными надень
Златой венец на голову, чьи косы
Стыдливо для тебя расплетены.

(Переклад російською В.А. Потанової) [10, с. 79]

Пісні ці «зображують світлий світ дитинства начебто крізь призму свідомості немовляти, яка ще не пройшла спокуси життєвим досвідом. Це своєрідна ретроспективна утопія безгрішного й щасливого дитинства людства...», – писав В. Жирмунський [5, с. 21]. Автор уживає чисті й яскраві фарби для створення образу «юного світу», в якому впадають в око неповторні у своїй конкретності деталі.

O thou with dewy locks who lookest down
Thro' the clear windows of the morning...

Сповнена жагучого, язичницького еротизму картина осипання цілунками Землі, що палко прагне цих дотиків генія Весни, який очікується на «західному острові» з нетерпінням:

O deck her forth with thy fair fingers; pour
Thy soft kisses on her bosom; and put
Thy golden crown upon her languish'd head,
Whose modest tresses were bound up for thee.

Водночас Геній весни начебто зітканий з напівматеріального ефіру, плоть його розріджена:

Come o'er the eastern hills, and let our winds
Kiss thy perfumed garments...

І ця виразна спиритуалізованість зображення свідчить вже й про заглиблення автора в сакральні тексти давнини, канонічні й гностичні, й визначає більш характерну для стилістики Блейка орієнтацію на мовно-образні стереотипи біблійного характеру і традиції християнського образотворчого мистецтва (їх вплив очевидний і в живопису Блейка).

Тютчев же більш близький і до фольклорної російської традиції, і до живої природи, хоча, як ми знаємо, не залишається байдужим до алегоричних фігур. Якщо у Блейка суто «пантеїстичний» момент усе ж таки позбавлений «земних соків», то Тютчев, не менш, ніж Блейк, захоплений завданням одухотворити природу, усе ж таки не «вносить» у пейзаж узяті з традиційного арсеналу міфологеми, а намагається шукати приховані «силові лінії» у самій природі. Вірною видається формула В. Брюсова: «Справжнє буття має лише природа в її цілому. Людина – лише «мрія природи». Її життя, її діяльність – лише «подвиг марний». Ось філософія Тютчева, його приховане світопоглядання. Цим широким пантеїзмом пояснюється чи не вся його поезія» [4, с. 195].

Еще земли печален вид,
А воздух уж весною дышит,
И мертвый в поле стебель колыхает,
И елей ветви шевелит.
Еще природа не проснулась,
Но сквозь редящего сна
Весну послышала она,
И ей невольно улыбнулась...
Душа, душа, спала и ты...
Но что же вдруг тебя волнует,
Твой сон ласкает и целует
И золотит твои мечты?..
Блестят и тают глыбы снега,
Блестит лазурь, играет кровь...
Или весенняя то нега?..
Или то женская любовь? [11, с. 83]

Подібність образного ладу вірша Тютчева до образності вірша Блейка очевидна. Так само як у Блейка, теплий цілунок повітря пробуджує змертвілу землю, так само вдається поет до чистих і свіжих фарб («золотит твої мрії», «Блестят и тают

глыбы снега, Блестит лазурь»). Але, по-перше, тут відсутня декоративна, ренесансно-барокова пишнота, властива образності Блейка; натомість Тютчев більш рішуче «олюднює» пейзаж через прийом образного паралелізму, вводячи сюди vox humana, який співає про любовне томління людини, ще й тонко акцентує пейзажні реалії:

И мертвый в поле стебель колыхает,
И елей ветви шевелит.

Висновки. Отже, за усієї різниці авторських ідіостилів, вірші Блейка і Тютчева, присвячені весняному оновленню природи, є суттєво подібними. І визначається ця подібність імпліцитно присутнім у обох поетів пантеїстичним концептом природи, яка постає вічно живим і творчим началом буття. Обидва автори водночас насичують еротичністю (як це спостерігається і в фольклорі) весінне оновлення природи і одухотворяють цей момент, відмовляючись від традиції зводити роль пейзажу до гла, до декорації.

Подальші дослідження у цій сфері значно б доповнили й узагальнили ці спостереження.

Література:

1. Токарева Г.А. Миф в художественной системе У. Блейка : автореф. дис. ... д-ра филол. наук ; Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 2005. 37 с.
2. Damon S. Foster. A Blake Dictionary: The Ideas and Symbols of William Blake. N.H. : University Press of New England, 1988. 573 p.
3. Johnson M. L. William Blake. The English Romantic Poets: A Review of Research and Criticism. 4th ed. Ed. Frank Jordan. New York : Modern Language Association, 1985. P. 113–252.
4. Брюсов В.Я. Ф.И. Тютчев. Смысл его творчества. Собр. соч.: в 7 т. Москва : Худож. лит., 1975. Т. 6. С. 193–208.
5. Касаткина В.Н. Вера и неверие Ф.И. Тютчева. Религиозные и мифологические тенденции в русской литературе XIX века. Москва : Б.м., 1997. С. 76–88.
6. Курганов Е. Тютчев – мыслитель. *Звезда*. 1999. № 6. С. 188–201.
7. Погорельцев В.Ф. Проблема религиозности Ф.И. Тютчева. *Вопросы философии*. 2003. № 6. С. 136–141.
8. Абузова Н.Ю. Типология пейзажа в лирике Ф.И. Тютчева : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; Барнаул. гос. пед. ун-т. Самара, 2000. 20 с.
9. Донских О.А. В поисках полноты освобождения (Блейк и Тютчев). *История и теория культуры в вузовском образовании*. Новосибирск, 2003. С. 98–103.
10. Блейк У. Избранные стихи: Сб. /Сост. А.М. Зверев. На англ. и русск. яз. Москва : Прогресс. 1982. 558 с.
11. Тютчев Ф. И. Лирика. В 2 т. Т. I. Москва : Наука, 1966. 447 с.
12. Жирмунский В. Вильям Блейк. Блейк В. Избранное. В пер. С. Маршака. Москва : Худож. л-ра, 1965. С. 5–34.

Bielska I., Kotovska T. Peculiarities of literature landscape as an important part of the nature concept of William Blake's and Fedir Tiutchev's Lyrics (on the example of the analysis of the poems "To spring" and "Spring")

Summary. The typology of imagine structure in W. Blake's and F. Tjutchev's poetry which is determined by common Romantic point of view and using a pantheistic concept of Nature as a beginning of life is analyzed in the article. The conception of the Man and the Universe, which was realized by both poets in the context of spiritual search of European culture has been investigated. Main similarities and differences in the poets decisions of their life reaction has been revealed, which based on the detailed investigation of the poets' art implementation. The review of the related scientific issues has

been presented. There have been also mentioned the change of landscape role in the poetic activity during the Romanism period, where it got its own inherently valued character and became the particular centre and a repository of objective values, which effected human's thoughts, feeling and behaviors. The article also deals with the dominated comparative aspects, defined by personalities and real texts. The main means of the deep mythological spring image representation of both in Blake's and Tjutchev's poetry have been traced. Tjutchev's concernment in folk art sources and its reflection in his lyric heritage is mentioned. It has also been shown that the Russian poet is closely connected with both national folk art and live nature, but he remains unindifferent to allegoric figures. "All-pantheistic" aspect of William Blake poetry is deprived

from "real sources"; Fedir Tjutchev being captivated by the task to inspire the nature, doesn't try to bring into nature images the mythologema taken from the traditional arsenal, but he tries to look for hidden "strength lines" in the nature itself. It has been pointed out that traditional images of folk art are present in Blake's poetry too. The precise spirituality of descriptions witnesses about author's deeping into sacral ancient texts, canonic and Gnostic and it defines more specific for Blake's style orientation to linguistically image-structure stereotypes of the Bible character and traditions of the Christian visual art which influence is also seen in Blake's paintings.

Key words: concept, landscape, culture, ethnic culture, pantheism, image, poetry, lyrics, theme.

Маркова М. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

«90/60/90» ВІКТОРА ВИННИКА VERSUS «ТРАНСКЛІМАТ» АНДРІЯ ЮРКЕВИЧА

Анотація. Стаття присвячена порівняльному аналізу текстів двох молодих галицьких авторів – Віктора Винника («90/60/90») та Андрія Юркевича («Трансклімат») за основними художньо-естетичними параметрами.

Стверджується, що історія створення збірок «90/60/90» та «Трансклімат» значною мірою подібна, а їх назви є особистісно значимими для митців. Сюжетно-композиційна побудова аналізованих книг дещо різниться. Текст В. Винника розпадається на низку фрагментів, композиційно маркованих, проте ніяк не названих. Більшість із них жанрово тяжіють до оповідання, однак є й такі, які чітко виявляють риси новелістичного жанру, оповідання в оповіданні та навіть казки. ВА. Юркевича кожна розказана історія здебільшого оформлена в окремих текст із власними назвою, зав'язкою, кульмінацією та розв'язкою. Жанрово найбільше із них належать до оповідання, есе, а також новели, проте є й цікаві авторські жанрові визначення («Мораліте»). Тексти обох збірок сформовані за асоціативним принципом, у них немає яскраво виражених смислових центрів. Тематично вони надзвичайно споріднені, поезія здебільшого заснована на реаліях одного місяця і часу – Галичини 90-х рр. минулого століття. Багато спільних рис виявляють і образи нараторів. Насамперед це самоіронія та гумор у сприйнятті навколишнього світу. Обидва наратори інтелектуали, що відчувається у їхніх рефлексіях стосовно зображуваного, а також хороші психологи, поезія дають дуже влучні характеристики людей, про яких розповідають.

Зроблено висновок про те, що збірки «90/60/90» В. Винника та «Трансклімат» А. Юркевича виявляють численні збіги на сюжетно-композиційному, ідейно-тематичному та образному рівнях. Отримана від авторів інформація дозволяє кваліфікувати їх як типологічні. Констатовано, що виявлені контрасти логічно пов'язувати насамперед із біографічними відмінностями письменників.

Ключові слова: «90/60/90», композиція, мотив, порівняльний аналіз, образ, тема, «Трансклімат», сюжет.

Постановка проблеми. Порівняльне літературознавство в українському науковому дискурсі може вважатися галуззю відносно молодого. І якщо за останні двадцять років вітчизняна компаративістика і досягла певних успіхів у вивченні класичних текстів світового письменства, то твори сучасної художньої літератури, а тим більше молодих і малодосліджених письменників майже ніколи не стають у ній предметом дослідження, у зв'язку з чим розвідки такого характеру набувають особливої актуальності та наукової ваги.

Метою нашої статті є порівняльний аналіз текстів двох галицьких авторів – Віктора Винника («90/60/90») й Андрія Юркевича («Трансклімат») за основними художньо-естетичними параметрами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена нами проблема досі не отримувала наукового осмислення у літературознавчій науці. Посеред публікацій, що мають до неї певний стосунок, можемо назвати хіба що інтернет-повідомлення про презентації збірок «90/60/90» та «Трансклімат» у різних містах України [1–4].

Виклад основного матеріалу. Обидва автори проживають у містечку Трускавець, що у Львівській області. Віктор Винник – художник і відомий рок-музикант і автор пісень, фронтмен популярного гурту «МЕРІ». Андрій Юркевич – театральний режисер, актор, письменник, журналіст, громадський діяч, художній керівник студентського театру «Альтер», член Національної спілки журналістів України.

Історія створення збірок значною мірою подібна. В основу «90/60/90» В. Винника лягли цікаві випадки з біографії письменника, записати які його спонукали знайомі, яким він їх переповідав. Історії «Трансклімату», більшість із яких так само малиреальне місце у житті А. Юркевича, спочатку існували як записи у соціальній мережі фейсбук. Обидві книги побачили світ у 2017 р., проте перша, за словами В. Винника, написана ще десять років тому, тобто на початку 2000-х рр. [2].

Назви збірок є особистісно значимими для їх авторів. В. Винник пише про неї так: *«Вона, як побачите, жодного стосунку до моди не має, а жаль <...> 90: якщо в моєму житті щось важливе і відбувалось, то почалося воно у неоднозначних 90-х. Тобто дійсно вагомі речі, які мали вплив, трапилися на фініші тисячоліття, такі тоді. 60: прямого зв'язку з назвою це число не має, та якщо дуже захотіти... Я не жив у 60-х. Так само, як і більшість тих, хто читає ці рядки. Але, дорогі мої, хіба не б'ється частіше серце, хіба не блищать очі, а губи мимоволі починають ворухитися, промовляючи незрозумілі слова на English, коли ставиш платівку, бажано вінілову, з написами: Beatles, RollingStones, Doors та ін.? А якщо поглянути на зворотній бік конверта, то поряд з назвами пісень побачимо цифри «196...». 60-ті... Стиляги, бітники, Гагарін, Вудсток. Не жили ми тоді! Не носили штани-трубочки і бакенбарди, такі, що сам О. С. Пушкін позаздрив би. Що поробиш, епоху не вибирають. Отже, з усього вищесказаного стає зрозуміло, що 60-і роки ХХ століття були веселими рок-н-рольними часами»* [5, с. 11–12].

Слово «трансклімат» – неологізм А. Юркевича. Сам митець пояснює його так: *«Я визнаю себе транскліматом через те, що вважаю себе людиною, яка народилася не в тому поясі, не з тою погодою, мені не подобається кліматичний пояс, у якому я живу. Звідси це слово, якщо говорити про назву книжки»* [1].

Сюжетно-композиційна побудова аналізованих збірок дещо різняться. Текст книги В. Винника розпадається на низку фрагментів, композиційно маркованих, проте ніяк не названих. Більшість із них жанрово тяжіють до оповідання, однак є й такі, які чітко виявляють риси новелістичного жанру – лаконічність, сконцентрованість змісту, динамізм, несподівану розв'язку (найбільш яскравий приклад – історія про те, як хлопці відводили додому п'яного чоловіка, котрий заснув на снігу прямо під вікнами їхнього гуртожитку) і навіть казки (приміром, розповідь про те, як головний герой помандрував до сучасної Баби-Яги – самогонниці за чарівним предметом – горілкою) та оповідання в оповіданні (оповідь про продавця чудодійного засобу із промовистою назвою «Х», який, своєю чергою, викладає власну життєву історію схвильованим учителькам).

В А. Юркевича кожна розказана історія здебільшого оформлена в окремий твір із власними назвою, зав'язкою, кульмінацією та розв'язкою, хоча є й тексти, які поєднують кілька оповідок (наприклад, «Жорж Тихонович»). Жанрово найбільше із них, як і у збірці «90/60/90», належать до оповідання («Андрійко і швейна фабрика», «Цирк», «Ужгород – Городище» та ін.), а також новели (наприклад, «Слава Ісусу!», «Потяг», «Нічна пригода»), проте є й цікаві авторські жанрові визначення, щоправда зовсімнеканонічні, як то «Мораліте». Також варто звернути увагу на назву серії, у межах якої був опублікований «Трансклімат», – «Есе про все». До жанру есе ми б зарахували, зокрема, такі її тексти, як власне «Трансклімат», «Базар у Дрогобичі», «Весна».

Тексти обох збірок сформовані за асоціативним принципом, у них немає яскраво виражених смислових центрів. Проте події у «90/60/90» більш-менш зберігають логічну хронологічну послідовність: дитинство наратора, шкільні роки, навчання в університеті, робота у школі. У «Транскліматі» такої вираженої послідовності не спостерігаємо – розповіді про дитинство перериваються тут історіями про роботу на ринку, оповіді про юні роки перемішані з переказами подій чужого життя.

На найбільш поверхневому рівні як «90/60/90», так і «Трансклімат» прочитується як автобіографічний текст. Проте автори наголошують на тому, що їхні збірки не є ані автобіографіями, ані мемуарами. Тематично вони надзвичайно споріднені, позаяк здебільшого засновані на подіях одного місця і часу – Галичини 90-х рр. минулого століття.

Як В. Винник, так і А. Юркевич розпочинає свою оповідь із дитинства. Перший згадує про те, як розмальовував крейдою стіни квартири та шматував ножицями імпорتنі штори, другий – про те, як шкодував нібито замкнених у водонапірній вежі глухонімих рабів. Обидва розповідають про батьків та перші роки навчання у школі.

Школа у В. Винника й А. Юркевича зображена по-різному. Причина – у віковій різниці авторів (В. Винник народився у 1976 р., А. Юркевич – у 1983 р.). Перший навчався ще у радянській школі з її неодмінними атрибутами: *«тіонерія, збори макулатури та металобрухту, зустрічі з солдатами тієї ж армії на 9 травня»* [5, с. 13]. Другий пішов до школи в переддень розвалу СРСР і, будучи вихований в антикомуністичному дусі, з молодших класів найбільше запам'ятав, як портрет Леніна на шкільній стіні було замінено на портрет Тараса Шевченка: *«То був тоді тисяча дев'ятсот дев'яностий рік, а я ходив вже до першого класу. У школі нас учили не тільки*

абетки, але й того, що вождь світового пролетаріату нас, маленьких радянських дітей, дуже любить і завжди за нами спостерігає. Як доказ, у нашому класі висів великий портрет самого Спостерігача, просто над столом учительки. Так що не тільки «товарищ Ленін» міг бачити з великого портрета в позолоченій дерев'яній рамі нас, але і ми цілим класом змушені були дивитися кожного дня на його лик. Для мене то була життєва травма і трагедія. Вихований до того часу дідусем, якого дуже любив і вірив йому понад усе, я не міг зрозуміти, чому в класі над учителькою висить портрет чорта? Адже дідусь чітко пояснив, хто то є! <...> А в кінці серпня бомба в чемодані (виділення авторське – М. М.) таки розірвалася, Радянський Союз розпався, Україна стала незалежною. А ще через тиждень ми знову пішли до школи в другий клас <...> Подиву нашому не було меж. Леніна на стіні не було, а замість нього висів портрет Тараса Шевченка, щоправда, в тій самій позолоченій дерев'яній рамі» [6, с. 53–59] згадують момент майбутнього професійного самовизначення. В. Винник обирає художній факультет: *«На той час я вже закинув малювання, але, як кажуть, талант не проп'єси. Тому коли гостро постала проблема ким бути, тобто куди піти навчатися, варіантів практично не було – я буду вчитися на художника. Правда, проскакували якісь несанкціоновані думки про медицину, але зі зрозумілих і не дуже причин вони так і залишилися думками»* [5, с. 45]. А. Юркевич, *«не послушавши батьків, пішов із дев'ятого класу вчитися в бурсу на продавця продовольчих та непродовольчих товарів»* [6, с. 114], щоправда потім таки закінчив Дрогобицький педуніверситет і став дипломованим філософом.

Історії зі студентського життя складають основний масив тексту збірки В. Винника. В А. Юркевича з таких історій лише одна – про те, як його разом із друзями було абсолютно абсурдно затримано дрогобицькими міліціонерами за зберігання «забороненої літератури» – творів І. Канта, Й. Фіхте, Ф. Ніце та Б. Шульца. (До слова, у збірці «90/60/90» теж є епізод про малоприємне спілкування автора з представниками правоохоронних органів [5, с. 120–122]). Натомість у «Транскліматі» багато оповідок, героями яких є знайомі чи навіть незнайомі авторові люди («Згоди», «Мораліте», історія про коня та про бездомного тощо). Також у збірці є кілька оповідань на політичну тематику, які публікувалися А. Юркевичем у різних виданнях під псевдонімом і загалом не вписуються в обраний нами інтерпретаційний контекст. Композиційно вони теж виокремлені – вміщені наприкінці книги («Дешифратор», «Кабінетний сон», «Свідки Європи»).

Подібно описані у В. Винника й А. Юркевича і роки по закінченні університетів. Обидва працювали у сільських школах (В. Винник у селі Уличне Дрогобицького району, А. Юркевич – у селі Верхні Лайдаки Перемишлянського району), обидва шукали своє місце у світі – В. Винник як музикант, А. Юркевич – як театральний режисер. У зв'язку з цим масою у збірках і цілу низку споріднених мотивів – вчителювання, гастролю, алкогольні та дорожні пригоди тощо.

Наскрізною темою обох книг можна назвати 90-ті. У їх змалюванні авторами є як збіги, так і контрасти. В. Винник, розповідаючи у своїх численних інтерв'ю про історію створення «90/60/90», наголошує, що хотів із її допомогою змінити клішоване розуміння 1990-х рр. як «лихих», розвінчати цей поширений стереотип [2]. Для нього – це надзвичайно щасли-

вий час дитинства і студентської юності, теплу атмосферу яких він і намагається донести до своїх читачів: «...*надворі був початок 90-х... Часи, про які зараз прийнято говорити як про застій, розруху і т. д. Часи, про які зараз знімають фільми, де у головних ролях неодмінно фігурують благородні і не дуже розбійники. Але, попри все, ці часи стали фінішною прямою тисячоліття, було відчуття, наче щось зміниться, а головне – була надія...*» [5, с. 45]. У В. Винника 90-ті рр. – не стільки історичні, як метафізичні – гесіодівський «золотий вік», міфологічний першочас перших людей, перших предметів, перших дій, перших вражень. Так, автор зазначає, що у 1990-х рр. «...*все було нове і цікаве*» [5, с. 12], «...*тоді ми зовсім не відчували себе нещасними і обдуреними. Навпаки, все було нове, цікаве, а головне – все здавалося реальним!*» [5, с. 36–37]. У ці роки він полубив музику, яку ще сприймав по-міфологічному недискретно («...*тоді я ще вмів сприймати музику цілісно, не розкладаючи її подумки на аудіодоріжки, не порівнюючи і не аналізуючи*» [5, 29]), купив першу гітару, написав першу пісню, слів якої сьогодні вже не пам'ятає.

А. Юркевич висловлюється про цей період більш стримано: «*Так-то було під кінець комуни (виділення авторське – М. М.)*» [6, с. 23], проте водночас зазначає: «*От є ж такі пацієнти, що ностальгують за совком? Є. А я такий пацієнт, що тепло згадує сам початок дев'яностих (середину ні, бо то було справді трешняково). Згадую тепло з різних причин, але найголовніша причина – це зайнятість батьків*» [6, с. 62]. Для

В. Винник

«Наступний виїзний концерт став не менш захопливим, принаймні для нас. Цього разу треба було зіграти в літньому християнському таборі в Карпатах <...> За годину ми прибули в райцентр, де втрамбувалися у добре знайомий з дитинства ЛАЗ. Місяця виявилися не стільки стоячими, скільки висяданими. День був базарний, і селяни, затоварившись, везли додому... ну, все, що їм треба: чорнівецькі килими, ковбасу, голландський сир, майонез, гумові чоботи, чуні, солодку воду, цинкові і пластмасові відра, а також інкубаторних курчат і малих свиней у мішках з-під картоплі» [5, с. 123].

Або:

В. Винник

«Купити хоч щось тоді було не просто важко, а дуже важко. На прилавках продуктових магазинів красувалась консервована морська капуста, а у «Культоварах» – зошити. Гітар просто не було – цезли. Насправді цезли не лише гітари. Усі товари, які мали хоч якусь цінність, прямували за кордон. Вірніше, не за кордон, бо це звучить гордо, а в братню республіку Польщу» [5, с. 20].

Якщо говорити про образну систему обраних нами для аналізу збірок, то насамперед потрібно звернути увагу на те, що у книзі «90/60/90» центральним образом є розповідач, котрий сам бере участь у всіх тих подіях, про які розповідає, тоді як у збірці «Трансклімат» – це оповідач, тобто персонаж, який оповідає не лише про те, у чому був безпосередньо задіяний, але й про те, що просто бачив чи про що почув від когось іншого.

Обидва уникають прямих самохарактеристик. Так, В. Винник повідомляє лише про свої музичні смаки, а також про те, що не любить точні науки і ноти та іноді може бути надмірно допитливим. А Юркевич, як уже згадувалося, характеризує себе як «трансклімата»: «*Я – трансклімат. Людина, яка наро-*

нього 90-ті рр. – це насамперед час здобуття Україною незалежності та важливих історичних подій, які метонімічно втілилися у трансформаціях дрогобицького базару: «На початку дев'яностих у моєму рідному Дрогобичі відбувалося багато змін. Мені, малому хлопцеві, це було дуже помітно: жив я біля базару <...> Треба сказати, що базар став базаром, коли розвалився Союз (виділення наше – М. М.), до того, за часів комуни, на торговищі продавали дуже скутий, нецікавий крам <...> На початку дев'яностих наш звичний базар раптом став дуже яскравим, наповнився кольоровими светрами з написами «Бойз», джинсами «Піраміда» і «Мальвіна», пахнучими турецькими куртками з криво зшитих поміж собою клаптиків шкіри, корейськими різнокольоровими ангоровими светрами і беретами (всі дівчата в Дрогобичі у той час ходили в беретках), жуйками, шоколадками, гонконзькими електронними годинниками з музикою і без <...> Різний крам заповнив наш канонічний (виділення авторське – М. М.) базар <...> До нас приїхали поляки! <...> З часом ті базари ставали все меншими, а потім і зовсім зникли, їздити в Україну стало не вигідно, та й життя у Польщі покращилося» [6, с. 12–28].

Багато спільних художніх образів та мотивів аналізованих збірок завдячують реаліям 90-х рр. Так, в обох авторів згадуються популярні у той час товари, тотальний дефіцит, контрабанда за кордон тощо. Окремі пасажі у цьому контексті є надзвичайно подібними.

Порівняймо:

А. Юркевич

«Коли ідеши в суботу на гриби майданівським автобусом, о шостій двадцять виїзд, то оті щасливі господарі з новокупленими поросятами якраз вертають додому. Поросята після пережитого стресу втомлено і жалібно повискують, господарі перемовляються вдоволено і зрідка між собою, всі у планах на майбутнє. Автобус переповнений. Густо пахне цибулею і свіжим вухлопом (виділення авторське – М. М.)» [6, с. 18].

А. Юркевич

«Панував тотальний дефіцит, полиці були напівпорожні. Як тільки в магазин завозився товар, будь-який, люди вишикувалися в довжелезні черги і купували все на світі: чоловічі шкарпетки чи пральні машини, іграшки чи телевізори, посуд чи подушки. Не мало значення, що ти купуєш, головне – позбутися тих паперових рублів. Навіть труни купували про запас, не раз бачив, як сусіди-пенсіонери оглядали перед домом свої цюйно куплені труни, які потім обайливо пакували на горіще. Суцільний дефіцит поширювався як на життя тутешнє, так і на потойбічне» [6, с. 15–16].

дилася не в тій кліматичній зоні. Мені би більше пасували сієстові широти. Ні, не тому, що я такий лінивий і люблю поспати посеред білого робочого дня, просто от відчуваю, що саме сієстові широти – то моє, і навіть сама плинність буття і розміреність у плануванні дня є такою, що мене не влаштовує» [6, с. 6–7].

Водночас незважаючи на такі лапідарні самоозначення, перед читачем постають доволі об'ємні образи, при чому навіть в еволюційному розрізі, позаяк текст експлікують основні етапи життєвого шляху авторів. Між цими образами є багато спільного. Насамперед, це самоіронія та гумор у сприйнятті навколишнього світу. Збірки написані у надзвичайно легкій, веселій, оптимістичній манері, що добре характеризує нара-

торів. Обидва наратори – інтелектуали, що відчувається у їхніх рефлексіях стосовно зображуваного, а також хороші психологи, позаяк дають дуже влучні характеристики людей, про яких розповідають (А. Юркевич навіть пропонує власну класифікацію покупців на ринку [6, с. 128–135]). Натомість відмінності в цих образах детерміновані, на наш погляд, передусім біографічними моментами – абсолютно закономірним є те, що у книзі В. Винника переважають екскурси автора на музичні теми, тоді як в А. Юркевича спостерігаємо здебільшого філософські відступи та політичні роздуми.

Посеред інших згадаємо також спільні для обох збірок художні образи священників та художників.

На жаль, обмежений обсяг статті дозволяє нам зупинитися лише на змістовому рівні текстів В. Винника та А. Юркевича, залишивши поза межами дослідження мовний рівень, проте це може стати предметом окремої наукової розвідки.

Висновки. Як бачимо, книги «90/60/90» В. Винника та «Трансклімат» А. Юркевича є спорідненими за багатьма художніми ознаками і виявляють численні збіги на сюжетно-композиційному, ідейно-тематичному та образному рівнях. Отримана від авторів інформація дозволяє кваліфікувати їх як типологічні. Виявлені нами контрасти пов'язуємо насамперед із біографічними відмінностями письменників.

Література:

1. «Есе про все» або короткі історії з життя і про життя. URL: <https://syla.news/2017/11/20/ese-pro-vse-abo-korotki-istoriyi-z-zhyttya-i-pro-zhyttya/>.
2. Зелена Н. Віктор Винник і його «90/60/90»: «Моя книга – це шматок шебеню в оборонному валі, який нині будемо проти совка!». URL: <http://djerela.com.ua/news/truskavets/v-ktor-vinnik-yogo-90-60-90-moya-kniga-tse-shmatok-shchebenyu-v-oboronnomu-val-yakiy-nin-budu-mo-pro>.
3. Йому це вдалося: перші «Есе про все» від Олександра Гейдека – вже в читача. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=52534>.
4. Книгу «90-60-90» писав в електричках. Віктор Винник в Тернополі. URL: <https://doba.te.ua/post/35005>.

5. Винник В. 90/60/90 «Без імен». Львів, 2017. 236 с.
6. Юркевич А. Трансклімат. Дрогобич: Коло, 2017. 224 с.

Markova M. Viktor Vynnyk's "90/60/90" versus Andriy Yurkevych's "Transclimat"

Summary. The article is devoted to the comparative analysis of texts of two young Galician authors – Viktor Vynnyk ("90/60/90") and Andriy Yurkevych ("Transclimat") on the main artistic and aesthetic parameters.

It is argued that the history of the collections' "90/60/90" and "Transclimat" creation is largely similar and their names are personally significant to the artists. The plot-compositional construction of the analyzed books is somewhat different. V. Vynnyk's text breaks down into a series of fragments, which are compositionally marked but not named. Most of them can be considered to be stories, but there are also some that clearly reveal the features of the novelty genre and even fairy tales. In A. Yurkevych's work each story is mostly separated into a single text with its own name and plot. As to the genre most of them are stories, essays and novels, but there are also interesting authorial genre definitions. The texts of both collections are based on the associative principle, they do not have clearly defined semantic centers. Thematically they are closely related, since are largely founded on the realities of the same place and time – Galicia of the 1990s. Many common features are revealed by the images of narrators. First of all, it is self-irony and humor in the perception of the outside world. Both narrators are intellectuals that is felt in their reflections on the outlined events, as well as good psychologists – both give very accurate characteristics to the people they are talking about.

It is concluded that the collections "90/60/90" by V. Vynnyk and A. Yurkevych's "Transclimat" reveal numerous coincidences at the plot-composition, ideological-thematic and imaginative levels. The information obtained from the authors allows to qualify them as typological. It is also stated that the contrasts are logically related primarily to the biographical differences of the writers.

Key words: "90/60/90", comparative analysis, composition, image, motive, plot, "Transclimat", theme.

Азизова К. А.,
докторант

Бакинського державного університету

КЛАССИФИКАЦИЯ ОТРАСЛЕВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ И КУЛИНАРНЫХ ТЕРМИНОВ

Анотація. Лексична композиція мови складається із загальної та спеціальної частин. Термінологія – це окремий шар, який включений у конкретну лексику мови. На відміну від загальної лексики, термінологія, яка є її частиною, має важливий соціальний характер.

Крім мовних одиниць, що виражають їх розуміння різних областей людської діяльності, термінологічна лексика також відіграє важливу роль. Термінологічний лексичний шар мови складається з термінів, які стосуються поняття окремих систем науково-технічного знання. Термінологічна система мови також є частиною загальної мовної системи. Для створення системи повинен бути сильний зв'язок між мовними одиницями.

Термінологія як область науки має багато областей. Галузеві терміни зазвичай утворюють термінологічну систему. Кулінарні терміни англійською та російською мовами пов'язані з галузевою термінологією. Термінологія, яка становить найбільш активну частину і постійно змінювану частину лексичного шару мови, повністю відображає цей розвиток за допомогою оновлення, зміни і збагачення відповідно до процесів розвитку у суспільстві.

Не можливо уявити розвиток областей науки ізольовано одна від одної. Однак зв'язок термінології з іншими науками більш тісний і своєрідний. Таким чином, більшість наук мають власну термінологічну систему, а інновації і розробки в цих областях у першу чергу проявляються в термінології. Таким чином, термінологія відіграє роль «дзеркала» цих наук і виступає їх частиною. Процес вибору терміна включає в себе систематизацію певних термінів, вибір правильних варіантів, доказ того, що обрана лексична одиниця відповідає термінології і реєстрації терміна. Зареєстровані терміни повинні бути точними, а їх значення – уточненим під час включення до галузевої термінології. У статті також розглядається класифікація кулінарних термінів на обох мовах поряд із галузевою термінологією.

Ключові слова: термінологія, кулінарія, галузь, класифікація, лексикологія, словниковий запас.

Постановка проблеми. Словарний запас мови містить достатньо багато слів. Якщо розглянути цей набір в цілому, то ці слова утворюють словарний фонд мови. Лексика – це сукупність слів, а слово, взяте окремо, це лексическа одиниця, елемент лексики. Словарний запас є продуктом визначеного соціально-історичного періоду, середовища і розвивається в зв'язку з змінами в побутових і життєвих умовах носіїв мови. В лексиці залишилися сліди образу життя і традицій народів. Принципи дослідження побутової лексики пов'язані з рядом питань. Основним є класифікація лексического шару. Класифікація проводиться на тематическому і лексико-семантическому рівнях. Тематическа класифікація пов'язана з зовнішньомовним фактором. Всі слова виражають речі

і події, які є об'єктами реальності [1, с. 7].

Якщо ми говоримо, що історія термінології така ж стара, як історія мови, ми, ймовірно, не помиляємося. З цього випливає, що з найраніших часів, коли мови були сформовані, члени суспільства використовували певні термінологіческі одиниці як необхідні вимоги в процесі спілкування. По мірі розвитку суспільства термінологіческий шар мови формувался і розвивався. Однак слід відзначити, що термінологіческа лексика принципово відрізнялася від сучасної термінологіческої лексики на найраніших етапах її формування. Таким чином, на початковому етапі терміни були більш простими і спрощеними, ніж сучасна термінологія, відповідно до рівня розвитку мови і суспільства в той час.

Изложение основного материала. Одним из наиболее интересных направлений современной лингвистики является область терминологии. Терминология должна отражать значения слов так, чтобы она выражала конкретность и точность в выражении научных и технических концепций и не позволяла появиться второй концепции. Следовательно, в терминологии крайне важно дать ясное и конкретное значение слова или другого термина, чтобы точно и однозначно назвать понятия. По статистике ученых, более 90% слов, которые появляются в языках в результате увеличения научно-технических знаний в современном мире, являются словами-терминами.

Термин должен быть точным и кратким, иметь конкретную систему. В русской лингвистике термин определяется следующим образом: «Термин представляет собой комбинацию слов и фраз, которые имеют определения конкретной области использования, обозначая научные или производственно-технологические концепции» [2, с. 11].

Исторически лингвисты использовали иной подход к систематичности терминов. Одна группа лингвистов утверждает, что систематичность является классификацией, в то время как другая группа считает, что термин представляет собой систему словообразования. По мнению лингвистов третьей группы, термин является элементом терминологии и языковой системы. Что касается систематичности термина, следует обратить внимание на последовательный выбор знаков, которые выражаются, прежде всего, в компонентах и элементах термина.

Для систематического развития терминологии необходимо собрать и выбрать отраслевые термины. Коллекция терминов, связанных со становлением и формированием наук, является очень важным условием. Языковая терминология будет играть ключевую роль в создании отраслевой терминологии. Отраслевые термины беспорядочно разбросаны. Отраслевая тер-

минология охватывает различные области науки. Они исследованы в научных работах различных ученых. Поскольку каждый ученый имеет субъективное отношение к проблеме, иногда один термин обозначает различные определения. Как указывает Д. Лоттен, «термин не существует просто так, он представляет собой часть системы научного понимания» [3, с. 45].

Хотя в научной литературе существуют различия по терминологии, мнения всех ученых в основном совпадают. Термины сначала собираются из различных источников, а после сбора происходит процесс отбора. В исходном наборе материалов могут быть разные версии дубликатов и терминологии, относящиеся к разной отраслевой терминологии. «Термин не только выражает понимание конкретной области, но и имеет значение; в противном случае он теряет право быть термином определенной области. В этом случае термин может быть словом или другим термином, быть общеупотребительным словом» [4, с. 23].

В то же время точность каждого термина является основным условием для термина. Другими словами, термин должен четко указывать значение, к которому он относится. Таким образом термины должны выражать основные признаки концепции. В лингвистической литературе также имеются некоторые точки зрения относительно этого контекста [5, с. 78].

Распределительное ограничение играет важную роль в употреблении терминов. На основании всего этого термины можно рассматривать как лексические слои, занимающие особое место в лексической системе языка [6, с. 14]. Лексическое содержание языка – это совокупность языковых единиц с разными уровнями и разным семантическим содержанием. «Одной из ключевых особенностей, которая специфична для этого термина и отличает его от других лексических единиц, является его специальная область обработки. Это означает, что термины не имеют той же функциональной области, что и общие термины. Слово следует называть термином, который соответствует любому четко определенному понятию в науке, технике и искусстве» [7, с. 117].

Это отличается своей ведущей ролью в выражении научных идей в различных областях, в отражении научных положений в языке и в развитии научной мысли. Вот почему невозможно представить систему научного знания без терминов. Потому что, «поскольку некоторые терминологические единицы являются признаком понятий и концепций, включенных в систему научного знания, мы не можем представить систему научного знания отдельно от терминологии и терминологии от науки» [8, с. 52]. С этой точки зрения, как и во всех терминологических единицах в области научного знания языка, кулинарные термины как одна из систем научного знания, отличаются своим специфическим местом в терминологическом слое языка. Таким образом, люди с самых ранних времен стали приобретать еду для себя, а в последующие периоды они начали готовить еду и напитки. В результате необходимости называть еду, напитки и инструменты, используемые при их приготовлении, стали появляться первые кулинарные термины в языке. Эти кулинарные термины, образованные с самых ранних времен языка, служили для удовлетворения определенных потребностей людей в процессе общения. Со временем в результате культурного развития людей и тесных связей с другими народами в терминологической системе начинают формироваться кулинарные термины.

Этот процесс происходит, когда люди знакомятся с миром, а их представления о мире становятся настолько широко распространенными, что возникает необходимость в научном названии каждой концепции еды и питья в жизни. Другими словами, появление научных идей и соображений о еде является одним из факторов, которые порождают научные кулинарные термины. Одной из основных особенностей, которая отличает эти термины от других словарных групп в языковом словаре, являются их признаки. Одной из ключевых особенностей, которая отличает термины от других групп слов, является их отношение к той или иной научной концепции. Эту характеристику можно рассматривать как основные признаки, которые различают народные и научные кулинарные термины и выявляют их особенности.

Формирование терминологической лексики в словаре азербайджанского и английского языков восходит к тому времени, когда сформировались общество и язык. Развивается терминологический слой в соответствии с развитием общества. Формирование и развитие терминологической лексики нашего языка распространялось по-разному в отдельных исследованиях, делилось на этапы и интерпретировало исторические процессы и внешнеязыковые факторы, которые обусловили каждый этап. Общeturкские памятки – Орхан-Енисейские книги, исторический памятник «Китаби-Деде Коркут», а также «Диван» М. Кашгарли и другие – являются ценными источниками исследований для отслеживания развития терминологической лексики Азербайджана на разных этапах.

Английский язык, который был незаменимым и стабильным в течение двух веков, стал настолько популярным в мире наряду с глобальной колониалистской политикой, проводимой британским правительством, что этот язык был легко освоен. Хорошо известно, что английский является одним из языков с самыми богатыми словарными ресурсами в мире. Изменения в экономической, политической и культурной жизни людей, развитие науки, культуры, торговли и других событий способствовали обогащению словарного запаса английского языка и его терминологической лексики.

Обогащение словаря кулинарной терминологии на исследуемых языках обеспечивает изучение и систематизацию терминов, сформированных под влиянием языковых факторов, а также внутренних возможностей языка. А.А. Бернацкая отмечает: «В диалектической спирали истории языкознания этот фактор синтеза неизбежен и предопределен. Применение лингвистики к проблемам общения предсказывает синтез языковых и неязыковых единиц» [9, с. 104]. Кулинарные термины часто ошибочно придумывают только названия блюд. Но название блюд – только один из кулинарных терминов. Понятия, используемые при приготовлении блюд *təndir, sac, oxlov, məstəyi, qazan, teşt, layən, bışaq* и другие предметы, включая *təndir, kürə, ocaq*, также относятся к кулинарным терминам. Кухонное оборудование на английском языке также входит в кулинарные термины. Например, *ladle, rolling-pin, tin-opener, casserole, sieve, mixing bowl, cookery book, scourer* и так далее.

Кулинарные термины на английском и азербайджанском языках включают не только названия продуктов питания, напитков, фруктов и овощей, но и названия кухонных предметов. Мы также находим названия блюд на языке древних письменных памятников. Например, в «Диване» М. Кашгарли

встречаем множество кулинарных терминов такого рода, как *Yok* – немытая посуда. «Это используется со словом “yak” в форме “yok yak”, *yadhim* – матрас. *Tülük yadhim* = *tüklü yaugı* – ковер, *yaru* – уру уәлім = рыбий клей, *yula* – свечи. *Küp* – кувшин, *boğ* – переметная сума, взянка, *çoğ* – переметная сума, взянка.

«Названия блюда, являющегося древнейшей частью отраслевого лексикона, своеобразного зеркала материальной культуры народа, красочно отражающего его жизненные и национальные особенности, разнообразны по своей структуре и значению. Названия блюд могут быть разделены на четыре группы, такие как «общие названия блюд», «частные названия блюд», «специальные названия блюд» и «названия напитков». «Общие имена» даются как *meal*, *food* и *dishes*. «Особые названия блюд» отмечаются как *breakfast*, *lunch*, *dinner (supper)*, *appetizer*. ...предметы мебели и бытовая техника на современной кухне (*waste bin*, *blender*, *drawer*, *sink*, *tap*, *draining board*, *worktop*, *food processor*, *microwave oven*, *cupboard*, *oven*, *coffee machine*, *kettle*, *cooker*, *dish washer*, *toaster*, *fridge-freezer*, *bread bin*); кухонное оборудование и принадлежности (*knife*, *fork*, *grater*, *kitchen paper*, *tea towel*, *tin opener*, *saucerpan*, *frying pan*, *casserole*); действия в кулинарии (*peel*, *chop*, *slice*, *grate*, *dice*, *crush*, *drain*, *mix*, *whisk*).

“Kitchen” мега-изображение можно разделить на две основные части: а) основное (центральное) изображение современной кухни, оснащенной оборудованием и мебелью; б) визуально прикрепленные изображения, отражающие другие процессы. Таким образом креолизованная лексикографическая статья “kitchen” предоставляет читателю 38 дополнительных референтов (предметов и движений) и ситуативно связанные сведения с основным референтом. Слова в этом словаре позволяют изучающим иностранный язык понимать, изучать и укреплять то, на что они смотрят как визуально, так и аудиовизуально» (1, с. 12). Таким образом, наряду с появлением человека его потребность в пище привела к появлению кулинарных терминов. В прошлом такие терминологические названия имели простую структуру, время от времени изменялись и диверсифицировались.

Ученые, занимающиеся распределением продуктов питания, различаются среди исследователей в этой области: Г. Хавилов делит названия продуктов питания на растительные продукты, хлебобулочные изделия, фрукты и овощи, продукты животного происхождения, мясные блюда, молочные продукты [10, с. 163]. Б. Бушмане классифицирует кулинарные термины на латышском языке следующим образом: он разделил кулинарные термины на четыре группы, группы на полугруппы и микрогруппы. К микрогруппам относятся следующие:

1. Общие названия блюд.
2. Хлеб, хлебобулочные изделия, мука.
3. Блюда из ячменя.
4. Картофельные и овощные блюда.
5. Бобовые растительные продукты.
6. Молочные блюда.
7. Мясные блюда.
8. Рыбные блюда.
9. Яичные блюда.
10. Специи и соусы.

11. Грибные блюда.

12. Сладкие блюда.

13. Напитки [11, с. 5].

По мнению автора, классификация латвийского ученого совершенно неверна. Разделять названия блюд на такие мелкие детали нелогично. Он считает, что нецелесообразно разделять названия блюд по продуктам, из которых они готовятся.

Итоги. Автор разделяет кулинарные термины на следующие группы с лексико-семантических точек зрения:

1. Название продуктов питания.

2. Названия блюд.

3. Названия напитков.

4. Названия кухонных принадлежностей.

Автор считает, что в классификации кулинарных терминов его классификация самая совершенная, потому что все кулинарные термины отражены в этой классификации.

Литература:

1. Юсифова А. Структурно-сейсмический анализ отечественной лексики на английском языке. Автореф. дисс. д. ф. п. ф. Баку, 2015.
2. Даниленко В.П. Лингвистические требования к стандартизуемой Терминологии // Терминология и норма. Москва : «Наука», 1972.
3. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. КНТТ АН СССР, 1961.
4. Садыгова С. Теоретические основы терминологии азербайджанского языка. Баку : Наука, 2002.
5. Борисова Л.Т. Определение предела семантического анализа научного термина // Термин и слово, Горький, ГГУ, 1979.
6. Гулиева А. Экономические термины на современном турецком и азербайджанском языках. Автореф. дисс. д. ф. п. ф. Баку, 2015.
7. Галкина-Федерук Е.М. Современный русский язык. Лексика (курс лекций). Москва, 1954, с. 117.
8. Гасымов И. Основы азербайджанской терминологии. Баку : Нурлан, 2017.
9. Бернацкая А.А. К проблеме «креолизация» текста: история и современное состояние // Речевое общение: Специализированный вестник. Красноярск : Красноярский гос. ун., 2000, вып. 3(11).
10. Хавилов Х. Этнография Азербайджана. Баку : Наука, 1991.
11. Бушмане Б.К. Названия кушаний в латышских говорах. АКД. Рига, 1973.

Azizova K. Classification of field terminology and culinary terms

The lexical composition of the language consists of a general and special parts. Terminology is a separate layer that is included in the specific vocabulary of a language. Unlike general vocabulary, terminology, which is part of a particular vocabulary, has an important social character.

In addition to linguistic units expressing their understanding of various areas of human activity, terminological vocabulary also plays an important role. The terminological lexical layer of the language consists of terms related to the concept of individual systems of scientific and technical knowledge. The terminological system of a language is also part of a common language system. To create a system, there must be a strong connection between language units. The term selection process includes the systematization of the terms used, the selection of the correct options, the proof that the selected lexical unit corresponds to the terminology and registration of the term.

Registered terms must be accurate, and their meaning should be clarified when included in industry terminology. The terminology, which is the most active and ever-changing part of the lexical layer of language, fully reflects this development through renewal, change and enrichment in accordance with the process of development in society. It is impossible to imagine the development of science in isolation from each other. However, the connection between terminology and other sciences is a little closer and more original. Thus, most sciences

have their own terminological system, and innovations and developments in these fields are primarily manifested in terminology. Thus, terminology plays the role of “mirror” of these sciences and acts as part of them. The article also examines the classification of culinary terms in both languages along with industry terminology.

Key words: terminology, culinary, field, classification, lexicology, vocabulary.

Го Лицзюнь,

доктор филологических наук,
доцент факультета русского языка
Университета имени Сунь Ятсена

Попов С. Л.,

доктор филологических наук,
профессор факультета русского языка
Университета имени Сунь Ятсена

СЕМАНТИКА ИНТЕНСИФИКАТОРОВ *СОВСЕМ* И *СОВЕРШЕННО* В СОПОСТАВЛЕНИИ С ИХ ЭКВИВАЛЕНТАМИ В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ¹

Анотація. Теоретичні, в тому числі лексикографічні, ідеї Московської семантичної школи користуються заслуженою підтримкою в усьому світі, в тому числі в Східній Азії. Одними з центральних в цій школі є ідеї вивчення семантики дискурсивних слів і поступального, ретельного опису їх синонімічних особливостей у спеціальних словниках. Важливими об'єктами уваги представників цієї семантичної школи є такі, що мають кількісне значення границі, інтенсифікатори *совсем* і *совершенно*, іншомовні еквіваленти яких становлять безсумнівний компаративний інтерес. Метою статті є подання семантичних характеристик інтенсифікаторів *совсем* і *совершенно* порівняно з їх еквівалентами в англійській, французькій і китайській мовах. Виявлено, що такі, що не припускають порівняння, але припускають спеціальні форми для негативних конструкцій, англійські і французькі еквіваленти таких, що передбачають порівняння, інтенсифікаторів *совсем*₁ і *совсем*₂ неможливо визнати їх системними еквівалентами, на відміну від такого, що не припускає порівняння, *совершенно*. Такі, що не передбачають порівняння, але мають спеціальну форму граничної інтенсифікації негативної оцінки китайські еквіваленти *совсем*₁, *совсем*₂ і *совершенно* у стверджувальних та заперечних конструкціях неможливо визнати системними еквівалентами ані *совсем*₁, *совсем*₂ і *совершенно*, ані їх англійських і французьких аналогів, оскільки з усіма з них вони лише перегинаються своїми семантичними обсягами. Цілком очевидно, що еквівалентність інтенсифікаторів у різних мовах світу вимагає ретельного дослідження, зокрема, глибокого і скрупульозного послідовного вивчення в аспекті прямих і зворотних, таких, що враховують семантичні та структурні мовні особливості, перекладів.

Ключові слова: семантика границі, інтенсифікатори, компаративістика, еквівалентність, російська, англійська, французька, китайська мови.

Постановка проблеми. Теоретические, в том числе лексикографические, новации Московской семантической школы уже не одно десятилетие пользуются заслуженной поддержкой во всем мире, в том числе в Восточной Азии [10; 4]. Одними из

центральных в этой школе являются идеи изучения семантики дискурсивных слов и поступательного описания их синонимических особенностей в специально созданном для достижения этой цели «Новом объяснительном словаре синонимов русского языка» [7]. Важными объектами внимания представителей данной семантической школы являются имеющие количественное значение предела интенсификаторы *совсем* и *совершенно*, иноязычные эквиваленты которых представляют несомненный компаративный интерес.

Анализ последних исследований по данной теме. Поскольку в толковых словарях русского языка *совсем* и *совершенно* (в прямых значениях) толкуются порочным абсолютно синонимическим кругом друг через друга, то есть семантического толкования не имеют, можно с уверенностью констатировать, что первое исследование семантики этих слов было осуществлено И.В. Червенковой, которая в 1975 году под руководством Ю.Д. Апресяна, а следовательно с применением положений теории «Смысл – Текст», подготовила и защитила кандидатскую диссертацию по русским адвербиальным показателям меры признака, которые в этом исследовании были представлены не только предельными интенсификаторами, а среди предельных – не только показателями *совсем* и *совершенно*. Значения интересующих нас лексем И.В. Червенкова абсолютно обоснованно противопоставила как предполагающее сравнение *совсем* и не предполагающее сравнения *совершенно*. В сравнительной, по Червенковой – динамической, ситуации употребляется *совсем*₁. Однако в контекстах, описывающих не связанные с протяженностью во времени ситуации, по Червенковой – статические, в которых *совсем* и *совершенно* могут заменять друг друга, например *Теперь он совсем / совершенно другой*, автор была вынуждена поступить иначе. Понятно преобразовав свойственное семантике *совсем* сравнение из динамического в статическое, на этот раз как сравнение с кванторными значениями общности («всё – ничто») и существования («есть – нет»), И.В. Червенкова постулировала существование *совсем*₂ (в [3, 1227] второй ЛСВ *совсем* представлен как разговорный с толкованием «ни в какой степени, несколько» перед отрицанием, то есть в этом достаточно новом толковом словаре не учитывается употребление такого *совсем* в утвердительных конструкциях, которые относятся в нем к первому ЛСВ *совсем*, имеющему абсолютное синонимическое толкование

¹ Статья является промежуточным результатом проекта 2015 года Китайского Национального фонда общественных наук «Семантическое исследование фокусирующих наречий в русском и китайском языках в рамках теории синтаксической семантики Московской семантической школы» (грант № 15СYY050).

«совершенно, полностью»), от которого *совершенно* отличается безразличием к сравнениям и нередко большей экспрессивностью. Например, в *Теперь он совсем₂ другой* предельный показатель меры признака получает толкование с применением указанных кванторов «нет ни одной части от него прежнего», где «нет» – квантор существования, «ни одной» – квантор общности, а в *Теперь он совершенно другой* предельный показатель меры признака получает толкование «предельная мера без сравнений + возможная экспрессивность» [9].

Следующим этапом исследовательского внимания к *совсем* (на этот раз без *совершенно*) стало появление в 1993 году «Путеводителя по дискурсивным словам русского языка» А.Н. Баранова, В.А. Плунгяна и Е.В. Рахилиной. Однако в нем авторы лишь повторяют результаты исследования И.В. Червенковой, не предпринимая и не предлагая ничего более глубокого, о чем честно пишут во Введении, акцентируя внимание на том, что именно по этой – достаточно поверхностной по качеству исследования – причине они назвали свою книгу не словарем, а путеводителем [1, с. 148–157, 10–11].

В 1995 году одним из двух авторов настоящей статьи была защищена кандидатская диссертация «Семантика предела и способы ее выражения в русском языке: предельные показатели *совсем* и *совершенно*», в которой типология детерминируемых этими интенсификаторами признаков, где они были обоснованно разделены И.В. Червенковой на точечные и неточечные, была углублена привлечением аксиологического понятия оценки, а семантическая характеристика *совсем₂* была пересмотрена с привлечением семантически важных акцентологических характеристик *совсем₁* и *совсем₂* [8]. В соответствии с корректно аргументированными семантико-акцентологическими рекомендациями С.В. Кодзасова (содержащимися в статье, завершающей упомянутый «Путеводитель...»), в которых он в числе прочего отметил, что *совсем* может быть и логически ударным, и клитичным, но связал такую ударность лишь с «риторической активностью говорящего» [6, с. 200–201], в диссертации 1995 года было выяснено, что логически ударное *совсем* есть зафиксированное И.В. Червенковой *совсем₁*, а клитичное *совсем* есть зафиксированное ею *совсем₂*. Было установлено, что главной особенностью семантики клитичного *совсем₂* является сравнение не с кванторными значениями общности и существования, ведь такие значения можно зафиксировать и для семантики *совсем₁* (в *Дождь постепенно прекращался и наконец совсем₁ кончился* показатель *совсем₁* имеет в толковании сему «до конца, без остатка», которую несложно признать одним из значений квантора общности), а с противоположностью признака, детерминируемого *совсем₂*, которое, в отличие от *совсем₁*, обозначает $\text{Lim не } P$, а $\text{Anti-}P$. Эта семантическая особенность клитичного *совсем₂* подтверждается его взаимодействием с имеющим такую же семантику отрицанием *не₂* [2, с. 49–84]: *совсем₂ другой = совсем₂ не₂ такой*; *Дождь совсем₂ кончился = Дождь совсем₂ не₂ идет (не₂ капает)*. Еще одно уточнение было сделано в отношении существенных, по Червенковой, понятий – для семантики *совсем₁* понятия динамической ситуации и для семантики *совсем₂* понятия статической ситуации. Было доказано, что эти понятия для различения *совсем₁* и *совсем₂* несущественны, поскольку $\text{Lim } P$ возможен не только во времени (*Дождь постепенно прекращался и наконец совсем₁ кончился*), но и в пространстве, то есть, по Червенковой, в статической ситуации (*По состоянию*

на 15.00 в Харькове дождь был довольно мелким, в Полтаве – очень мелким, а в Киеве совсем₁ кончился). Был сделан вывод, что для дифференциации *совсем₁* и *совсем₂* существенны не динамичность и статичность ситуации, а вид сравнения меры P : с существенной для *совсем₁* зоной достаточно близкой к предельному количеству признака P – окрестностью $\text{Lim } P$ или с существенной для *совсем₂* зоной противоположности зоне P – зоной $\text{Anti-}P$, когда *совсем₂*, утверждая некую достаточную для существования меру P , обозначает $\text{Lim не Anti-}P$ (где «не» по умолчанию – «не₁»), взаимодействуя с *не₂* эксплицитно (*Пиджак отца совсем₂ не₂ старый* – «пиджак в какой-то мере новый, но предельно не старый») и имплицитно (*Пиджак отца совсем₂ новый* – «на самом деле пиджак нов в какой-то мере, но предельно не стар») [8]. Семантически сравнительное *совсем₂*, таким образом, оказывается относительно синонимичным не предполагающему сравнения интенсификатору достаточной меры признака *довольно*, каким без учета идеи сравнения и переводится на английский и французский языки соответственно как *quite* и *assez* (подробнее об этом говорится ниже).

В вышедшем впоследствии «Новом объяснительном словаре синонимов русского языка», в том числе во втором, исправленном и дополненном, издании 2003 года, *совсем* и *совершенно* охарактеризованы в словарной статье, написанной С.А. Григорьевой [7, с. 1072–1075], однако в данной статье автор, корректно указывая на это в литературе к статье, опирается на сведения, полученные И.В. Червенковой и отраженные в «Путеводителе...», и не фиксирует в семантике этих слов ничего нового (и даже вслед за И.В. Червенковой не разделяет *совсем* на *совсем₁* и *совсем₂*), в том числе не отмечает семантическую новацию, доказанную в упомянутой в предыдущем абзаце диссертации 1995 года, что, как хорошо известно, вполне объяснимо традиционным невниманием российских русистов к работам украинских коллег.

Тем не менее, поскольку в науке главными аргументами являются прямая эмпирическая верификация и логическое обоснование, а не нередко тормозящие ее развитие аргументы к традиции и авторитету [5, с. 22–28, с. 51–57, 103–110], считаем корректным признавать более доказательную семантическую характеристику *совсем₂*, тем более что именно этот семантический вариант интенсификатора *совсем* является весьма показательным в плане его сопоставления с интенсификаторами-эквивалентами в других языках.

Целью настоящей статьи является представление семантических характеристик интенсификаторов *совсем* и *совершенно* в сопоставлении с их эквивалентами в английском, французском и китайском языках.

Изложение основного материала исследования. Итак, перед запланированным в цели статьи сопоставлением представим итоговые семантические характеристики русских предельных интенсификаторов *совсем* и *совершенно*.

Совсем представлено вариантами *совсем₁* и *совсем₂*.

Совсем₁ при наличии логического ударения на нем эксплицитно или имплицитно учитывает сравнение с окрестностью P , например *Дождь постепенно прекращался и наконец совсем₁ кончился* или *По состоянию на 15.00 в Харькове дождь был довольно мелким, в Полтаве – очень мелким, а в Киеве совсем₁ кончился* (эксплицитные контексты: окрестности представлены их, здесь подчеркнутыми, маркерами) и *Этот пиджак отца совсем₁ новый* (в этом имплицитном, без маркеров,

контексте – при условии прямой аудиоверификации логического ударения на *совсем* – подразумевается презумпция окрестности Р «у отца есть и другие новые пиджаки, но не такие новые, как этот»).

*Совсем*₂ с присущим ему отсутствием логического ударения на нем (то есть в клитичном употреблении) учитывает сравнение не с окрестностью Р, как у *совсем*₁, а с противоположным признаком Anti-Р, то есть обозначает предел меры не признака Р, который утверждается им в некоторой, достаточной для идентификации, мере, а отсутствия Anti-Р (Lim не Р, а Anti-Р): *Пиджак отца совсем₂ новый, а не старый* = *Пиджак отца совсем₂ не₂ старый, а новый* (эксплицитные контексты, встречающиеся крайне редко; в них клитичность *совсем* очевидна и в письменном виде благодаря имеющемуся в контексте противопоставлению); *Пиджак отца совсем₂ новый* = *Пиджак отца совсем₂ не₂ старый* (имплицитные контексты, встречающиеся часто в условиях прямой аудиоверификации клитичности *совсем*).

Совершенно обозначает предел без каких-либо сравнений и потому часто бывает экспрессивным (с логическим ударением и особой – протяжно-придыхательной на ударном слоге и с отчетливым произношением двойного *н* – интонацией). В *Пиджак отца совершенно новый* = *Пиджак отца совершенно не старый* интенсификатор *совершенно* обозначает предел новизны этого пиджака без сравнений. Поэтому *совершенно* не является абсолютным синонимом *совсем*₂; нельзя сказать: *Дождь постепенно прекращался и наконец совершенно кончился* – и абсолютным синонимом *совсем*₁; *Пиджак отца совершенно новый, а не старый* = *Пиджак отца совершенно не старый, а новый*.

Английские и французские эквиваленты *совсем* и *совершенно*

Русские, английские и французские предельные интенсификаторы в целом весьма разнообразны, часто ограничены лексической сочетаемостью и представляют собой довольно пестрые в компаративном отношении группы слов, ср., например, эквивалентность только по двум русским интенсификаторам *совсем* и *совершенно*: англ. *completely, just, altogether, real, clear, brand, entirely, all, at all, absolutely, perfectly, fully, downright, thoroughly, plumb, quite* и фр. *complètement, tout, du tout, tout a fait, entièrement, totalement, parfaitement, assez*. Эквивалентность в этих группах требует весьма объемного, тщательного, пословного исследования, поэтому в настоящей статье мы ограничимся выяснением их кардинальных семантических различий, привлекая к рассмотрению лишь наиболее частотные эквиваленты русских *совсем* и *совершенно*. Мы показываем эти эквиваленты в одном подразделе, поскольку по своим семантическим и формальным характеристикам они вполне идентичны.

Русское *совсем*₁ в основном переводится на английский как *completely* и на французский язык как однокоренное с ним *complètement*. Эти два слова являются также полными эквивалентами русского предельного интенсификатора *полностью* и потому имеют более широкую сочетаемость, чем русское *полностью*, но они семантически безразличны к присущей значению *совсем*₁ идее сравнения с окрестностью Lim Р, что будет понятно при их сопоставлении с *совсем*₂: *Дождь постепенно прекращался и наконец совсем₁ кончился* = *The rain gradually stopped and finally completely ended* = *La pluie s'est progres-*

sivement arrêtée et a finalement complètement cessé. Поэтому их можно признать относительными эквивалентами русского *совсем*₁ и более точными эквивалентами русских предельных интенсификаторов, не приемлющих идеи сравнения, а именно *совершенно, абсолютно, полностью, целиком* (подробнее о них – см. [9]).

Русское *совсем*₂ – в утвердительных конструкциях – либо вообще не переводится на английский и французский языки (*Пиджак отца совсем₂ новый* = *Father's jacket is new* и *La veste du père est nouvelle*), поскольку у носителей соответствующих языков нет потребности выражать значение предела отсутствия имплицитного противоположного значения признака, что доказывает безразличие к сравнению с зоной Anti-Р, либо, поскольку предельно детерминирующее зону Anti-Р *совсем*₂ утверждает достаточную меру Р, переводится на английский и французский языки интенсификатором со значением достаточной меры признака – безразличным к сравнению эквивалентом русского интенсификатора *довольно*, а именно англ. *quite* и фр. *assez* (*Пиджак отца совсем₂ новый* = *Father's jacket is quite new* и *La veste du père est assez nouvelle*), однако при обратном переводе на русский их, к сожалению не учитывая присущую *совсем*₂ семантику сравнения, чаще всего переводят буквально: с применением безразличного к сравнению *довольно*. Что касается примеров типа *Father's jacket is completely new* и *La veste du père est complètement nouvelle*, то наблюдающиеся в них интенсификаторы логично признать эквивалентами не *совсем*₂, а *совсем*₁ в имплицитных контекстах.

Русское *совсем*₂ – в отрицательных конструкциях – переводится на английский и французский языки интенсификаторами *at all* и *du tout*, которые являются прямыми, дословными эквивалентами русского *совсем* (с его прозрачной внутренней формой в виде сочетания предлога *с* с формой творительного падежа единственного числа квантора *всё* как прямого эквивалента англ. *all* и фр. *tout*), чем подтверждается индоевропейское родство русского, английского и французского языков, но употребляются только по структурному принципу, при отрицании, и потому не предполагают идею сравнения с зоной Anti-Р, иначе пришлось бы признать, что они приемлют только половину этой идеи – только в отрицательных конструкциях: *Пиджак отца совсем₂ не₂ новый* = *Father's jacket is not new at all* и *La veste de père n'est pas nouvelle du tout*.

Не предполагающее сравнения русское *совершенно* в утвердительных конструкциях в основном переводится на английский и французский языки не предполагающими сравнения *completely* и *complètement*, а в отрицательных конструкциях не предполагающими сравнения *at all* и *du tout* вполне системно: *Пиджак отца совершенно новый* = *Father's jacket is completely new* – *La veste du père est complètement nouvelle*; *Пиджак отца совершенно не₁ новый* = *Father's jacket is not new at all* – *La veste de père n'est pas nouvelle du tout*.

Китайские эквиваленты *совсем* и *совершенно*

Гораздо больше, чем показанные выше русские, английские и французские предельные интенсификаторы, разнообразны и китайские предельные интенсификаторы, которые никак не менее часто ограничены лексической сочетаемостью и представляют собой более пестрые в компаративном отношении группы слов, приводить которые во всем их количестве эквивалентов русским *совсем* и *совершенно*, очевидно, нецелесообразно. Наиболее распространенным эквивалентом русских

совсем₁, *совсем₂* и *совершенно* следует признать китайский компонент 全 (*quán*), который имеет значение «всеохватно, полно, цело», но употребляется не отдельно, а в устойчивых сочетаниях: 1) чаще всего в сочетании 完全 (*wánquán*), тоже означающем «всеохватно, полно, цело», в котором 完 (*wán*) означает «полно, цело», то есть избыточно накладывается на значение «полно, цело» в 全 (*quán*), не создавая при этом непереносимой избыточности; 2) в не очень частотном по причине фразеологической связанности сочетании 全新 (*quánxīn*), означающем «всеохватно, полно, цело, ново, ни в одной части не старо», в котором 新 (*xīn*) означает «ново, ни в одной части не старо», то есть помимо значения квантора общности включает в себя значение «ново», а значит, семантически является понятием не абстрактным, а конкретизированным значением новизны. Напрашивается предположение, что 完 (*wán*) не употребляется при 新 (*xīn*) потому, что в 新 (*xīn*) кванторное значение «ни в одной части» противоречиво избыточно накладывается на кванторное значение 完 (*wán*) «полно», но в таком случае остается без объяснения показанная выше еще более серьезная, тавтологическая кванторная избыточность сем «полно, цело» в 完 (*wán*) и 全 (*quán*). Различие между двумя сочетаниями с 全 (*quán*) не связано с учетом ими идеи сравнения: они ее не учитывают – и выглядит следующим образом.

Эквивалентом показателя *совсем₁* при нейтральной оценке Р является 完全 (*wánquán*): *Дождь постепенно прекращался и наконец совсем₁ кончился* = 雨渐渐停了, 最终完全停了 (*Yǔ jiànjiàn tíng le, zuìzhōng wánquán tíng le*).

Эквивалентами показателя *совсем₂* – в утвердительных конструкциях при нейтральной оценке Р – являются, во-первых, частотный эквивалент 完全 (*wánquán*): *совсем₂ старик* = 完全是个老头子 (*wánquán shì gè lǎotóuzi*), *совсем₂ молодой человек* = 完全是个小伙子 (*wánquán shì gè xiǎohuǒzi*), во-вторых, для повторяющегося по тексту статьи примера идеально подходящий идиоматический эквивалент 全新 (*quánxīn*): *Пиджак отца совсем₂ новый* = 父亲的夹克是全新的 (*Fùqīn de jiákè shì quánxīn de*).

Эквивалентом показателя *совсем₂* – в отрицательных конструкциях при нейтральной оценке Р – является 完全 (*wánquán*): *Пиджак отца совсем₂ не новый* = 父亲的夹克完全不是新的 (*Fùqīn de jiákè wánquán búshì xīnde*).

Эквивалентами не предполагающего сравнения показателя *совершенно* – в утвердительных конструкциях при нейтральной оценке Р – являются, во-первых, частотное 完全 (*wánquán*): *совершенно молодой человек* = 完全是个小伙子 (*wánquán shì gè xiǎohuǒzi*), во-вторых, для повторяющегося по тексту статьи примера тот же идеально для него подходящий идиоматический эквивалент 全新 (*quánxīn*): *Пиджак отца совершенно новый* = 父亲的夹克是全新的 (*Fùqīn de jiákè shì quánxīn de*).

Эквивалентом не предполагающего сравнения показателя *совершенно* – в отрицательных конструкциях при нейтральной оценке Р – является частотное 完全 (*wánquán*): *Пиджак отца совершенно не новый* = 父亲的夹克完全不是新的 (*Fùqīn de jiákè wánquán búshì xīnde*).

Эквивалентом как обоих *совсем*, так и *совершенно* – в основном при отрицательнооценочных Р – выступает слово 十分 (*shífēn*), означающее «на десять баллов»: *совсем/совсем₂/совершенно плохой* = 十分差 (*shífēn chà*). При этом важно учитывать, что 十分 (*shífēn*) может выступать и как эквивалент интенсификатора *очень*, в том числе в аксиологически нейтральных или

позитивных контекстах (наряду с другими китайскими эквивалентами *очень*): 十分漂亮 *shífēn piàoliang* = *очень красиво*; 十分惬意 *shífēn qièyì* = *очень уютно*.

Как можно видеть, китайские эквиваленты во всех своих разновидностях не обнаруживают системных соответствий ни с русскими, ни с английскими и французскими эквивалентами. Очевидно, что в целом 完全 (*wánquán*) синтагматически активнее остальных китайских эквивалентов, 全新 (*quánxīn*) является фразеологически связанным, а отличительной особенностью 十分 (*shífēn*) является предрасположенность к детерминации негативнооценочных Р.

Выводы и перспективы дальнейших исследований.

Таким образом, не предполагающие сравнения, но предполагающие специальные формы для отрицательных конструкций английские и французские эквиваленты предполагающих сравнение *совсем₁* и *совсем₂* невозможно признать их системными эквивалентами, в отличие от не приемлющего сравнения *совершенно*. Не предполагающие сравнения, но имеющие специальную форму предельной интенсификации отрицательной оценки китайские эквиваленты *совсем₁*, *совсем₂* и *совершенно* в утвердительных и отрицательных конструкциях невозможно признать системными эквивалентами ни *совсем₁*, *совсем₂* и *совершенно*, ни их английских и французских эквивалентов. Совершенно очевидно, что эквивалентность интенсификаторов в разных языках мира требует глубокого и скрупулезного пословного изучения.

Литература:

1. Баранов А.Н., Плунгян В.А., Рахилина Е.В. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка. Москва : Помовский и партнеры, 1993. 207 с.
2. Богуславский И.М. Сфера действия лексических единиц. Москва : Школа «Языки славянской культуры», 1996. 464 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 2000. 1536 с.
4. Го Лицзюнь. Научные идеи Московской семантической школы в Китае: заимствование, принятие, трансформация. *Научный диалог*. 2018. № 12. С. 47–63.
5. Ивин А.А. Теория аргументации: Учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 2007. 319 с.
6. Кодзасов С.В. Интонация предложений с дискурсивными словами. Баранов А.Н., Плунгян В.А., Рахилина Е.В. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка. Москва : Помовский и партнеры, 1993. С. 182–204.
7. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Второе издание, исправленное и дополненное. Авторы словарных статей: В.Ю. Апресян, Ю.Д. Апресян, Е.Э. Бабаева, О.Ю. Богуславская, И.В. Галактионова, М.Я. Гловинская, С.А. Григорьева, Б.Л. Иомдин, Т.В. Крылова, И.Б. Левонтина, А.В. Птенцова, А.В. Санников, Е.В. Урысон; Отв. ред. Ю.Д. Апресян. Москва : Школа «Языки славянской культуры», 2003. 1488 с.
8. Попов С.Л. Семантика предела и способы ее выражения в русском языке: предельные показатели *совсем* и *совершенно* : дис. ... канд. филол. наук. Харьков, 1995. 176 с.
9. Червенкова И.В. Общие адвербиальные показатели меры признака (в современном русском литературном языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1975. 26 с.
10. Языковая картина мира и системная лексикография / В.Ю. Апресян, Ю.Д. Апресян, Е.Э. Бабаева, О.Ю. Богуславская, Б.Л. Иомдин, Т.В. Крылова, И.Б. Левонтина, А.В. Санников, Е.В. Урысон. Под общим руководством Ю.Д. Апресяна. Москва : Языки славянских культур, 2006. 912 с. (Studia philologica).

Guo Lijun, Popov S. L. The semantics of intensifiers *совсем* and *совершенно* in comparison with their equivalents in English, French and Chinese

Summary. The theoretical ideas of the Moscow semantic school, including the lexicographical ones, receive well deserved support all over the world, including Southeast Asia. Among the central ideas at this school are those of the study of the discursive words semantics and the progressive scrutinous description of their synonymous features in special dictionaries. Intensifiers *совсем* and *совершенно* with quantitative exponent of limit are important objects of attention of the Moscow semantic school representatives, and their foreign-language equivalents are of certain comparative interest. The purpose of this article is to present the semantic characteristics of intensifiers *совсем* and *совершенно* compared with their equivalents in English, French and Chinese. It was found out that the English and French equivalents that assume no comparison, but

assume special forms for negative structures, of the assuming comparison *совсем₁* and *совсем₂*, cannot be acknowledged as their system equivalents, contrary to the not assuming comparison *совершенно*. It is not possible to acknowledge the Chinese equivalents of *совсем₁*, *совсем₂* and *совершенно*, which do not assume comparison but bear specific form of the limit intensification of a negative evaluation, as the system equivalents in the affirmative and negative structures of neither *совсем₁*, *совсем₂* and *совершенно* nor their English and French equivalents, since they intercross them all only within semantic volumes. It is quite obvious that the intensifiers equivalence in different languages requires thorough research work, in particular, a deep and punctilious word-by-word study in terms of direct and reverse translations considering semantic and structural linguistic properties.

Key words: semantics of limit, intensifiers, comparative studies, equivalence, Russian, English, French, Chinese languages.

Стефанова Н. О.,
докторантка кафедри загального мовознавства і германістики
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ЕТНОСЕМІОМЕТРІЯ СЕМАНТИЧНИХ СТРУКТУР ІМЕН МАТРИЧНИХ АКСІОКОНЦЕПТІВ ІСТИНА-ВІРА-ПРАВДА

Анотація. У статті розглядаються діахронно-синхронні зв'язки в семантичних структурах імен матричних аксіоконцептів ІСТИНА-ВІРА-ПРАВДА. Уточнено розуміння поняття «семантична структура слова» загалом у його співвідношенні з терміном «внутрішня форма слова». Окрему увагу приділено розгляду такого явища, як семантичні переходи у структурі полісемічного слова/полісеманта. Запропоновано нову дефініцію терміна «семантична структура полісемічного слова», яка становить діахронно-синхронний фрагмент дійсності, поіменованій у конкретній мові в певний хронологічний період, що складається з актуалізованої в цей період сукупності сем. Доведено також доцільність залучення тих синонімів до полісемантів, які сягають спільних першозначень, особливо для реконструкції полісемічних імен, які є назвами ментальних утворень концептуальної природи, у цьому разі таких синонімічних понять, як «істина» і «правда» та їхнього корелята «віра». Підтверджено припущення, що обидві лексеми перебувають у тісних семасіологічних відношеннях, але не є абсолютними синонімами. Зроблено висновок (який не суперечить отриманим результатам інших дослідників, зокрема [12]), що сучасна семантична й термінологічна структура імені концепту ПРАВДА кризь призму значень імені концепту ВІРА побудована за моделлю горизонтальної осі формування в них ціннісних смислів шляхом опозицій «прямий – кривий», зокрема морально-етичної спеціалізації та юридичної термінологізації (старослов'янські слова з коренем *прав-* на оцінній шкалі мають позитивний показник, їх первинними, вихідними значеннями є «прямий, рівний, без відхилень (про шлях)», «спрямований прямо, вперед (про рух)» із подальшими переходами в значення «справедливості». Тимчасом ціннісна семантизація і термінологізація імені концепту ІСТИНА характеризується ознакою вертикальної осі простору («прямостояння», «стовбур», «стійкість», «непохитність»).

Ключові слова: полісемантична структура слова, імена матричних аксіоконцептів, семантичні переходи, першозначення, етносеміометрія.

Постановка проблеми. Сучасна семасіологія в її тісних зв'язках із когнітивною семантикою продовжує обговорювати онтологічну сутність такого поняття, як «семантична структура слова», в його дотичності до феномена «внутрішня форма слова» (М.В. Нікітін та ін.). Основну і донині не вирішену проблему в цій дискусії становить питання організації полісемантичного слова (Н.Д. Арутюнова, О.В. Афанасьєва, О.В. Маркелова та ін. [1; 2; 6]).

М.В. Нікітін із цього приводу пише: «У процесі розроблення критеріїв розмежування значень полісемантичного слова, встановлення їх змісту і зіставлення їх за змістом стають очевидними відношення семантичної деривації, тобто наявний

факт, що одне значення утворюється з іншого за певними моделями семантичної транспозиції і що всі вони разом утворюють своїми зв'язками *семантичну структуру слова*» [7, с. 66]. Учений виділяє в семантичній структурі 1) першозначення (реконструйований етимон – семантичний першоелемент, семантичний архетип) і 2) похідне (-і) значення, які поєднані смисловими зв'язками такого самого порядку, як і зв'язки між певними поняттями. Останні відображають те, як вони організовані у структурі свідомості носія мови, і називаються концептуальними зв'язками: імплікаційними, класифікаційними та знаковими (конвенціональними, семіотичними) [7, с. 69]. Якщо перший тип концептуальних зв'язків відображає реальні відношення між предметами, то класифікаційні зв'язки демонструють спільність властивих їм відношень: гіперо-гіпонімічних або метафоричних, які обов'язково мають місце в семантичній структурі полісемантів, встановлюючи логіку переходу одного значення в інше, логіку *семантичних переходів*.

Але найскладнішим питанням у перебігу вивчення семантичних переходів всередині полісемантів є характер внутрішньослівних зв'язків, оскільки структура слова є динамічним явищем, історично мінливим, якому властива ієрархічна підпорядкованість елементів [7, с. 265]. З цього випливає, що семантична структура полісемічного слова становить діахронно-синхронний фрагмент дійсності, опрацьований (позначений) мовою в певний хронологічний період, що складається з актуалізованої в цей період сукупності сем. Сема як найменший компонент внутрішньої форми слова позначає предмет або його характерну ознаку.

Час від часу внутрішньослівні зв'язки в діахронії (між першозначеннями) у синхронії розчиняються на рівні синонімів, які покривають тотожні поняття, але різними іменами. Це надзвичайно важливо у процесі вивчення найменувань тих понять, які для кожної лінгвокультури набули статусу концептуально-ціннісних (значимих) утворень, складні ієрархічні зв'язки між якими мають модель когнітивних матриць. Така постановка проблеми обґрунтовує актуальність теми пропонованої статті.

Мета статті – побудувати семантичну структуру імен матричних аксіоконцептів ІСТИНА-ВІРА-ПРАВДА шляхом етносеміометричного аналізу відношень між їхніми сучасними значеннями і семантичними першоелементами.

Виклад основних результатів. Правомірність розгляду синонімів у дослідженні ментальних утворень концептуальної природи, у цьому разі таких синонімічних понять, як «істина» і «правда» та їхнього корелята «віра», визначається розумінням синонімічного ряду – ланцюжка слів, пов'язаних семантично, де кожен член цієї схеми відрізняється будь-яким компонентом (семою) свого значення від інших членів ряду і водночас збіга-

ється з ними за іншим компонентом (Ю.Д. Апресян). Синоніми виражають відтінки значення, які відображені у словниках, а тому надають змогу виявити нові ознаки в концептуальних структурах. І саме на основі диференційних ознак можна робити певні припущення про ЗНАЧИМІСТЬ (ціннісну) концепту і його національні доміанти.

Що стосується питання синонімічного співвідношення імен концептів ІСТИНА і ПРАВДА, то підтримується припущення про те, що обидві лексеми перебувають у тісних семасіологічних зв'язках, але не є абсолютними синонімами, і через це окремі дослідники (М.В. Черников) їх навіть вважають «квазісинонімічними поняттями». Надаючи пояснення своїм твердженням, М.В. Черников вважає, що хоча вони і утворюють специфічний концептуальний тандем, де на перший план виходять їхня тісна єдність і смислова цілісність, проте глибше вивчення кожного з цих феноменів засвідчує його самотність/унікальність і заперечує постулат про їх повну синонімію і взаємозамінність [13, с. 164].

Для перевірки цих гіпотез залучаємо тлумачні лексикографічні джерела української мови і виконаємо семасіологічний і компонентний аналіз семантичних структур лексем *істина*, *віра* і *правда*.

Новий тлумачний словник української мови В. Яременко і О. Сліпушко подає 4 значення реєстрового слова *істина* з характерними для кожного з них ЛСВ.

Перше значення лексеми *істина* витлумачується з погляду повної синонімії зі словом *правда*, тобто в диференціації 5 ЛСВ: 1) «правда, тобто те, те, що відповідає дійсності»; 2) «істина, трузм» (*truism* – генетичний дериват лексем англійської мови *truth, trust*); 3) «певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь»; 4) «дійсний стан речей, реальність»; 5) «справедливість» [8, с. 857].

Друге значення має позначку (книжн.), що включає 1 ЛСВ «моральний ідеал, справедливість», і позначку (філос.), яке диференційоване 2 ЛСВ: 1) «достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей»; 2) «положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом, догма, постулат» [8, с. 797].

З цього випливає, що друге значення, з одного боку, розширює семантичну структуру лексеми *істина* в українській мові, а з іншого – звукує його в бік спеціалізації до морально-етичної сфери, а також до термінологізації у філософській науці.

Цікаво, що в процесі лексикографічного аналізу досліджуваної лексеми у «Словнику української мови в 11 т.» виявилось, що словникова стаття з цим реєстровим словом чомусь відсутня. Наявний лише прикметник *істинний* із двома значеннями: 1) перше значення «правильний, правдивий» відповідає істині в 1, 3 і 4 ЛСВ; 2) друге – витлумачене як «дійсний, справжній, непідроблений» [9, с. 50]. Подано також дериват *істинність* із позначкою *книжн.* як абстрактне поняття до *істинний* [9, с. 50].

Ця словникова стаття відсилає до синоніма *справжній* із 4 значеннями: 1) «який є насправді, в дійсності»; «істинний, дійсний»; «не штучний, не підробний»; «ширий, не вдаваний»; 2) «який відповідає певним вимогам, який є досконалістю, взірцем, ідеалом чого-небудь»; 3) «надзвичайно подібний до кого-, чого-небудь, дуже схожий із кимсь, чимсь»; 4) «яким повинен бути, який відповідає дійсності» [9, с. 591].

Якщо розглядати перше значення лексеми *істина* та його ЛСВ, то воно, вочевидь, є семантичним переходом реконстру-

йованого значення і.-є. кореня **st-* «те, що відповідає дійсності», «щось справжнє», а також реконструйованого значення псл. етимона **Istь* «справжній», від якого походить ст.-сл. *Исть, истовь* «справжній, дійсний, істинний». Значення і.-є. кореня **st-* в результаті радіальної полісемії термінологізувалося у філософській науці і з абстрактного/синкретичного трансформувалося в більш конкретне як «достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей». Також можна припустити, що 2 філософське значення слова *істина* з його ЛСВ «положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом, догма, постулат», тобто те, що є «непорушним, стійким, підтвердженням, чітким», крім першого значення і.-є. кореня **st*, стало результатом семантичного переходу «твердість, міцність» і.-є. кореня **ues-*.

У Філософському енциклопедичному словнику «істина» визначена як «філософська категорія, яка разом із категоріями Добра, Краси і Свободи відбиває глибинний смисл людського світовідношення та осягнення буття, пошуків людського духу та творення гуманістичних ідеалів; 2) виражає сутнісний зміст та мету пізнавального процесу і характеризує його результат – *знання* – тобто *адекватне відображення* суб'єктивної та об'єктивної реальності у свідомості людини. Істина встановлюється через визначення відповідності пізнавального образу, знання реального *стану речей у дійсності*, що надає Істині за своїм змістом незалежності від суб'єкта. Як продукт пізнання, Істина у сфері культури набуває ціннісного значення. Визначення смислу пізнавальної діяльності як служіння Істині надає цій категорії морального значення» [4, с. 252–253]. У представленій філософській науково-термінологічній дефініції відображено семантичні континуанти «адекватне відображення дійсності», «стан речей у дійсності» як рефлексії значень і.-є. кореня **st*: «те, що відповідає дійсності», «щось справжнє», псл. форми **Istь* «справжній, ширий» та ст.-сл. *Исть, истовь* «справжній, дійсний», а також і.-є. кореня **ues-* «твердість, міцність» та його генетичних дериватів **uera-* «віра» та **ueros-* «істинний».

Першозначення останніх етимонів семантично розвинулися у структурі лексеми *віра*, яка у «Новому тлумачному словнику української мови» складається з трьох значень та їхніх ЛСВ. Перше значення включає два ЛСВ: 1) «упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь»; 2) «впевненість у позитивних якостях кого-небудь, у правильності, розумності чієїсь поведінки». Друге значення витлумачує лексему *віра* як синонім до значення «довір'я» («ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, ширість і т. ін.» [9, с. 335]). Третє значення має два ЛСВ із позначкою (рел.): 1) «визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного»; 2) «те або інше релігійне вчення, віровизнання» [8, с. 345].

У «Словнику української мови в 11 т.» словникова стаття з реєстровим словом *віра* має 4 значення з їх ЛСВ. Перше значення «упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь» є семантичним переходом реконструйованого значення «твердість, міцність» і.-є. кореня **ues-*; друге збігається з цим самим семантичним континуантом у вищеаналізованому джерелі («те саме, що довір'я»); третє значення є спеціальним із позначкою (рел.) і теж збігається з вище прокоментованим. Тимчасом четверте значення не лише набуло семіотичної термінологізації, а й зазнало морфологічної трансформації – перетворилося

з іменника на вигук, який уживається в мові моряків, будівельників і т. ін. як знак команди при вантажних роботах, що означає: «Піднімай!», «Вгору!» [9, с. 679].

Термінологізації лексема *віра* набула і у філософії, про що свідчить її визначення у «Філософському енциклопедичному словнику», де безпосередньо зафіксовано, що «це одна з фундаментальних світоглядних категорій; термін, який уживається на позначення особливого екзистенційного, духовного акту людської життєдіяльності, <...> одна з найважливіших специфічних здатностей людини сприймати належне як Суцє (*Istь), бажане як *дійсне*, майбутнє як сучасне; сприймати не підтверджені соціально-історичним чи індивідуальним практичним або ж пізнавальним досвідом, не обґрунтовані емпіричними, експериментальними чи логічними засобами знання, цінності, норми та ідеали як *істинні*, *автентичні* характеристики об'єктивної реальності; підґрунтя і складник адекватного вираження людських світовідношень, надій і сподівань [11, с. 92]. У широкому розумінні «віра» означає «те саме, що й віровчення», тобто система релігійних поглядів, яких дотримується та чи інша людина, у вужчому розумінні – це або «вища, протиставлена розумові духовна потенція людини, або раціонально необґрунтована впевненість у реальному існуванні різноманітних надприродних явищ й істот» [11, с. 92].

Припускаємо, що релігійні значення «визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного» і «релігійне вчення, віровизнання», ймовірно, є семантичними континуантами абстрактного значення «говорити» (Слово) і-є кореня **uer-*, про яке йдеться у Біблії: «*Тож віра від слухання, а слухання через Слово Христове*» (Римлян 10:17).

Семасіологічна діада «істина – віра» завжди розглядається крізь призму їхнього співвідношення з розумінням поняття «правда» [10, с. 455–471]. І це підтверджують сучасні значення лексеми *правда* з їх ЛСВ, наведені в «Новому тлумачному словнику української мови».

Перше значення «те, що відповідає дійсності» складається з 3 ЛСВ: 1) істина, труїзм; 2) певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь; 3) дійсний стан речей, реальність. Друге – «правдивість» – диференціюється у 2 ЛСВ: 1) «правильність»; 2) «який відповідає істині, дійсності», що є семантичними рефlekсами значень псл. кореня **prav-* «прямий – який не відхиляється вбік», «правильний», «правий». Третє тлумачиться як «справедливість» і свідчить про те, що у семантичній структурі лексеми *правда* актуалізується морально-етичний компонент, що диференціюється з 3 ЛСВ: 1) «порядок, який ґрунтується на справедливості»; 2) «чесність»; 3) «соціально зумовлене розуміння справедливості» (одна з ціннісних констант, відсутність якої веде до руйнації державності загалом – *Н.С.*). Відповідно, четверте значення є термінологізованим, пов'язаним з юридичною сферою, адже тлумачить лексему *правда* як назву кодексів середньовічного права (є семантичним переходом значень «положення», «закон», «судова справа» слова *правда* у старослов'янській мові) [8, с. 857–858].

Усі значення з їхніми ЛСВ збігаються зі значеннями лексеми *правда*, наведеними у «Словнику української мови в 11 т.» [9, с. 497]. Зауважимо, що цей словник подає слова *істина* і *правда* як абсолютні синоніми, адже наводить тут їх в одному словосполученні *істинна* (святá, су́ща, чіста, чистісінька, ці́ра) *пра́вда* – *істина*, що не підлягає жодним сумнівам. І це може бути поясненням, чому в цьому академічному лексико-

графічному джерелі немає окремої словникової статті, як уже згадувалося вище, з реєстровим словом *істина*.

Але саме подальша термінологізація і першозначень, і сучасних значень обох лексем підтверджує їхню синонімію, але не суцільну тотожність.

С. Кримський у «Філософському енциклопедичному словнику» зазначає: «Правда – це особлива форма поєднання істини з життєвими нормами; це істина, що стала принципом життя. Тому не може бути універсальної правди, оскільки не існує універсальної людини. Завдяки тому, що «правда» потребує певних форм поєднання «істини» з життям, вона є багатоіпостасною, може набувати різних витворів, тимчасом як «істина» єдина щодо певної предметної області. «Правда» будується, а «істина» відкривається. «Істина» доводиться, а «правда» засвідчується життям чи особистим прикладом» [5, с. 506–507].

Висновки. Отже, сучасна семантична і термінологічна стратифікація імені концепту ПРАВДА крізь призму значень імені концепту ВІРА дає підстави для висновку щодо горизонтальної осі формування в їх семантичних структурах ціннісних смислів шляхом опозицій «прямий – кривий», зокрема морально-етичної спеціалізації і юридичної термінологізації (старослов'янські слова з коренем *прав-* на оцінній шкалі мають позитивний плюс, «первинними, вихідними значеннями яких є «прямий, рівний, без відхилень (про шлях), «спрямований прямо, вперед (про рух)» [12] із подальшими переходами в значення «справедливості». Тимчасом ціннісна семантизація і термінологізація імені концепту ІСТИНА характеризується ознакою вертикальної осі простору («прямостояння», «стовбур», «стійкість», «непохитність»).

Попередня семантична реконструкція як першозначень двох лексем, так і їхніх сучасних континуантів дає підстави говорити про їх неповну синонімію, а також припустити, що ці лексеми у свідомості давніх слов'ян та їхніх нащадків українців, зокрема сучасних, позначали і позначають як спільні, так і різні фрагменти світу (наївний, науковий, релігійний тощо).

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Истина и этика. *Логический анализ языка: Истина и истинность в культуре и языке*. 1995. С. 7–23.
2. Афанасьева О.В. Семантическая структура концепта «время» и ее отражение во фразеологических системах английского, испанского и русского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Казань, 2007. 188 с.
3. Гостева Ж.Е. Средства выражения концепта «истина» в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Архангельск, 2004. 209 с.
4. Йолон П. Истина. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
5. Кримський С. Правда. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
6. Маркелова Е.В. Когнитивный анализ семантической структуры многозначного слова. *Языковая ситуация в России начала XXI века* : материалы Междунар. науч. конф. Кемерово, 2002. Т. 2. С. 34–37.
7. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. Москва : Высшая школа, 1988. 168 с.
8. Новый тлумачний словник української мови: у 3 тт. / за ред. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ, 2006. Т. 1. 926 с.; Т. 2. 926 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І.К. Білодіда; АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. 799 с.; Т. 2. 550 с.; Т. 4. 840 с.; Т. 8. 927 с.; Т. 9. 916 с.

10. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Москва : Академический Проект, 2004. 991 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
12. Цейтлин Р.М. О значениях старославянских слов с корнем -прав-. *Этимология 1978*. Москва : Наука 1980. С. 59–64.
13. Черников М.В. Концепты «правда» и «истина» в русской культурной традиции. *Общественные науки и современность*. 1999. № 2. С. 164–175.

Stefanova N. Ethnosemiometry of semantic structures of the names of matrix axioconcepts Truth-Belief-Faith

Summary. The article discusses diachronic and synchronic connections in the semantic structures of the names of matrix axioconcept TRUTH-BELIEF-FAITH. The understanding of the concept “semantic structure of the word” as a whole in its relation to the term “internal form of the word” is specified. Special attention is paid to the consideration of such a phenomenon as semantic transitions in the structure of a polysemantic word / polysemant. We suggest a new definition of the term “semantic structure of polysemantic word”, which is a diachronic and synchronic fragment of the reality named in a particular language in a certain chronological period and consisting of a set of semes actualized in this period. It is also proved that it is expedient to use

those synonyms to polysemants that reach common primary meanings, especially for the reconstruction of polysemantic names that are the appellation of mental formations of conceptual nature, in this case, such synonymous concepts as “truth” and “faith” and their correlate “belief”. We confirm the assumption that both lexemes are in close semasiological relations, but are not absolute synonyms. It is concluded (it does not contradict the results obtained by other researchers, in particular [12]) that the modern semantic and terminological structure of the name of concept TRUTH from the perspective of meanings of the concept name BELIEF is formed by the horizontal axis model of forming the value senses through oppositions “straight – curve”, including moral, ethical and legal specialization, law terminologization (Old Slavic words with root *прав-* on the evaluation scale have a positive plus, primary, initial meanings of which are “straight, smooth, without deviations (about the way)”, “directed straight, forward (about the movement)” with subsequent transitions to the meaning “justice”).

Meanwhile, the value semantization and terminologisation of the name of concept TRUTH is characterized by a sign of the vertical axis of space (“upright”, “trunk”, “firmness”, “steadfastness”).

Key words: polysemantic structure of the word, name of matrix axioconcept, semantic transitions, primary meanings, ethnosemiometry.

*Шенітько С. В.,**кандидат філологічних наук,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету**Мирошніченко К. М.,**магістр
Маріупольського державного університету*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ І ЇХ ФУНКЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Робота присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей велеризмів і їх функцій у різних етнокультурах. За матеріал обрано різноспоріднені мови: англійську й українську. Наголос зроблено на ізоморфізмі структурної та функціональної природи велеризмів у порівнюваних мовах. Зауважено, що велеризм – це такий різновид паремій, структурними елементами якого є пряма мова-спіч, спікер-мовець і ситуація або обставини дії, під час яких уживається це висловлювання. Будову велеризму коротко іменують велеремою. Кожний елемент велереми (спікер, спіч, ситуація, інтродуктор) наділений своїми, притаманними тільки йому властивостями й ознаками. Спікер уводить головного героя у висловлювання, інтродуктор – саму мову, ситуація розкриває причину або умову використання прямої мови, а пряма мова-спіч виражає ставлення спікера-мовця до визначеної ситуації. Зазначено, що семантико-прагматичні характеристики велеризмів в обох мовах подібні. Велеризми, завдяки своїй комічності й досить широкому вжитку, відображено майже в усіх жанрах літератури – романах, повістях, оповіданнях, притчах, казках; а також в усній мові – монологах, діалогах, промовах, виступах. Натуральна атмосфера, влучна дотепність і вдало підібрані слова дають змогу використовувати їх як необізнаним, так й освіченим людям, які мають певний досвід у застосуванні подібних висловів. Темою таких висловів може бути абсолютно все – об'єкти живої та неживої природи, вигадані персонажі, містичні істоти з надзвичайною силою, різноманітні абстрактні поняття або явища природи. Функціональні характеристики обох мов також мають багато спільного: основними первинними функціями є номінативна та комунікативна, за ними – загальнопаремійні, з них головні – розважальна й емоційно-експресивна, які наявні майже в усіх велеризмах.

Ключові слова: паремія, велеризм, велерема, лінгвістика, структура, порівняння, семантика, прагматика.

Постановка проблеми. Переклад пареміологічних одиниць, зокрема велеризмів, викликає багато труднощів. Переклад повинен бути максимально адекватним до оригіналу, а також використовувати такі образно-емоційні засоби перекладу, які зможуть передати відтінки настрою, донести думки та відобразити стиль оригіналу. Проте під час перекладу абсолютна тотожність оригіналові є недосяжною. Справа не тільки в неминучих втратах, пов'язаних із труднощами передачі особливостей поетичної форми, культурних або історичних асоці-

ацій, притаманних тому чи іншому народові, а й у специфіці структурного, семантичного та прагматичного складників досліджуваного матеріалу. Але, незважаючи на наявні наукові здобутки, існує брак фундаментальних досліджень у структурному та функціональному аспекті велеризмів, що й становить актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велеризми як своєрідний жанр паремій були предметом розгляду здавна. Вони стали темою детального розгляду для багатьох відомих дослідників: В. Мідер, А. Дандес, А. Тейлор – на матеріалі англійської мови; А. Бикова, М. Пазяк, Ю. Щуріна – на матеріалі української мови.

Мета статті – вивчити та якомога детальніше дослідити лінгвістичні й функціональні особливості велеризмів англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Детальніше вивчаючи відмінні від інших жанрів фольклорної прози велеризми, варто зауважити, що вчені, розглядаючи їх у працях, дають різні дефініції. Г. Пермяков велеризмами називає висловлювання, які складаються з однієї ремарки й однієї репліки персонажа. Ю. Щуріна, у свою чергу, визначає велеризм як висловлювання, обов'язковим складником якого як необхідні компоненти є стійкий вислів, ситуація, автор репліки, що цитується; при цьому зв'язки між ними мають специфічний характер невідповідності між значенням вислову та його застосуванням, якого воно набуває в контексті, наприклад: «Заборонених речей немає, є речі не рекомендовані», – сказав патологоанатом трупові, який помер від алкоголізму [5, с. 52–54]. Але коротко та досить зрозуміло розкрити справжню сутність терміна «велеризм» удалося А. Биковій. Вона зауважила, що «велеризми можна охарактеризувати як паремії, які дають носію мови змогу виразити причинно-наслідкову оцінку ситуації через призму складних зв'язків між компонентами велереми (спікер + спіч + ситуація)» [4, с. 281–293].

Аналізуючи семантичний складник велеризмів на матеріалі обраних мов, треба зазначити, що ці вислови мають багато спільного. Основою цих висловів може бути абсолютно все, з чим взаємодіє людина в ході свого розвитку та пізнання. Це можуть бути об'єкти (будівлі, дерева, рослини), предмети (олівець, книга, зошит), живі істоти й рослини (дитина, кіт, квітка), вигадані персонажі (демон, янгол, відьма), різноманітні явища

природи (вітер, дощ, мороз); а також всілякі людські діяння, частіше такі, що суперечать загальноприйнятим нормам і правилам (знуцання, биття, тортури, катування, убивство, релігійне або расове переслідування); особливості людей, що становлять основу їхньої особистості (доброта, чесність, щедрість, вірність, грубість, упертість, жадібність, неробство, ненависть, суворість) тощо. Відображення цих рис та ознак велеризмів можна продемонструвати в таких прикладах: "Prevention is better than cure," said the pig when it ran away from the butcher («Краще запобігти, аніж потім лікувати», – казала свиня, утікаючи від м'ясника); The barista asked the visitor how he usually takes coffee. So he answered: "Very, very seriously" (Бариста запитав відвідувача, як він зазвичай п'є каву. Тож він відповів: «Дуже, дуже серйозно»); або приклади з української мови: «Дивись в око», – голка сказала нитці; «Моє серце – твоє», – сказала капуста кухарці [1, с. 143; 2, с. 196; 8, с. 52–54].

Подальший опис прагматичних особливостей велеризму можна продовжити тільки з опису його структури, тому що велеризм, на відміну від афоризму, прислів'я або приказки, складається не з однієї, а з двох, трьох, а інколи й чотирьох рівнозначних частин, і кожна з них має свою роль і призначення. У статті використано працю А. Бикової, яка, досліджуючи велеризми як окремий жанр паремій, подала власну структуру [4, с. 281–293].

У роботі «Семіотична структура велеризмів» А. Бикова ділить велеризми на два архетипи: власне велеризми та квазівелеризми. Структуру велеризму вона іменує «велерема» [4, с. 281–293]. Авторка стверджує, що власне велеризми мають чотирьохскладову будову – **спікер + інтродуктор + спіч + ситуація**, а так звані квазівелеризми – часткову. **Інтродуктор** може бути наявний у складі велереми, але його досить рідко виділяють як окремий елемент. **Спікер**, являючи собою основу велеризму, представляє головного героя. Він, у свою чергу, начебто «керує» висловлюванням. Спікер може погоджуватися або не погоджуватися з твердженням, що становить **спіч**, і, отже, повністю відповідає за правдивість висловлювання та доцільність його уживання в наявній ситуації [4, с. 281–293]. Другий елемент – **ситуація**. Вона дає можливість зрозуміти, у якому середовищі та за яких обставин була вживана фраза, виражена прямою мовою, тобто спіч. Будь-який велеризм діє в умовах якоїсь конкретної, чітко окресленої ситуації, що, у свою чергу, якісно обмежує висловлювання стосовно місця, обставин і часу його вживання. Четверта частина – **спіч**. Цей елемент завжди наявний у складі велереми. Якщо у велеризмі інколи може бракувати таких складників, як інтродуктор або ситуація, то цей елемент (разом зі спікером) наявний постійно. Основа прямої мови, тобто спічу, – прислів'я, приказки, афоризми, якщо велеризм має дидактичну спрямованість, або будь-яка фраза, жарт, вигаданий на момент використання цього вислову, якщо велеризм має мету – підбадьорити, звеселити чи привернути увагу людей до мовця [4, с. 281–293].

Під час порівняння функціональних особливостей велеризмів англійської та української мов з'ясувалося, що вони теж мають багато спільного між собою. Виділяють **базові** або **первинні** функції, до яких зараховують номінативну та комунікативну, а також **загальнопаремійні** функції, що включають директивну (регулятивну, повчальну), кумулятивну, моделювальну, пізнавальну, оціночну, прогностичну, орнаментальну, емоційно-експресивну та розважальну [6, с. 95–104].

Першу функцію – номінативну – застосовують для називання різноманітних предметів, процесів, якостей, дій і явищ. У процесі називання або нарікання пізнані явища, якості й ознаки людина починає закріплювати у слові, словосполученні, реченні, а потім тексті, що, у свою чергу, указує на неперервний процес розширення та поповнення світової скарбниці сучасної пареміографії. Крім того, така функція доповнюється іншою – пізнавальною. У її основі – всебічно й глибоко пізнавати світ, накопичувати людський досвід. У велеризмах вона розкриває внутрішню сутність простих речей, дає змогу насамперед віднайти нові подробиці про загальну картину світу й людей, які його населяють.

Комунікативна функція (або функція спілкування) недарма слідує одразу ж за номінативною. Велеризми як особливі пареміологічні одиниці є комунікативними, тобто їх можна вільно й легко використовувати безпосередньо в процесі спілкування та обміну інформацією. Така функція основна, а тому приманна кожній мовній одиниці. Велеризми не є винятком. Вони реалізуються й набувають своєї особливої сили та виразності тільки в процесі мовлення, взаємозв'язку однієї людини з іншою, одного народу з іншим (наприклад, велеризм "*Much noise and little wool*", said the devil and sheared a pig – «Галасу багато, а вовни бракує», – казав чорт, коли стриг свиню) [3, с. 51] уже не справив би такого ефекту на людину, не виконуючи комунікативної функції.

За своїм походженням кумулятивна функція – загальнопаремійна, а тому вона притаманна не тільки велеризмам, а й усім паремійним одиницям мови. Віддавна ми знаємо, що збирання й накопичення великої кількості інформації – особливість будь-якої мови, кожного осередку знань. Мова в такому разі є головним сполучним елементом між цілими поколіннями, слугує своєрідним сховищем, архівом і засобом передачі всього того досвіду, який накопичив народ. Зв'язок поколінь, наших пращурів із їхніми нащадками можна побачити та прослідкувати на рівні велеризмів [6, с. 95–104]. У висловлюванні "*You cannot teach a crab to walk straight*," said a man trying to wear a red dress – «Ти не можеш навчити краба ходити прямо», – промовив чоловік, удягаючи червону сукню [7, с. 5–8;] у прямій мові автор застосовує прислів'я, яке вперше вживано ще в античні часи великим філософом, мислителем Аристофаном; друга ж частина вказує на теперішню ситуацію, описуючи події та явища, які хвилюють людей саме сьогодні.

Директивну функцію велеризмів часто називають ще повчальною або регулювальною. У її основі – впливати, спрямовувати, а також усіляко регулювати поведінку людей, допомагаючи по-новому переосмислити свої дії та вчинки. У цьому разі вона здатна регулювати не тільки поведінку, а й навіть саму свідомість людини. Дидактична спрямованість велеризмів виражається не зовсім як у прислів'їв. Її роль ніби відходить на другий план, надаючи всю владу та повноваження гумористичному складникові. Інколи елемент жарту маскує, приховує повчальний зміст самої фрази: «Ранок покаже, що вечір не скаже», – подумав сусід о другій годині ночі, відклавши дріль і взявши скрипку. Хоча можна також стверджувати, що далеко не всі велеризми мають таку особливість, надаючи перевагу простуватим, зрозумілим клішованим висловам.

Поряд із директивною яскраво виділяються прогностична та моделювальна функції. Треба зазначити, що за своєю природою усі велеризми ситуативні. У цьому випадку вони не тільки

називають, іменують різні ситуації, а й моделюють їх. Як стверджував Г. Пермяков, моделювальна функція притаманна всім пареміям, але в дослідженні велеризмів як виняткової мовної одиниці вона посідає одне з найважливіших місць. Відомо, що велеризм складається з трьох частин: спікер, спіч і ситуація. Тобто можна спокійно стверджувати, що сам велеризм є водночас і прямою мовою, і мовцем, і ситуацією. Головна його особливість – самостійно створювати ситуацію, місце, обставини та розвиток подій. Небагато паремійних жанрів можуть похизуватися такою винятковістю. Наприклад, велеризм *“Simply remarkable,” said the teacher when asked his opinion about the new dry-erase board – «Просто чудово», – відповідь учитель, коли в нього поцікавилися про нову маркерну дошку* [8, с. 26] яскраво підтверджує цю теорію. В основі ж прогностичної функції – здатність велеризму передбачати ті чи інші явища майбутнього. Досить часто сама ситуація, а інколи навіть і пряма мова є своєрідними вказівниками, які ніби натякають на те, що може або не може трапитися найближчим часом. У такому випадку з’являється можливість розкрити якісь невідомі факти, дізнатися про події наперед і тим самим скласти свій прогноз передбачуваних змін.

Інколи виділяють також оцінну (аксіологічну) та орнаментальну функції. Перша функція – аксіологічна – відображає передусім якісний стан паремії. У процесі пізнання ми не можемо обійтися без правильної оцінки тих подій і ситуацій, учасником яких стає людина кожного дня [6, с. 95–104]. Друга ж функція, з іншого боку, не посідає надто вагомого місця в структурі велереми, але її наявність часом надає особливий відтінок, забарвлення цілому вислову.

Емоційно-експресивна, як і розважальна – одні з найголовніших функцій велеризмів. Наприклад, перша допомагає зрозуміти адресату повідомлення ставлення адресанта до того, про що він сам говорить або що хоче донести до одержувача інформації. Тут увага приділяється не тільки мовцю та мові, а й самій ситуації, тому треба враховувати особливості всіх елементів велереми. Розважальна ж функція, хоча й властива майже всім жанрам паремій, у велеризмах проявляється чи не найяскравіше. Більше того, велеризм без гумору – не велеризм, а тому цю функцію не можна обійти стороною. Наприклад, у велеризмі *“We’ll have to rehearse that,” said the undertaker as the coffin fell out of the car – «Нам доведеться це відрепетирувати», – промовив гробар, коли труна випала з машини* [7, с. 25] автор уводить комічний елемент у ситуацію, створюючи новий сталий вираз і тим самим обмежуючи ситуативний потенціал висловлювання [6, с. 95–104].

Отже, виділяють велику кількість функцій. Первинні функції слугують своєрідним фундаментом, на якому розташовуються інші – вторинні функції. Серед них – розважальна як одна з найголовніших для велеризмів, директивна, кумулятивна, моделювальна, пізнавальна, прогностична й емоційно-експресивна функції. Треба зазначити, що комунікативна та номінативна зустрічаються завжди, а тому в загальній відсоток вони не входять. Із них в англійських велеризмах розважальна становить 52%, емоційно-експресивна – 26%, кумулятивна – 7%, оцінна – 6%, прогностична – 5%, пізнавальна – 4%. В українських розважальна становить 54%, емоційно-експресивна – 21%, кумулятивна – 6%, оцінна – 9%,

пізнавальна – 5%, прогностична – 5%. Отже, можна зробити висновок, що в англійських та українських велеризмах більший відсоток припадає на розважальну й емоційно-експресивну функції, а такі функції, як пізнавальна та прогностична, становлять найменший відсоток і в англійській, і в українській мові, що свідчить про спільні й винятково схожі риси, виражені в обох мовах.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, структура велеризмів у порівнюваних мовах є порівняно стійкою та незмінною: англійські й українські велеризми зберігають дві центральні частини велереми – спікера та спіч. Натомість периферійні елементи – ситуація й інтродуктор – інколи наявні, а подекуди цілком відсутні у висловлюванні. По-друге, семантичний складник велеризмів в обох мовах доволі насичений і багатоманітний, а тому галузь їх використання поширюється майже на всі сфери нашого життя. Основою велеризму може стати будь-яке як суспільне, так й особисте питання, а головними героями – як люди з реального світу, так і зі світу казок. По-третє, прагматична спрямованість велеризмів тісно пов’язана з їх структурою. Загалом велеризми – гумористичні, саркастичні й іноді доволі повчальні висловлювання, призначенням яких є звеселити та розважити народ. Але, якщо копнути глибше й дослідити кожний елемент велереми окремо, відкриється додаткова інформація, яка дасть змогу розширити та розкрити справжній зміст висловлювання. Підсумовуючи, треба зазначити, що у функціональному аспекті ці вислови теж мають багато спільного: і в українських, і в англійських велеризмах основними функціями є розважальна та емоційно-експресивна. А тому перспективу дослідження цих одиниць ми вбачаємо в подальших студіях структурних і функціональних особливостей велеризмів на матеріалі інших мов.

Література:

1. Ковальська Н.А. Семантико-стилістичні функції паремій: теоретичний аспект. *Культура народів Причорномор’я*. Симферополь : Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2004. № 47. С. 22–28.
2. Колоїз Ж.В. Українська пареміологія : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 7–18.
3. Крутоголова О.В. Влучне слово (паремія) та його прикладний індекс. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*. Миколаїв, 2012. Т. 195. Вип. 183. С. 50–55.
4. Пермяков Г.Л. Пареміологические исследования : сборник статей. Москва : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1984. С. 274–293.
5. Салтовська Н. Велеризм як жанр української усної народної творчості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 52–54.
6. Шепітько С.В. Функції прислів’їв. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. № 137. С. 95–100.
7. Porter K. Some Central Kansas Wellerisms. New York : Indiana University Press, 1958. 252 p.
8. Proverbs: collection 2 + 6: матеріали з онлайн-бази даних The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCSL). URL: <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk> (дата звернення: 03.09.2019).

Shepitko S., Myroshnychenko K. Linguistic and functional features of wellerisms: comparative aspect (English, Italian and Ukrainian)

Summary. The paper deals with the study of linguistic features of wellerisms and their functions in various linguistic cultures. The data comprises English and Ukrainian wellerisms. The emphasis is placed on the isomorphic structural and functional aspects of wellerisms in the languages compared. Wellerism is considered to be a kind of paroemia, the structural elements of which are the direct speech, the speaker and the situation or circumstances in which the expression is used. The structure of wellerism is referred to as wellerema. Each element (speaker, speech, situation, introducer) has its own characteristics and attributes. The speaker introduces the main character in the phrase, the introducer represents the speech, the situation reveals the cause or condition of using the direct speech, and the direct speech expresses the speaker's attitude to a particular situation. It is stated that semantic and pragmatic

characteristics of wellerisms in both languages are similar. Due to its comic nature and wide usage, wellerism is used in almost all genres of literature – novels, short stories, stories, parables, fairy tales; as well as in spoken language – monologues, dialogues, speeches. Natural atmosphere, brilliance of wit, and well-chosen words make it possible to use them both by poorly and well educated people who have some experience in dealing with such expressions. The subject of such phrases can be differentiated into: objects of animate and inanimate nature, fictional characters, mystical beings with supernatural power, various abstract concepts or natural phenomena. It is analyzed that the functional characteristics of both languages also have many things in common: the major functions are nominative and communicative, and then the minor functions which are entertaining and emotionally expressive, that are present in almost all wellerisms.

Key words: paroemia, wellerism, wellerema, linguistics, structure, comparison, semantics, pragmatics.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

---

*Акоп'яниц Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»**Черненко С. Ю.,**студентка факультету соціально-гуманітарних технологій**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття політичної промови, вивченню лексико-стилістичних особливостей таких текстів та аналізу використання лексичних та стилістичних перекладацьких трансформацій, які були застосовані при перекладі. Актуальність зумовлена недостатнім дослідженням лексико-стилістичних особливостей перекладу політичних промов з англійської мови українською.

Метою дослідження є аналіз лексико-стилістичних особливостей, які виникають при перекладі політичних промов з англійської мови українською та виокремлення основних лексичних та стилістичних перекладацьких трансформацій, які застосовуються при перекладі сучасних політичних промов.

У роботі досліджується поняття політичної промови, розглядаються її лексико-стилістичні особливості та їх вплив на переклад. Також проаналізовано лексичні та стилістичні трансформації, які були застосовані при перекладі англомовних політичних промов. Проаналізувавши тексти політичних промов на лексичному рівні, автори виявили наявність значної кількості політичних термінів, лакун, аббревіатур та скорочень, фразеологічних одиниць, неологізмів, визначили різні способи перекладу подібної лексики. Найбільш розповсюдженим способом виявилось використання перекладацьких трансформацій: генералізації, конкретизації, заміни, додавання і калькування, найменш поширеними способами перекладу – транслітерування, описовий переклад та наближений переклад.

Після вивчення різноманітних текстів політичних промов, автори дійшли висновку, що подібні тексти налічують значну кількість використання стилістичних засобів, таких як епітети, метафори, порівняння, гіпербола, використання риторичних запитань. Дослідивши різні класифікації способів перекладу стилістичних засобів, було виділено низку способів перекладу, до яких належить пошук відповідного еквіваленту, дослівний переклад та описовий як найбільш розповсюджені способи, транслітерування, транскрибування та перекладацькі трансформації як менш розповсюджені.

Третім та основним етапом дослідження виявився аналіз основних перекладацьких стилістичних трансформацій. Проаналізувавши значну кількість текстів політичних промов, автори дійшли висновку, що найбільш розповсюдженими стилістичними трансформаціями є конкретизація та генералізація, трансформації заміни та додавання, транскрибування, транслітерування, антонімічний переклад. До стилістичних перекладацьких трансформацій, що використовувалися при перекладі, належить прийом

синонімічних заміни, описовий переклад, трансформації компенсації та адаптації.

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що такий тип текстів може викликати певні труднощі при перекладі. Це пов'язано з тим, що специфіка таких текстів дозволяє їм поєднувати у собі риси як публіцистичного і наукового стилів, так іноді й художнього. Тому при перекладі необхідно звертати увагу, в першу чергу, на лексико-стилістичні особливості таких текстів.

Ключові слова: політична промова, публічний виступ, специфіка перекладу, особливості політичних промов.

Постановка проблеми. Політика як і будь-яке інше явище змінюється з часом. Виступи політиків та використання ними промов мають відповідати певним нормам, які притаманні та загально визнані для більшості країн. Тому значну увагу приділяють саме перекладу текстів політичних промов, які стають предметом філологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що подібного роду дослідження вимагають розгляду з багатьох аспектів. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять роботи І.В. Самойлової, О.В. Подвойської, І.П. Левчук, Ю.В. Заблоцького, Н.В. Шевчук, Т.М. Ніколасової, І.В. Карабана, І.Ю. Сіяговської, І.В. Недаймової, С.Б. Моркотуна, О.О. Жулавської, Т.В. Бурмістенко, Т.А. Палей, А.В. Шишко, Н.П. Башука, І.Л. Фесенко, А.О. Лисенко, І.М. Клименко та інших. Особливостями перекладу політичних промов та текстів особливо детально займалася І.Л. Фесенко. Публічний виступ з точки зору складника мовнокомунікативної компетенції державного службовця досліджувала І.П. Левчук, а особливості англомовних політичних промов у своїй роботі розглядали О.В. Куценко та Р.А. Слобоженко.

Метою статті є дослідження специфіки перекладу текстів політичних промов із лексичної і стилістичної точок зору. Об'єктом дослідження є специфіка перекладу політичних промов, а предметом – тексти публічних виступів американських та британських політиків.

Виклад основного матеріалу. Всі сфери людської діяльності зазнають процесу глобалізації. Кожного дня з'являються нові правила, модернізуються норми та принципи, змінюються люди та їх орієнтири. Політика має рушійний вплив як на долю цілої країни, так і на життя кожного її громадянина. Головною метою політичної промови є привертання уваги, а це можна зробити тільки в тому випадку, якщо політик може вміло користуватися мистецтвом публічного політичного виступу.

Під дією певних процесів у мові політичних виступів з'являються терміни, лакуни, різноманітні скорочення та аббревіатури. Вони складають особливий пласт лексики, який викликає труднощі при перекладі. Саме тому лексичні трансформації є досить важливими при перекладі, адже обсяг лексики двох різних мов досить часто різниться, а це породжує труднощі при перекладі.

Автори детально розглядають лексичні трансформації та їх використання у текстах політичних промов. Однією із найбільш розповсюджених перекладацьких трансформацій у текстах сучасних політичних промов є генералізація значення, заміна мовної одиниці у вихідному тексті на мовну одиницю з більш широким значенням у тексті, що перекладається, наприклад: *"It is here that we remember that even when hatred burns hottest, even when the tug of tribalism is at its most primal, we must resist the urge to turn inward. We must resist the urge to demonize those who are different. The sacrifice made here, the anguish of war, reminds us to seek the divine spark that is common to all humanity"* [1] – «Саме тут ми пам'ятаємо, що навіть коли ненависть палає найгарячіше, навіть коли жага до фанатичної приналежності до своєї суспільства є головною, ми повинні протистояти поклику взяти участь у цьому. Ми повинні протистояти позову звинувачувати у всіх гріхах тих, хто відрізняється. Тут була принесена жертва, а туга війни нагадує нам, що слід шукати божественну іскру, спільну для всього людства».

При перекладі цього висловлювання було використано трансформацію генералізації значення. Вислів *"the tug of tribalism"* дослівно перекладається як «зав'язана боротьба за трибалізм», що означає непереможне бажання індивіда належати до свого суспільства, що іноді викликає міжплеменну ворожнечу. Аби не обтяжувати текст термінами, які можуть становити труднощі у розумінні, такий вислів було перекладено за допомогою більш широкого значення.

Протилежною трансформацією до генералізації є конкретизація. Наприклад: *"It was here, more than anywhere else, that the Renaissance began – a period of history that inspired centuries of creativity and critical thought across our continent and which in many ways defined what it meant to be European"* [2] – «Саме у Венеції, як ніде інше, почалося Відродження – період історії, який надихнув на творчість та критичне мислення по всьому нашому континенті і багато в чому визначив, що означає бути європейським». Таку промову Тереза Мей проголосувала у Венеції, тому аби підкреслити її перебування саме у цьому місті, автори використали трансформацію конкретизації.

Ще однією лексичною трансформацією є транслітерація, рідше – транскрибування. Транслітерування полягає у запозиченні графічної форми слова, транскрибування – звукової форми слова. Ці трансформації ідеально підходять для перекладу різних географічних назв та власних імен і майже завжди використовуються разом: *"Thank you all very much. Good luck. Please be seated. Thank you, General Graves, for that very kind introduction. Barbara and I are just delighted to be here and honored that we could be joined by our able Secretary of the Army, Mike Stone; of course, the man well-known here that heads our Army, General Sullivan, General Gordon Sullivan; and Gracie Graves, General Robert Foley, General Galloway; Shawn Daniel, well-known to everybody here, been our host, in a sense; and a West Point alum who has been at my side for 4 years,*

over here somewhere, General Scowcroft, graduate of this great institution who served his country with such distinction" [3] – «Дуже дякую всім. Удачі. Будь ласка, сідайте. Дякую, генерале Грейвс, за теплий прийом. Ми з Барбарою дуже вдячні, що знаходимося тут і пишаємося тим, що нас запросив наш компетентний міністр армії Майк Стоун; звичайно, людина, яку всі знають тут, яка очолює нашу армію, генерал Салліван, генерал Гордон Салліван; а також Грейсі Грейвз, генерал Роберт Фолі, генерал Галлоуей; Шон Деніел, добре відомий всім тут, який є вєдучим, і випускник військової академії Вест Пойнт, який був зі мною поруч чотири роки, тут дець ще є генерал Скоукрофт, випускник цього величного університету, який служив своїй країні з такою неповторністю».

Цей уривок налічує значну кількість власних імен, які перекладалися комплексно за допомогою транслітерації та транскрибування. Також при перекладі було вжито іншу трансформацію, експлікацію. "West Point" – військова академія збройних сил США, яка територіально знаходиться у місті Вест-Пойнт, тому при перекладі, аби для носіїв мови перекладу було зрозуміло про що йдеться, автори додали пояснення власній назві.

Позаяк українська та англійська мови мають різну структуру та побудову речення, досить часто використовують лексичну трансформацію антонімічного перекладу, наприклад: *"The Jerusalem Avenue passage required constant protection, repair, and reinforcement, but the will of its defenders did not waver, even in the face of death"* [4] – «Шлях по Єрусалимському проспекті вимагав постійного захисту, ремонту та підкріплення, але воля його захисників вистояла навіть перед лицем смерті». Слово "waver" з англійської перекладається як «коливатися», «прогинатися», у реченні присутнє заперечення. Тому при перекладі було вирішено використати трансформацію антонімічного перекладу та дієслово «вистояти» як антонім до одиниці у вихідній мові.

Досить часто при перекладі текстів політичних промов доводиться додавати деякі мовні одиниці, щоб забезпечити адекватний переклад. Такий прийом називається додаванням. Така трансформація дозволяє зробити промову більш характерною для мови перекладу, наприклад: *"Before I begin, I want to apologize for the delay but there were so many people who showed up, and because this is the largest gathering of distinguished foreign diplomats in San Francisco, since the founding of the United Nations – there was a little more of a delay in getting everyone in, and there are still people outside we hope will be able to get in"* [5] – «Перш ніж почати, я хочу вибачитися за затримку, але прийшло так багато людей, і через те, що це найбільша зустріч видатних закордонних дипломатів у Сан-Франциско з часу заснування ООН – була ще невелика затримка з тим, щоб впустити всіх, і все це є люди ззовні, які, сподіваємось, зможуть потрапити до зали готелю». З такою промовою Гіллари Клінтон виступала у Сан-Франциско в готелі Святого Франциска «Вестін». При перекладі тексту довелося використати трансформацію додавання, аби надати більше конкретики тому, де відбувається подія.

Ще однією з лексичних перекладацьких трансформацій є трансформація заміни, коли одна лексична одиниця у вихідній мові замінюється на іншу в мові перекладу, аби задовольнити потреби адекватного перекладу: *"Tomorrow you'll head to the polls to elect a congressman who always puts America first, Dan Bishop. I've just come from a meeting with North Carolina officials*

representing communities **hit** by Hurricane Dorian and I expressed the unwavering solidarity of the American people, **we are behind you** 100%. 100%. The prayers of our entire nation are with the citizens of North Carolina, South Carolina, Georgia, Florida and everyone else **that was in the storms path**, and I will say I was called by the government of The Bahamas and we're helping with The Bahamas. They **were hit** so hard" [6] – «Завтра ви вирушите на вибори, щоб обрати конгресмена, який завжди ставить Америку на перше місце, Дена Бішоп. Я щойно прийшов із зустрічі з представниками Північної Кароліни, що представляють громади, уражені ураганом Доріаном, і я висловив непохитну солідарність американському народу, **ми підтримуємо вас на 100%**. Молитви цілої нації надходять до громадян Північної Кароліни, Південної Кароліни, Джорджії, Флориди та всіх інших, **кого зачепив шторм**, і я скажу, що мене викликав уряд Багамських островів, і ми допомагаємо Багамам. Вони **постраждали дуже сильно**». У промові Дональда Трампа було вжито декілька разів слово "**hit**", в українській мові воно має значення «**вдарити**», позаяк йшлося про ураган, при перекладі було застосовано трансформацію заміни та використано такі слова: «**бути ураженим**» та «**постраждати**». Вираз "**to be behind**" має першочергове значення «бути позаду», але таким виразом президент хотів показати, що він та весь народ стоять позаду та є тилом для людей, тому при перекладі було використано слово «**підтримувати**». Ураган Доріан пройшовся декількома штатами Америки. Дослівно це було перекладено як «**деякі штати встали на дорозі урагану**». Щоб надати адекватний переклад, автори використали трансформацію заміни та змогли зберегти зміст висловлювання, використавши словосполучення «**кого зачепив шторм**».

Досить часто при перекладі політичних промов перекладачі покладаються на стилістичні трансформації. Подібні трансформації використовуються, коли у текстах налічуються мовні одиниці, які не присутні у мові перекладу або коли перекладач має на меті зберегти експресивність, зробити акцент на стилі мовлення, а не намагаться донести структуру тексту.

Однією з таких трансформацій є використання синонімічних заміни. У більшості випадків перекладачі використовують синонімічну заміну для того, щоб текст звучав більш природньо для носіїв мови перекладу: "Here at Pearl Harbor, America's first battle of the Second World War roused a nation. Here, in so many ways, America **came of age**. A generation of Americans – including my grandparents – the Greatest Generation – they did not seek war, but they refused **to shrink** from it. And they all did their part on fronts and in factories. And while, 75 years later, the proud ranks of Pearl Harbor survivors have thinned with time, the bravery we recall here is forever **etched** in our national heart. I would ask all our Pearl Harbor and World War II veterans who are able to, to please stand or raise your hands – because a grateful nation thanks you" [1] – «Тут, у Перл-Харбор, перша битва Америки у Другій світовій війні пробудила націю. Тут Америка, у багатьох планах, **подорослішала**. Покоління американців – включаючи моїх бабусь та дідусів – найвеличніше покоління. Воно не прагнуло війни, але відмовилось **зрікатися** від неї. І всі вони виконували свою роль на фронтах і на фабриках. І хоча через 75 років доблесні ряди тих, які вижили у Перл-Харбор, із часом порідшали, хоробрість, яку ми згадуємо тут, назавжди **викроїлась** на нашому національному серці. Я б попросив усіх наших ветеранів Перл-Харбор та Другої світової війни, які

спроможні, будь ласка, **підніміться** або **підніміть** руки, адже вдячна нація дякує вам». Вираз "**come to age**" перекладається як «**досягати повноліття**», але у цьому випадку Барак Обама мав на увазі, що події, які відбулися протягом Другої світової війни та у Перл-Харбор, змусили Америку стати сильнішою нацією. При перекладі дієслова "**to shrink**" автори використали синонімічну заміну, адже в першу чергу слово перекладається як «**відступатися, відмовлятися**». Беручи до уваги контекст, автори вирішили використати саме еквівалент «**зрікатися**», адже за змістом він є більш логічним. Виразом «**викроїтися на серці**» в українській мові позначають речі, які надовго залишаються у пам'яті і накладають певний відбиток на людей. Тому при перекладі значення «гравіювати» було використано синонім, який найкраще відповідав змісту.

Через відмінності у двох мовах виникає проблема з безеквівалентною лексикою. У такому випадку перекладачі використовують таку стилістичну трансформацію як описовий переклад. Цей спосіб допомагає перекладачу відтворити пояснення до мовних одиниць, які не мають еквівалентів у мові перекладу: "This is a massive storm; hurricane-force winds extend some 175 miles in every direction of the center. The storm may strengthen as it meets the cold front approaching from the northwest, and that's when it changes from a tropical storm to a **nor'easter**, which has very big implications for those areas to the west of us and to the north of us" [7] – «Це масивна буря; вітри через дію урагану **протягаються** приблизно на 175 миль у кожному напрямку від центру. Буря може посилюватися, коли зустрічається з холодним фронтом, що наближається з північного заходу, і тоді вона змінюється з тропічної бурі на **ураган зі снігом**, що має дуже великі наслідки для цих районів на захід та на північ від нас».

Описовий переклад досить часто використовують для перекладу реалій, які характерні для однієї країни та зовсім далекі для культури іншої. Наприклад, у цьому уривку Майкл Бдумберг доповідає про результати урагану Сенді та використовує у своїй доповіді таку реалію як "**a nor'easter**". Загалом еквівалент в українській мові існує «**Норд-Ост2**», але такий еквівалент нічого не говорить українському слухачеві, позаяк цей вид урагану може виникнути лише на північно-східному узбережжі США, який бере початок з Атлантичного океану, та результатом якого можуть бути опади зі снігом.

"Now this journey is a testament not just to you as individuals but also to the families that surround you, because your journey began long before you got that first military haircut and put on **white-over-grey**. Without your families, you never would have had the strength to tackle **Beast Barracks** while your peers back home were enjoying a final, carefree summer before college. Your families were the ones you called for a shoulder to lean on or a kick in the pants. They've been there for you for every moment of triumph and **every moment of challenge**. Their unending love and support provide the very foundation that allows you to stand strong today" [8] – «Тепер ця мандрівка є свідченням не лише для вас як особистості, а й для сімей, які вас оточують, тому що ваша подорож розпочалася задовго до того, як вам зробили першу військову стрижку і ви одягли **військову форму**. Без ваших родин у вас ніколи не було б сил подолати **кадетську підготовку**, поки ваші ровесники повертаються додому, насолоджуючись заключним, безтурботним літом перед коледжем. Ваші сім'ї були тими, на кого ви завжди могли поклатися та від кого могли отримати прохуна. Вони були з вами

у кожну мить триумфу та у скрутну хвилину. Їх нескінченна любов і підтримка служать тією основою, яка дозволяє вам сьогодні міцно стояти на ногах». У такому виступі Мішель Обама використала декілька реалій, які відомі лише американському народу. Наприклад, **“Beast Barracks”** – програма кадетського базового тренування, яке триває 7 тижнів та перетворює людей на кадетів у військовій академії Вест-Пойнт. Словосполученням **“white-over-grey”** позначають форму американських солдатів, яка складається з сірих штанів, білої футболки без рукавів та білої фуражки. **Вислів “moment of challenge”** можна дослівно перекласти як **«момент виклику», «складнощі»**, але за контекстом можна підібрати синонім, який буде мати однаковий сенс, хоча і відрізнятися від прямого еквіваленту.

“If we put another two or perhaps three justices on, that will happen. And that will happen automatically in my opinion because I’m putting pro-life justices on the court. I will say this, it will go back to the states and the states will then make a determination” [9] – **«Якщо ми поставимо ще два чи, можливо, три судді, це станеться. І це відбудеться автоматично, на мою думку, тому що я назначаю суддів, які підтримують позицію захисту життя людини. Я скажу це, це все повернеться до дерад, і тоді держави приймуть рішення»**.

Наступною стилістичною перекладацькою трансформацією є компенсація. Її принцип полягає у додаванні необхідних мовних одиниць, які втрачаються при перекладі або які зовсім неможливо передати, наприклад: *“The signs of this friendship stand in our nation’s capital. Just steps from the White House, we’ve raised statues of men with names like Pulaski and Kościuszko”* [4] – **«Ознаки цієї дружби стоять у столиці нашої країни. Усього за кілька кроків від Білого дому ми возвели монументи національним героям з такими іменами як Казимир Пуласький та Тадеуш Костюшко»**.

Компенсація – як вид перекладацької трансформації, який використовується досить рідко. Окрім вміння перекладати, перекладачу необхідно мати багато фонових знань аби вміти компенсувати інформацію, якою слухач / читач не володіє. У цьому уривку слово **“men”** автори замінили словосполученням **«національні герої»**. Адже не всі люди знають, що особи, про яких говорить Дональд Трамп, є учасниками Американської революції та почесними громадянами США, хоча за походженням вони були поляками. Також у тексті було компенсовано інформацію щодо імен, позаяк у промові були згадані лише прізвища, тому при перекладі було додано імена, аби читач / слухач отримав більше інформації.

Ще однією стилістичною трансформацією є адаптація. Ця перекладацька трансформація націлена на відтворення інформації, яка є чужою та незрозумілою для носіїв мови перекладу. Досить часто таким мовними одиницями можуть слугувати лакуни, реалії та вирази, характерні для вихідної мови: *“As dawn broke that December day, paradise never seemed so sweet. The water was warm and impossibly blue. Sailors ate in the mess hall, or readied themselves for church, dressed in crisp white shorts and t-shirts. In the harbor, ships at anchor floated in neat rows: the California, the Maryland and the Oklahoma, the Tennessee, the West Virginia and the Nevada. On the deck of the Arizona, the Navy band was tuning up”* [1] – **«Коли настав світанок у той грудневий день, рай ніколи не здавався таким солодким. Вода була теплою і неможливо блакитною. Моряки їли у військовій їдальні або готувалися до церкви, одягнені у білосніжну форму: білі шорти та футболки. У гавані кинули**

свої якорі рівними рядами кораблі: **«Каліфорнія», «Меріленд» і «Оклахома», «Теннессі», «Західна Вірджинія» та «Невада». На палубі «Аризони» група ВМС налаштувалася на роботу»**.

Термін **“mess hall”** перекладається як **«обідати за одним столом»**. Досить часто таке визначення дають їдальням у тюрмах або на військових кораблях. Йдеться про кораблі, які стояли у гавані, та про моряків, які готувалися до початку нового дня. Можна зробити висновок, що йдеться саме про **«військову їдальню»**. Також при перекладі було використано лапки, щоб показати, що **“the California, the Maryland and the Oklahoma, the Tennessee, the West Virginia and the Nevada”** – назви кораблів, а не штатів.

“It was locker room talk, as I told you. That was locker room talk. I’m not proud of it. I am a person who has great respect for people, for my family, for the people of this country. And certainly, I’m not proud of it. But that was something that happened” [80] – **«Як я вам говорив, це були пусті балачки за кавою. Це були пусті балачки. Я не пишаюся цим. Я людина, яка дуже поважає людей, мою родину, людей цієї країни. І звичайно я не пишаюся цим. Але сталося те, що сталося»**. У своїй промові Дональд Трамп використав ідіоматичний вираз **“locker room talk”**, що перекладається як **«розмова у курилці»**, що означає марні розмови, які ні до чого не приводять. При перекладі було використано вислів, який є більш характерним для української мови – **«пусті балачки»**, додано вислів **«за кавою»**, адаптувавши текст до україномовного населення.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що специфіка перекладу текстів політичних промов полягає в тому, що вони поєднують у собі риси, окрім публіцистичного і наукового, також і художнього стилю. Тому при перекладі англійських політичних промов українською необхідно звертати увагу, в першу чергу, на лексико-стилістичні особливості таких текстів.

Основним способом перекладу політичних промов виявилося використання перекладацьких трансформацій: генералізації, конкретизації, заміни, додавання і калькування. Подібні тексти налічують значну кількість використання стилістичних засобів, таких як епітети, метафори, порівняння, гіпербола, використання риторичних запитань. Найменш поширеними способами перекладу виявилися транслітерування, описовий переклад та наближений переклад. Найбільш розповсюдженими стилістичними трансформаціями є конкретизація та генералізація, трансформації заміни та додавання, транскрибування, транслітерування і антонімічний переклад.

Література:

1. Barack Obama. Address at Pearl Harbor, December 2016, Oahu, Haw aii. URL: <https://americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/Barack%20Obama%20%20Pearl%20Harbor%20Address.pdf>.
2. Theresa May. A new era of partnership and cooperation between the UK and the EU delivered 22 September 2017, Florence, Italy. URL: <https://americanrhetoric.com/speeches/theresamayflorencebrexitspeech.htm>.
3. George H.W. Bush. Address at West Point, delivered January 5, 1993. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-5-1993-address-west-point>.
4. Donald J. Trump. Address to the people of Poland, delivered 6 June 2017, Krasinski Square, Warsaw, Poland. URL: <https://americanrhetoric.com/speeches/donaldjtrumpwarsawspeech.htm>.
5. Hillary Clinton. Keynote Speech APEC Summit on Women and the Economy, delivered 16 September 2011, Westin St. Francis Hotel,

San Francisco, CA / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://americanrhetoric.com/speeches/hillaryclintonwomeneconomysummit.htm>.

6. Donald Trump North Carolina Rally Transcript in Fayetteville, NC September 9, 2019. URL: [vhttps://www.rev.com/blog/donald-trump-north-carolina-rally-transcript-in-fayetteville-nc-september-9-2019](https://www.rev.com/blog/donald-trump-north-carolina-rally-transcript-in-fayetteville-nc-september-9-2019).
7. Michael Bloomberg. Press Update on Hurricane Sandy, delivered 29 October 2012, New-York, NY. URL: <https://americanrhetoric.com/speeches/michaelbloomberghurricanesandy.htm>.
8. Michelle Obama. Address at West Point Graduation Banquet, delivered 20 May 2011, West-Point, NY. URL: <https://americanrhetoric.com/speeches/michelleobamawestpointbanquet.htm>.
9. Full transcript: Hillary Clinton and Donald Trump's final presidential debate. URL: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2016/10/19/13336894/third-presidential-debate-live-transcript-clinton-trump>.

Akopiants N., Chernenko S. Specificity of translation of modern political speeches

Summary. The article is devoted to the study of the concept of political speech, lexical-stylistic peculiarities of such texts, and to the analysis of the use of lexical and stylistic translation transformations, which were applied in translation. The relevance arises due to a lack of research of lexico-stylistic features of the translation of political speeches from English into Ukrainian. The purpose of this study is to analyze the lexico-stylistic features that arise in translating political speeches from English into Ukrainian and to highlight the main lexical and stylistic translation transformations used in translating political speeches.

The paper explores the concept of political speech, examines its lexical and stylistic features and their influence on translation. It also analyzes the lexical and stylistic transformations used in translating English political speeches. During the analysis of the texts of political speeches

at the lexical level, the presence of a large number of political terms, lacunae, abbreviations and contractions, phraseological units, neologisms was found. Different ways of translating such vocabulary have been identified. The most common way is to use translation transformations: generalization, concretization, replacement, addition, and loan translation. The least common translation methods are transliteration, descriptive translation, and approximate translation.

After studying various texts of political speeches, we came to the conclusion that such texts have a large number of uses of stylistic means, such as epithets, metaphors, comparisons, hyperbole, and the use of rhetorical questions. After examining different classifications of stylistic translation methods, the research identifies a number of translation methods used, including: finding the equivalent, word-for-word and descriptive translation as the most common methods, and transliteration, transcription, and translation transformations as the least common.

The third and the main stage of the study was the analysis of the basic translation stylistic transformations. Having analyzed a large number of texts of political speeches, we came to the conclusion that the most common stylistic transformations are concretization and generalization, transformations of substitution and addition, transcription, transliteration, and antonymic translation. Stylistic translation transformations used in translation include receiving synonymous substitutions, descriptive translation, compensation transformations, and adaptations.

The study found that these types of texts may cause some translation difficulties due to the fact that the specifics of such texts allow them to combine features of a nonfiction style, scientific, and sometimes artistic. Therefore, while translating it is necessary to pay attention, first of all, to the lexical-stylistic features of such texts.

Key words: political speech, public speaking, specifics of translation, peculiarities of political speeches.

*Береговенко Н. С.,**асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВИННОГО МАТЕРІАЛУ КАНАЛУ «ЄВРО Н'ЮЗ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню явища лінгвокультурної адаптації на основі перекладів текстів дискурсу засобів масової комунікації на основі матеріалів перекладу каналу «Євро Н'юз» українською мовою. Під час дослідження ми здійснили опис процесів лінгвокультурної адаптації та різних видів трансформацій під час перекладу текстів засобів масової інформації. Тексти засобів масової комунікації належать до публіцистичного дискурсу. Під час перекладу таких текстів перекладачу необхідно брати до уваги багато особливостей та враховувати труднощі, які можуть виникнути. Перекладач – це людина всебічно розвинена, яка здатна проаналізувати певний матеріал і передати його від носіїв однієї мови до носіїв іншої так, аби досягти правильної комунікативної мети і викликати в реципієнта таку саму реакцію, яку викликає цей текст мовою оригіналу в носіїв мови. Для цього, звичайно ж, застосовуються перекладацькі трансформації, використання яких є неминучим в процесі перекладу. Під час перекладу будь-якого тексту необхідно, перш за все, розробити правильну стратегію, і якщо це буде зроблено безпомилково, то переклад буде адекватним і достовірним. Ще одним із факторів, які відіграють вирішальну роль у процесі перекладу, є фактор культури, тобто належності твору оригіналу до однієї культури а твору перекладу – до іншої. Беручи до уваги цей фактор, перекладачеві слід бути дуже уважним у процесі перекладу, оскільки тут уже йдеться не просто про механічну передачу інформації з однієї мови на іншу, а про лінгвокультурну адаптацію тексту з урахуванням особливостей менталітету та культури однієї та іншої мови. В цьому контексті термін «адаптація» використовується для позначення способу досягнення рівності комунікативної мети в мові оригіналу та в мові перекладу. В широкому контексті термін «лінгвокультурна адаптація тексту» означає систему прийомів пристосування іншомовного тексту (перекладного, навчального) до сприйняття його носіями іншої культури та мови. В сучасних мовознавчих і перекладознавчих дослідженнях цей термін ще називають «мовна локалізація». Якщо перекладач правильно застосовуватиме всі ці підходи та особливості, то переклад буде відповідати очікуванням як адресата, так і реципієнта.

Ключові слова: лінгвокультурна адаптація, локалізація, фразеологізми, переклад, дискурс, засоби масової комунікації, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набула така галузь життя, як засоби масової комунікації. Це стало невіддільною частиною людського існування. Переклад текстів засобів масової комунікації являє собою дуже велику частку праці, оскільки сьо-

годні це є головним джерелом інформації про навколишній світ і події у ньому. Така галузь не може існувати без перекладу. В цій сфері здійснюється безліч перекладів із метою обміну інформацією. На жаль, не всі тексти перекладаються сьогодні українською мовою, тому одним із завдань нинішнього покоління перекладачів є виправити цю ситуацію та підвищити кількість українських перекладів текстів, що належать до засобів масової комунікації (далі – ЗМК). Тексти засобів масової комунікації належать до публіцистичного дискурсу. Під час перекладу таких текстів необхідно брати до уваги багато особливостей і враховувати труднощі, які можуть виникнути. У ХХІ столітті на передній план виходить лінгвокультурна адаптація тексту під час перекладу. В цьому контексті термін «адаптація» використовується для позначення способу досягнення рівності комунікативної мети в мові оригіналу та мові перекладу [1, с. 56]. В широкому контексті термін «лінгвокультурна адаптація тексту» означає систему прийомів пристосування іншомовного тексту (перекладного, навчального) до сприйняття його носіями іншої культури та мови. В сучасних мовознавчих і перекладознавчих дослідженнях цей термін ще називають «мовна локалізація» (language localization) [2, с. 44]. Тому для перекладача важливим є адаптувати текст до носіїв іншої мови та культури використовуючи ті мовні засоби та прийоми, які для них будуть цілком зрозумілі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагматичний аспект перекладу у своїх працях розглядали такі дослідники, як: В.В. Демецька, В.Н. Комісаров, О.Д. Швейцер, А. Нойберт, Л.С. Бархударов та інші. **Актуальність** теми полягає в тому, що дослідження явища лінгвокультурної адаптації на основі перекладів текстів дискурсу ЗМК має велике значення для сучасної сфери інформації та обміну нею. Україномовна версія каналу «Євро Н'юз» виникла лише нещодавно, ця сфера є недослідженою і являє собою значний великий мовний матеріал і новий простір для досліджень у сфері перекладознавства.

Метою статті є опис і дослідження процесів лінгвокультурної адаптації та різних видів трансформацій під час перекладу текстів ЗМК (на основі матеріалів перекладу каналу «Євро Н'юз» українською мовою).

Виклад основного матеріалу. Засоби масової комунікації називають літописом сучасності, тому що вони в усій повноті відбивають поточну історію і націлені на проблеми суспільства – політичні, соціальні, психолінгвістичні, філософські, культурні, побутові. Як і белетристика, дискурс засобів масової комунікації є тематично невичерпним завдяки його величезному жанровому діапазону. Прикладами є тексти різних жанрів – як монологічні, так і діалогічні за формою: журнальні

статті, соціально-політичні есе, публічні виступи, промови, рекламні статті. Призначення дискурсу засобів масової комунікації полягає в тому, щоб, повідомляючи, переконувати, впливати на маси, формувати в людей бажане ставлення до суспільно-політичних проблем. У дискурсі засобів масової комунікації реалізується мовна функція впливу, з якою сполучається чисто інформативна функція (тексти новин). Тематична необмеженість такого дискурсу визначає надзвичайну широту і різноманітність його лексики. У мові засобів масової комунікації традиційно присутні такі ряди синонімів: *військовослужбовець-воїн-військовий, коментатор-оглядач-експерт-аналітик, фахівець-професіонал-майстер своєї справи*. У текстах останніх років виникли нові синонімічні ряди: *швидкий-динамічний, олігарх-магнат, злиденні-незможні-малозабезпечені*. Функція повідомлення зумовлює вживання нейтральної лексики, у якій особливу роль відіграє політична, економічна – загалом концептуальна лексика. Наприклад, слова-терміни *маркетинг, менеджмент, бізнес, біржа. Идеологія, курс валют* стали лексемами, що постійно вживаються в новинах. Серед мовних і стильових особливостей текстів, що належать до дискурсу засобів масової комунікації, сукупність яких відрізняє їх від мови інших типів дискурсу, є високий ступінь стандартизації засобів, що використовуються; експресивність мови як спосіб привертання уваги; насиченість найрізноманітнішими реаліями, алюзіями, цитатами; використання фразеології та ідіоматичної лексики; використання інших стилістичних засобів і прийомів (тропів і фігур мовлення) [3, с. 6].

Характерною ознакою еквівалентного перекладу таких текстів є вдале поєднання основної ідеї разом із тими засобами виразності, що були використані. Адекватний переклад будь-якого тексту ЗМК має на меті точну передачу засобами іншої мови не просто фактичного і суто інформативного змісту тексту, але і його комунікативно-функціональну спрямованість.

Всебічне вивчення проблем перекладу мови в ЗМК є одним з основних завдань сучасних лінгвістів і мовознавців. Серед найвідоміших науковців, що працюють у цій сфері, можна назвати Л.С. Бархударова, В.Н. Комісарова, В.Н. Крупнова, С.Я. Шамова та інших.

Згідно з Н.А. Фененко [7], термін «адаптація» в теорії перекладу використовується у двох значеннях. По-перше, для визначення конкретного перекладацького прийому, який полягає в «заміні невідомого відомим, незвичного звичним»; по-друге, для позначення способу досягнення рівності комунікативного ефекту в тексті оригіналу (далі – ТО) і в тексті перекладу (далі – ТП). В цьому випадку термін «адаптація» розуміється як пристосування тексту за допомогою визначених процедур до максимально адекватного, «досить відповідного, співпадаючого, тотожного» його сприйняттю читачем іншої культури. Саме в цьому другому, більш ширшому значенні термін «адаптація» використовується регулярно, передбачаючи обов'язковість пристосування ТО як фрагмента відображення об'єктивної і суспільної діяльності до соціокультурних умов суспільної дійсності народу-перекладача. Така адаптація, яка отримала назву соціокультурної, визначає стратегію перебування висловлювання, спрямовану на досягнення під час перекладу комплексної еквівалентності ТО і ТП.

Цієї мети можна досягти. Будь-яка розвинена мова має у своєму арсеналі інвентар засобів для передачі різноманітних, навіть найтонших відтінків думки. Однак необхідно вра-

хувати, що сприйняття тексту, яке здійснюється читачем через його «уявне поле» (Ю.А. Сорокін) або «когнітивний багаж» (М. Ледерер), тобто через його досвід, віддання переваги, шкалу особистісних цінностей, визначається також і психологічними особливостями особистості читача – переважно раціональними або емоційними [5].

О.А. Третякова визначає у своїй дисертації лінгвокультурну адаптацію як найпоширеніший вид адаптації під час перекладу. Мета лінгвокультурної адаптації – створення тексту, зрозумілого носієві іншої мови та представникам іншої культури. Трансформативні дії спрямовані на заповнення можливих лакун: смисловий переклад значущих власних імен, пошук функціональних еквівалентів різним елементам тексту (фонемам, морфемам, словам, тропам, фігурам мовлення, фразеологізмам, синтаксичним конструкціям і так само інше). Національно специфічні експлікати та імплікати або замінюються їхніми приблизними відповідниками в культурі перекладу, або додатково коментуються. У перекладі культурно специфічні сегменти тексту припадають трансформаціям, у результаті яких поняття, які властиві культурі оригіналу, змінюються поняттями культури перекладу [6].

Отже, лінгвокультурна адаптація передбачає обов'язковість пристосування тексту оригіналу як фрагмента відображення об'єктивної та суспільної діяльності до соціокультурних умов суспільної дійсності народу-перекладача за допомогою мовних засобів мови перекладу. Отже, лінгвокультурна адаптація має велике значення для сучасної теорії перекладу.

З метою адекватного перекладу тексту, зважаючи на формальні та семантичні розбіжності в системах двох мов, перекладач повинен, перш за все, використовувати численні перекладацькі трансформації. В цьому розділі будуть розглянуті найважливіші з таких трансформацій на прикладі текстів новин.

Більшість науковців розподіляє всі трансформації на такі два підвиди: граматичні та лексико-семантичні. До граматичних відносять перестановку, граматичну заміну, додавання, упущення. До лексико-семантичних, у свою чергу, відносять узагальнення, диференціацію, конкретизацію, логічний розвиток, антонімічний переклад, повну реорганізацію тексту та компенсацію за втрати [4, с. 116–120]. Наш аналіз логічно розпочати з граматичних трансформацій. Отже, трансформація перестановки використовується для перекладу дуже часто, оскільки порядок слів у різних мовах різний, і тому виникає необхідність застосування цієї трансформації. Розглянемо декілька прикладів, котрі демонструють такий вид трансформації.

1а) *On the eve of the decisive European summit in Brussels the Heads of the state and government are here with one mission in mind – to develop a common strategy to tackling the Euro crisis* [1].

1б) *За кілька годин до вирішального саміту в Брюсселі лідери країн та урядів, що є членами Європейської народної партії, зібралися тут, у Марселі, щоб виробити єдину стратегію* [1].

Отже, під час перекладу цього речення було використано відразу декілька трансформацій, а саме: додавання – «*що є членами Європейської народної партії*», в англійському варіанті речення цього не сказано, упущення – «*to tackling the Euro crisis*», під час перекладу ця інформація була упушена.

2а) *Sentiments shared by Germany Chancellor Angela Merkel.*

2б) *До порозуміння закликає і канцлер Німеччини Ангела Меркель.*

У наступному реченні спостерігається трансформація диференціації, тобто вибору правильного слова за контекстом. Англійське слово *sentiments* в словнику не перекладається як порозуміння, але з огляду на контекст було обрано найбільш відповідний варіант перекладу.

3а) *If we don't agree on Friday there will be no second chance, I appeal to the spirit of compromise for rapid decision* [1].

3б) *Якщо в п'ятницю домовленості не буде, другого шансу Європа не матиме, тому я закликаю до компромісу і швидких рішень* [1].

3в) *Если в пятницу мы не придем к консенсусу, второго шанса не будет, вот почему я призываю вас искать компромиссы и принимать решения как можно скорее* [1].

Це речення представлено двома видами трансформацій, а саме: додавання – в українському перекладі додано *Європа*, на відміну від російського варіанта, де ця трансформація відсутня; друга трансформація: виконана в обох перекладах граматична заміна – англійське дієслово *agree* в обох варіантах перекладено як іменник – *домовленість*, *консенсус*, а також слово *decision* в оригіналі вжито в однині, а перекладено множиною як в українській версії, так і в російській, що зумовлено правилами мови.

4а) *Investigators said the powder appeared to be a home-made explosive* [1].

4б) *Порошок містив у собі вибухівку усталеного виробництва* [1].

У цьому реченні бачимо упущення інформації *Investigators said*, а також диференціація значення слова *home-made*, оскільки перше його значення – вироблений у домашніх умовах.

5а) *US Secretary of State Hillary Clinton has reasserted American concerns about firmness in the Russian election, after coming under attack by Vladimir Putin, whose Party won the vote* [1].

5б) *Сполучені Штати мають підстави хвилюватися щодо прозорості виборчого процесу у Росії та правдивості результатів голосування, про це сказала державний секретар США, Гіллари Клінтон* [1].

5в) *Госсекретарь США ответила на критику премьер-министра России Владимира Путина, назвав выборы несправедливыми и несвободными* [1].

Під час перекладу цього речення на українську мову було використано такі трансформації: граматична заміна – *concerns* в англійському реченні іменник, а в українському *хвилюватися* – дієслово, транспозиція – *US Secretary of State Hillary Clinton* в українському перекладі стоїть в кінці речення, конкретизація – *election* на українську мову було перекладено як *виборчого процесу*, додавання – *firmness* перекладено як *прозорості та правдивості*, і трансформація упущення – *coming under attack by Vladimir Putin, whose Party won the vote*, така інформація в українському перекладі відсутня, на відміну від російського. Під час перекладу на російську мову використали такі трансформації: диференціація значення – *attack* перекладено як *критика*, що в цьому контексті є найкращим варіантом; упущення – в російському перекладі упушено ім'я, що є досить дивним під час перекладу, оскільки це точна інформація, яку необхідно обов'язково перекладати; додавання – слова *несправедливими* і *несвободними* були додані.

Наведемо такі приклади:

6а) *We express concern that we thought were well founded about the conduct of the elections and we are supportive of the rights*

and aspirations of the Russian people to be able to make progress and to realize a better future for themselves and we hope to see that unfold in a years ahead [1].

6б) *Мы высловлюємо обгрунтоване, на нашу думку, занепокоєння тим, як відбувалися вибори, ми підтримуємо права та надії росіян на краще майбутнє і сподіваємось побачити прогрес у наступні роки* [1].

6в) *Мы выражаем озабоченность, на наш взгляд, обоснованную, проведенными выборами, мы поддерживаем права и стремления русского народа к прогрессу и лучшему будущему. Мы надеемся увидать это уже в ближайшие годы* [1].

Українське речення має такі трансформації: логічний розвиток – *conduct of the elections* пояснюється так: *тим, як відбувалися вибори*, упущення – *to realize a better future for themselves* в українському перекладі звучить як *надії на краще майбутнє*.

Російське речення у своєму перекладі містить розподіл довгого підрядного речення на два простих.

7а) *It was 20 years ago this week that the goal of a single European currency was born in the otherwise unremarkable Dutch town of Maastricht* [1].

7б) *Маастріхт, саме в цьому місті в Нідерландах 20 років тому розпочалася історія Євро, підписанням договору, який запроваджував створення спільної валюти* [1].

7в) *Ровно 20 лет назад в историческом городке Маастрихт прошел Саммит, на котором было принято решение о создании Евросоюза и единой европейской валюты* [1].

Транспозиція в українському перекладі – слово *Maastricht* в оригіналі стоїть кінці речення, а в перекладі на початку, логічний розвиток – на прикладі *goal of a single European currency was born* в українській версії звучить як *підписанням договору, який запроваджував створення спільної валюти*. Російський переклад випускає назву країни, натомість додає: *в историческом городке*.

Наведемо такі приклади:

8а) *It was a big thing, I remember, but as you see now it didn't work out* [1].

8б) *Пам'ятаю, це була велика подія, але, як ми бачимо зараз, – задум не спрацював* [1].

8в) *Я помню, это было большое событие, но, как мы можем видеть сегодня, все замыслы себя не оправдали* [1].

В українському та російському перекладах *Пам'ятаю*, *Я помню* стоїть на першому місці в реченні, *thing* перекладено в обох мовах як *подія*, тобто зроблена трансформація диференціації значення. "*It didn't work out*" передано як «задум не спрацював», тобто це трансформація логічного розвитку.

Наступне речення може слугувати чудовим прикладом локалізації, тобто під час перекладу цього речення не просто були вжиті трансформації, а були значною мірою перебудовані, а втім, ідея донесена та сама, хоча переклад цього речення можна прирівняти до застосування трансформації, яка називається повною реорганізацією тексту.

9а) *The atmosphere at this year EU crucial summit will be far removed from the funfair of celebration and optimism that greeted the launch of the Euro, now the leaders face daunting prospects of keeping the dream alive* [1].

9б) *В ніч на 1 січня 2001, коли Євро ввели в обіг, Маастріхт та вся західна Європа святкували, тодішній президент Єврокомісії твердив, що єдина валюта дасть змогу ЄС стати найпотужнішим у світі* [1].

Отже, ми бачимо, що на перший погляд речення зовсім різні, але вони несуть одну й ту саму інформацію та мають один і той самий вплив на реципієнтів.

Висновки. Отже, висвітливши основні теоретичні питання та проаналізувавши основні практичні проблеми, можемо зробити висновок, що переклад текстів, які належать до засобів масової комунікації, займає дуже важливе місце в сучасному суспільстві. Як і в кожній іншій галузі перекладу, тут є свої труднощі, з якими перекладач щоразу стикається. Враховуючи це, необхідно дотримуватися певної стратегії та правил перекладу. Для досягнення комунікативної мети і правильної передачі тексту перекладу використовуються перекладацькі трансформації, які є неминучими в процесі перекладу. Як було вже вище зазначено, є декілька класифікацій трансформацій, і кожен перекладач у процесі перекладу має обирати ті, які, на його думку, є найбільш відповідними до ситуації та мети. Ще одним із факторів, які відіграють вирішальну роль у процесі перекладу, є фактор культури, тобто належності ТО до однієї культури, а ПП – до іншої. Беручи до уваги цей фактор, перекладачеві слід бути дуже уважним у процесі перекладу, оскільки тут уже йдеться не просто про механічну передачу інформації з однієї мови на іншу, а про лінгвокультурну адаптацію тексту з урахуванням особливостей менталітету та культури однієї та іншої мови. Якщо перекладач правильно застосовуватиме всі ці підходи та особливості, то переклад буде відповідати очікуванням як адресата, так і реципієнта. **Перспективним** убачається аналіз інших лексичних одиниць новинного матеріалу англійських каналів, які не представлені або мало представлені українською мовою.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Ленинград : Просвещение, 1981. 295 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва : МО, 1975. 175 с.
3. Карабан В.І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську : навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
4. Максимов С.С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів. Київ : Ленвіт, 2011. 175 с.
5. Микоян А.С. Проблемы перевода текстов СМИ: учебное пособие . Москва : МГУ, 2003. URL: <http://evartist.narod.ru/text12/12.htm>.
6. Третьякова Е.А. Фольклорно-мифологический импликационный художественного текста как проблема перевода. URL: http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/manuscr/tre_aref.shtml.

7. Фененко Н.А. Лингвокультурная адаптация текста при переводе: пределы возможного и допустимого. URL: <http://www.referat.ru/referat.php?id=89633>.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Офіційний сайт телеканалу Euronews. URL: <http://ua.euronews.net/europa/reporter/>

Berehovenko N. Linguocultural adaptation while translating lexical and phraseological units of Euronews channel material in Ukrainian

Summary. The translation of the texts that belong to mass-media discourse represents a great field of work. Such sphere of our life cannot exist without translation. In the process of translating such texts translator should always bear in mind that publicistic texts belong to the “grey zone” texts and may include different stylistic devices as well as personal opinion of the author. The problem of mass media discourse translation is topical nowadays, because the study of mass-media texts translation is of great importance for the sphere of informational exchange. Comprehensive study of the problems of language translation in the texts of mass media communication is one of the main tasks of modern linguistics. Among the most famous scientists working in this field are L.S. Barkhudarov, V.N. Komisarov, V.N. Krupnova, S.Ya. Shmakova and others.

Such work has a great theoretical and practical value because the results of this study may be used in the science of translation and interpretation, lexicology, theory and practice of translation. The investigated material may be used in the process of learning the art translation in general.

Thus, taking into consideration everything that has been mentioned before, we can make a conclusion that translator should be very attentive in the process of translation, because here we speak not only about the mechanical rendering of information from one language into another, but about localization of the text, bearing in mind the peculiarities of language and culture of both participants.

The main methods and translation techniques of the lexical and phraseological units of Euronews channel material are determined. When there is no adequate analog, the translator uses transformations, the most widespread of which are: replacements of parts of speech, additions, lexical replacement, omissions, concretization and generalization of meaning, sense development et. cet.

Key words: linguocultural adaptation, localization, phraseological unit, translation, discourse, mass media, translation transformations.

Бумар К. С.,

викладач кафедри романської і новогрецької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ДІАЛЕКТУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У представленій статті розглянуто поняття «діалект» як у загальнономовознавчому ракурсі, так і крізь призму соціолінгвістики, проаналізовано особливості італійської діалектної лексики у лінгвокультурному аспекті. Діалектна лексика має свою специфіку і зараз використовується не лише в усному мовленні, а й виходить за його рамки, зокрема, є часто вживаною авторами у сучасному художньому італійському тексті з метою формування образів персонажів та чіткішого окреслення їхніх соціальних відносин.

Сьогодні, в епоху глобалізації, характерні швидкі економічні, політичні, культурні зміни, постійний розвиток інформаційних технологій, поширення впливу Інтернету в багатьох сферах життя і внаслідок цього – тісний культурно-інформаційний і науковий обмін між різними країнами. Саме тому нині у фокусі лінгвістичних та перекладознавчих досліджень опинилась проблема діалектів.

Свою значною кількістю, різноманітністю і життєвістю італійські діалекти продовжують привертати до себе увагу лінгвістів та перекладачів, оскільки вони створювалися протягом дуже тривалого періоду і зараз виражають культурну спадщину спільнот, які говорять на них, тобто це своєрідне поєднання досвіду та знань, що часто складають народну традицію. Аналізуючи останні дослідження, можемо зауважити, що науковці вбачають у діалекті певну лінгвістичну систему, а точніше – форму мови, яку люди використовують на певній географічній території і яка має певну лексичну та граматичну особливість.

У статті представлено класифікацію італійських діалектів та з'ясовано, що аналізована діалектна лексика вирізняється цілою сукупністю ознак на фонетичному, граматичному, морфологічному, фразеологічному та лексичному рівнях. Наведені в статті приклади свідчать про те, що в різних регіонах Італії мовці намагаються ізолюватися від іншого мовного середовища та зберігати свою власну ідентичність. Однак, попри ненормативність італійських діалектів та певні тенденції до уникнення діалектизмів, цей варіант мови збагачує літературну та національну мову, впливає на становлення сучасної італійської мови і зберігає культурно-історичну традицію.

Ключові слова: діалект, діалектна лексика, культура, соціально маркована лексика, італійський діалект.

Постановка проблеми. Закріплення літературної норми, її стійкість та тривалий період функціонування мають першочергове значення для становлення поширення і зміцнення національних мов. Однак сьогодні, в епоху глобалізації, простежується тяжіння до збереження і захисту того різноманіття, що чинить певний супротив об'єднувчим і нівелюючим тенденціям. Саме тому нині у фокусі лінгвістичних досліджень опинилась проблема діалектів, які, з одного боку, часто протиставлені національним мовам, а з іншого боку, є взаємопроникними системами.

Незважаючи на давність самого поняття «діалект», навколо нього й понині ведуться наукові дискусії. Численні дослідження свідчать про те, що сучасні лінгвісти вбачають у діалекті певну лінгвістичну систему [8, с. 6]. Узагальнюючи наявні визначення, можна підсумувати, що діалект – це варіант певної мови, яку люди використовують на окремій географічній території і яка має своєрідну лексичну та граматичну систему. Діалект визначається як географічний варіант мови. Унікальність італійської мови вбачається у чималій кількості діалектів, що визначено передовсім географічним розташуванням та історичними причинами. В основі всіх діалектів італійської мови лежить латинська мова. Італійський письменник Еррі де Лука сказав: «Той, хто перестав використовувати діалект, той відмовився від ступеня близькості зі своїм світом і встановив дистанції з ним» [11]. Це означає, що проблема діалектів входить до кола соціолінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Наукове дослідження діалектів відоме як діалектологія і ґрунтується на вивченні територіальних діалектів, яке почалося ще в другій половині XIX ст. З того часу діалекти починають розглядатися як продукт природного розвитку мови, як варіювання системи на різних територіях поширення мови [3, с. 125]. Проблема теорії та практики сучасної зарубіжної діалектології, мовної варіативності та іншими соціолінгвістичними підсистемами займаються такі вчені, як Д. Кристал, Дж. МакВортер, В. Волфрам, П. Традгілл, В. Лабов та інші; італійською – Д.К. Олі, М. Дардано, Д. Френгвеллі, Ф. Аволіо, М. Рівойра, А. Романо, Р. Соттіле, С. Пізано, К. Маркато [8, с.100].

Метою статті є – розкриття поняття діалект, класифікація італійських діалектів та виявлення особливостей творення діалектизмів у сучасній італійській мові.

Актуальність пов'язана із відповідністю проведеного аналізу сучасним тенденціям у дослідженнях проблеми взаємопов'язаності літературної італійської мови та її численних діалектів. Зокрема, актуальним стає питання специфіки вживання діалектів не лише в усному мовленні, а й у художніх текстах, що піднімає низку проблем у перекладознавчому аспекті. Крім загальнономовного ракурсу, з'являється також ряд менш фундаментальних питань щодо, наприклад, структури діалектів або використання деяких часових форм у різних діалектах італійської мови, як-от у сицилійському.

Об'єктом дослідження є діалекти сучасної італійської мови.

Предметом дослідження є лексико-семантичні властивості діалектизмів у сучасній італійській мові.

Термін *діалект* часто використовується для характеристики способу мовлення, який відрізняється від нормативного

варіанту мови. The Oxford Concise Dictionary визначає діалект як «форму мови, яка притаманна конкретному регіону чи соціальної групі» [5].

Ми погоджуємося із визначенням діалекту, яке надав італійський лінгвіст Д.К. Олі: «Місцева або регіональна мова, яка використовується групами меншин у середині країни та в її регіонах» [10, с. 186]. Діалект позначається варіативністю на фонологічному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

Щодо лексичного рівня італійської мови, за словами Д.К. Олі, часто відбувається перехід і закріплення діалектної лексичної одиниці в національній мові. Однак подекуди спостерігається зворотнє явище: лексична одиниця, що належить до національної мови, переходить у діалект, витісняючи термін місцевого вживання [10, с. 186].

Згідно з думкою видатного дослідника діалектів Д. Кристала, «всі говорять на діалекті» [4, с. 86]. Вчений припускає, що лише кілька людей розмовляють чистими регіональними діалектами. Серед користувачів мови побутує думка про діалекти як про ненормативний варіант мови. Однак Д. Кристал зауважує, що нормативна мова є настільки ж діалектом, як і будь-яка інша варіативність. Усі говорять на діалекті – будь то міський чи сільський, нормативний чи ненормативний, вищий чи нижчий прошарки суспільства [4, с. 87–88]. Зв'язок між національною мовою та діалектами є тіснішим і складнішим, ніж здається на перший погляд, і сприяє зміні обох мовних засобів.

Д. МакВортер пояснює різницю між мовою та діалектом тим, що у популярному вживанні мова, крім розмовної, це є писемна, тоді як діалект просто використовується на розмовному рівні [9, с. 46].

За твердженням Д.К. Олі, діалекти не є неповноцінними мовами порівняно з національною: це не що інше, як флорентійська, яку використовували письменники здебільшого з літературних причин, а потім вона поширювалася на всі регіони після політичного та адміністративного об'єднання країни [10, с. 187]. Підтримує думку цього італійського вченого і російський лінгвіст Л.Л. Касаткін, який вважає, що становлення літературної мови періоду формування нації зазвичай відбувається на основі одного з діалектів – діалекту головного політичного, економічного, культурного, релігійного центру країни. Вчений зазначає, що діалект, по суті, являє собою міське койне, тобто синтез різних діалектів. Наприклад, російська літературна мова склалася на основі московського діалекту, французька – паризького, англійська – лондонського, іспанська – мадридського тощо [1, с. 13].

Функціонування діалектів зазнає багатьох впливів. Змінам і зникненню діалектів сприяють, по-перше, засоби масової інформації, які розповсюджують національну мову, по-друге, еміграція, яка викоринює діалектофони зі свого оточення, по-третє, шкільна освіта, яка в минулому зобов'язувала відмовлятися від діалекту на користь національної мови, що використовується дітьми як штучна [10, с. 187]. Отже, діалект – це мова, яка підпорядкована іншій мові [6].

Для виявлення різниці між мовою та діалектом виокремлюються такі об'єктивні критерії:

1. *Обмежене географічне розповсюдження.* Мова використовується на дуже великій території, на діалекті розмовляють у невеликій географічній області.

2. *Відсутність норми.* Діалект не має «правильної» форми, визнаної всіма мовцями, тому він перебуває в ситуації сильної локальної роздробленості.

3. *Негативний стереотип.* Користувачі діалектом часто сприймаються як нижчі верстви населення.

4. *Неформальне використання.* Діалект використовується в неформальних соціальних ситуаціях, наприклад, в сім'ї або між друзями. Він не використовується в офіційній обстановці, державних установах, у школі або під час конференцій, нарад, співбесід тощо.

5. *Обмежений літературний корпус.* На діалекті переважно розмовляють, а не пишуть. Діалектна література взагалі відсутня або мізерна.

6. *Наявність мови-дачу.* Це національна мова, на основі якої функціонують її діалекти, при цьому віддалені діалекти можуть значно відрізнятися один від одного, що спричинює проблемне взаєморозуміння їх носіїв.

7. *Відсутність науково-технічної лексики.* Діалект має словниковий запас, обмежений лексичними одиницями повсякденного життя, а тому не має спеціальних термінів, які мали б відношення до науки, техніки, філософії та інших галузей знань [7]. Тому однією з проблем діалектів є двомовність їх користувачів: важливо, щоб останні володіли національною мовою на достатньому рівні; але водночас вони мають виражатися на діалекті своєї місцевості, щоб таким чином зберегти звичаї, традиції, культуру, які передаються у діалекті. Можна сказати, що діалекти – це насправді «малі мови», оскільки їх часто навіть сьогодні вживають невеликі регіони [3, с. 15].

Першим, хто здійснив спробу схарактеризувати італійські діалекти, став саме Данте Аліґ'єрі, який у своєму трактаті *De vulgari eloquentia* залишив нам унікальну річ – карту мовної Італії.

Італія є яскравим прикладом неоднозначної діалектної ситуації. Італійські діалекти дуже численні, і часто в межах регіону можна виділити різні діалектні форми, що своєю чергою зумовлено бінарністю італійської мовної системи. Ми обмежимося виявленням чотирьох значних діалектних груп з урахуванням їхнього географічного розташування.

П.Е. Бальбоні підкреслює, що «італійська мова для багатьох італійців є мовою буття, але діалект є більшим проявом буття – це засіб вираження думок та почуттів» [7]. Це пов'язано з тим, що мовцю легше і комфортніше знаходитися в своєму мовному середовищі, аніж в будь-якому іншому.

За словами лінгвіста Д.Б. Пеллеґріні, основних мовних областей Італії є п'ять: північна, фрилійська або ладіно-фріульська, тосканська або центральна, південно-центральна, сардинська [8, с. 6].

Північні діалекти (лігурійський, пьемонтський, ломбардський, романський, венеційський, фріульський, емільський).

Тосканські діалекти (флорентійський, ліворнський, пізанський, аретинський, сенезький тощо).

Центральні діалекти (лаційський, умбрійський, маркіджанський)

Південні діалекти (компанійський, абруцький, молізанський, пулійський, луканський, калабрійський, сицилійський тощо).

Окрему увагу слід приділити сардинській мові, яка заслуговує саме на статус мови, а не діалекту, і суттєво відрізняється від усіх італійських діалектів. Наприклад, сардинська – єдина

мова, у якій під час утворення означеного артикля береться за основу не латинський вказівний займенник чоловічого роду в однині *ille (il(le))*, а латинський вказівний означений займенник чоловічого роду в однині *ipse: (ip)su(m) – su*. Однак під «дахом» сардинської мови також нараховується певна кількість діалектів. Якщо в містах здебільшого люди говорять офіційною

італійською мовою, то в селах розмовляють на місцевих діалектах.

Отже, наведемо приклад повсякденної діалектної лексики в деяких італійських регіонах, яка характеризує власне італійські діалекти, переклад і суттєво відрізняє її від нормативної італійської мови.

Lombardia	Veneto, Trentino	Emiglia Romagna, Marche	Toscana, Umbria
'nem! – andiamo! – ходімо! Fioeu – fanciullo – дитина. Alura – allora – отже. Cum te stet? – Come stai? – Як справи?	Alegressa – gioia – радість. Ostreggheta – perbacco – чорт забирай. Femo festa – festegiamo – відсвяткуємо. Come xea? – Come va? – Як справи?	Ban dè! – Buona giornata – Гарного дня! Cum vala? – Come va? – Як справи? Mo da ban? – Ma davvero? – Дійсно? E' mi babi – il mio bambino – мій малюк. Tola su dolsa – prendila dolcemente – сприймай обережно. Co' dit? – Cosa dici? – Що ти кажеш?	Alò! – Andiamo! – Ходімо! Vòna! Buona giornata! – Гарного дня! Che bigiù! – Che gioiello! – Який дорогий! Ganzo – bravo – молодець.
Lazio	Abruzzo, Molise	Campania, Basilicata	Puglia
Dàje – D'accordo – Я згодний. Anvèdi! – Ma guarda! – Глянь! Ammàppelo! – Accidenti! – Хай йому грець! Svèjete – Svegliati – вставай. Ndò vai? – Dove vai? – Куди йдеш?	Ainate! – Sbrigati! – Поспішай! Essolu – Eccolo qui – Ось тут. Ce svejèmo? – Ci svegliamo? – Ми прокидаємося? Vardasci! – Ehi, ragazzi! – Гей, хлопці! Jame! – Andiamo! – Ходімо! Vbongiòrno! – Buon giorno! – Добрий день! Stai buòne? – Stai bene? – Ти в порядку? Uè, quatrà! – Ehi, ragazzo! – Гей, хлопче! Agusta furia – Mi piace molto – Мені дуже подобається.	'Uagliò! – Ragazzo! – Хлопче! Muvimm'c'! – Muoviamoci! – Ворушімося! Comm'staje? – Come stai? – Як справи? Oi ni! – Ehi, piccolo! – Гей, малий! E vir' tu! – Certo! – Звичайно!	C'vvù fè? – Che vuoi fare? – Що ти хочеш зробити? Revigghiete! – Svegliati! – Прокидайся! Sciam'bun'? – Andiamo bene? – У нас все добре? Criatù! – Ehi, bambino! – Гей, дитинко! V'nit' ddò! – Venite qui! – Заходьте сюди!
Calabria, Sicilia	Sardegna	Piemonte	Friuli
Arricciati! – Divertiti! – Розважайся! Agghiumà! – E fatto giorno! – Новий день! Ciatu miu – mio amore – моя любов. Curò – caro, carino – дорогий. Cumpà – Amico mio – Мій друг. Biddizza – Bellezza – Краса. Cchi lustru! – Che luce! – Яке світло!	Ajò! – Andiamo! – Ходімо! Salude! – Salute! – Привіт! Eja! – Sì! Certamente! – Так! Ispantu! – Sorpresa! – Дивно! Coro meu! – Cuore mio! – Любів моя! Ite bellu! – Che bello! – Яка краса! Pratza – Piazza – Площа.	Curage! – Corraggio! – Сміливіше! Dabùn! – Davvero! – Справді! Cerea – Buon giorno – Добрий день. Cum a l'è? – Come va? – Як справи? Anduma! – Andiamo! – Ходімо!	Bundi! – Buongiorno, salve! – Доброго дня! Biel et bon – Bello e buono – Гарно та добре. Ninin – carino, grazioso – милий, приємний. Figòt – coccolo – радісний. Ce metavee! – Che meraviglia! – Як чудово! Pulit – Bene – Добре.

Діалектизми, як відомо, існують в усній формі. З цієї причини писати на діалекті все ще представляє значну проблему ще й тому, що в багатьох регіонах Італії значно більше вагав і суперечливих популярних вживань, аж до пошуку рішень, які майже індивідуальні [3, с. 8].

Також зазначимо, що нові діалектні лексичні одиниці мають низку фонетичних (*krapa nare – carpa nera – чорна коза, canna – cane – собака, drittu – dritto – прямо, adda – altra – інша, mmatina – mattina – ранок, bbuón – buono – добре*), морфологічних (*aceleradur – acceleratore – акселератор, televisiuni – televisione – телебачення, autobusse – autobus – автобус, negossi – negozio – магазин, forcheta – forchetta – виделка, sgabel – sgabello – табуретка, arbicocca – albicocca – абрикос, addormentasse – addormentarsi – засинати*) та лексичних ознак (*addo – dove – де, bardasciu – ragazzo – хлопець, achina – uva –*

виноград, barba – zio – дядько) для позначення нових референтів. Поширення місцевих лексем за фонетичними та морфологічними ознаками є ближчими до моделей, пропонувананих загальною мовою, не на користь діалектної традиції.

Висновки. Діалект – це відмінна від національної мови, але тим не менш підпорядкована їй система, якою користуються на обмеженій географічній території у вузьких соціальних і культурних сферах. Структурні особливості італійських діалектів зазнають змін внаслідок міждіалектальної, міжмовної (вплив французької, німецької, арабської мов) взаємодії, а також впливу літературної мови. Незважаючи на дещо опережене ставлення до діалектів як до варіантів італійської мови, вони існують, розвиваються, їхні системи трансформуються. Діалекти продовжують взаємозбагачення з італійською мовою від регіону до регіону.

Класифікація італійських діалектів залежить від географічного розташування. Північний діалектний ареал охоплює більшу частину території Північної Італії, де вживаються гало-італійські та венеційські діалекти. Центральнопівденний діалектний ареал включає майже всю Тоскану та сусідні регіони. Діалекти цієї території слугувати основою італійської літературної мови. Сардинський діалектний ареал охоплює майже всю Сардинію, де сардинський діалект має статус мови, та південні діалекти.

Також зауважимо, що особливості діалектної лексики в італійських регіонах відображаються на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях, таким чином створюючи труднощі під час перекладу.

Перспективи подальших пошуків дослідження. Аналіз діалектної лексики в італійській мові уможливило подальше розв'язання проблеми дослідження соціально маркованої лексики та її перекладу в італійських художніх текстах.

Література:

1. Касаткин Л.Л. Русская диалектология. Москва : Академия, 2005, 283 с.
2. Сердега Р.Л. Українська діалектологія: навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011, 156 с.
3. Avolio F. Lingue e dialetti d'Italia. Roma: Carocci, 2009, 126 c.
4. Crystal D. How Language Works. London: Penguin Books, 2005, 512 c.
5. Dialect. *The Oxford Dictionary*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/dialect?q=dialect>
6. Dialetto: definizione semplice di una parola controversa. p // *Salvaguardia del Patrimonio linguistici*, 2016. URL: <https://patrimoniilinguistici.it/dialetto-definizione/>
7. Il dialetto nella didattica dell'italiano L2: riflessioni, esempi e proposte pratiche // *Italiano per stranieri*. URL: <http://italianoperstranieri.loescher.it/il-dialetto-nella-didattica-dell-italiano-l2-riflessioni-esempi-e-proposte-pratiche.n7425>
8. *Manuale linguistico dell'entusiasmo*. Roma : Nutella, 2013, 101 c.
9. McWhorter J. *What's a Language, Anyway?* Washington : The Atlantic, 2016, 56 c.
10. Oli G. C. *Il mondo della parola*. Milano: Le Monnier, 1997. 284 c.
11. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. URL: <http://www.treccani.it/vocabolario/>.

Bumar K. Lingocultural aspect of the dialect in Italian language

Summary. In this paper, the concept of "dialect" is considered both individually and in the system of sociolinguistic science. The peculiarities of dialect vocabulary in the linguocultural aspect on the material of the Italian language are analyzed. Dialectal vocabulary has its own peculiarities and is now used not only in oral language but also beyond its scope. It is often used by authors in contemporary Italian artistic text to form characters, in particular in defining their social relations.

Today in the age of globalization is characterized by rapid economic, political, cultural changes, the constant development of information technologies, the influence of the Internet in many spheres of life, and, therefore, close cultural and information and scientific exchange between different countries. That is why the problem of dialects is now the focus of linguistic and translation studies.

The Italian dialects continue to attract the attention of linguists and translators with their considerable number, variety and vitality. Because they were created over a very long period and still express the cultural heritage of the communities that speak it, that is, a vast array of experience and knowledge often referred to as tradition. Analyzing recent research, we can say that scientists see in a dialect a certain linguistic system, which is a form of language that people use in a certain geographical area, and which has a certain lexical and grammatical features.

The article represents the classification of Italian dialects and found that the analyzed dialect vocabulary is distinguished by a whole set of features at the audio, grammatical, morphological, phraseological and lexical levels. The examples given in this article show that in different regions of Italy, speakers try to isolate themselves from another linguistic environment and maintain their own identity. However, despite the non-normative nature of Italian dialects and certain tendencies to avoid dialect vocabulary, this language version enriches the literary and national languages, influences the development of modern Italian language, and preserves the cultural and historical tradition.

Key words: dialect, dialect vocabulary, culture, social marked vocabulary, Italian dialect.

*Жиждома О. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ПОВІСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»)

Анотація. У цій публікації як перекладацька проблема розглядається хронологічно маркована лексика, використана М. Гоголем у повісті «Тарас Бульба». Здійснено зіставний аналіз застарілої лексики, яка є своєрідним українським маркером художнього мовлення письменника. Розглянуто різні теоретичні положення в галузі перекладу архаїзмів та історизмів. Аналіз хронологічно маркованої лексики було проведено на основі перекладів першої та другої редакції повісті. У статті простежуються особливості вживання історизмів та архаїзмів в обох редакціях оригіналу та проаналізовано їх україномовні варіанти у текстах перекладу, зокрема розглядаються українізми-історизми як фактори національної належності в перекладацькому та мовному аспектах.

У процесі дослідження було застосовано системний підхід до вивчення застарілих слів і особливостей їх перекладу українською мовою. Було здійснено класифікацію лексичного матеріалу з позицій сучасних лінгвістичних уявлень, виявлено і подано тематичні групи хронологічно маркованої лексики, зокрема історизмів. У межах цієї розвідки на основі двох українських перекладів визначено ступінь адекватності й достатності лінгвокультурологічного коментаря застарілих слів; проаналізовано засоби та прийоми, які дозволили перекладачам обох редакцій репрезентувати динаміку мовних явищ, у т. ч. й на лексико-семантичному рівні, що, у свою чергу, потребувало додаткової уваги і додаткових прийомів інтерпретації для відтворення і підкреслення українського колориту повісті. У процесі дослідження було з'ясовано, що для збереження лексичних і граматичних характеристик оригіналу автори використовують різні варіанти історизмів та архаїзмів – важливих маркерів повісті, найефективнішими з цих варіантів виявилися підбір аналогів серед історизмів-українізмів, а також еквівалентні відповідності.

Ключові слова: хронологічно маркована лексика, історизми, архаїзми, зіставний аналіз, лексико-семантичний рівень.

Постановка проблеми. Застаріла лексика завжди була предметом вивчення в україністиці та в іншомовних виданнях; активізація уваги до цього шару лексики мови зумовлена розвитком культурології, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію таких важливих явищ у розвитку будь-якого народу, як культура і мова. Проблема аналізу застарілої лексики, зокрема українізмів, є вагомим як з історичного погляду, так і з огляду на дослідження всієї лексики, яку вживав М. Гоголь у двох редакціях повісті «Тарас Бульба». Крім того, зіставний аналіз українізмів-маркерів, виявлених у мові оригіналу і мові перекладу на лексико-семантичному та стилістичному рівнях, не проводився, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застаріла лексика була предметом дослідження багатьох вчених. Зокрема, на граматичному рівні українізми-історизми розглядалися у працях Г.Я. Намачинської, як засіб ідіостилю письменників аналізувалася у роботах О.В. Коваленко, К.П. Суржикова, функціональний аспект студіювався О. Галкіною-Федорук, Л. Лисиченко, М. Шанським, Д. Шмельовим. Проблеми особливостей перекладу стали предметом зацікавлення Т.А. Ласінської, Н.С. Сілкина, Н.М. Совтис, С.В. Семчинського, Л.В. Струганець, О.Г. Муромцевої, Г.Я. Намачинської, С.К. Булича, Л.П. Крисіна та ін. Як засіб історичної стилізації в художніх творах досліджували застарілу лексику Л.А. Булаховський, Г.М. Гайдученко, Л.В. Дубиковська, Л. Скрипник, Л. Донець, Ш. Токсанбаєва, Л. Шнайдерман, В. Буда.

Метою дослідження став зіставний аналіз застарілої лексики як національного українського маркера у мові оригіналу і мові перекладу (на матеріалі двох авторських редакцій повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба» та їх перекладу українською мовою) на лексико-семантичному та стилістичному рівнях. Для досягнення поставленої мети було застосовано описовий і зіставний методи дослідження, використано логіко-аналітичний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Застаріла лексика, яка дає можливість змалювати картину минулого, сповнити її конкретним описом, привертає увагу митців слова. У художніх творах, де йдеться про конкретну історичну віху в історії народу неможливо обійтися без історизмів і архаїзмів, які надають описам історичної достовірності. Щоб описати культурно-історичний фон подій мовою перекладу, слід прагнути перекладати застарілі слова застарілою лексикою.

Застаріла лексика, виявлена у повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», містить важливу лінгвокультурологічну інформацію. Ретельний аналіз застарілих слів-українізмів, які, виступаючи відповідними маркерами повісті, презентують не лише певну історичну епоху, але й культуру, традиції українського народу, сприятиме кращому розумінню не лише фактичного, але й стилістичного, емоційного й естетичного змісту всього твору, адже такі слова зазвичай не мають еквівалентів порівняно з російською мовою, бо представляють реалії, відсутні в інших культурах.

Перекладацька мовна архаїзація чи темпоральна мовна стилізація, – це збереження за допомогою лексичних, морфологічних чи синтаксичних зв'язків сучасної мови з рідною мовою більш давніх часів з метою створення особливого силістичного ефекту співвідношення з минулим.

Як відомо, існує дві редакції повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба»: перша 1835 р., друга – 1842 р. Перша редакція твору коротша за другу, а в другій автор додав значні риси й обриси подій, які розгорнув у ширшому обсязі, до того ж, різниця між редакціями полягає, ймовірно, не лише в тому, що в першій редакції повісті Україна як країна є, а в другій її немає: «*О землях, сделавшихся каким-то спорным, нерешенным владением, к каким принадлежала тогда Украина*» (1835); «*когда вся южная первобытная Россия, оставленная своими князьями, была опустошена, выжжена дотла неукротимыми набегами монгольских хищников...*» (1842), а в тому, що для самого Миколи Гоголя питання етнонаціональної самоідентифікації було проблематичним, тому й переклади повісті «Тарас Бульба» дуже розмаїті: хтось дотримується чіткості зображення картини в оригіналі (А. Хуторян), а хтось замінює слова активної лексики пасивною або слова пасивної лексики – активною, як це зробив В. Шкляр. Ніхто, крім Василя Шкляра, не перекладав першу редакцію 1835 р. повісті «Тарас Бульба» українською мовою. Василь Шкляр під час перекладу першої редакції (1835 р.) повісті «Тарас Бульба» замінив навіть звичайні слова активної лексики (*знамёна*): «*под знамёна предприимчивого бурсака...*» застарілими (*хоругва*): «*під хоругву кмітливого бурсака...*» для створення більш певного історичного фону. Або ж, навпаки, з архаїчного слова в оригіналі (*убирать*) Василь Шкляр зробив слово активної лексики в українській мові – *розцяцьковувати*: «*Она убирала его и делала с ним тысячу разных глупостей...*» [5, с. 261] – «*Вона розцяцьковувала його і робила з ним тисячі всіляких дурниць...*» [6, с. 28].

Вводячи читача у світ минулого, перекладачі вдаються до використання більшої кількості застарілої лексики, аніж сам М. Гоголь, очевидно для того, щоб краще відтворити історичні реалії козацької доби, предмети та реалії, явища матеріальної та духовної культури українського козацтва. А вже рівень розуміння застарілої лексики сучасним читачем визначатиметься рівнем його культури й обізнаності. Ідеться про українізми (хоругва, жупан, семеряга тощо), які були перекладені або замінені письменником Василем Шклярем у різний спосіб: тобто *свитку*, що в оригіналі, він замінює словом *семеряга*: «*тідперізували, як очкурами, свої брудні семеряги*» [5, с. 75] – «*шали употребляли вместо очкуров и опоясывали ими запачканные свои свитки*» [6, с. 298], хоча обидва слова належать до пасивної лексики української мови, а лексему *акишмет* перекладає як *жупан*: «*дорогой акишмет был на нём разорван*» – «*дорогий жупан був на ньому роздертий*». Там, де й не було українізма-історизма, Василь Шкляр додав українське застаріле слово: «*там вы можете снять с меня достоинство, связать меня, и убить, и всё, что хотите*» – «*там ви можете забрати в мене клейноди, зв'язати мене і вбити – все що вам заманеться*» – тут *достоинство* замінюється на *клейноди*. Звичайне в російській мові слово *диван* [5, с. 282] Василь Шкляр замінює на рідковживане в українській *отаманка* [6, с. 60], можливо, задля того, щоб історизм вирізнявся на контекстуальному тлі для стилізації тексту. Перекладач вдається навіть до пояснень, чого немає в першій редакції «Тараса Бульби»: «*Консул, себто*

старший бурсак...» – «*Консул, долженствовавший, по обязанности своей...*» [5, с. 258]. Як бачимо, слово *себто* ніяк не співвідноситься зі словом *долженствовавший* («*зобов'язаний наглядати за підлеглими йому...*» [6, с. 4]. Василь Шкляр використав застаріле слово іншої частини мовної належності – *себто* замість *долженствовавший* – із відповідною стилістичною метою, щоб не втратити архаїчність художнього контексту.

Інші слова повісті «Тарас Бульба» першої редакції Василь Шкляр не змінював у такий спосіб, тому що Гоголь їх уживав, усвідомлюючи, що це номінації українського побуту, а не російського (*кобеняк, кунтуш, шинок, очкур, довбиш, таратайка, гуж* тощо). Тому перекладачеві не треба було перекладати те, що Гоголь не виправив на російський лад. Простежимо це на прикладі деяких слів, щоб переконатися, що це саме українізми-історизми. Аналізуючи слово *кунтуш*, М. Фасмер посилається на В. Дала, вказуючи, що це південно-західне слово руської мови (*укр. кóнтуш, кúнтуш*). Слово *кунтуш* прийшло в Україну та Білорусь із Угорщини (*köntös*) через польську (*kontusz, kuntusz*). Давніше запозичення з турецької мови (*kontoş*) – «*вид одягу*», а перша мова, з якої було запозичено, – це саме грецька (*κάνδος*) – «*перське верхнє плаття*». Про російську мову навіть не йшлося. Тож очевидно, що *кунтуш* – це номінація саме українського побуту, хоч і запозичена з польської. Або ж інше слово – *козак*. Один із найбільш авторитетних етимологічних словників нашого часу, словник М. Фасмера, вказує на татарське походження цього слова. А також є позначка, що слово було в давньоруській мові (*козакъ*) і мало інше значення – «*работник, батрак*». У словнику вказано, що запозичене з тур., крим.-тат., казах., кирг., тат., чагат. *kazak* – «*свободный, независимый человек, искатель приключений, бродяга*». Саме це значення є тотожним українському слову *козак*, якого ми пов'язуємо із Запорізькою Січчю, а Запорізька Січ – це якраз «організація українського козацтва, яка склалася в середині XVI ст. у пониззі Дніпра за порогами». І першою позначкою в етимологічному словнику Макса Фасмера є саме *укр.*, тобто українське [11]. Отже, хоч лексема *козак* і запозичена з татарської мови, однак у російській і польській мовах – це лексико-семантичний українізм-історизм, оскільки концепт цього слова має українське походження. Отже, перекладач постійно вирішує, які елементи треба використати, щоб врешті-решт досягти головної мети – не втратити комунікативно вагомі частини контексту, які забезпечують відносну спільність оригіналу і перекладу.

Лексико-семантичний аналіз застарілої лексики, виявленої у тексті-оригіналу і тексті-перекладу, також стосується тих лексем, які повернулися в активний вжиток сучасної української літературної мови за різних причин. Тож лексико-семантичні запозичення з української мови або через її посередництво в мову російську спричинені не тільки тривалими контактами, що відбувалися між народами, але й різними історичними обставинами. Наприклад, у творі оригіналу вжито лише три лексико-семантичні українізми-історизми, які уживаються нині: *оселедець* – одне значення є застарілим («*зачіска*»), а інше вживається в сучасній українській мові: (зараз в українській, як і в російській, уживається одне значення: «*невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді*»); *шинок* – це слово замінила сучасна назва цього закладу – *генделик* – «*невеликий бар, де продають спиртні напої та закуски*»); *бурса* –

це слово вживається Гоголем на позначення духовної семінарії, тогочасного навчального закладу, зараз же це слово вживається лише стосовно училища, але не духовних семінарій [8]. Українізм-історизм *секира* (укр. *сокира*) в оригіналі (російському тексті) написано як *секира*, тоді як для української мови є інший правопис: *сокира*, і в перекладі В. Шклярем вживається саме слово *сокира*, з літерою *о* в корені слова. До безеквівалентної лексики української мови, запозиченої в мову російську, належить і слово *оселедець/оселедец*, про що зазначалося вище, порівн.: Оселедец, млрс. «Чуприна, чуб, коса или косма на темени головы // Волжская сельдь». Аналогічні значення наведені й у тлумачному словнику сучасної української мови, однак розміщення поданих лексико-семантичних варіантів дещо інше. У сучасній російській літературній мові відбулося звуження значення слова: у словнику зафіксовано лише перший лексико-семантичний варіант – «длинный чуб на темени бритой головы у украинцев (в старину)», однак оселедці сьогодні стали улюбленою зачіскою деяких українців, тому елемент словникової статті «в старину» дещо втратив актуальність. Для порівняння у перекладі повісті «Тарас Бульба» Антоном Хуторяном набагато менше авторських вкраплень, тобто заміни розмовних слів архаїчними та навпаки, зокрема використано 28 українізмів-історизмів: *атаман, саламаха, лицар, кошовий, довбиш, осавул, шаровари, шинкар, сокира, гетьман, жиди, жидівка, лях, чайки* («човни»), *обіз, курінь, жулан, габа, киндяк, люлька, нагайка, гайдук, кунтуш, бунчужний, шляхтич, кожух, панич, броварник*, з-поміж яких не усі є українськими історизмами: *ридван, двірня, шемизетка, кожум'яка та ліктор*. Крім того, в оригіналі другої редакції зустрічається й архаїчна лексика: *ясновельможный, перси, очи, уста, светлица, або* тощо.

Змальовуючи панорами минулого і картини реальності, письменник досягає правдивості зображення, яскравості та точності образів. Використані М. Гоголем українізм-історизми – це слова тематичних груп, що номінують: соціальний стан, місце людини в суспільстві: *холоп, шинкар, жид, шляхтич, панич, запорожець, гайдук*; колишні урядові та військові чини, адміністративні посади: *хорунжий, бунчужний, осавул, кошовий, гетьман, атаман*; установи й організації, що нині не існують: *курінь, бурса, шляхта, Запорізька Січ* (*Сеча в оригіналі*), *Гетьманщина*; колишні професії: *шинкар, броварник, довбиш*; стародавню зброю, амуніцію, військові регалії: *нагайка, секира* (укр. *сокира*), *булава, хоругва*; старовинний чоловічий і жіночий одяг, взуття, головні убори, які вийшли з ужитку: *жулан, кунтуш, акшамет, очкур, кобеняк*; старовинні монети, грошові одиниці: *червінець*, які Василь Шкляр передає майже без змін, за винятком вище наведених.

Досліджуючи фіксацію українізмів першої редакції (1835) у лексикографічних працях, можна простежити, що є ряд хронологічно маркованої лексики (*акшамет, шинкар, жид, червонец, червонный, шляхтич, лях, панич, шинок, лицарський, запорожець, люлька, нежба*), не зафіксованої у словнику В. Даля, але вона зустрічається в інших словниках (Ушакова, Ожегова, Єфремової тощо); вживаються у повісті українізм-історизми, що увійшли до складу сучасної російської мови і так чи інакше (зберігши своє первісне значення чи ні) використовуються в мовленні: *нагайка, червонец, жид, секира* –

укр. *сокира* (рос. *фразеологізм секир-башка, таратайка* (*зневажливо про автівку*), *холоп* (*про людину посіпаку*), *шаровари, казак* (укр. *козак*); і, зрештою, є застарілі слова, які наявні у словниках, але не увійшли до складу російської сучасної літературної мови: *свитка, ляхи, кобеняк, кунтуш, шинкар, гайдук, очкур* (укр. *учкур*), *червонный, шляхтич, гуж, акшамет, запорожець, обоз, панич, шинок, лицарський, довбиш, булава, люлька*.

Крім того, в оригіналі повісті «Тарас Бульба» першої редакції (1835) було зафіксовано використання М. Гоголем 25 архаїзмів: *особливо, подвизаться, бражничество, чорт* (*замість чёрт*), *Чорт* (*кінь*), *возрастить, очи, уста, проехавши, чрез* (*замість через*), *лета, долженствовавший, члены* (*частини тіла*), *произность* (*замість произнести*), *шемизетка, чресчур* (*замість чересчур*), *придти* (*замість прийти*), *подле, гульбый, дотоле, чернецы, полон, ибо, перси, чернь, лях*) й 12 історизмів (*аршин, цехин, дукач, бурса, бурсак, есаул, обоз, дворня, виночерпий, гуж, шемизетка, кольмага*), серед яких *обіз* і *гуж* українського походження. Отже, в оригіналі першої редакції «Тараса Бульби» у відсотковому співвідношенні 18,5% застарілої лексики, враховуючи й історизми.

У перекладі Василя Шкляра було виявлено 10 архаїзмів (*вуста, літа, вельми, од неї, одвели, себто, сластолобство, челядь, жид, запомогти*) та 26 історизмів (*свитка, шаровари, очкур, ліктор, дукач, цехін, хоругва, ридван, таратайка, кожум'яка, червінець, довбиш, атаманка, жулан, клейноди, семеряга, булава, бурса, бурсак, лях, атаман, кошовий, гетьман, гетьманець, осавул, Гетьманщина*). У відсотковому співвідношенні це становить 18% від іншої лексики. В оригіналі повісті «Тарас Бульба» другої редакції (1842) налічується понад 36 українізмів-історизмів (*таратайка, саламаха, свитка, бунчужний, козак, курень, оселедец, жулан, хорунжий, габа, киндяк, довбиш, шинкар, гайдук, нагайка, очкур, шаровари, есаул, жид, атаман, кошевой, гетьман, броварник, акшамет, червонец, шляхтич, лях, панич, шинок, секира, жидовка, чайки, обоз, кунтуш, рыцарь, охочекомонный*). Слова на зразок: *камзол, кафтан, лазутчик, аршин, китайка, псарь, пицаль, виночерпий, ліктор* – теж є історизмами, але не українського походження. З цього переліку українізмами-історизмами є тільки такі слова, як *сокира, нагайка* і *шаровари*, які й сьогодні можуть уживатися в сучасній літературній українській мові.

Висновки. Застаріла лексика, вибрана з лексичного масиву повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», і в мові оригіналу і в мові перекладу є засобом стилізації художнього твору, надає йому епічної поміркованості, емоційності, урочистості та слугує створенню монументальних образів, дозволяє передати колорит епохи. Хронологічно марковані слова є одним із національних українських маркерів, що репрезентує певну історичну добу, і виконує ряд функцій у російськомовному тексті і в його україномовному варіанті; загалом у текстах налічується 26 українізмів-історизмів, не враховуючи їхніх повторів у тексті оригіналу, що у відсотковому співвідношенні становить 8,6% від іншої лексики. Ця стаття не вичерпує усього кола питань, пов'язаних із особливостями перекладу текстів, у яких репрезентовано історичне минуле. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у здійсненні зіставного аналізу текстів Миколи Гоголя та їх перекладу українською мовою на лексико-семантичному та граматичному рівнях.

Література:

1. Білодід І.К. Сучасна українська літературна мова. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.
2. Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русский язык, 1980. 320 с.
3. Гайдученко Г.М., Дубиковська Л.В. Застаріла лексика як джерело стилістичного збагачення художньої мови. *Актуальні проблеми розбудови національної освіти*. Київ ; Херсон, 1997. С. 47–50.
4. Гоголь Микола. Тарас Бульба : повість / переклад з рос. В. Шкляра. Львів : Кальварія, 2005. 104 с.
5. Гоголь М.В. Миргород. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1952. Т. 2. 337 с.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Москва, 1981. 498 с.
7. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь русского языка. URL: <https://slovar.cc/rus/efremova-tolk/369326.html>.
8. Коваленко Л.А. Микола Васильович Гоголь – історик України. Кам'янець-Подільський, 1965. 43 с.
9. Намачинська Г. Українізми-історизми в сучасній російській літературній мові. Дрогобич, 2013. С. 145–149.
10. Фасмер М. Этимологический онлайн-словарь русского языка. URL: <https://vasmer.lexicography.online>.

Zhizhoma O. Chronologically marked vocabulary in a comparative aspect (based on translations of “Taras Bul’ba” by Mykola Hohol)

Summary. This paper considers chronologically marked vocabulary used by Mykola Hohol in “*Taras Bul’ba*” as a translator’s challenge. Out-of-dated vocabulary as a peculiar token of a writer’s artistic language is analyzed in comparative aspect. Various theoretical situations concerning translating

archaisms and historical vocabulary are viewed. The analysis of chronologically marked vocabulary is based on the translation of the first and the second editions of the novel. The article reflects the special features of historical vocabulary and archaisms use in both editions of the original work; their variations of translation into Ukrainian are analyzed, in particular, ukrainisms which are of historical nature as a factors of national origin are considered both in translational and language aspects.

Systematic approach to the study of archaic words and peculiarities of their translating into Ukrainian is applied within the process of investigation. The classification of vocabulary regarding up-to-date linguistic views is made, topical groups of chronologically marked vocabulary, particularly of historical nature, are identified and presented. While studying, the degree of relevance and adequacy of linguistic and cultural comments on archaic words is defined based on analysis of two Ukrainian translations. The means and technique which allowed translators to represent the dynamics of linguistic phenomena, including those ones based on lexical and semantical levels, are analyzed. That required extra awareness and additional means of interpreting to reflect and emphasize the specific Ukrainian nature of the novel. The study highlighted the following: to keep the original features of vocabulary and grammar the translators use different variations of archaisms and historical vocabulary which are the novel’s significant markers; the most efficient of them are analogue matching among ukrainisms of historical nature and equivalent harmonization.

Key words: chronologically marked vocabulary, historical vocabulary, archaisms, comparative analysis, lexical and semantical level.

Жулавська О. О.,кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету**Гончаренко Л. Ю.,**магістрант
Сумського державного університету

МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ МОДЕЛЕЙ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР ЧУТТІВ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «ЩИГОЛЬ»)

Анотація. Стаття присвячена аналізу використання та впливу застосування синестезійних метафор у художньому дискурсі на прикладі славнозвісного бестселера 2013 р. роману «Щиголь». Синестезія тісно пов'язана із психічними процесами сприйняття і відчуття і виступає однією з найактуальніших проблем у психології. Людина організовує свою картину світу, сприймаючи явища навколишньої дійсності через відчуття, через власні органи чуття. Явище синестезії має тривалу історію вивчення. Воно розглядається як природними, так і гуманітарними дисциплінами. У сучасній науці феномен синестезії вивчається різними науками: лінгвістикою, літературознавством, психологією, мистецтвознавством, медициною, філософією та ін. У філософських дослідженнях синестезія характеризується як супутнє, вторинне уявлення; факт виникнення при подразненні будь-якого органу почуттів не тільки відповідного йому відчуття, але одночасно і відчуття, відповідного іншому органу чуття. У статті охарактеризовано класифікацію П. Ньюмарка, котрий розрізняє такі методи перекладу, як: *комунікативний* (communicative translation), що спрямовується на відтворення контекстуального значення тексту оригіналу, *семантичний* (semantic translation) спрямований на відтворення контекстуального значення, проте допускається певна втрата деяких елементів, і *точний* (faithful translation) – орієнтований на відтворення структури та змісту тексту оригіналу із упушенням певних граматичних норм мови перекладу [1]. У статті порівнюється вживання синестезійних метафор у мові оригіналу та перекладу, на основі чого було виділено найбільш проблематичні аспекти зазначеного феномену. Зазначено головні проблеми перекладу синестезійних метафор і визначено, що професійний перекладач має бути обізнаним не лише у граматиці, а й у культурології, задля того, аби влучно та доцільно перекласти синестезійних метафор. У статті представлено найбільш яскраві приклади синестезійних метафор у романі Донни Тартт «Щиголь» [2; 3] та їх повний аналіз, на основі чого було виокремлено декілька категорій накладання одних почуттів на інші. З'ясовано, що використання синестезійних метафор у художньому тексті збагачує мову тексту та надає особливого значення, проте водночас становить певну проблему для перекладача.

Ключові слова: метод перекладу, синестезійна метафора, синестезія, накладання відчуттів, стилістичний засіб.

Постановка проблеми. Сприйняття людиною світу відбувається п'ятьма основними чуттями, а саме через слух, зір, нюх, смак і дотик. У мові ці чуття вербалізуються за допомогою лексичних засобів. Часто, коли людина одночасно переживає відчуття, котрі отримує від декількох органів чуття, ці емоції «нашаровуються» одна на одну, що активує явище синестезії та продукує синестезійні вирази у процесі мовної репрезентації відчутого. Явище синестезії має тривалу історію вивчення. Воно розглядається як природними, так і гуманітарними дисциплінами. У сучасній науці феномен синестезії вивчається різними науками: лінгвістикою, літературознавством, психологією, мистецтвознавством, медициною, філософією та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, котрі займаються дослідженням феномену синестезії, варто зазначити таких, як С. Bfetones-Callejas [4], G. Lakoff, M. Johnson [5], P.A. Newmark [1], J.H. Ryalls [6], Н.Д. Арутюнова [7], О.А. Вербицька [8], С. Ульман [9] та ін.

Метою статті є дослідження феномену «синестезійної метафори», її визначення, вживання та перекладу на основі порівняння актуалізації моделей синестезійних метафор, що актуалізуються в художньому творі «Щиголь» мовою оригіналу та перекладу. Методи дослідження охоплюють структурно-семантичний перекладацький аналіз – для встановлення способів і методів перекладу, когнітивний перекладацький аналіз – для виявлення та зіставлення когнітивних моделей синестезійних метафор в оригіналі та перекладі. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проводиться аналіз використання синестезійних метафоричних моделей на прикладі роману «Щиголь» Донни Тартт і порівнюється вживання зазначеного стилістичного засобу в мові оригіналу та перекладу. Об'єктом дослідження є синестезійні метафоричні моделі чуттів у художньому дискурсі. Як предмет дослідження виступають методи перекладу синестезійних метафор на прикладі роману «Щиголь» Донни Тартт.

Виклад основного матеріалу. Більшість теоретичних джерел свідчать, що на сучасному етапі для позначення процесу перекладу текстів різного спрямування дослідники апелюють такими термінами, як: способи / методи / прийоми перекладу, а також перекладацькі прецеденти / прийоми / операції / техніки / стратегії тощо. Подібне розмежування створює певну плутанину у визначенні основних термінів перекладознавства і закріплених за ними понять. Проте слід зазначити, що ото-

тожнення зазначених дефініцій не є правильним і призводить до викривленої інтерпретації понять. У перекладознавстві слід чітко проводити межу, аби розрізнити та використовувати те чи інше слово для позначення і розуміння певного явища.

Під методом перекладу науковці розуміють дії перекладача, спрямовані на реалізацію раціонального способу перекладу й отримання оптимальних результатів. Р.К. Мін'яр-Белоручев зазначає, що *метод перекладу* – це цілеспрямована система взаємозумовлених прийомів, яка враховує вид перекладу та закономірно існуючі способи перекладу [10, с. 123].

За основу у дослідженні була взята позиція відомого лінгвіста-перекладача Пітера Ньюмарка, котрий надав свою класифікацію методів перекладу метафор. Ньюмарк виступає за те, щоб по максимуму зберігати початкову форму авторської метафори, але погоджується, що надмірне слідування оригіналу може внести дисбаланс у загальний стиль тексту.

Пітер Ньюмарк виділяє такі стандартні процедури перекладу метафор: 1) збереження аналогічного метафоричного образу, тобто дослівний переклад; 2) переклад метафори порівнянням; 3) заміна еквівалентною метафорою у мові перекладу; 4) збереження аналогічного метафоричного образу із додаванням пояснення; 5) перекладування [1].

На основі вищезазначених процедур виокремлюють 3 основні методи перекладу: *комунікативний* (communicative translation), *семантичний* (semantic translation) і *точний* (faithful translation). *Комунікативний метод* спрямовується на відтворення контекстуального значення тексту оригіналу і слугує для передачі інтенцій автора найбільш прийнятними з погляду форми і змісту способами й орієнтований на адресата. *Семантичний метод* має на меті продукування контекстуального значення тексту, проте допускає втрату певних елементів оригіналу й орієнтований на оригінал і його автора. *Точний метод* орієнтований на відтворення структури та змісту тексту оригіналу із допущенням певних відхилень від граматичних норм мови перекладу [11, с. 30].

Вперше спроби пояснити взаємозв'язок між різними органами чуття можна віднайти у творах античних авторів Аристотеля, Демокрита. Якщо звернутися до етимологічного значення слова «синестезія», то у перекладі з грецької мови (пор.: грецьк. *Synaesthesia*, що складається із двох частин *syn* – разом, *aesthesi* – сприйняття, відчуття) воно означає «рівнобіжність відчуттів і впливає з природно-біологічної властивості людини одночасно переживати враження, одержані кількома органами чуття, наприклад, сприймання кольору або світла через звуки і навпаки [12, с. 158].

У філософських дослідженнях синестезія характеризується як супутнє, вторинне уявлення; факт виникнення при подразненні будь-якого органу почуттів не тільки відповідного йому відчуття, але одночасно і відчуття, відповідного іншому органу чуття [13, с. 625]. Синестезія тісно пов'язана із психічними процесами сприйняття і відчуття і виступає однією з найактуальніших проблем у психології. Синестезія як предмет вивчення фізіології та психології безпосередньо пов'язана з мовними структурами, що цілком логічно: таке «змішання» відчуттів веде до того, що мова реагує на нього особливими словосполученнями. Як зазначає Н.Д. Арутюнова, синестезійні метафори відносяться до ряду конгнітивних, основна функція яких полягає у формуванні відсутніх мовних значень, що сприяє розвитку лексичної системи мови [7, с. 234].

С. Ульманн відносить синестезію до особливих типів метафоризації. Дослідник припустив, що це широко поширена форма метафори. У подібних метафорах реалізується перенесення назви з одного відчуття на інше, яке в чому-небудь схоже з першим. Так, синестезійні переноси здійснюються у напрямку від «нижчих» до «вищих» сенсорних модальностей (відповідно до принципу ієрархічної дистрибуції): від дотику до смаку, від смаку до запаху, від запаху до слуху, від слуху до зору [9, с. 256]. Іспанський лінгвіст К. Бретон Каллехас висловлює іншу думку: він приводить 3 концепції синестезії, що суперечать одна одній, які існують у сучасному мовознавстві: акустична синестезія; синестезія семантично несумісних компонентів, що належать до одного семантичного поля (наприклад, *blindlight* – *cline світло*); синестезія як лінгвістична категорія, обмежена традиційними сенсорними сферами [4]. Аналізуючи ситуацію, що склалася щодо двоїстого розуміння явища, автори висувують гіпотезу про існування «сильної» і «слабкої» (strong and weak) синестезії і виділяють характеристики кожної з них. Сильна синестезія розуміється авторами як явище, яке характеризується виникненням «Живого» образу в одній сенсорній модальності у відповідь на стимуляцію в іншій, за якого певні стимули викликають не тільки сенсорні якості у своєрідній модальності, але також і якості, зазвичай пов'язані з іншою модальністю. Під слабкою синестезією розуміються відповідності, що виражаються в перцептивній ідентичності та перцептивній взаємодії у процесі обробки інформації і відбиті в мові. Синестезію називають специфічні тропи й стилістичні фігури, що пов'язуються з міжчуттєвими перенесеннями і зіставленнями [4].

Загальний аналіз основних етапів формування поняття «синестезія» показав, що впродовж останніх століть закладено традицію вивчення синестезії та поставлені питання, які стимулюють пошуки нових відповідей, нове бачення проблеми синестезії та синестезійних витоків естетичної чуттєвості [6, с. 110].

С. Ульманн виділив три універсальні тенденції, характерні для явища синестезії в мові: 1) перенесення значення найчастіше відбувається від нижчих сфер сенсоріума до вищих, від менш диферційованих до більш диференційованих; 2) відповідно до такої тенденції основним джерелом для появи синестезійної метафори виступають поняття, які належать до сфери дотику; 3) як адресати частіше виступають поняття, які стосуються сфери зорового і слухового сприйняття [9, с. 260].

Синестезійна метафора за своєю структурою двочленна і складається із «джерела» і «адресата», які належать до різних сфер відчуття. Адресат і джерело виконують у синестезійній конструкції різні функції: адресат (іменник) сприяє метафоризації джерела (прикметника). Джерело, у свою чергу, виділяє найбільш значущі у зазначеному комунікативному акті ознаки адресата [14, с. 127].

Синестезійні метафори мають дуже особливу афективну й апелятивну здатність. Під час перекладу необхідно дослідити закодовану інформацію. Кожна мова має цілий спектр концептуальних і лінгвістичних засобів, які можуть бути використані для того, аби викликати певні синестезійні реакції.

Загалом, адекватний переклад виразних текстів може бути складним через відмінності в концептуалізації та вербалізації емоційного змісту, що регулюється концептуальною структурою конкретної мови. Деякі синестезійні метафори мають відносно універсальний характер і аналоги або їх еквіва-

ленти кількома мовами. Наприклад, такі метафори, як *velvet(y) taste* – оксамитовий смак (смак є тактильні відчуття); *coarse/softvoice* – грубий / м'який голос, тобто зазначені поняття лексикалізовані у двох мовах і легко перекладаються за допомогою калькування [8, с. 12].

Водночас важливо усвідомити, що синестезійні метафори, як і будь-який інший тип метафор, мають культурну та лінгвістичну форму. У багатьох випадках відтворити синестезійні метафори неможливо за допомогою прямого перекладу. В англійській мові модифікатор *sweet* (смак є будь-який інший тип відчуттів), який використовується для позначення чогось приємного, часто передається синестезійними метафорами: *sweet melody* – солодка мелодія, *sweet music* – солодка музика, *sweet face* – солодке обличчя. У свою чергу, в українській мові колокаційна здатність аналога солодкий є набагато нижчою. Більше того, навіть коли модифікатор використовується як елемент синестезійної метафори, його значення може трактуватися по-різному. В англійській мові, *sweet voice* позначає приємний, голос, тоді як його український еквівалент «солодкий голос» може мати негативну конотацію: улесливий, підлабузницький голос [6, с. 117].

Роман американської письменниці Донни Тартт «Щиголь» («The Goldfinch») справив у 2013 р справжній фурор у літературному світі, завоювавши любов читачів і визнання критиків (автор отримав Пулітцерівську премію за художню книгу в 2014 р) [2; 3].

Однією з головних особливостей роману «Щиголь» є звернення сучасного автора до жанру роману виховання (Bildungsroman). У романі «Щиголь» головний герой Теодор Декер стикається з численними життєвими труднощами, які загартовують його характер і формують особистість. Втративши під час вибуху в музеї свою матір і вкравши з виставки на прохання вмираючого старого знамениту картину Карела Фабриціуса «Щиголь», 13-річний Теодор починає свій шлях у дорослий світ, повний підозр, сумнівів, зрад і злочинів. Змінюючи будинки (сім'я Барбура, батька, червонодеревника Гобі), знаходячи і втрачаючи друзів (Енді, Піппа, Борис, Кітсі), герой під впливом обставин стає то зразковим сином, то запеклим шахраєм, то безнадійним наркоманом, то закоханим романтиком, то чесним і працьовитим помічником, то загнаним злочинцем.

У романі автор приділяє велику увагу використанню стилістичних засобів, серед яких чільне місце посідають метафори, порівняння й епітети, котрі передають емоціональний стан героя та чітко дають зрозуміти читачеві особливості подій.

У романі Донни Тартт велика увага приділяється вживанню синестезійних метафор. Було проаналізовано більше, ніж 150 синестезійних метафор, серед яких ми обрали та виокремили найбільш яскраві. Слід зазначити, що найбільшу групу склали синестезійні метафори передачі одного відчуття (зору/слуху) через тактильні відчуття. Наступною чисельною групою стали синестезійні метафори «запах/нюх є тактильні та смакові відчуття». Тож розглянемо функціонування синестезійних метафор на яскравих прикладах.

1) *The hotel staff moved with hushed voices and quiet footsteps, eyes gliding across me coolly as if they didn't quite see me, the American man in 27 who never came down during the day; and I tried to reassure myself that the night manager (dark suit, crew cut, horn-rimmed glasses) would probably go to some lengths to avert trouble or avoid a fuss* (Tartt D., 2013). – *Персонал нама-*

гався не створювати зайвого шуму ані голосом, ані кроками, їхні погляди холодно ковзали по мені, так ніби вони зовсім не бачили мене, американця з двадцять сьомою кімнати, який упродовж дня не спускався вниз, і я заспокоював себе тим, що нічний портьє (темний костюм, стрижка «їжачок», окуляри в роговій оправі) зробить усе, щоб запобігти неприємностям і зайвій метушні (Тартт Д., 2016).

В оригіналі автор намагається передати неприязність до головного героя Тео за допомогою використання словесної групи *eyes gliding across me coolly*, котра актуалізує синестезійну метафору ЗОРОВІ ВІДЧУТТЯ Є ТАКТИЛЬНІ ВІДЧУТТЯ, специфікуючи її – ВІДЧУТТЯ ХОЛОДУ. Цю метафору автор використовує для того, аби підкреслити, наскільки із байдужістю та певним рівнем відрази до героя ставляться оточуючі. Зазначене словосполучення повністю передає відображене почуття, оскільки воно позначає холодне/неприязне відношення чи неприязну зовнішність (cold in manner or appearance) [15].

В українській мові подібна сентенція повноцінно відображена і саме тому перекладач використав повноцінний український відповідник і передав погляд за допомогою прислівника *холодно*, що тлумачиться в академічному онлайн-словнику як низька температура навколишнього середовища, а в переносному значенні відповідає значенню англійського відповідника стан цілковитої байдужості, інертності [16]. У перекладі також відтворюється синестезійна метафора – передача ПОГЛЯДУ через ТАКТИЛЬНІ ВІДЧУТТЯ. У зазначеному прикладі використовується *точний метод* перекладу, який повністю зберігає граматичну та синтаксичну структуру оригіналу.

2) *To my great surprise, Mr. Pavlikovsky pulled me close and caught me in a solid embrace, while I closed my eyes and tried hard to ignore his smell: hair cream, body odor, alcohol, and some sort of sharp, disagreeably pungent cologne* (Tartt D., 2013). – *На мій превеликий подив, містер Павликовський притяг мене ближче й схопив у міцні обійми, тоді як я заплющив очі і спробував не звертати увагу на його запахи: крему для волосся, тіла, алкоголю і якогось гострого, вкрай смердючого одеко-лону* (Тартт Д., 2016).

У наступному прикладі автор передає емоції, котрі отримав головний герой роману від зустрічі із батьком свого друга Бориса. Він порівнює смердючий запах одеколону із чимось гострим, тим, що приносить дискомфорт і не викликає приязності. У цьому прикладі актуалізується синестезійна метафора *sharp cologne* моделі ЗАПАХ (НЮХОВІ ВІДЧУТТЯ) Є ТАКТИЛЬНІ ВІДЧУТТЯ (відчуття гостроти поверхні), синтаксична роль метафори висвітлена у ракурсі порівняння. Подібна метафора була застосована автором, аби підкреслити бридкість запаху, котрий доносився від містера Павликовського та повною мірою передавав бридкість його натури. У тлумачному словнику англійської мови слово *sharp* має позначення як такий, що має тонкий край, котрий може врізати чи проколоти щось (having an edge or point that is able to cut or pierce something) [15]. Український відповідник слова *гострий* тлумачиться як такий, що має колючий кінець або ріжучий край; здатний колоти або різати [16]. Стосовно перекладу, то використовується *точний метод*. Перекладач повною мірою зберіг граматичну та лексичну структуру передачі синестезійної метафори.

3) *His cigarette breath was sour in my face. He let go my throat; he stepped back. "Do you hear me? Say something*

(Tartt D., 2013). – *Його прокурене дихання віяло кислим духом мені в обличчя. Він відпустив моє горло й відступив назад. – Ти мене чуєш? Скажи що-небудь* (Тартт Д., 2016).

У зазначеному прикладі автор передає неприємний запах, котрим віяло від людини, до котрої головний герой відчував велику неприязність – від батька. Автор хотів передати не просто запах, яким тхнуло від нього, а ставлення Тео – відсторонене. Для підсилення автор використовує синестезійну метафору, яка актуалізується словосполученням і відтворюється моделлю ЗАПАХ (НЮХОВІ ВІДЧУТТЯ) є СМАК (відчуття кислого). Автор тексту за допомогою смакових відчуттів намагався передати запах, який доносився від батька головного героя. Слово *sour* в англійському тлумачному словнику трактується як щось, що викликане або позначене одним із п'яти основних смакових відчуттів, що спричиняється головним чином кислотами та смаком лимонного соку (being, inducing, or marked by the one of the five basic taste sensations that is produced chiefly by acids and is characteristic of lemon juice) [15].

Слід зазначити, що передача запаху через смак не є конвенціоналізованою в українській мові, тому віднайти повноцінне тлумачення словосполучення *кислий запах* неможливо, проте слід зазначити, що тлумачний словник подає таку дефініцію слова *кислий*, такий що має своєрідний гострий смак, схожий на смак оцту, лимона тощо [16]. Але, як бачимо, дефініції в англійській мові та українській збігаються, тому цілком правильно, що перекладач використовує синестезійну метафору *кислий запах* і застосовує *точний метод* перекладу зі збереженням граматичної структури – прикметник у мові оригіналу передає за допомогою прикметника у мові перекладу. Також перекладач повністю зберіг граматичну структуру та синтаксичну роль у мові перекладу.

4) *The velvety, fluent voice struck a chord. “Okay, wow,” I said* (Tartt D., 2013). – *Оksamитовий, плавний голос розбудив у мені якийсь спогад* (Тартт Д., 2016).

Наступний приклад ілюструє приязність, любов до своєї матері та підсвідоме небажання головного героя відпускати минуле. Голос матері автор порівнює із вишуканою та м'якою оксамитовою тканиною, тим самим використовуючи синестезійну метафору, яка актуалізується за моделлю СЛУХОВІ ВІДЧУТТЯ є ДОТИК (специфікація – ВІДЧУТТЯ ГЛАДКОСТІ ТА М'ЯКОСТІ). Згідно англійського тлумачного словника слово *velvety* означає такий, що має якості оксамиту, м'який, гладкий [15]. Саме таким приємним завжди вважався голос матері для Тео. Передача слухових відчуттів за допомогою дотикових також є для української мови не зовсім прийнятною, проте у зазначеному випадку перекладач повністю використала оригінальний відповідник, який часто вживається у мові перекладу – оксамитовий голос, котрий тлумачиться як приємний, м'який (про голос, звук) [16]. Перекладач застосовує *точний метод* і передає прикметник у мові оригіналу за допомогою прикметника у мові перекладу, зберігаючи граматичну та синтаксичну структуру словосполучення.

5) *“Well, no matter,” said Mr. Bracegirdle silkily. “It’s simply not possible”.* (Tartt D., 2013). – *Зреештою, це не має значення, – сказав містер Брейсгьордл шовковим голосом. – Це просто неможливо* (Тартт Д., 2016).

Зазначений уривок із тексту передає тактовність і розуміння ситуації адвокатом містером Брейсгьордлом, коли до нього звернувся Тео із проханням забрати гроші, котрі йому

залишила покійна мати. Подібне прохання було продиктоване тиском зі сторони батька Тео, який бажав використати гроші сина, аби розпрощатися зі своїми боргами. У реченні знаходимо синестезійну метафору, котра актуалізується за допомогою моделі СЛУХ є ТАКТИЛЬНІ ВІДЧУТТЯ, а саме відчуття М'ЯКОСТІ ПОВЕРХНІ. Автор порівнює голос адвоката із м'якістю та гладкістю шовку. Звернувшись до тлумачного словника, віднаходимо пояснення слова *silkily* – плавний або текучий у русі (smooth or fluid in motion) [15]. Якщо брати до уваги застосований відповідник перекладу, то бачимо деяку невідповідність, оскільки автор використовує синестезійну метафору *шовковий голос*, де шовковий в українському тлумачному словникові має пояснення «ніжний, лагідний, приємний (про мову, голос і т. ін.)» [16]. Для передачі емоцій і думки автора перекладач використав повністю адекватний відповідник – шовковий, котрий передає м'якість і приязність мовця до адресата. Тобто використовується *комунікативний метод*. Слід також зазначити, що у мові оригіналу використовується прислівник, а перекладач передав його прикметником і змінив синтаксичну роль.

6) *My mother had worn these ear rings for almost every cocktail party or dress-up occasion – the blue-green transparency of the stones, their wicked three a.m. gleam, were as much a part of her as the color of her eyes or the spicy dark smell of her hair* (Tartt D., 2013). – *Мати вдягала ці серезжки майже на кожну коктейльну вечірку й на кожний врочистий вихід – синьо-зелена прозорість каменів, їхній порочний отівничий блиск був так само частиною її, як і колір її очей або гострі темні пахоці її волосся* (Тартт Д., 2016).

У контексті приклад використовується для відображення почуттів, які головний герой плакає до своєї матері, і як, під час того, коли він побачив її улюблені серезжки, відображається його тепле ставлення та передача нюансів її зовнішності за допомогою влучних стилістичних засобів. У зазначеному уривку актуалізується дві синестезійні метафори *spicy smell* та *dark smell*. Перша передає модель НЮХОВІ ВІДЧУТТЯ (ЗАПАХ) є СМАК. Слово *spicy* щодо запаху диференціюється як такий, що має якості, запах чи аромат спецій (having the quality, flavor, or fragrance of spice) [15]. Українською мовою словосполучення перекладено як *гострі пахоці*. Передача нюхових відчуттів через смакові в українській мові не достатньо поширена, саме тому знайти тлумачення повноцінної метафори не вдається. Тлумачний словник української мови подає таке тлумачення слова *гострий* – їдкий, пряний (про приправи) [16]. Тобто метафора повністю передає відчуття головного героя від аромату.

Наступна синестезійна метафора *dark smell* актуалізується моделлю ЗАПАХ є ПОГЛЯД (відчуття темноти). Слово *dark* означає повністю або частково позбавлений світла, такий, що не приймає, не відбиває, не передає і не випромінює світло (devoid or partially devoid of light: not receiving, reflecting, transmitting, or radiating light) [15]. Автор намагався передати колір волосся матері Тео за допомогою метафоризації, адже під час читання у свідомості читача виникають певні асоціації. Український відповідник слова темний означає позбавлений світла; погано освітлений [16] і повністю передає емоцію, котру бажав донести автор. Говорячи про переклад, слід зазначити, що у цьому прикладі перекладач використовує *точний метод* перекладу із повноцінним збереженням граматичної та синтаксичної структури синестезійних метафор.

7) “Potter” – *folding his arms and looking at me coldly, the same look he’d given me in the Polack bar – “a different man would walk out laughing now and never come back* (Tartt D., 2013). – *Поттере, – він згорнув руки й подивився на мене холодним поглядом, таким самим, яким дивився в барі у пшечків, – хтось інший на моєму місці зараз вийшов би, засміявшись, і більше ніколи не повернувся* (Тартт Д., 2016).

Зазначений уривок передає емоції головного героя під час того, як Борис намагався віддати йому гроші за картину. Поттер відчував певну недовіру до свого друга і саме тому автор використав синестезійну метафору *looking at me coldly*, котра передає ступінь недовіри головного героя. Синестезійна метафора актуалізується за моделлю ПОГЛЯД Є ТАКТИЛЬНІ ВІДЧУТТЯ (ВІДЧУТТЯ ХОЛОДУ). Англійське словосполучення *looking coldly* в переносному значенні тлумачиться як такий, що без прояву теплоти у почуттях, неемоційний (without affection or warmth of feeling; unemotionally) [15]. Вживання зазначеної метафори повністю передає почуття головного героя. Український відповідник дивитися *холодним поглядом* тлумачиться як погляд, у якому не виявляються глибокі, теплі почуття до кого-небудь [16]. Переклад повністю передає емоції оригіналу, де відобразилася байдужість і певна пересторога. У перекладі було використано *семантичний метод*, оскільки автор не зберіг граматичну та синтаксичну структуру і передав герундіальну конструкцію із вживанням прислівника за допомогою використання прикметника *холодний*.

Загалом було проаналізовано 13 прикладів, використання методів перекладу (через обмеженість обсягу в публікації представлено лише 7 прикладів) розподілилося таким чином:

- 1) Точний метод перекладу – 9 разів (69%);
- 2) Семантичний метод перекладу – 3 рази (23%);
- 3) Комунікативний метод перекладу – 1 раз (8%).

Тобто автор перекладу оперується використанням точного методу, завдяки якому зберігається граматична та синтаксична структура метафори.

Висновки. Сьогодні не має чітко окреслених меж між методами / стратегіями / принципами перекладу, що у деяких випадках призводить до виникнення різного роду непорозумінь. Після проведення детального аналізу стилістичних засобів роману, а саме синестезійних метафор ми дійшли висновку, що автор широко застосовує їх по всьому тексту художнього твору, що сприяє збагаченню мови, але водночас становить проблему для перекладачів, котрі не завжди можуть правильно та влучно передати ту чи іншу дефініцію. Слід зазначити, що особливості деяких синестезійних метафор взагалі неможливо перекласти. Для передачі переважно застосовуються 3 методи – точний, комунікативний і семантичний. При перекладі часто доводиться із двох, однаково обов’язкових для перекладу якостей обирати більш важливу, на думку автора перекладу. З одного боку, це необхідність, що диктується єдністю форми і змісту англійського метафоричного вислову, а з іншого – це свобода, що диктується законами української мови і повним усвідомленням образу, який закладений в оригінальному тексті, свобода відхилень від норм мови.

Перекладачеві необхідно, виходячи з обставин, поєднати ці суперечливі вимоги та досягти такого додержання необхідного та достатнього, в якому і закладений успіх перекладу. Порівнюючи використання синестезійних метафор у мові оригіналу та перекладу, ми виявили закономірність використання

точного методу перекладу зі збереженням граматичної структури та синтаксичної функції. В українській мові синестезійні метафори частіше передаються із використанням конструкції прикметник+іменник. Отже, можна сказати, що роман Донни Тартт «Щиголь» слугує яскравим прикладом використання численних стилістичних засобів.

Література:

1. Newmark, P.A Textbook of Translation. Hertfordshire, 1988.
2. Tartt D. The Goldfinch. Little, Brown and Company, New York, 2013. 1030 p.
3. Тартт Д. Щиголь : роман / пер. з англ. В. Шовкуна. Харків, 2016. 816 с.
4. Bfetes-Callejas C. Synaesthesia: The Feeling of Words. Cognitive Psychopathology, 2005
5. Lakoff, George, Johnson, Mark. Metaphors We Live By. Chicago, 1980. 256 p.
6. Ryalls J.H. Synesthesia: A principle for the relationship between the Primary colors and the cardinal vowels. *Semiotica*. Amsterdam etc., 1986. Vol. 58. № 1/2. P. 107–121.
7. Арутюнова Н.Д. Языковая метафора: синтаксис и лексика. *Лингвистика и поэтика*. Москва, 1979. 309 с.
8. Вербицька О.А. Ономазіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02; Харківський державний педагогічний інститут імені Г.С. Сковороди. Харків 1993. 24 с.
9. Ульман С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. Вып. 5. 1970. С. 250–293.
10. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. Воениздат, 1980. 237 с.
11. Жулавська О.О. Відтворення англійських синестезійних метафор слухових відчуттів в українських перекладах. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2019. № 89. С. 29–36.
12. Мініч Л.С. Синестезійні вияви творчості Миколи Вінграновського. *Наук. записки. Серія «Філологічна»*. Острог, 2013. Вип. 34. С. 157–158.
13. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / ред. рада. В.І. Шинкарук (гол). Київ, 2002. 742 с.
14. Ищенко И.Г., Ким К.К. Способы реализации синестезии в американских музыковедческих текстах. *Вестник Амурского государственного университета*. Вып. 66. 2014. С. 126–132.
15. Merriam-Webster’s Advanced Learner’s English Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/shop-dictionaries/learners-dictionaries/advanced-learners-t>. (дата звернення: 11.2019).
16. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 11.2019).

Zhulavska O., Honcharenko L. Methods of translation of synesthetic metaphoric models of feelings (based on the material of the novel “The Goldfinch” by Donna Tartt)

Summary. The article is devoted to the analysis of the usage and influence of synesthetic metaphors in fiction literature on the example of the notorious best-seller of 2013 novel “The Goldfinch”. Synesthesia is closely linked to the mental processes of perception and sensation and is one of the most pressing problems in psychology. Human organizes his picture of the world, perceiving the phenomena of the surrounding reality through the senses, through their own senses. The phenomenon of synesthesia has a long history of study. It is considered as a natural and humanitarian discipline. In modern science the phenomenon of synesthesia is studied by various sciences: linguistics, literary criticism, psychology, art criticism, medicine, philosophy, etc. In philosophical studies, synesthesia is characterized as a concomitant, secondary view; the fact

of irritation of any organ of feelings not only corresponding to the sensation, but at the same time, the sensation corresponding to another organ of sensation. The article describes P. Newmark's classification, which distinguishes between such translation methods as: communicative translation, aimed at reproducing the contextual meaning of the original text, semantic translation aimed at reproducing the contextual value, but allowed some loss of some elements and accurate (faithful translation) – oriented to reproduce the structure and content of the original text with the omission of certain grammatical rules of the language of translation. The article compares the use of synesthetic metaphors in the original language and the translation, which highlights the most problematic aspects of the phenomenon. The main problems of translation

of synesthetic metaphors are outlined, and it is determined that a professional translator must be knowledgeable not only in grammar but also in cultural studies in order to translate synesthetic metaphors accurately and expediently. The article presents the most striking examples of synesthetic metaphors in Donna Tartt's novel "The Goldfinch" and their complete analysis, on the basis of which several categories of imposition of one feeling on the other were distinguished. It has been found that the use of synesthetic metaphors in artistic text enriches the language of the text and makes it of particular importance, but at the same time poses a problem for the translator.

Key words: method of translation, synesthetic metaphors, synesthesia, imposition of sensations, stylistic remedy.

*Красуля А. В.,**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету**Кримова А. В.,**магістрантка кафедри германської філології
Сумського державного університету*

ЕЛІМІНУВАННЯ ЛІНГВО- ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ СЕРІАЛІВ)

Анотація. Стаття присвячена теоретичному та практичному обґрунтуванню вибору принципів елімінування лінгвістичної та соціокультурної лакунарності в аудіовізуальному перекладі на прикладі британської серіальної продукції. Актуальність обраної теми зумовлена популяризацією світового кінематографу та зростаючими обсягами постачання оригінального аудіовізуального контенту у неангломовні регіони. У дослідженні подано характерні функціональні особливості процесу аудіовізуального перекладу, визначено критерії досягнення його адекватності. У межах типології аудіовізуального перекладу розглядаються два ключові види перекладу оригінального аудіовізуального контенту цільовою мовою: дублювання та субтитрування. Проаналізовано взаємозалежність дій перекладача та особливостей процедури субтитрування/дублювання при виборі відповідної стратегії передачі безеквівалентної лексики, а саме лакун і національно маркованих лексичних одиниць. З'ясовано умови довольного вибору способів делакунації оригінального кінотексту. Виявлено вплив композиційної і граматичної структури лексичних одиниць та етнокультурної лексики корелюючих мов на явище лакунарності у міжмовній і крос-культурній комунікації. Взаємозалежність способів елімінації лакунарності та специфіки перекладу аудіовізуальної продукції у межах обраних стратегій (форенізації/доместикації) проаналізована на ілюстративному матеріалі популярних британських телесеріалів «*Downtown Abbey*» «*Sherlock*» і «*The Crown*». У дослідженні докладно описана процедура декодування підвидів лінгво- та соціокультурної лакунарності: лексичних, граматичних, стилістичних та етнографічних лакун. Підведено підсумки щодо подальших наукових перспектив дослідження окресленої теми.

Ключові слова: лакуна, лакунарність, аудіовізуальний переклад, дублювання, субтитрування, перекладацькі стратегії, форенізація, доместикація.

Постановка проблеми. Безпрецедентний і стрімкий розвиток світового кінематографу, зокрема популяризація та величезні обсяги дистрибуції американського і британського кіно- та серіального контенту у неангломовні регіони, стали потужним чинником формування наукового інтересу до перекладу кінопродукції. Формування методологічної моделі дослідження процесу аудіовізуального перекладу ускладнюється його поліфонічністю, зумовленою синтетичною природою кіномистецтва.

У свою чергу, поява нових категорій і парадигм осмислення лінгвістичної дисципліни призвели до набуття лакунами статусу окремих міжмовних одиниць, що протягом останніх десятиліть активно розглядаються у практичній площині з погляду перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості наукових розвідок знаходимо підтвердження того, що складне та багатоаспектне явище елімінування лінгво- та соціально-культурної лакунарності є невичерпним джерелом для досліджень, свідченням чого стають наукові праці обмеженого кола як вітчизняних, так і закордонних учених. Зокрема, до когорти науковців, які займалися питанням декодування лакунарності, належать М.Ю. Марковина, Ю.О. Сорокин, С.О. Колода та ін. Вивченням методики аудіовізуального перекладу займається сучасне покоління дослідників Ф. Чауме, Л. Коелз, Н.А. Матківська.

Метою статті є вивчення взаємозалежності принципів вибору методів і прийомів елімінування лінгво- та соціокультурної лакунарності від процесуальної характеристики субтитрування/дублювання як різновидів аудіовізуального перекладу.

Виклад основного матеріалу. Переклад аудіовізуальної продукції спрямований на одночасну матеріалізацією як вербальних/невербальних структур (діалоги, коментарі, жестикуляція), так і візуально-звукових компонентів (загальна атмосфера відеосюжетів) [3, с. 148]. Оскільки роль перекладача не обмежується виключно роботою над кінотекстом, адекватність аудіовізуального перекладу детермінується не лише ступенем відповідності між лінгвістичними кодами корелюючих мов, а й узгодженістю між усіма аспектами оригінального та перекладеного аудіовізуального контенту: вербальних/невербальних компонентів і візуально-звукових елементів.

У межах методологічних підходів до вивчення перекладу аудіовізуальної продукції науковець Ф. Чауме пропонує модель, що ґрунтується на поетапному розгляді та передачі означальних кодів: лінгвістичного, музично-звукового, кадрового, графічного, коду мобільності та ін. Особливості перекладацького процесу лінгвістичного коду полягають у передачі різних стилів мовлення корелюючих мов. Інтерпретація музичного та звукового кодів передбачає переклад пісень та власне екранного мовлення. Плановий код та код мобільності охоплюють перекладацькі аспекти часової синхронізації довжини діалогів та реплік у крупних планах з кінетикою, жестами та мімікою.

Графічний код розглядається через переклад написів, що представлені на екрані [5, с. 12–24].

Доцільність послідовного чи одночасного відтворення означальних кодів в аудіовізуальному перекладі продемонстрована у 2 серії 4 сезону британського серіалу виробництва BBC «*Sherlock*», у якій головний герой пропонує своїй клієнтці скуштувати *fish and chips*, різновид традиційного вуличного фаст-фуду в англійській кухні (обсмажена у фритюрі риба із картоплею фри):

- *SHERLOCK: Chips.*
- *MS. CULVERTON: Chips?*
- *SHERLOCK: You're suicidal. You're allowed chips. Trust me. It's about the only perk.*

У дубляжі російською мовою, виконаним *Першим каналом* на замовлення телекомпанії BBC, *fish and chips* перекладено як:

- *ШЕРЛОК: Чипсы.*
- *МИСС КАЛВЕРТОН: Чипсы?*
- *ШЕРЛОК: Суицидникам чипсы можно. Поверьте. Это единственный плюс.*

Проте у наступному кадрі чітко простежується розходження між лінгвістичним та іконографічним кодами, оскільки Шерлоку та міс Калвертон подають саме картоплю фри, що зовсім не схожа на чіпси у звичайному розумінні російськомовного глядача. Україномовна телеверсія каналу *1+1* пропонує перекласти англійське слово *fish and chips* родовою назвою, що не викликає когнітивного дисонансу у глядачів від розбіжностей між лінгвальним та екстралінгвальним планами:

- *ШЕРЛОК: Фаст-фуд.*
- *МИС КАЛВЕРТОН: Фаст-фуд?*
- *ШЕРЛОК: Ви самогубця, Вам фаст-фуд можна.*

Повірте, це, напевно, єдиний плюс.

Достовірна та повномасштабна передача у перекладі усіх означальних кодів забезпечує продуктивне досягнення прагматичних цілей в аудіовізуальному перекладі.

У межах типології аудіовізуального перекладу виокремлюємо два ключові види передачі оригінального аудіовізуального контенту засобами іншої мови: дублювання та субтитрування. Під субтитруванням розуміють процес забезпечення синхронізованими титрами телевізійного або фільмового діалогу. Процес дублювання полягає у застосуванні техніки перекриття оригінальної звукової доріжки аудіовізуальної продукції іншою, неоригінальною доріжкою [6]. Незважаючи на доволі різні функціональні характеристики, спільна для обох видів аудіовізуального перекладу специфіка простежується насамперед у часових обмеженнях, синхронізації двомовного тексту з кадром, перекладі сленгових виразів, посиланні на загальновідомі культурні явища та відмінності у їх сприйнятті. Параметр часу, який визначає тривалість тексту однієї репліки/субтитру, зокрема кількість рядків у тексті та відповідно символів у рядку, є релевантним як для техніки субтитрування, так і для дублювання, оскільки синтаксична структура англійських речень у більшості випадків дозволяє набагато компактніше висловити власну думку порівняно з українською мовою. Обмеження кінотексту у часі та розміщенні в екранному просторі призводить до значної компресії поданої інформації й унеможливує використання перекладацького коментаря для декодування соціальних і культурних алюзій. До прикладу, у 3 серії 1 сезону перекладач, дублюючи репліку Шерлока, випускає початок фрази для економії часу й екранного простору:

– *SHERLOCK: Don't know what's got into the criminal classes.*

– *ШЕРЛОК: І що сталося зі злочинним світом?!*

Зважаючи на характерні особливості передачі оригінального кінотексту, дослідниця Ірена Ковачич виокремлює тривірневу ієрархію елементів у субтитруванні та дублюванні:

- 1) обов'язкові для перекладу елементи;
- 2) частково необов'язкові елементи, які скорочуються при перекладі;
- 3) необов'язкові елементи, які випускаються у перекладі [8, с. 409].

З огляду на вищенаведені дані наукових розвідок можемо дійти висновку, що формат процедури субтитрування/дублювання обмежує перекладача у виборі стратегії передачі безеквівалентної лексики, власне, лакунарних одиниць і слів-реалій, які потребують перекладацьких коментарів.

Мета будь-якого перекладу, насамперед, полягає у вичерпному збереженні смислового змісту вихідного тексту та передачі його функціонально-стилістичних аспектів засобами іншої мови. Лакуни, що несуть у собі закодовану інформацію про особливості життя та побуту певного лінгвокультурного колективу ускладнюють достовірне відтворення прагматичної цінності оригіналу при міжмовній комунікації. Відтак, можна зробити висновок, що декодування випадків лакунарності з метою досягнення повної адекватності перекладеного тексту репрезентоване у перекладознавчій науці як одна із пріоритетних задач перекладацького процесу.

Дослідники М.Ю. Марковина та Ю.О. Сорокін у своїх наукових працях визначають дві основоположні стратегії елімінації лакун: заповнення, що полягає у процесі розкриття смислу певного поняття (слова), що належить чужій лінгвокультурній спільності, та компенсація, що характеризується вибором найбільш близького за значенням і жанрово-стилістичними особливостями функціонального відповідника [2, с. 89]. Варіативність формування лакун у мовній системі зумовлює широкий вибір методів і способів їх делакунізації у межах обраної стратегії. Утім, обираючи стратегію декодування лакун, перекладач, насамперед, має орієнтуватися на доцільність збереження елементів чужої культури задля передачі національного колориту (форенізація/очуження) або їх наближенні/адаптації до культурних стереотипів мови перекладу (доместикація/одомашнення) [7, с. 251–252].

Для того, щоб дослідити феномен комбінування перекладацьких стратегій декодування лакунарності та характерних особливостей перекладу аудіовізуальної продукції, проаналізуємо принципи елімінації лінгво- та соціокультурних лакун на прикладі офіційно дубльованого телекомпаніями «1+1» та «Первый канал» міні-серіалу «*Sherlock*», україномовної дубльованої телеканалом Інтер версії телесеріалу «*Downtown Abbey*» та російськомовного субтитрованого серіалу «*The Crown*» на сайті *Orogo.tv*.

Найбільш виразно лінгвокультурні лакуни репрезентуються у лексичних системах порівнюваних мов, оскільки саме семантична наповненість лексичного складу відображає особливості світосприйняття та культури учасників міжмовної комунікації. Причиною виникнення *лексико-семантичних лакун* виступають не лише розходження у лексико-граматичному оформленні мовних систем, а й у семантичних обсягах, оскільки лакунарним може бути предмет, будь-який його компонент чи

навіть певна сема [4, с. 32]. До прикладу, у фрагменті 1 серії 1 сезону британського телесеріалу «*Downtown Abbey*» лексико-семантична лакунарність зумовлена відсутністю в українській мові відповідного денотата лексеми *solicitor*:

– *THE EARL OF GRANTHAM*: *So, Murray, what have you to tell me about the lucky Mr. Crawley? Nothing too terrible, I hope.*

– *MR. MURRAY*: *I've only made a few enquiries but, no, there's not much to alarm you. Matthew Crawley is a **solicitor**, based in Manchester.*

– *ГРАФ ГРЕНТЕМ*: *МЮРРЕЙ, що Ви розповісте про щастливця містера Кроулі? Сподіваюся, нічого жахливого.*

– *МІСТЕР МЮРРЕЙ*: *Я зробив лише кілька запитів, але хвилюватися немає про що. Метью Кроулі – **адвокат**. Живе у Манчестері.*

В англійській мові лексична одиниця *solicitor* використовується на позначення категорії адвокатів, які ведуть підготовку судових матеріалів для адвокатів вищого рангу. З огляду на особливості часової синхронізації реплік в аудіовізуальному перекладі перекладач вдається до генералізації, що, у свою чергу, призводить до часткової втрати одного з конотативних значень. Одним із можливих варіантів адекватного перекладу, на нашу думку, може виступати відповідник *молодший адвокат*.

Належність англійської мови до групи аналітичних мов, а української – до синтетичних зумовлює такі численні лакунізовані граматичні форми, як аломорфні категорії означеності/неозначеності (артикль), розмитість категорії роду та відмінків та ін. До прикладу, труднощі декодування граматичної лакуни роду в англійській мові можна простежити на прикладі дубльованого діалогу у 3 серії 3 сезону серіалу «*Sherlock*»:

– *SIR EDWIN*: *If this is some expression of familial sentiment <...>*

– *MYCROFT*: *Don't be absurd. I am not given to outbursts of brotherly compassion. You know what happened to **the other one**.*

– *СЕР ЕДВІН*: *Якщо Ваш мозок зараз затьмарюють сімейні почуття <...>*

– *МАЙКРОФТ*: *Та це абсурд. Я не схильний до спалахів братерських сентиментів. Ви знаєте що сталося з **іншим!**?*

В англійській мові означальне слово (англ. *determiner*) *other* гендерно-нейтральне і набуває рис гендерності лише у відповідному контексті, на противагу в українській мові простежується облігаторність актуалізації категорії роду в іменниках, прикметниках та інших частинах мови. Із ситуативного контексту незрозуміло, про кого йдеться. Імовірно, посилаючись на першооснову, літературні твори Артура Конана Дойла, де Шерлок і Майкрофт Холмси мали ще одного брата, перекладач україномовної версії перекладає лексему *other* означальним займенником чоловічого роду *інший*. У російськомовній версії дубляжу у межах часової синхронізації кадру та звукової доріжки дозволене використання прийому додавання *с другим братом*. Утім, у четвертому сезоні стає зрозумілим, що у родині Холмсів третьою дитиною була дівчинка. Отже, ні україномовну, ні російськомовну версію дубляжу діалогу не можна вважати адекватним перекладом, оскільки вони викликають когнітивний дисонанс у глядачів, зумовлений розходженням між вербальними та візуальними елементами кінотексту. У розглянутому випадку можливим варіантом компенсації граматичної лакуни, на нашу думку, виступає реномінація у межах контексту:

– *СЕР ЕДВІН*: *Якщо Ваш мозок зараз затьмарюють сімейні почуття <...>*

– *МАЙКРОФТ*: *Та це абсурд. Я не схильний до спалахів братерських сентиментів. Ви знаєте що сталося з **третьою дитиною (Холмсів)!**?*

оскільки опустити цю інформацію (*Ви ж знаєте що сталося <...> !?*) не виявляється можливим через прихований смисл, який несе у собі лексема *other*, вказуючи на наявність якоїсь таємниці у родині Холмсів, що підвищує інтерес глядацької аудиторії та натякає на її відкриття у 4 сезоні.

Поява стилістичних лакун зумовлена відсутністю в одній із мов слова або фразеологізма з таким самим стилістичним забарвленням, як у слова з ідентичним значенням в іншій мові. У російськомовній субтитрованій версії 5 серії 1 сезону серіалу «*The Crown*» перекладач уміло застосує перекладацьку стратегію заповнення стилістичної лакунарності, підібравши відповідник з однаковим конотативним значенням у корелюючих мовах:

– *PRINCE PHILIP*: *Anyway, what else am I supposed to do? Sit around and wait for you while you're **Queening**?*

– *QUEEN ELIZABETH*: *Queening?*

– *PRINCE PHILIP*: *Yes. **Queening**.*

– *QUEEN ELIZABETH*: *Maybe I'd like your help with the **Queening**.*

– *ПРИНЦ ФІЛІПП*: *В любом случае, что мне еще делать? Сидеть здесь и ждать тебя, пока ты **королевничаешь**?*

– *КОРОЛЕВА ЕЛИЗАБЕТА*: *Королевничаю?*

– *ПРИНЦ ФІЛІПП*: *Да. **Королевничаешь**.*

– *КОРОЛЕВА ЕЛИЗАБЕТА*: *Может, мне нужна твоя помощь с **королевничанием**.*

В англійській мові дієслово *queen* зазвичай використовується у неформальному спілкуванні та має здебільшого негативне стилістичне забарвлення, що посилюється через саркастичний характер розмови королівського подружжя. Декодуючи стилістичну, перекладач вдається до створення окаянізму, успішно зберігаючи характерні риси розмовного стилю та передаючи загальну атмосферу розмови.

Контактуючи з іншою культурою, учасники міжмовної комунікації завжди сприймають її через зафіксовані у свідомості уявлення власної, що робить незрозумілими для них незнайомі факти чужої культури [1, с. 115]. Притаманний кожній культурі характерний комплекс знань у поєднанні з національно-специфічними особливостями життя певного народу розглядається як провідна причина появи соціокультурної лакунарності. До прикладу, на початку 1 серії 4 сезону серіалу «*Sherlock*» у розмові згадується *Mivvies (Mivvi Ice Creams)*, морозиво, вкрите зверху фруктовим льодом із полуничним смаком, яке вироблялося у Великій Британії в період 1960–1990 рр. В україномовній дубльованій версії перекладач елімінує етнографічну лакуну, що транслює національне поняття англійського етносу (предмет тематичної підгрупи «Іжа») шляхом форенізації (збереження специфічного елемента) вдаючись до транскрипції:

– *SHERLOCK*: *Icelollyitis! What's your favourite?*

– *MRS. NORBURY*: *Well, really, I shouldn't...*

– *SHERLOCK*: *Go on!*

– *MRS. NORBURY*: *Do they still do **Mivvies**?*

– *ШЕРЛОК*: *Морозиво! Так! Яке Ви любите?*

- МІСІС НОРБЕРІ: Мені не варто...
- ШЕРЛОК: Кажіть!
- МІСІС НОРБЕРІ: А Мівві ще роблять?

У російськомовному дублюванні діалогу Шерлока та Місис Норбері перекладач обирає стратегію доместикації, адаптуючи чужомовну реалію, оскільки використання розширеного перекладацького коментаря неможливе через часові обмеження:

- ШЕРЛОК: Фруктовий лед! Отлично! Какой именно?
- МІСІС НОРБЕРІ: Вряд ли сейчас стоит...
- ШЕРЛОК: Ну же, смелее!
- МІСІС НОРБЕРІ: Когда-то обожала клубничный.

На нашу думку, україномовна версія дублювання фрагменту серіалу найбільш точно відображає прагматичні цілі оригінального кінотексту. Незважаючи на незрозумілість транслітерованої лексеми *Мівві* для звичайного глядача, мінімальна загальна ерудованість дозволяє йому здогадатися, що йдеться про певний вид морозива, який продавали у молоді роки Місис Норбері. У другому фрагменті перекладачеві доводиться повністю трансформувати останнє речення, оскільки правильно перекладена з погляду еквівалентності фраза *А клубничный (лед) еще делают?* може викликати у глядацької аудиторії запитання з огляду на сьогодиншній широкий асортимент смаків фруктового льоду. Як наслідок, при перекладі останнього речення втрачається аспект часу.

Висновки. Довільність вибору способів делакунізації оригінального кінотексту частково зумовлена внутрішніми орієнтирами перекладача, обумовленими індивідуальним емпіричним досвідом, достатньою фаховою компетенцією та контекстуальною ситуативністю вихідного тексту. Вимога текстової компресії в аудіовізуальному перекладі значно обмежує вибір способів і прийомів заповнення та компенсації лакун у межах стратегії форенізації та доместикації. Перспективою подальшого дослідження може стати поглиблене вивчення взаємозалежності вибору перекладацької стратегії від різновиду жанрових форм аудіовізуального перекладу.

Література:

1. Колода С.О. Текстові лакуни як маркери специфіки лінгвокультурної спільноти в романі А. Оза «Куфса Шхора». *Східний світ*. 2005. № 1. С. 115–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2005_1_13 (дата звернення: 01.12.2019).
2. Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. Культура и текст. Введение в лакунологию : учебное пособие. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2010. 144 с.
3. Матківська Н.А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. № 3. С. 147–152. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_26 (дата звернення: 20.11.2019).

4. Янсоне І. Семантична багатозначність або омонімія. *Проблеми зіставної семантики*. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2004. 204 с.
5. Chaume F. Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation. *Meta Journal*. 2004. Vol. 49. № 1. P. 12–24.
6. Coelh L.J. Subtitling and Dubbing: Restrictions and Priorities. URL: <https://www.translationdirectory.com/article326.htm> (дата звернення: 20.11.2019).
7. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / revised edition. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. P. 278.
8. Kovačić I. Subtitling and Contemporary Linguistic Theories. Translation, a Creative Profession: Proceedings XIIth World Congress of FIT – Belgrade, 1990. Beograd :Prevodilac, 1991. P. 407–417.

Krasulia A., Krymova A. Linguistic and sociocultural lacunarity elimination in audiovisual translation (case study of a British TV series)

Summary. The article focuses on the theoretical and practical rational for the elimination principles of linguistic and sociocultural lacunarity in audiovisual translation (casestudyof a British TV series). The relevance of the chosen topic is determined by the world cinema popularization and rapidly expanding volume of the original audiovisual content distribution to non-English speaking regions. The study provides the functional features of audiovisual translation and determines the adequate translation criteria for the target text. Two key types of original audiovisual content rendered by a foreign language means are distinguished within audiovisual translation typology, such as doubling and subtitling. The study analyzes the ways subtitling/doubling procedure restrict translator's actions when choosing the relevant strategy for rendering non-equivalent vocabulary, namely lacunae and culture-specific words. The circumstances of an optional choice of the target text lacunarity elimination are clarified. The proposed research identifies the influence of a lexical unit compositional structure, functioning peculiarities of the ethnocultural lexical layer and nationally marked units of correlated languages on lacunarity in crosslingual and crosscultural communication. The correlation between lacunarity elimination methods and specific nature of audiovisual translation within the chosen translation strategies (foreignization/domestication) is analyzed via the illustrative material of some popular British TV series, such as, *Downtown Abbey*, *Sherlock*, *The Crown*. The paper offers a detailed analysis of the elimination procedure of linguistic and sociocultural lacunae subtypes, namely lexical, grammatical, stylistic, ethnographical one. The authors come up with valuable conclusions regarding scientific findings and further research on the topic.

Key words: lacuna, lacunarity, audiovisual translation, doubling, subtitling, translation strategies, foreignization, domestication.

*Кузенко Г. М.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили**Проданюк М. Т.,**магістр Інституту філології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

АСОЦІАТИВНА ПРИРОДА СИМВОЛІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті окреслено особливості відтворення символів у художній літературі, з'ясовано, що асоціативна природа символу потребує не тільки раціонально-логічного, а й емоційно-підсвідомого розуміння, виокремлено символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні, встановлено, що без знання мови символів певної культури у творах письменників окремої національної літератури перекладачу не можливо досягнути певного художнього рівня й адекватного декодування іншомовного символічного орнаменту.

Символи фіксуються в національній свідомості у формі непорушних матриць, незмінних сутностей, що вириваються із підсвідомості кожного митця і спрямовують його у свою творчість. Поняття «символ» є специфічним типом світосприйняття, він затаємничений у мові, культурі, мистецтві певного етносу, набуваючи дедалі нових і нових форм. Розуміння символічної природи мови пов'язане із проникненням у багатомірність духовного світу нації, що виявляється та реалізується безпосередньо крізь призму світобачення певного письменника.

За ступенем абстрактності символи поділяються на абстрактно-символічні, предметно-символічні, рослинні символи та зооморфні.

Як підтверджує практика, активніше перекладаються ті художні твори, в основі яких лежать універсальні символи, універсальні й зрозумілі для різних часів і народів. Такі твори досягають рівня світових, поповнюючи скарбницю світового мистецтва.

Основне завдання перекладача полягає у віднайденні у першотворі знаків, які несуть основне символічне наповнення, та декодуванні їх засобами мови перекладної версії, розкритті їх глибинної наповненості. Для того, аби правильно зрозуміти символічну наповненість твору та розкрити прихований зміст, необхідно досягти основної мети, яка постає перед перекладачем: визначити відповідності символічних структур творів в оригіналі та перекладі, адекватності їх відтворення.

Ключові слова: символ, символіка, рослинна символіка, зооморфна символіка.

Постановка проблеми. Проблема символу у світовій територіальній думці віддавна досліджується на побутовому, філософському, естетичному, психологічному, мовознавчому, містично-окультному та інших рівнях. Глибоке пізнання символіки стає органічною потребою кожної людини, котра прагне

до самовдосконалення, духовності, культури. Мистецтво осягнення духовного світу передбачає застосування різних аспектів світорозуміння, які фіксуються та проявляються у мові, що є скарбницею духовного, культурного досвіду народу.

Взаємозв'язок символіки й культури становить особливий інтерес для перекладознавчих досліджень. Символ як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу, міфологією, явищем усної художньої творчості в її родовидових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. Індексуючи символи, пов'язані з міфологічними уявленнями, науковці мають на увазі комплекс даних мови, поезії, обрядів, звичаїв, вірувань. З розвитку символіки видно, що символ вийшов із образу міфологічного, але він більш сконцентрований, глибокий, це своєрідний код, у якому узагальнена вся робота думки, уяви, почуттів, яка накопичувалася протягом століть.

Символи, будучи складовою частиною художнього твору, відіграють важливу роль у розумінні ідейної спрямованості й авторського задуму художнього твору [1]. Вони мають власну специфіку як поняття світоглядні, формотворчі, стилістичні, а їхнє використання автором у художньому творі допомагає створити поле для багатогранної інтерпретації твору читачем, створити образи героїв, відображаючи їх світ та емоційний стан, що сприяє донесенню до читача основної ідеї твору.

Дослідження й аналіз глибинних структур національної свідомості пов'язується саме з дослідженням художньої сутності символів. У процесі трансформації будь-якого типу тексту з однієї лінгвістичної системи в іншу перекладач займається інтерпретацією не тільки поверхневих денотативних значень компонентів, а й усіх глибинних змістових одиниць перекладу, особливо якщо вони представляють собою символи. І чим більше таких компонентів ретрансльовано, тим більш правдивим, адекватним і якісним буде переклад.

Проблемі походження, виникнення символу присвячені численні дослідження у філософії, семіотиці, психології, філології та фольклористиці. Вивчення природи символу було предметом дослідження таких відомих вчених як: І. Кант, Е. Касирер, О.Ф. Лосев, Ю.М. Лотман, М.К. Мамардашвілі, А.М. П'ятигорський, Ч.С. Пірс, Б.А. Успенський, Ф. Шеллінг та ін. М. Лановик досліджує й окремо розглядає питання символів, архетипів і міфів, що є вагомим внеском у розвиток художнього перекладу [4].

Сьогодні є важливим дослідження й аналіз особливостей використання символів в англійських художніх текстах. Письменники використовують у своїх творах велику кількість символів для відображення головних характеристик героїв й ідейного навантаження. Вони розширюють смислову перспективу твору, дозволяють читачеві на основі авторських «підказок» вибудувати ланцюг асоціацій, що зв'яже різні явища життя. Маючи асоціативну природу, символ потребує не тільки раціонально-логічного, а й емоційно-підсвідомого розуміння. Логічні, причинно-наслідкові зв'язки між порівнюваними об'єктами можуть бути неістотними, часто домінує вища, незбагненна, містична асоціація [2]. Крім того, в умовах індивідуально-авторського осмислення дійсності, втіленої у художній текст, символ може виступати недостатньо чітко окресленим, прихованим, швидше внутрішньо-відчутим, аніж до кінця пізнаним.

У символі може бути виражена система відповідностей між різними сторонами дійсності (наприклад, світом природи і життям людини, суспільством і особистістю, реальним і нереальним, земним і небесним, зовнішнім і внутрішнім).

Для носія мовної культури символи та символічні значення зазвичай відомі, проте вони стають справжнім викликом для перекладача, коли необхідно передати їх мовою перекладу. Йдеться не про звичайну полісемію, а про цілий пласт архетипних значень, які необхідно або експлікувати, або інтерпретувати, або компенсувати, адже в іншому випадку текст буде частково або повністю неадекватно представлений, а отже, переклад – неякісним.

Виклад основного матеріалу. Символи фіксуються в національній свідомості у формі непорушних матриць, незмінних сутностей, що вириваються із підсвідомості кожного митця і спрямовують його у свою творчість. Поняття «символ» є специфічним типом світосприйняття, він загамтований у мові, культурі, мистецтві певного етносу, набуваючи все нових і нових форм. Розуміння символічної природи мови пов'язане із проникненням у багатомірність духовного світу нації, що виявляється та реалізується безпосередньо крізь призму світобачення певного письменника.

Символіка – поняття загальнолюдське і національно специфічне, етногенетичне. Виокремлюють символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні та ін. Поміж аналізованих символічних кодів є архетипи (архаїти) і еволюти (трансформати).

Символ визначається як предметний образ, який на базі певних асоціативних, гносеологічних або інших зв'язків репрезентує поняття або явище. Варто відзначити два базових аспекти, що впливають на символіку: етнокультурні та ментальні утворення, а також індивідуальні фактори, які знаходять своє відображення в символі.

Смислова структура символу багатопланова і розрахована на активну внутрішню роботу того, хто сприймає. Варто виокремити три основні відношення символу до означуваного: порівняння, протиставлення і відношення причинне. За ступенем абстрактності символи поділяються на чотири основні структурні розділи:

- 1) абстрактно-символічна образність, що включає в себе геометричні фігури та комбінації, числову і колірну символіку;
- 2) предметно-символічна образність, що складається з власне художніх, стилізованих і символічних зображень при-

родних сутностей (елементи ландшафту, стихії, атмосферні явища) та предметів і ручних виробів;

3) рослинна символіка;

4) зооморфна символіка, до якої належать зображення фантастичних персонажів та істот [6].

За своїм походженням символи належать до колективної свідомості певного соціуму, вони є відомими носіями певної культури, у них криється об'єктивне (релевантне) значення. На відміну, скажімо, образу, якому не властива глибина думки, символ, навпаки, спрямований на глибину, утримуючи при цьому і головне в формальному уявленні свого змісту. Символ є одним із традиційних способів позначення концепту. В його основі лежить образ – цілісне наочне уявлення про реальний предмет, явище, властивості, відносини.

Якщо категорія образу передбачає ототожнення образу із самим собою, то категорія символу робить акцент на тому, що образ виходить за власні рамки, але при цьому має певний прихований зміст, який зливається з образом, проте не є йому тотожний. Цей зміст, строго кажучи, не можна роз'яснити шляхом зведення інформації до однозначної логічної формули, а можна лише пояснити за допомогою співвідношення з подальшими символічними зв'язками, що не будуть давати чіткої відповіді, проте наведуть на неї.

Зміст символу реально існує лише у свідомості людини, всередині контексту, поза яким ми спостерігаємо лише порожню форму символу. Символ як одна із могутніх підвалин культури пов'язана із проникненням у багатомірність духовного світу нації, що виявляється та реалізується безпосередньо крізь призму світобачення певного письменника. В цілому, семантика житла, в будь-якій культурі, є одним з найважливіших типів знакової системи, де будинок виступає найважливішим і семантично навантаженим об'єктом, місцем численних обрядів і ритуалів, із захисною символічною функцією, а стіл в кімнаті виступає сакральним центром житла, поріг – елементом будинку, що грає роль символічної межі із зовнішнім світом, вікно – джерелом світла в будинку.

Переходячи безпосередньо до національних символів у художньому тексті, Ю.М. Лотман у своїй праці наголошує на тому, що область значень символів завжди багатозначна, і тому, утворюючи лише кристалічну решітку взаємних зв'язків, вони створюють той «поетичний світ», який складає особливість певного художника, який черпає свою символіку з арсеналу епохи, культурного спрямування, соціального кола [5, с. 117].

Символ пов'язаний із пам'яттю культури і цілий ряд символічних образів пронизує по вертикалі всю історію людства або великі її арсенальні пласти. Індивідуальність художника проявляється не лише у свідомості нових оказіональних символів (у символічному прочитанні несимволічного), але і в актуалізації часом цілком архаїчних образів символічного характеру. Категорія символу реалізовує свій зміст завдяки дії багатьох мовних та позамовних (культурних, національних, релігійних і т. ін.) чинників, які визначають його розуміння всіма членами даного соціуму. Тож національна специфіка та доісторична пам'ять знаходять свій вияв не лише на рівні тем та мотивів, а й на рівні художнього слова.

У теорії символу велика роль належить уявленню – головній ознаці, що виступає зв'язком образу із значенням. Сучасні теоретики символу вважають, що образи, різноманітні за сукупністю ознак, можуть бути тотожні за уявленням і значен-

ням; що той самий образ може мати різні, іноді протилежні, значення, інакше кажучи: може розглядатися і застосовуватися із стількох точок зору, скільки в ньому ознак.

Простежуючи генезу народної символіки, науковці відзначають, що багато символічних образів у своїй основі мають матеріальне, економічне життя первісного суспільства і переважно пов'язані із землеробством та мисливством. У зв'язку з цим значна група символів походить із спостережень людини над природою та власною діяльністю на її лоні. Таким чином, сила, влучність, хитрість, спиритність, швидкість у погоні за дичиною були головними достоїнствами чоловіків, запорукою розуму, бо діяльність розуму спрямовувалася переважно на полювання. Саме до тих часів і належать символи молодця: *сокіл ясний, кінь борзий, олень швидкий*. Земля виступала як символ *жінки, матері*; калина, пшениця, біла лебідка – символ *молодої дівчини*; білий колір – символ *краси, кохання, вірності, чистоти*.

Мова, поезія, мистецтво зберегли чимало біблійних символів, знання яких дозволяє усвідомити суть буття, пророчих книг Біблії, так наприклад: лев та агнець два образи, що описують одну реальність – Сина Божого, дерево життя – це і дерево роду, де кожна гілка позначає якогось родича, а всі разом, на дереві, є втіленням родоводу певної людини, Вавилонська блудниця на багряному звірі представляє релігійну систему, а звір символізує політичну владу. Позиція сидячої на звірі, свідчить про те, що релігійна система господарюватиме над світською й політичною силами. Подібні літературні прийоми характерні для більшості пророчих книг Біблії, а їхні художні образи зазвичай символічні, але не кожний символ є художнім образом.

Пізнавши мову, культуру, образ мислення нації, перекладач починає розуміти особливості менталітету даної культури, а вся сукупність фонових знань допомагає йому досягти адекватності, повноцінності, еквівалентності перекладу, першочергово перекладу художньої літератури. Перекладач знаходиться одночасно в зоні двох національних концептосфер. Чим вище рівень художньої образності тексту, тим вище ступінь залежності цього тексту від тієї національної культури, в рамках якої він створений, і тим складніше завдання перекладача [2].

Художній переклад іде в одному річці з оригінальною творчістю, він розвиває мову, розширює коло понять, збагачує культуру народу. Перекладаючи твір, перекладач використовує переносні значення, лексичні утвори, крилаті слова, окреслює засобами своєї лексики нові поняття, переймає способи, – не лексику і не граматичну будову, а способи лаконізму, інструментовки, образної типізації, емоційного насаження і загалом здійснює для свого народу засобами своєї мови освоєння культури іншого народу, отже, й культури його мови.

Виходячи із викладеного вище, можна визначитися, що перекладачу вміння мислити символами є необхідним, але цього не достатньо для досягнення художніх цілей; без знання мови символів певної культури у творах письменників окремої національної літератури перекладач не зможе досягнути певного художнього рівня та адекватного декодування іншомовного символічного орнаменту; потрібна неабияка гнучкість мислення перекладача, який крізь досвід колективного підсвідомого своєї нації повинен досягти емоційної сили символічного мислення іншомовної колективної пам'яті. В решті решт,

слід пам'ятати, що тексти тяжіють до символізації і перетворюються в символи культури. На відміну від інших видів знака, які зберігають пам'ять, символи отримують високу автономію від свого культурного контексту і функціонують не тільки в синхронному зрізі культури, а й в її діахронних вертикалях [3]. Тому вагомість рішення перекладача ускладнюється ще й тим, що він повинен надзвичайно проникливо ввійти у саму сутність символів та їх розмаїття, аби виявити сутність самогобуття.

Як підтверджує практика, активніше перекладаються ті художні твори, в основі яких лежать універсальні символи, універсальні й зрозумілі для різних часів і народів. Такі символи відтворюють зміст загальнолюдських понять, таких як, приміром, «життя», «смерть», «кохання», «ненависть», «добро», «зло», вони знаходять спільне мовне виявлення у словесно-предметній сфері мови перекладу, пропускаються через спільну систему народних уявлень і асоціацій, здобувають виразні національні ознаки. Такі твори досягають рівня світових, поповнюючи скарбницю світового мистецтва. Однак, у мовному арсеналі кожної етнокультури існує значна частина символів, яка являє собою помітний відбиток специфічної, притаманної лише їй, народнопоетичної традиції. Тому, зазвичай, перехід національних символів з однієї культури в іншу при перекладі відбувається шляхом складних семантичних трансформацій, зумовлених образно-значеннєвим перенесенням на ґрунті даної етнокультури в іншу культуру, з опорою на відповідні прагматичні значення, національно орієнтований набір пресупозицій.

Оскільки знаки-символи є полісемічними, вони мають багато значень у різних культурах і їх можна по-різному інтерпретувати у тому чи іншому контексті, що складає вагомі труднощі при перекладі. Кожна культура володіє своїм свідомим та позасвідомим, має свої поняття та образи, промовляє певними символами, які перекладач неодмінно повинен розпізнати та адекватно передати.

Висновки. Отже, символ не лише покликаний розкрити прихований сенс твору, збагатити його зміст, а й зрозуміти внутрішній світ автора та його персонажів. Використання у художньому творі автором символів, допомагає створити поле для багатогранної інтерпретації твору читачем. Тракткування символу може бути нескінченним, але значення, яке він отримує, тісно пов'язане з особистістю, її намірами, а також оточенням. Символ як лінгвопоетична та філософська одиниця набуває сакрального змісту та представляє собою концептосферу тієї епохи, до якої відноситься той чи інший твір.

Основне завдання перекладача полягає у віднайденні у першотворі знаків, які несуть основне символічне наповнення, та декодуванні їх засобами мови перекладної версії, розкритті їх глибинної наповненість. Для того, аби правильно зрозуміти символічну наповненість твору та розкрити прихований зміст, необхідно досягти основної мети, яка постає перед перекладачем: визначити відповідності символічних структур творів в оригіналі та перекладі, адекватності їх відтворення. Якщо символічне мислення культури, з мови якої здійснюється переклад, не співпадає з символами культури-сприймача (що відбувається у переважній більшості), перекладачеві потрібно дослідити історичне минуле культури тексту оригіналу, адже саме у минулому бере свій початок символізація понять та образів.

Література:

1. Гаврилів Т. Текст між культурами. Перекладознавчі студії. Київ : Критика, 2005. 200 с.
2. Есаянц М.М. Коммуникативно-прагматическая интенция переводчика в плане проблемы понимания художественного текста. *Научный Вестник*. 2007. № 6. С. 23–27.
3. Заботкина В.И. Основные параметры прагматики нового слова (по материалам современного английского языка). *Проблемы семантики и прагматики* : сборник научных трудов / Калининградский университет. Калининград, 1996. 111 с.
4. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 470 с.
5. Лотман Ю. Анализ поэтического текста. Структура стиха : пособие. Ленинград : Просвещение, 1972. 271 с.
6. Соломоник А. Очерк общей семиотики. Минск: МЕТ, 2009. 191 с.

Kuzenko H., Prodanyuk M. The associative nature of symbols in literary translation

Summary. The article describes the features of reproduction of symbols in fiction, reveals that the associative nature of a symbol requires not only rational-logical but also emotionally-subconscious understanding, distinguishes universal, specific, casual, mythological, primitive, traditional, archetypal, individual, religious, lyric symbols. Without knowledge of the language of symbols of a particular culture in the works of writers of a particular national literature, it is

not possible for the translator to reach a certain artistic level and adequate decoding of foreign symbolic ornament.

Symbols are fixed in the national consciousness in the form of immutable matrices, immutable entities that emerge from the subconscious of each writer and direct him into his work. The concept of “symbol” is a specific type of worldview, it is hidden in a language, culture, art of a particular ethnic group, taking on more and more new forms. Understanding the symbolic nature of language is related to the penetration into the multidimensionality of the spiritual world of a nation, which is revealed and realized directly through the prism of the worldview of a particular writer.

In terms of abstractness, symbols are divided into abstract-symbolic, object-symbolic, plant and zoomorphic symbolism.

As practice confirms, those works of art that underlie universal and understandable symbols for different times and peoples, are more actively translated. Such works reach the level of the world, replenishing the treasury of the world art.

The primary task of the translator is to find the main symbolic content in primordial characters, and to decode it by means of the language of the translated version, to reveal the depth of fullness. In order to properly understand the symbolic content of the work and to reveal the hidden content, it is necessary to achieve the main goal that the translator faces: to determine the correspondence of symbolic structures of the works in the original and the translation adequacy of their reproduction.

Key words: symbol, symbolism, plant symbolism, zoomorphic symbolism.

*Кушнірова Т. В.,**доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»**Клочко Л. А.,**магістрантка
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті аналізуються проблеми, пов'язані з перекладом технічного тексту, зокрема інженерної літератури та проектної документації у будівельній галузі. Розкрита необхідність розподілу будівельних термінів безпосередньо за технічною сферою. Визначено необхідність додаткової професійної підготовки перекладача, який працює зі специфічними текстами в галузі будівництва та досконало знає будівельну термінологію. Представлена галузева класифікація будівельного перекладу, якою може керуватися перекладач. Проаналізовані основні завдання перекладача в галузі будівництва й архітектури, до яких належить достовірна передача інформації у певному стилі з дотриманням відповідних вимог. Акцентовано увагу на професійній особливості інженерного проектування, такий як розбіжність у будівельних нормах країн, що необхідно враховувати при перекладах. У роботі розглядаються найбільш типові та розповсюджені проблеми під час перекладу такого типу текстів з української на англійську мову і навпаки. Увага акцентується на невідповідності будівельної термінології двох мов і різному тлумаченні схожих за змістом термінів. Також у статті представлено розмежування будівельних термінів, що дає більш чітке уявлення про використання відповідної лексики у цій галузі. Створена галузева класифікація будівельних термінів, що дає змогу надалі більш чітко визначати переклад термінів в залежності від будівельної сфери, яка підлягає перекладу. У статті також розглянуті роботи попередників, досліджена та опрацьована література щодо проблем перекладу технічної літератури англійською мовою. Визначено необхідність проведення аналіз багатоконпонентних термінів із погляду їх структурних особливостей, що дає можливість для виділення таких основних структурних моделей. Також в роботі досліджуються особливості лексики інженерів – проектувальників щодо правильності оперування будівельними термінами при веденні проектної документації англійською мовою, при створенні закордонних проектів тощо. Внаслідок аналізу науково-технічної термінології в галузі будівництва досліджені лексеми, на які позачергово необхідно звернути увагу при технічному перекладі, і з якими можуть виникнути труднощі. Наведені приклади слів лексеми «curing», які служать ще одним прикладом проникнення загальноживаної лексики в спеціальну термінологію. На основі проведеного дослідження запропоновано фахівцям, які здійснюють переклад, розставляти концептуальні акценти ідентично з вихідним матеріалом, що забезпечить виконання якісного будівельного проекту.

Ключові слова: технічний переклад, інженерна література, проектна документація, переклад, труднощі перекладу, будівельна галузь, будівництво, інженерія, цивільне та промислове будівництво, будівельні норми.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі будівельна галузь відіграє одну із провідних ролей у формуванні потужної економіки країни і тісно із нею взаємопов'язана. Із активним розвитком будівництва у країні, зростає можливість забезпечення населення робочими місцями та гідним фінансовим достатком. Слід зауважити, що розширення будівництва та подальше вдосконалення даної промислової галузі, не може бути можливим без відповідного зовнішнього впливу більш економічно розвинених країн. Такий процес є невідворотним і необхідним. Тому українські будівельні норми, наприклад, вдосконалюються за допомогою опрацювання Європейського Єврокоду, а для підтримки, як фінансової, так і кадрової, у виконанні найбільш масштабних і трудомістких проектів залучаються закордонні спеціалісти. Але існують і ситуації, коли проектування об'єкта здійснювалося спочатку закордонними фахівцями, а потім було передано на доопрацювання і затвердження в Україну. Такі випадки в наш час є типовими.

Беручи до уваги цей аспект, виникає незаперечне розуміння необхідності володіння лексикою науково-технічного спрямування, при чому особливу увагу слід приділити підготовці саме інженерів-проектувальників. Вони повинні бути підготовлені до ведення проектної документації, виконання проектних креслень оперуючи англійськими термінами.

Але варто зазначити ще одну професійну особливість інженерного проектування: це розбіжності в будівельних нормах країн, що необхідно враховувати при будівництві. Якщо керуватися Єврокодом і проектувати будівельний об'єкт на території України, не враховуючи при цьому ДСТУ-Н Б В.1.1-27:2010 «Будівельна кліматологія», це може призвести до неправильного розрахунку навантажень, що, у свою чергу, може спричинити руйнування конструкції в подальшій експлуатації. Наприклад, у разі значного снігового покриву може відбутися руйнація покрівлі, оскільки це не було передбачено інженерним розрахунком. Тому важливою є підготовка інженерів-проектувальників, котрі добре володітимуть англійською будівельною термінологією та нормативною базою галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених займалися питанням технічного перекладу в будівельній галузі. Наприклад, В.Н. Комісаров, А.В. Федоров, Р.Ф. Проніна, Л.І. Борисова, Д.Г. Зайдин розглядали проблеми, які виникають під час перекладу специфічної, вузько спеціалізованої літератури.

Метою статті є виявлення лексичних особливостей перекладу технічного тексту в будівельній галузі.

Вклад основного матеріалу. Технічним перекладом в будівельній галузі займаються багато вчених. Доцільно зазначити, що В.Н. Комісаров розмежує дві основних класифікації типів перекладу, а саме: за характером текстів, що перекладаються та за характером мовних дій перекладача у процесі перекладу. Якщо перша класифікація пов'язана із жанрово-стилістичними особливостями оригіналу, то друга – із психологічними особливостями мовних дій письмової або усної форми.

Жанрово-стилістична класифікація перекладів в залежності від жанрово-стилістичних особливостей оригіналу обумовлює виділення двох функціональних видів перекладу: художнього (літературного) перекладу й інформативного (спеціального) перекладу [1, с. 96].

Інформативний переклад – це переклад текстів, головна мета яких довести інформацію до адресата, не вимагаючи емоційного чи естетичного впливу. До цього типу перекладу належать тексти, пов'язані з діловою, науковою, побутовою та суспільно-політичною діяльністю, переклади науково-технічних матеріалів, газетно-інформаційних, офіційно-ділових, патентних документів тощо.

Беручи до уваги класифікацію вченого А.В. Федорова, визначаємо, що переклад – це процес, що відбувається в формі психічного акту, передбачає те, що мовне повідомлення (текст або усне висловлювання), що виникло у одній – вихідній – мові (ВМ), трансформується в іншій, мові перекладу (ПМ) у нове повідомлення (текст або усне висловлювання) [2, с. 13]. За А. Федоровим метою перекладу є ознайомлення читача (або слухача) із текстом-оригіналом (або змістом усного мовлення) та перекладом за допомогою засобів іншої мови [3].

При перекладі технічної літератури, виникає низка труднощів, а саме:

- засвоєння значного об'єму лексичного матеріалу;
- окреслення особливостей технічного тексту від художнього та розмовного;
- усвідомлення еквівалентності термінології при перекладі документації;
- урахування особливостей термінології в будівництві в залежності від відповідної галузі (машинобудування, цивільне будівництво, автодороги і т.д.);

Особливу увагу необхідно приділити останньому пункту, а саме переклад галузевої термінології. Таким чином, одне і теж поняття для сфери водопостачання та промислового будівництва у перекладі англійською мовою може мати різні значення. Оперування саме такими термінами і викликає найбільші труднощі при перекладі.

Загалом «термін» – це слово або група слів, які служать для позначення певного поняття [4, с. 584]. Будівельні терміни можна розподілити на кілька груп:

- будівельні матеріали;
- будівельні інструменти;
- будівельні машини;
- складові частини будівель і споруд [5].

Однак необхідно розподіляти будівельні терміни безпосередньо за технічною сферою, а вже потім розмежовувати на матеріали, інструменти, машини та будівлі.

Таким чином галузева класифікація будівельного перекладу, якою може керуватися перекладач, може виглядати так:

- інженерне проектування (у такому разі необхідно оперувати термінологією креслень і позначень відповідно до типу будівельного об'єкта);

- геологія та фундаменти (термінологія передовсім стосується ґрунтів та особливостей проектування на різних земельних ділянках);

- архітектура (важливо відрізнити проектування від архітектурної частини проекту, у якій необхідно оперувати термінами дизайну). Наприклад, із архітектурного боку в будівлі облаштований балкон, а в інженерному проекті цей балкон може називатися консоллю, що має суттєве значення при перекладі;

- геодезія (сфера, пов'язана із будівельним проектом, що має особливу лексику);

- безпосередньо будівельний об'єкт та його інженерні розрахунки. До інженерних розрахунків належать: тип матеріалу, обчислення навантажень, врахування особливостей проекту, підбір перерізів будівельних конструкцій та проектування будівельного об'єкта.

Основними завданнями перекладача в галузі будівництва й архітектури є достовірна передача інформації у певному стилі із дотриманням відповідних вимог, що характерні для тексту-оригіналу. У цьому разі необхідний точний, а не буквальный переклад, що має на меті збереження змісту тексту-оригіналу, а не буквальный переклад слів однієї мови іншою.

Аналіз науково-технічних термінів у галузі будівництва підтверджує твердження про те, що загальноживана лексика часто набуває значення, не зафіксованого в звичайних словниках. Так, у реченні «*The use of polymer modified bitumen to achieve better asphalt pavement performance has been observed for a long time*», слово «**performance**» позначає експлуатаційні якості матеріалу, а не «виставу». Лексема «**curing**» служить ще одним прикладом проникнення загальноживаної лексики в спеціальну термінологію: «*Prolonged curing up to 90 days is found to be beneficial only from the point of view of improving the resistance to water absorption*». Основне значення слова «curing» – лікування, а в цьому науково-технічному контексті воно набуває значення «затвердіння» [3].

Наведемо приклади слів, які можуть ввести в оману перекладача:

- bar – перекладина, решітка; плитка шоколаду; смуга (strip);
- concrete – бетон, бетонний (ніколи не «конкретний»);
- concurrent – одночасний; ніколи: конкурент;
- crest – гребінь, грива, герб; ніколи: хрест
- direction – напрямок; ніколи: дирекція (management, directorate);
- effective – корисний; ніколи: ефективний, (efficient);
- fabric – фабрикат, тканину, текстура, структура; ніколи: фабрика (factory, mill);
- invalid – недійсний, невідповідний;
- resin – смола, каніфоль (rosin), камедь (gum); ніколи: гума (rubber);
- scenery – декорація; пейзаж, вид; ніколи: сценарій;
- silicon – кремній; кремнієвий; ніколи: силікон;
- transparent – прозорий; крім: справ. транспарентний; ніколи: транспарант;
- utilize – використовувати, застосовувати (особливо: знаходити застосування невикористаним); ніколи: утилізувати (recycle).

Найбільшу складність для перекладу представляють терміни, що складаються з декількох слів, так звані багатокомпонентні терміни. Аналіз багатокомпонентних термінів з точки зору їх структурних особливостей дає можливість для виділення таких основних структурних моделей [6]:

Іменник + іменник: water treatment – очищення води; air gap – повітряний зазор, brick ledge – цегляний виступ, fire block – пожежний блок, scratch coat – перший шар тришарової штукатурки по драни або сітці; shed roof – односхилий дах; heat capacity moisture diffusivity – вологість; concrete porosity – пористість бетону; shrinkage deformation – деформація усадки; corrosion exposure;

Прикметник + іменник: thermal conductivity – теплопровідність; heat capacity; electrical resistivity – електроопір; compressive strength – міцність на стиск; alkaline solution – лужний розчин; mixing process – процес змішування; stainless steel – нержавіюча сталь; corrosion-proof – корозійно стійкий;

Дієприкметник теперішнього часу + іменник: foaming tests; curing temperature – час затвердіння; bending strength – міцність на вигин; bearing capacity – несуча здатність;

Дієприкметник минулого часу + іменник: reinforced concrete – залізобетон; pre-stressed concrete – попередньо напружений бетон;

recycled aggregate – перероблений заповнювач; wired glass – армоване скло; blended cement – Змішайте (композиційний) цемент; patterned glass – візерункове скло; suspended ceiling – підвісна стеля;

Іменник + прикметник + іменник: degree of saturation – ступінь насичення; diffusion of solute – дифузія розчиненої речовини.

Поряд із термінами специфіку лексичного оформлення текстів будівельної сфери становлять аббревіатури, що зустрічаються в останні роки все частіше в зв'язку з швидкою появою нових понять, номінованих багатокомпонентними словосполученнями [6, с. 15].

Наприклад: high density polyethylene (HDPE); Polypropylene (PP); polymer modified bitumen (PMB); high density polyethylene (HDPE); Fourier transform infra-Red (FTIR); high strength concrete (HSC); ultra-high strength concrete (UHSC); support vector machine (SVM); lightweight foamed concrete (LFC); ordinary Portland cement (OPC); Compressed Earthen Blocks (CEBs).

Висновки. Щоб займатися перекладами будівельної документації, необхідно бути і фахівцем у галузі будівництва і володіти іноземною мовою на досить високому рівні, адже перекладач повинен мати спеціальні знання та досконало знати будівельну термінологію. Перекладач має вміти працювати з кресленнями, схемами, таблицями, діаграмами, щоб зробити якісний переклад будівельних документів. Для правильної передачі змісту, а не лише граматично правильної побудови речення, потрібно текст будувати з більш простих речень, які точніше передадуть зміст оригіналу. Надзвичайно важливим є уникання двозначності при перекладі технічних текстів. Фахівець, котрий здійснює переклад, має розставляти концептуальні акценти ідентично з вихідним матеріалом, і ні в якому разі не допускати вільного трактування понять. Лише точний переклад будівельної документації може забезпечити виконання якісного будівельного проекту.

Література:

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.
3. Тоимбаева Б.М., Тишмаганбетова Б.С. Лексические вопросы перевода научно-технических текстов в области строительства. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2018. № 5 (71). С. 189–192. doi: 10.23670/IRJ.2018.71.015 <https://>

research-journal.org/languages/leksicheskie-voprosy-perevoda-nauchno-tekhnicheskix-tekstov-v-oblasti-stroitelstva/.

4. Чернухин А.Е. Англо-русский политехнический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1971. 673 с..
5. Альбина Д.И. Особенности архитектурно-строительного перевода. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/60412/1/978-5-8295-0572-1_2018_01_37.pdf.
6. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем : учебно-методическое пособие. Москва : Академический проект, 2003. 303 с.
7. Про технічний переклад будівельної тематики. URL: <http://icom.org.ru/2018/11/o-tekhnicheskoy-perevode-stroitelnoj-tematiki/>.

Kushnirova T., Klochko L. Specificity of technical texts translation

Summary. This article focuses on the technical translation of engineering texts and design documentation, as well as the lexical features of the technical text translation in the construction industry. Disclosed importance for the distribution of construction terms directly in the technical field. Determined necessity for additional professional training for an interpreter who works with specific texts in the field of construction and is fluent in building terminology. The industry classification of construction translation is presented, which can guide the translator. The main tasks of the translator in the field of construction and architecture are analyzed, which include reliable information transfer in a certain style in compliance with the relevant requirements. Attention is focused on the professional features of engineering design such as the discrepancy in the building codes of countries, which must be taken into account when translating. The article discusses the most common and prevailing problems when translating the appropriate type of materials from Ukrainian into English and vice versa. Attention is focused on inconsistencies in the construction terminology of the two languages, and different interpretations of similar terms in content. Also, the article presents the distinction between construction terms and a group, gives a clearer idea of the appropriate vocabulary use within this group. An industry classification of construction terms has been created, which makes it possible to more clearly define the translation of terms depending on the construction industry, to be translated. The article also discusses the work of predecessors, explores and elaborates a database of materials on the problems of technical translation into English. Determined importance of the multicomponent terms analysis from the point of view of their structural features, which makes it possible to highlight such basic structural models. Also in this paper, questions are touched on from the features of the design engineers work on handling foreign materials and design standards, the correct interpretation of building terms and the skills of maintaining project documentation in English, to create foreign projects and increase the level of working capacities in Ukraine in this area. As a result of the analysis of scientific and technical terms in the field of construction, examples of words and terms are given that are necessary to pay attention to during technical translation, and which may cause difficulties in the work of the translator. The given examples of the lexeme “curing”, which serve as another example of the common vocabulary penetration into special terminology. Based on the study, it was proposed to specialists who translate to place conceptual accents identically with the source material, which will ensure the implementation of a high-quality construction project.

Key words: technical translation, engineering text, draft document, translation, difficult to translate, building work, construction, engineering, civil and industrial construction, building codes.

*Лютянська Н. І.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

АУДІОДЕСКРИПЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню явища аудіо-опису як особливого різновиду аудіовізуального перекладу. Останній застосовується для перекладу вербального супроводу відеоряду різноманітної відеопродукції, що насамперед стосується кіноперекладу. Через особливості виконання виділяють різноманітні різновиди аудіовізуального перекладу. Серед найрозповсюдженіших: дубляж, субтитрування та закадровий переклад. Кожен із вищезазначених різновидів має свої характеристики, переваги та недоліки й застосовується у ряді визначених країн. Аудіоопис, який ще називається тифлокоментуванням, набуває все більшої популярності як різновид аудіовізуального перекладу. Її застосовують, коли необхідно передати відеоконтент для людей з порушеннями зору. Аудіоопис є інтерсеміотичним процесом, який поєднує як аудіальну, так і візуальну складову тексту. Більшість країн, де популярна аудіоопис, вже виробили свої керівні принципи до процесу тифлокоментування. Серед них: Сполучені Штати Америки та Велика Британія. В Україні ж аудіоопис набирає популярності останнім часом. Йдеться про тифлокоментування мультимедійних і художніх фільмів. Відповідно, тифлокоментатори для якомога кращої передачі змісту повинні мати певні якості, а саме: бути спостережливими, володіти літературною мовою, вміти користуватися голосом, вміти описувати побачене. Щодо тифлокоментування закордонних фільмів, то варто дотримуватися певних вимог, а саме: описувати вчасно деталі відеоряду для визначення часу і місця подій; загальновідомі звуки не дублюються; визначати оповідача подій у відеопродукції, зачитувати субтитри за необхідності. Аудіоопис залишається малодослідженим різновидом аудіовізуального перекладу, який потребує подальшого вивчення для покращення процесу опису відеопродукції для людей із вадами зору, а відповідно і для перекладу такого роду продукції людям з різних країн.

Ключові слова: аудіоопис, тифлокоментування, тифлокоментатор, аудіовізуальний, переклад, порушення зору.

Постановка проблеми. У часи розмаїття художніх фільмів, які виходять на екрани, виникає потреба у перекладі цих фільмів через багатомовну та багатокультурну аудиторію. Відтак, розвивається так званий аудіовізуальний переклад, який пов'язаний з перекладом інформації, що надходить через слуховий та візуальний канали. І хоча аудіовізуальний переклад в першу чергу пов'язується із перекладом кінофільмів, але йдеться й про переклад теле- та радіопрограм, відеореклами, телевістав. Через це аудіовізуальний переклад робить можливим доступ до кіно-, відео- та радіопродукції різним групам населення, в тому числі й для тих, хто має порушення зору. У першому випадку можна згадати аудіоопис як різновид аудіовізуального перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці як зарубіжних (S. Braun, F. Chaume, J. Diaz-Cintas, G.M. Luyken, P. Ogero), так і вітчизняних науковців (Н. Бідасюк, І. Кучман, К.В. Дубовий, С.В. Єлісеєва, А. Кулікова, Т.Г. Лукьянова, Н.А. Матківська, С.В. Радецька, Т.Т. Калішак) присвячені теорії аудіовізуального перекладу. У працях досліджуються різні аспекти аудіовізуального перекладу, вивчається його методологія [1], приділяється увага різновидам аудіовізуального перекладу [2–5], зокрема й дублюванню [6], субтитруванню [7; 8], поєднанню дубляжу й субтитрування, закадровому перекладу [9] й аудіоопису [10]. Проте останньому явищу приділяється мало уваги. Праці з аудіоопису вітчизняних науковців мають часто практично-дослідний характер у сфері інформаційних технологій [11; 12]. Академічні ж праці з аудіоопису зарубіжних науковців присвячені аналізу керівних принципів процесу, або ж дослідженням, що приведуть до створення нових керівництв та стандартів аудіоопису [13; 14].

Мета статті – дослідження аудіоопису як особливого різновиду аудіовізуального перекладу, визначення її специфічних рис.

Виклад основного матеріалу. Аудіовізуальний переклад, який ще називають «теле-/відеопереклад» або «медіа переклад», визначають як переклад вербального супроводу до відеоряду, що використовується на телебаченні, у перекладі фільмів та іншої аудіо-відеопродукції [15, с. 49]. Аудіовізуальний переклад характеризується синхронізацією вербального та невербального компонентів. Крім того, він поєднує риси синхронного, послідовного, письмового перекладу, перекладу з аркуша, залежно від типу програми та її створення.

Виділяють різні види аудіовізуального перекладу, серед яких дубляж, субтитри, закадровий переклад. Кожен із різновидів має свої переваги та недоліки в порівнянні з іншими. Дублювання найбільш прийнятне для країн, населення яких не має інтересу до вивчення іноземних мов. Водночас як субтитрування використовують у країнах, у яких населення зацікавлене у такому вивченні, оскільки користується декількома мовами у повсякденному житті. Закадровий же переклад використовують переважно у тих країнах, які не можуть дозволити собі робити дубляж великої кількості фільмів, оскільки він вимагає значних капіталовкладень [16, с. 121].

Дублюванню надають перевагу розвинуті країни зі стабільною економікою. Серед них: Франція, Німеччина, Італія, Іспанія [17, с. 121]. Субтитрування доволі поширений спосіб у скандинавських країнах, таких як Данія, Норвегія, Швеція. Крім того, його використовують у Нідерландах, Бельгії, Португалії, Греції, Ізраїлі. В Україні ж він застосовується для міжмовного перекладу, особливо з російської мови [18, с. 82].

Останнім часом популярним різновидом аудіовізуального перекладу стає аудіодескрипція, яку використовують більше США та країни Європи. В Україні вона тільки набирає популярності. Аудіодескрипцією або тифлокоментуванням називається створення окремої звукової доріжки із закадровим описом персонажа, предмета, простору або дії у відеопродукції для сліпих, осіб з порушенням зору й осіб із дислексією [19].

Аудіодескрипція має специфічні риси:

- вона є інтерсеміотичним процесом, що поєднує аудіальну і візуальну складову тексту, який має бути записаний і відтворений у живу;
- аудіодескрипція, може, проте необов'язково, залучати дві різні мови;
- аудіодескрипція має застосовуватися, коли є прогалини у візуальному каналі мультимедійного тексту;
- зазвичай аудіодескрипція розгортається у часі перед дією, що показується на екрані [20].

Кожна зарубіжна країна, яка займається аудіодескрипцією, запропонувала свої керівні принципи щодо процесу описування. Йдеться як про вербальну, так і невербальну його частини. Керівні принципи оформлюються у вигляді документів і мають різні назви, серед яких і стандарти, протоколи, правила або норми та ін. (Див. напр. № 21; 22; 23; 24 у списку джерел).

Перші випадки аудіодескрипції, або тифлокоментарів були зафіксовані ще у 1920-х рр., коли їх застосовували для опису радіорепортажів зі спортивної тематики. За допомогою тифлокоментаря передавався опис змагань для тих, хто не мав змоги їх відвідати. За таким же принципом сьогодні перекладаються фільми та інший відеоконтент для людей із вадами зору.

В Україні проблемі тифлокоментування присвячують досить мало уваги. Так, презентація першого на території України мультиплікаційного фільму, що був адаптований для незрячих дітей, відбулася 30 травня 2013 р. Для демонстрації був обраний мультиплікаційний фільм «Сонячний коровай» [25].

Тифлокоментарі не слід ототожнювати з аудіокнигою. На відміну від останньої, тифлокоментар допомагає незрячим людям уявити всі прийоми, що використовуються автором. Таким способом передається детальний опис зовнішності, одягу, міміки та жестів, подій, що відбуваються навколо, змін місця дії тощо [26].

Тифлокоментатор – назва професії, що передбачає коментування відеоконтенту людям із вадами зору. Тифлокоментатор має помічати те, чого не помічають інші люди, які використовують зір мимохідь. Так, звичайним людям достатньо поглянути на об'єкт, щоб розпізнати його, тифлокоментатор має розпізнати джерело драматизму та сюжет у грі акторів, зміну декорацій тощо.

До професійних рис тифлокоментатора належать:

- спостережливість;
- вміння вибрати найважливіше у зоровому образі й редагувати висловлювання за потреби;
- правильне володіння мовою;
- правильне використання інтонації голосу;
- вміння бачити та інтерпретувати побачене [27, с. 332].

У випадку, коли йдеться про тифлокоментування закордонних фільмів, варто дотримуватися наступних принципів:

- слід визначити від мені якого персонажа розмовляє актор-дублер (крім акторів у фільмі можуть розмовляти й звірі, птиці, рослини). Якщо переклад мови акторів надається за допомогою субтитрів, тоді необхідно не лише описувати події, а й зачитувати субтитри на екрані;

- непотрібно дублювати словами загальновідомі звуки явищ природи або предметів;
- слід правильно і вчасно описувати деталі, щоб глядачі змогли визначити час і місце дії [28, с. 334].

Висновки. Отже, аудіодескрипція або тифлокоментування є особливим різновидом аудіовізуального перекладу, який ще мало досліджений у порівнянні з іншими. Аудіодескрипція характеризується власними специфічними рисами. Професіонали у сфері аудіодескрипції повинні мати певні специфічні якості для виконання бездоганної роботи. При описі закордонних фільмів необхідно дотримуватися певних вимог задля кращої передачі змісту.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо подальші розвідки особливостей дескрипції відеоконтенту для осіб різних етносоціальних і вікових груп задля вивчення можливих лінгвальних та екстралінгвальних проблем і способів їх усунення, що виникають у процесі сприймання інформації ними.

Література:

1. Матківська Н.А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки».* Мовознавство. 2015. № 3. С. 147–152.
2. Chaume F. The Turn of Audiovisual Translation: New Audiences and New Technologies. *Translation Spaces* 2. 2013. P. 105–123.
3. Diaz-Cintas J. *New Trends in Audiovisual Translation.* Frankfurt Lodge: Multilingual matters, 2009. 270 p.
4. Luyken G.M., Herbst T. *Overcoming Language Barriers in Television: Dubbing and Subtitling for the European Audience.* Manchester: The European Institute for the Media, 1991. 214 p.
5. Orero P. *Audiovisual Translation: A New Dynamic Umbrella. Topics in Audiovisual Translation / Ed. P. Orero.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2004. P. VII–XIII.
6. Кулікова А.Є. Дублювання як один з основних видів аудіовізуального перекладу: недоліки та переваги. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития 2010:* материалы Междунар. науч.-практ. конф. Одесса: Черноморье, 2010. Т. 17. Философия и филология. С. 72–75.
7. Радецька С.В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки.* 2016. Кн. 2. С. 81–84.
8. Слісєєва С.В. Особливості субтитрування як напряму перекладацької діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2018. № 32. Т. 2. С. 158–160.
9. Дубовий К.В. Помилки і втрати у закадровому перекладі художнього фільму. *Філологічні трактати.* 2015. Т. 7. № 3. С. 33–38.
10. Лукьянова Т.Г. Трансадаптація англійських та українських аудіовізуальних текстів для осіб з вадами зору та слуху. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія.* 2017. Вип. 85. С. 47–51.
11. Демчук А.Б. Відеоконтент для незрячих: метод тифлокоментування. *Радіоелектроніка, інформатика, управління.* 2014. № 1. С. 146–149.
12. Демчук А.Б. Основні прийоми і способи тифлокоментування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі.* 2014. № 783. С. 329–335.
13. Orero P., Matamala A. *Stadarising Audiodescription. Italian Journal of Special Education for Inclusion.* 2013. № 1. P. 149–155.
14. Braun S. *Audiodescription Research: State of the Art and Beyond. Translation Studies in the New Millennium.* 2008. № 6. P. 14–30.
15. Бідасюк Н.В., Кучман І.М. Синхронний аудіовізуальний переклад: виклики професії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации.* 2012. Т. 25 (64), № 4. Ч. 1. С. 48–52.
16. Вострцова В. Адаптація в аудіовізуальному перекладі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2014. Вип. 126. С. 120–123.

17. Вострецова В. Адаптація в аудіовізуальному перекладі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2014. Вип. 126. С. 120–123.
18. Радецька С.В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 2. С. 81–84.
19. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/42490> (дата звернення: 17.12.2019).
20. Orero P., Matamala A. Stadarising Audiodescription. *Italian Journal of Special Education for Inclusion*. 2013. № 1. P. 149–155.
21. Audio Description Style Guide v.2.1. *Netflix Studios*: web-site. URL: <https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/215510667-Audio-Description-Style-Guide-v2-1> (Last accessed: 18.12.19).
22. Guidelines for Audio Description. *American Council of the Blind*: web-site. URL: <https://www.acb.org/adp/guidelines.html> (Last accessed: 18.12.19).
23. ITC Guidance on Standards for Audio Description. *Audio Description Association*: web-site. URL: http://audiodescription.co.uk/uploads/general/itcguide_sds_audio_desc_word3.pdf (Last accessed: 18.12.19).
24. Subtitling, signing or audio-description. *Ofcom*: web-site. URL: <https://www.ofcom.org.uk/tv-radio-and-on-demand/how-to-report-a-complaint/subtitling-signing-or-audio-description> (Last accessed: 18.12.19).
25. Демчук А.Б. Відеоконтент для незрячих: метод тифлокоментування. *Радіоелектроніка, інформатика, управління*. 2014. № 1. С. 146–149.
26. Ваньшин С.Н., Ваньшина О.П. Словесное описание для слепых. Москва : Логосвос, 2011. 62 с.
27. Демчук А.Б. Основні прийоми і способи тифлокоментування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. 2014. № 783. С. 329–335.
28. Демчук А.Б. Основні прийоми і способи тифлокоментування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. 2014. № 783. С. 329–335.

Liutianska N. Audiodescription as a peculiar type of audiovisual translation

Summary. The present paper deals with the notion of audiodescription as a peculiar type of audiovisual translation. The latter renders verbal text accompanying video, namely films. Different types of audiovisual translation are distinguished due to specifics of its providing. Dubbing, subtitling and voice-over are among the most widespread. Each of the above mentioned types has its peculiar features, advantages and disadvantages as well as provided in some certain countries. Audiodescription, which is also known under the name of typhlocommenting, gains its importance as a type of audiovisual translation. It is used for rendering video content for people with visual impairments. Audiodescription is an intersemiotic process combining both audial and visual constituents of a text. Most countries where audiodescription is widely used developed their own guidelines for the process of typhlocommenting. The United States of America and the Great Britain are among them. Audiodescription has recently gained its importance in Ukraine, too. Typhlocommenting is used for description of cartoons as well as movies. Hence, in order to convey the content, audiodescribers must possess some certain features. For instance, they must be able to observe the details; use literary language; use their voice in a proper way; be able to describe the watched fragments. When describing films in the foreign language, audiodescribers must describe the details of video immediately for the audience guessing time and place of action; they must not repeat well-known sounds of nature; distinguish the narrator of the film and to read subtitles if it is necessary. Audiodescription is less researched type of audiovisual translation, which requires further investigations. They will be helpful for improving the process of describing videos for people with visual impairments. Thus, the translation will be improved for such people from different countries and backgrounds.

Key words: audiodescription, typhlocommenting, typhlocommentator, audiovisual, translation, visual impairment.

Поворознюк Р. В.,

доктор філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ АКЦЕНТНО-КОНТАМІНОВАНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ГРОМАДСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Громадський переклад розглядається нами як особливий різновид міжмовного й міжкультурного посередництва, з лише йому притаманними фонетично-графологічними особливостями, що впливають із його онтології: 1) він є спрощеною формою послідовного, який здійснюється в діалогічному режимі, 2) переважно виконується *ad hoc* перекладачами, які з огляду на брак фахової підготовки нехтують скорописом і відтворюють репліки комунікантів ледь не послівно, 3) втілює зіткнення двох мовленнєвих культур, адже його застосовують переважно для відтворення комунікації іммігрантів (етнокультурних меншин) із представниками рецептивної культури. Оскільки перекладач неодмінно належить до мовно-культурного середовища однієї зі сторін комунікації, він тяжіє до однієї з вершин комунікативного трикутника. Ми взяли за *мету* дослідити роль такого невід'ємного вияву лінгво-етнічної належності комунікантів, як акцент, у громадському перекладі, де внаслідок онтологічної природи останнього акцент є дуже вагомим детермінантом мовленнєвого твору, а отже, позначається на якості цільового тексту. При цьому було виділено ряд *завдань*: 1) дослідити кореляцію між акцентною вираженістю та зрозумілістю мовленнєвого твору, 2) показати, як формується образ мовця, а отже, і ставлення реципієнта, залежно від фонологічних ознак мовленнєвої творчості, 3) диференціювати етнокультурні й біомедичні різновиди акцентно-контрамованих дискурсів, 4) вказати на механізми, стратегії й тактики, що полегшують завдання громадського перекладача, який відтворює акцентно-контрамований дискурс, 5) запропонувати комплекс вправ, що допоможуть громадському перекладачеві сприймати й відтворювати акцентно-контрамований дискурс. Окремим напрямком досліджень вважаємо відтворення контрамованого мовлення хворих після інсульту, з порушеннями роботи центральної нервової системи та слуху, онкопатологіями та паралічем органів мовлення. Було встановлено, що акцентна вираженість утворює мовленнєвий портрет комуніканта, привносячи із собою широкий спектр імплікованих смислів. Стратегії й тактики відтворення акцентно-контрамованого мовлення, обрані громадським перекладачем, прямо позначаються на комунікативній прагматичності, зближуючи або віддаляючи комунікантів. Таким чином, можна зробити висновок про вагомість перекладацьких рішень та їхнього впливу на результати перекладеної взаємодії, що в парадигмі громадського перекладу завжди має соціо-економічні наслідки.

Ключові слова: громадський переклад, акцентно-контрамоване мовлення, акцентна вираженість, стратегії й тактики перекладу.

Постановка проблеми. Громадський переклад розглядається нами як особливий різновид міжмовного й міжкультурного посередництва, з лише йому притаманними фонетично-графологічними особливостями, що впливають із природи об'єкта нашої студії. Справа в тому, що громадський переклад є спрощеною формою послідовного, який здійснюється в діалогічному режимі. Оскільки завдання з міжмовного відтворення лягає на плечі *ad hoc* перекладачів, вони, з огляду на брак фахової підготовки, нехтують скорописом і відтворюють репліки комунікантів ледь не послівно.

Ще однією іманентною рисою громадського перекладу є зіткнення двох мовленнєвих культур, адже його застосовують переважно для відтворення комунікації іммігрантів (етнокультурних меншин) із представниками рецептивної культури. Оскільки перекладач неодмінно належить до мовно-культурного середовища однієї зі сторін комунікації, він тяжіє до однієї з вершин комунікативного трикутника (лікаря або пацієнта, співробітника державних (соціальних) служб або апліканта, що прагне отримати ту чи іншу послугу (допомогу) тощо). Із вищенаведеного твердження можна гіпотетично екстраполювати основні проблеми фонологічного характеру, які пов'язані з діяльністю громадського перекладача: 1) якщо він тяжіє до іммігранта (представника етнокультурної меншини) силою близькості фонологічних виявів їхнього мовлення, перекладений текст носитиме ознаки інтерференції породжувальної мови L_1 , а отже, становитиме складнощі у сприйнятті представниками рецептивної культури й дуже ймовірно спричинить відсторонення й, можливо, навіть зневагу, 2) якщо ж перекладач тяжіє до представника рецептивної культури, його мовленнєва співтворчість залишиться незрозумілою для візаві, що ретранслюється на емоційному рівні у відчуження або ворожість.

Об'єкт нашого дослідження також пов'язаний із певною дефінітивною проблемою: який мовленнєвий текст (дискурс) вважається акцентно-контрамованим? Цілком логічно, що дане визначення залежатиме від дослідницького фокусу: якщо в центрі студії, як це найчастіше й буває, рецептивна культура (host culture), акцентно-контрамованим вважається неасимільоване мовлення іноземця (представника етнокультурної меншини). Проте змінивши дослідницький фокус і віддавши перевагу чужинній культурі (alien culture), можемо засвідчити яскраву акценту вираженість мовлення представників рецептивної культури, що заважає інтерпретації їхніх мовленнєвих творів, навіть коли іммігрант (представник етнокультурної меншини) є достатньо асимільованим, тобто володіє знаннями лексико-граматичних особливостей рецептивної мови.

Мета і завдання статті. Ми взяли за *мету* дослідити роль такого невід'ємного вияву лінгво-етнічної належності комунікантів, як акцент, у громадському перекладі, де внаслідок онтологічної природи останнього акцент є дуже вагомим детермінантом мовленнєвого твору, а отже, позначається на якості цільового тексту. При цьому було виділено ряд *завдань*: 1) дослідити кореляцію між акцентною вираженістю та зрозумілістю мовленнєвого твору, 2) показати, як формується образ мовця, а отже, й ставлення реципієнта, залежно від фонологічних ознак мовленнєвої творчості, 3) диференціювати етнокультурні й біомедичні різновиди акцентно-контамінованих дискурсів, 4) вказати на механізми, стратегії й тактики, що полегшують завдання громадського перекладача, який відтворює акцентно-контамінований дискурс, 5) запропонувати комплекс вправ, що допоможуть громадському перекладачеві сприймати й відтворювати акцентно-контамінований дискурс.

Виклад основного матеріалу. До найвизначніших ендогенних чинників, які ускладнюють провадження будь-якого усного й, зокрема, громадського перекладу, відносно лінгво-етнічну належність комунікантів. Саме в ній дослідники вбачають причину безлічі комунікативних збоїв і перекладацьких хиб. Так, М. Дж. Мунро та Т.М. Дервінг взяли собі за дослідницьке завдання перевірити, як впливає акцент співрозмовника на сприйняття його слів [7, с. 73–96]. Узвіз двадцяти носіїв англійської мови були представлені правдиві й хибні твердження, які вимовляли англійською десять носіїв даної мови й десять носіїв мандаринського діалекту китайської мови. Слухачі повинні були прокоментувати не тільки складність сприйняття інформації, що впливала з контамінованості аудіального оформлення, а й правдивість, тобто своє суб'єктивне ставлення до уявного мовця.

Результати дослідження засвідчили довше оброблення тверджень, вимовлених із акцентом, нижчу їх доступність, що позірно асоціюється з акцентом адресанта. При цьому обсяги втраченої інформації на пряму залежали від типу, вираженості й частоти відходжень від усталених норм вимови окремих фонетичних сегментів, слів або довших за слова значеннєвих відтінків.

Ми наголошуємо на важливості даної проблеми саме для громадського різновиду усного перекладу, оскільки, за визначенням, громадський переклад спрямований на забезпечення прав соціально незахищених груп населення (емігрантів, представників нацменшин). Загальне гуманістичне спрямування сучасної науки змусило дослідників звернути увагу на відносини рівності й нерівності учасників, що лежать в основі комунікативної ситуації усного перекладу, розстановку сил, що визначається не стільки лінгвістичними, скільки культурними та соціо-економічними характеристиками комунікантів.

Відповідно, дослідники відзначали роздратування, погіршення ставлення, а то й дискримінацію співрозмовника, що говорить із вираженим акцентом [10]. Дана позиція може бути співмірною, хоч і не явно висловленою громадським перекладачем.

Так само цікавими з точки зору усного перекладу виявилися результати ще одного дослідження, присвяченого проблемі декодування реплік, вимовлених адресантами з мандаринським акцентом, адресатами-носіями англійської мови після першого прослуховування [8, с. 289–306]. Останні, хоч і розуміли, про що йдеться, все ж вважали репліки «недоступними» внаслідок зростання тривалості процесу декодування.

Тим часом декодування реплік, вимовлених із акцентом, мало багато спільних рис із стратегіями усного перекладу, зокрема його дедуктивним (top-down) напрямком і колоподібним програмуванням значеннєвих фрагментів із короткострокової «оперативної» пам'яті.

У рамках перекладознавчих досліджень, присвячених відтворенню акцентно-контамінованих дискурсів, ключову роль відіграють три категорії: «доступність» (intelligibility), «зрозумілість» (comprehensibility) та «акцентна вираженість» (accentedness). Під «доступністю» розуміють обсяг фактично опанованих значень. Перевірити доступність можна шляхом транскрибування тільки-но почутих слів, речень чи довших відтінків висловлювання. Натомість «зрозумілість» асоціюється із суб'єктивним сприянням адресатів почутих реплік як складних або простих для розуміння. Задля оцінки зрозумілості застосовується шкала Лікерта, за допомогою якої опитуваний фіксує ступінь своєї згоди або незгоди з кожним судженням, від «повністю згоден» до «повністю не згоден». Сума оцінок кожного окремого судження дозволяє виявити налаштування опитуваного з якого-небудь питання.

«Акцентна вираженість» свідчить про контамінацію вимови L_2 внаслідок інтерференції рідної мови (L_1) носія. Акцентна вираженість оцінюється за трьома методиками: шкалою Лікерта, квазібезперервною шкалою (реципієнт водить вбудованим важільцем, а його відповіді фіксуються у відповідній графі на комп'ютері) й бінарною шкалою оцінки з варіантами відповідей «добре» / «погано».

Ефективна діяльність громадського перекладача також на пряму залежить від категорій «експериментального досвіду сприймача» та «семантичного контексту» [3]. Під першою розуміється попередня обізнаність перекладача з L_2 , тим часом як під останньою – ступінь розгорненості й тип семантичної інформації, доступної перекладачеві. При цьому семантичний контекст існує незалежно від аудіальної складової частини, тобто перекладач видобуває значеннєві ядра не тільки із сегментних (окремі звуки) та супрасегментних (наголос, ритм, інтонація) аспектів промови, а й із синтаксичних і дискурсних аспектів оформлення мовленнєвого акту адресанта.

Так, дослідження показали, що громадські перекладачі за умов шумової перешкоди краще розуміли семантично передбачувані речення на кшталт *The actor played the part* (Актор зіграв роль), аніж семантично непередбачувані на кшталт *The lawyer named the road* (Юрист назвав дорогу). Крім того, точність перекладу покращувалася, коли перед першим прослуховуванням мовленнєвого акту адресанта вони отримували семантичні підказки. Так, наприклад, досягалася адекватність відтворення дизартричної мови, тобто розладів членороздільної мови, вимови, що набуває особливої актуальності в царині медичного перекладу.

Дизартрична мова зазвичай неясна, змазана, глуха, для її характеристики використовують вираз «нібито каша в роті». У важких випадках мова перетворюється на деяку подобу мукання й стає зовсім незрозумілою, а іноді будь-яке формування мовного звуку абсолютно неможливе. Такі крайні, найбільш важкі дизартрії носять назву «анартрія», тобто повна неможливість говорити, за збереження слуху й розуміння мови (збереження імпресивної мови). Дизартрії виникають у результаті ураження виконавчого апарату мови з тією чи іншою локалізацією ураження в центральній нервовій системі [1, с. 219–230].

Водночас дослідники не проводять паралель між розумінням семантичного контексту (продукту фонових знань, тобто очікувань, породжуваних досвідом контактів із реальною дійсністю (діада «правда-неправда») й очікувань, породжуваних семантичною значеннєвістю (діада «осмислений – безглуздий»)) і володінням лексичним матеріалом L_2 .

Для громадського перекладу у сфері медицини також важливо, до якого табору належить перекладач – професійних (обізнаних із термінологією, обдарованих розвинутою референційною компетенцією) чи *ad hoc* перекладачів. Останні схильні применшувати складності інтерпретації акцентно-контамінованої мови, особливо якщо вона містить велику частку термінологічних одиниць. Це можна пояснити тим, що силою недостатньо розвинутої референційної компетенції *ad hoc* перекладачі не можуть адекватно оцінити ефективність свого відтворення.

Окремим аспектом даної проблеми є стратегія тлумачення, яку нерідко застосовують громадські перекладачі, аби донести смисл значеннєвих кернів до реципієнта. До найбільш поширених, проте не завжди дієвих тактик у межах стратегії тлумачення належать: парафраза («те, в чому ви кип'ятите воду» замість *kettle*), наближення (апроксимація), тобто вживання «штор» на позначення *blinds*, бо перекладач не знає або забув слово «жалюзі», спрощення (вulgаризація), тобто переказ репліки простішими словами. Дані тактики формують прагматичну або прагмалінгвістичну складову частину комунікації, й тому можуть застосовуватися для попередження й усунення комунікативних бар'єрів, посилення семантичного контексту за умови ускладненого розуміння акцентно-контамінованого дискурсу.

Застосування стратегії тлумачення є, перш за все, інстинктивним бажанням громадського перекладача виявити свою прихильність до реципієнта, що нерідко належить до тієї самої лінгвоетнічної групи, що й сам перекладач. У такому разі спостерігаються два різновиди налаштування (*alignment*) громадського перекладача до адресанта й адресата мовленнєвого акту, а також, у більш широкому розумінні, до L_2 . На етапі мовленнєвого контакту з адресантом громадський перекладач, що володіє L_2 у достатньому для виконання професійних обов'язків обсязі, виявляє налаштування Native+Non-Native (N-NN), на етапі ж мовленнєвого контакту з адресатом – Non-Native+Non-Native (NN1-NN1), тобто співрозмовники поділяють єдине лінгвоетнічне походження, однак обмежене (перекладач) або нульове (адресат) налаштування до L_2 .

Ураховуючи те, що на міжнародній комунікативній арені англійська мова все частіше лунає з вуст осіб, які володіють нею лише (в найкращому випадку) як другою, а число носіїв англійської тоне в океані неангломовних комунікантів, громадським перекладачам все частіше доводиться миритися з відсутністю інваріанта мовленнєвих сигналів у когнітивно-лінгвістичній мапі інформаційної репрезентації. Варіативність пояснюється як злиттям англійської звукової структури зі структурою рідної мови носія-іммігранта, так і менш вираженою внутрішньою послідовністю, що досягає критичного рівня з тим, як іммігрант заглиблюється в рецептивну мовленнєву культуру (тобто покращує володіння L_2). Натомість типовою проблемою громадських перекладачів є те, що вони за рівнем опанування граматичних, лексичних, навіть стилістичних особливостей L_2 наближаються до носіїв L_1 , проте за акцентними характеристиками ближчі до іммігрантського осередку, що змушує

їх переходити на креолізований штаб L_2 із метою забезпечити кращу зрозумілість (доступність) викладу.

Опанування фонетичної інформації, закладеної в мовленнєвому акті, що підлягає перекладу, тісно пов'язане з розпізнаванням голосу. Так, вже маючи досвід попереднього спілкування з пацієнтом, медичні перекладачі, очевидно, послуговувалися закодованою в довготривалій пам'яті базою даних індивідуального мовця, яка уможливила розуміння щойно вимовлених слів, почутих перекладачем уперше [4].

Задля дослідження індивідуальних відмінностей вимови в царині громадської транслятології пропонується послуговуватися трьома категоріями: «варіабельність» (тобто флуктуація характеристик одного об'єкта), «варіативність» (тобто множинність варіантів, що виникає внаслідок впливу зовнішніх чинників) та *variance* (або відхилення від загальноприйнятої норми). Ці категорії дають повне уявлення про те, як особливості вимовляння окремих звуків або швидкість мовлення сприяє на сприйняття й, опосередковано, на якість перекладу [14, с. 327–358].

Варіативність вимови може бути як специфічною рисою носіїв певної L_1 (загальновідомо те, як складно японцям розрізнити й відтворювати звуки /r/ та /l/), так і універсальною для всіх неангломовних комунікантів (сповільнене мовлення, навіть у поєднанні з правильним вживанням слів і граматичних конструкцій, створює враження акцентно-контамінованого викладу).

Успішність перекладачевого сприйняття акцентно-контамінованого мовлення напряму впливає з його лінгвальних очікувань, тобто ступеню ознайомленості з подібними різновидами мовленнєвої творчості комунікантів. Що глибшою є ознайомленість, то ширшим, масштабнішим уявляється горизонт очікувань, який і формує механізм антиципації, надзвичайно важливий детермінант якості громадського перекладу. У застосуванні до перекладацької царини, за визначенням Л.Л. Нелюбіна, антиципація є «передбаченням; дією, властивою такому мовленнєвому механізму, як імовірнісне прогнозування» [2: с. 21]. У свою чергу, ймовірнісне прогнозування – це «мовленнєвий механізм, здатний передбачати появу тих чи інших елементів у рецептивній мові. Таке прогнозування може спостерігатися на різних рівнях мови, й воно визначається мовними і смисловими факторами. До мовних факторів належать правила орфографії й граматики, узус, а також структурне оформлення фразеологічних одиниць. До смислових факторів – ситуативна інформація й контекст» [2, с. 28].

Саме завдяки механізмам антиципації й імовірнісного прогнозування медичний перекладач правильно відтворює міжмовні омоніми (Л. Хаффнер ілюструє їх діадою *anos* та *ānos*), партитивні анатомічні номінації (*canilla*, що загалом означає голілку, але в мексиканському діалекті ще й зап'ясток) [6, с. 258], а також виправляє помилку, припущену носіями англійської у вживанні терміна *hyperbaric chamber* («барокамера»):

He was sent to the hyperbolic chamber [12, с. 643].

Та окрім лінгвальних очікувань, рішеннями громадського перекладача нерідко керують і соціальні. Це підтвердила методика «підігнаної личини» («*matched-guise*»), яка полягає у програванні одного й того самого запису мовленнєвого відтинка в поєднанні зі статичним зображенням представника азійської раси та представника європеїдної раси. Навіть за умови стан-

дартного американо-англійського акценту, носії такого самого регіонального варіанту англійської мови скаржилися на більшу акцентну контамінованість, бачачи перед собою зображення представника азійської раси, та робили більше помилок під час транскрибування мовленнєвого відтинка. Натомість, якщо азійську зовнішність супроводжував китайський акцент (тобто візуальний й лінгвальний образ (личина) мовця збігалися), помилок спостерігалось набагато менше [5, с. 707–729].

Екстраполюючи отримані результати на діяльність громадського перекладача, можна зробити припущення, що соціальні очікування є ключем до розуміння мовлення недостатньо асимільованих до рецептивного середовища іммігрантів. Так само індивідуальне оцінювання точності відтворення мовленнєвого відтинка радше залежатиме від суб'єктивної емпатії з іммігрантом, аніж від частки відтворених мовних одиниць [9, с. 42–46].

Методологічним підґрунтям розвитку навичок із розпізнавання й відтворення акцентно-контамінованого мовлення для громадських перекладачів служать крос-модальні верифікаційні вправи (наприклад, перекладач-початківець прослуховує відтинки мовлення й повинен розпізнати графічну форму останньої вимовленої лексичної одиниці), аудіювання (прослуховування й переказ коротких (до 1 хвилини) відтинків акцентно-контамінованого мовлення) [11, с. 42–51].

Окремим напрямком, що набирає особливої ваги в медичному перекладі, вважаємо відтворення мовлення людей із порушеннями слуху, комп'ютерно-синтезованого мовлення хворих із онкопатологіями та паралічем органів мовлення, а також вокалізованого мовлення пацієнтів із кохлеарними імплантатами. В усіх описаних випадках тренування дедуктивного (top-down) перекладацького аналізу в поєднанні з імовірнісним прогнозуванням і антиципацією вірогідно покращували точність відтворення.

Так само вправи із транскрибування акцентно-контамінованого мовлення допомагають громадським перекладачам опанувати як окремі акценти, так і цілі групи непов'язаних між собою мовленнєвих інтерференцій. Зокрема, тренуючись записувати усні репліки носіїв мандаринської або французької, що намагаються говорити англійською мовою, громадський перекладач стає більш вправним у відтворенні китайської, корейської, тайської й гватемальського варіанту іспанської мови [13, с. 510–540].

Висновки. Відтворення акцентно-контамінованого мовлення є невід'ємною частиною діяльності громадського перекладача, що пояснюється онтологічною специфікою даного різновиду міжмовного й міжкультурного посередництва, адже принаймні один із реципієнтів цільового тексту є іммігрантом. Додаткові труднощі створює діалогічний характер комунікації й брак досвіду в царині перекладацького нотування (скоропису).

Стратегії відтворення акцентно-контамінованого мовлення, обрані громадським перекладачем, прямо позначаються на комунікативній прагматичі, зближуючи або віддаляючи комунікантів. Таким чином, можна зробити висновок про вагомість перекладацьких рішень та їхнього впливу на результати перекладеної взаємодії, що в парадигмі громадського перекладу завжди має соціоекономічні наслідки.

Акцентна вираженість утворює мовленнєвий портрет комуніканта, привносячи із собою широкий спектр імплікованих смислів. Вона, безумовно, визначає ставлення перекладача до учасників комунікативного трикутника, а також уможлиблює

коректне (або хибне) прогнозування результатів перекладацької діяльності з осягнення й відтворення тексту.

Окремим напрямком досліджень вважаємо відтворення контамінованого мовлення хворих після інсульту, з порушеннями роботи центральної нервової системи та слуху, онкопатологіями та паралічем органів мовлення. У такому разі на авансцену громадського перекладу виходить антропоцентрична складова частина, а перекладач перетворюється на транслятора біомедичних смислів, що бере активну участь у процесах діагностики, лікування й реабілітації.

В арсеналі вправ, покликаних навчити громадського перекладача опанувати й відтворювати акцентно-контамінований дискурс, чільне місце посідають тренування дедуктивного (top-down) перекладацького аналізу в поєднанні з імовірнісним прогнозуванням і антиципацією. Найбільш ефективними виявляються крос-модальні верифікаційні вправи, аудіювання та вправи з транскрибування акцентно-контамінованого мовлення.

Література:

1. Лопатина Л.В. Проявления и диагностика фонетических нарушений при стертой дизартрии. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2006. № 14. С. 219–230.
2. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. Москва : Флинта : Наука, 2008. 320 с.
3. Baese-Berk, Melissa M., Bradlow, Ann R. Accent-independent adaptation to foreign accented speech. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2013. 133(3). EL174. URL : <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4789864>.
4. Baese-Berk, Melissa M., Morrill, Tuuli H. Speaking rate consistency in native and non-native speakers of English. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2015. 138(3). EL223. URL : <https://asa.scitation.org/doi/10.1121/1.4929622>.
5. Bradlow, Ann R., Bent, Tessa. Perceptual Adaptation to Non-Native Speech. *Cognition*. 2008. 106(2). P. 707–729.
6. Haffner L. Cross-cultural medicine: a decade later. *The Western Journal of Medicine*. Sept, 1992. Vol. 157. P. 255–259. URL : <http://cms.cerritos.edu/uploads/cmaldonado/translation.pdf>.
7. Munro, Murray J., Derwing. Tracey M. Foreign Accent, Comprehensibility, and Intelligibility in the Speech of Second Language Learners. *Language Learning*. 1995. 45(1). P. 73–97.
8. Munro, Murray J., Derwing. Tracey M. Processing Time, Accent, and Comprehensibility in the Perception of Native and Foreign-Accented Speech. *Language and Speech*. 1995. 38(3). P. 289–306.
9. Nygaard L. C., Sommers M. S., Pisoni D. B. Speech Perception as a Talker-Contingent Process. *Psychological Science*. 1994. 5(1). P. 42–46.
10. Rubin Donald L. Nonlanguage factors affecting undergraduates' judgments of nonnative English-speaking teaching assistants. *Research in Higher Education*. 1992. 33(4). P. 511–531.
11. Sheppard, Beth E., Elliott, Nancy C., Baese-Berk, Melissa M. Comprehensibility and intelligibility of international student speech: Comparing perceptions of university EAP instructors and content faculty. *Journal of English for Academic Purposes*. 2017. 26. P. 42–51.
12. The Art of Medical Interpreting. 3rd edition. Cross-Cultural Communication Systems, Inc., 2009. 892 pp.
13. Van Engen, K. J., Baese-Berk, M., Baker, R. E., et al. The Wildcat Corpus of Native-and Foreign-accented English: Communicative Efficiency across Conversational Dyads with Varying Language Alignment Profiles. *Language and Speech*. 2010. 53(4). P. 510–540.
14. Vaughn, C, Baese-Berk, M, Idemaru, K. Re-Examining Phonetic Variability in Native and Non-Native Speech. *Phonetica*. 2019. 76. P. 327–358.

Povoroznyuk R. Rendering the accent-contaminated speech as an issue of community interpreting

Summary. Community interpreting is viewed as a special variety of interlingual and intercultural mediation with its immanent phono-graphemic features arising out of its ontology: 1) it is a simplified form of a consecutive interpreting performed in a dialogic mode; 2) it is predominantly executed by the ad hoc interpreters who, due to their lack of professional training, neglect the shorthand and render the cues almost word-by-word; 3) it manifests a clash of two discourse cultures, as it is used to reproduce communication between immigrants (ethnocultural minorities) and recipient culture representatives. As the community interpreter inevitably belongs to a linguocultural community of one of the parties, he/she gravitates towards one of the apices of communicative triangle. Our aim was to study the role such an inalienable manifestation of the communicants' linguoethnic origin as accent plays in the community interpreting where, due to the latter's ontological nature, accent is an important determinant of a spoken text and turns out to reflect on the target text's quality. We have set a number of tasks: 1) to examine a correlation between an accent pronouncedness and a spoken text's comprehensibility; 2) to show how the speaker's

image and resulting recipient's attitude is formed, taking into account the phonological features of a spoken creation; 3) to differentiate between the ethnocultural and biomedical varieties of accent-contaminated discourse; 4) to point out the mechanisms, strategies and tactics enabling the community interpreter to process and reproduce the accent-contaminated discourse. A special ramification of our study is rendering contaminated discourse of the stroke patients, subjects with central nervous system (CNS) and hearing disorders, cancers and paralysis of speech organs. It was revealed that accent pronouncedness creates a speech portrait and brings in a wide spectrum of implied meanings. Strategies and tactics of rendering accent-contaminated discourse chosen by the interpreter directly affect the communicative pragmatics, either bringing the communicants closer or separating them. Thus, we may draw a conclusion that the interpreter's decisions are very important and influence the results of the interpreted interaction, that in the paradigm of community interpreting are forever associated with socio-economic outcomes.

Key words: community interpreting, accent-contaminated discourse, accent pronouncedness, strategies and tactics of interpreting.

*Polishchuk L. P.,**Associate Professor of English Philology and Translation Department,
of the Zhytomyr Ivan Franko State University**Pushkar T. M.,**Associate Professor of English Philology and Translation Department
of the Zhytomyr Ivan Franko State University*

CURRENT TRENDS IN THE PREPARATION OF FUTURE PHILOLOGISTS-TRANSLATORS

Summary. The article highlights the current trends in the training of future philologists-translators, namely the combination of traditions and innovations. An innovative way of social development can only be secured if a generation of thinking and acting people is formed. Considerable attention is paid to the person's overall development, his communicative abilities, independence in making decisions, criticality and culture of thinking, development of information and social skills. The need to improve these issues is conditioned by the state of modern society, because in the context of constant expansion and deepening of the spheres of intercultural communication in the modern world, and in particular in Ukraine, there is a need to reform translation education. The demand of the Ukrainian university in the formation of intellectual and creative philologist-translator is growing. Successful professional realization of future translators depends on their professional training, which is aimed at the developing of their communicative competence and provides not only the mastering of the language as the means of communication, training, self-education and ensuring a free, normative-correct and functionally-adequate command of all types of language skills level, close to the level of the native speaker, but also allows them, after graduation, to carry out all the functionalities and responsibilities. The professional training of potential translators at the university is carried out within the framework of the course of translation theory and practice that means the set of knowledge, skills and abilities which allow the translator to solve their professional tasks successfully. Current requirements for the professional training of future philologists-translators should also take into account the recommendations of the European Council, which clearly outline the task of forming specialists who will be capable to compete in today's employment market.

Key words: training, philologists-translators, communicative competence, current requirements.

Formulation of the problem and justification of its relevance.

The integration of all aspects of our country's life into the European space not only opens up a new field of professional activity for translators, but also places them in conditions of fierce competition, which necessitates the definition of the effective ways of forming the professional qualities of future translators.

Analysis of recent research and publications. The analysis of the scientific literature gave us the opportunity to systematize the experience of domestic and foreign scientists in the following areas: qualification directions of training translators (N. Gavrilenko, V. Karaban, A. Kozak, S. Kolomiets, R. Kriss, E. Pim, L. Chernovaty);

organization of vocational training of translators in higher education institutions of Ukraine and abroad (E. Besedina, K. Claudy, O. Kovyazina, A. Kozak, V. Radchuk, B. Rubrecht, R. Tinsley); pedagogical conditions of the formation of translator's professional competence (L. Barkhudarov, V. Ilyin, A. Kozak, V. Komissarov, L. Latyshev, R. Minyar-Beloruichev, G. Miram, N. Mironova, L. Mitina, S. Nikolaeva, Yu. Passov, Z. Podruchna, J. Retzker, N. Sobol, L. Tarkhova, A. Fedorov, I. Khaleeva, M. Zwilling, O. Cherednichenko); the use of interactive technologies in the training of translators (A. Ahayan, T. Humennikova, N. Ivanitskaya, K. Karpov, L. Kartashova, S. Kolomiets, Y. Kolos, V. Terekhova, A. Yankovets).

Formulation of the purpose and objectives of the article.

The reform of the professional training system of future philologists cannot be imagined without such a phenomena as integration, the Bologna process, modernization, which are an external factor in contemporary educational changes. By becoming a full participant in the Bologna Process, Ukraine coordinated it with the priorities of higher education development and carries out modernization of educational activities in the context of European guidelines. According to the National Doctrine of Educational Development of Ukraine in the 21st Century (2002), these include modernization of the content, forms and methods of teaching, development and implementation of state standards of pedagogical education. More specifically on these changes, the Action Program for the Implementation of the Bologna Declaration in Higher Education and Science of Ukraine (2004) and the Law of Ukraine "On Higher Education" (2006), which provides fundamental professional, psychological and practical training for future translators.

The relevance of the presented research is conditioned by the need to modernize the system of professional training of future translators, as well as the existing contradictions between: the need of society for highly qualified philologists, capable of functioning in the modern labor market, and insufficient level of their preparation; the need to modernize the content of professional training of future philologists and ways of their implementation; the need to introduce a uniform system of standards for the professional training and activity of the philologist-translator and the ways of their implementation.

The purpose of the article is to identify the most important aspects of improving the professional training of future translators, namely the combination of tradition and innovation in training. An innovative way of social development can only be secured if a generation of people who think and act in an innovative way is formed.

Presenting main material. The main problem of training qualified philologists, who are able to satisfy the requirements of the modern labor market as effectively as possible, is the need to combine the knowledge of a foreign language and the ability to fulfil those requirements, which are put forward by the practice of intercultural communication.

The most typical way to master this profession is to move from knowledge to skills and from skills to skills. The main purpose of university training is to close the gap between theoretical and practical knowledge and to be free to orientate in various fields of professional activity. For practical consolidation of theoretical material, it is necessary to distinguish the following approaches in the selection of theoretical material: inductive, deductive and functional. The first one involves the translation of 10-15 texts selected by the teacher during the semester, with subsequent verification, discussion of the results of the work and generalization of recommendations for solving certain translation problems. The deductive approach is based on the thematic development of translation techniques, when the teacher formulates a topic for processing (for example, translating proper names, units, etc.) and then chooses practical tasks. The last of these approaches is to formulate individual translation skills by performing relevant practical tasks [4, p. 95].

Important for the effectiveness of training is the amount of training material that should be as close as possible to the real tasks of a professional philologist. In addition, students must acquire computer typing skills, use of up-to-date software, and search for relevant information online.

Therefore, the main aspect of training multidisciplinary translation philologists is not only the provision of a complex of knowledge, skills and competences (professional competence) of a specialist, but also the need to further study the specifics of translation activities in a particular field.

The American scientist B. Rubrecht has developed ten concepts that reflect the nature of the educational activities and profession of the philologist-translator: students do not become professional philologists-translators within the walls of the institution, and the student must cultivate the willpower; knowledge of a foreign language is necessary but not sufficient for translation; translation is a part, not the result, of the language learning process; the ultimate goal of translation philologists is to get people to understand their translation; not all practical tasks are of interest to students; all the exercises offered by the teacher should meet the purpose set by him; translation skills require more than understanding the meaning of individual words; a completed translation is never finalized; translation, above all, requires discipline [3].

Another aspect of the vocational training of translators is to familiarize students with the structure and stylistic features of the source and target languages. For example, comparing features of translation of fiction and technical literature, the main task of the translator of fiction is to cover literary images, whereas the technical translator must convey the facts. That is why the translator of technical literature should know the subject of translation and possess the style inherent in this genre [2, p. 102].

That is why the content of the Theory and Practice of Translation course should include both the communication of necessary professional knowledge and the development of translation skills. At the same time, translation skills and goals are the ultimate goal of the translation course, because they ensure the practical

professional activity of the translator. Translation skills are created through the use of specially selected training materials. Such materials include translation exercises and study texts.

The development of translators' training programs should be carried out by specialists directly involved in both pedagogical and translation practice. The organization of the educational process and the selection of educational material should be in accordance with the specifics of the translation industry. After a short period of mastering general education, students must choose a field of specialization that meets the needs of the translation services market and their preferences, and continue their education in a defined direction. Of great importance for the effectiveness of training is the amount of training material that should be as close as possible to the real tasks of a professional translator; in this case, we believe that the educational material should be renewed every two years. An important task in the process of forming a translation competence is also to acquire the skills of quick and high-quality translation tasks, computer skills, the ability to use modern software and search for the necessary information on the Internet. A significant requirement of a large number of training programs should be the experience of living, studying or translating practice in the language being taught, as the organization of the practice is one of the necessary elements for the professional development of a future translator.

In our opinion, active integration into the European and world educational environment should contribute to solving the problems of quality control of translator education and non-recognition of diplomas of Ukrainian specialists abroad.

On the basis of a thorough analysis of theoretical provisions of teaching translation as a specialty, the state of research of the problem of professional training of future translators, linguistic, translation, psychological and psycholinguistic prerequisites of the content of teaching oral translation determines the concept of their preparation for professional communication in the sphere of economic activity, the way to create a model of professional competency formation of an interpreter points to the problem of construction of pedagogical and methodological technologies. The provisions of psycholinguistics as a methodology are used in the process of teaching interpretation in intercultural communication, aimed at mastering the highest level of translation skills through the formation of interconnection of language and culture, thinking and consciousness (the highest form of development of the future specialist's psyche, manifested in the world map) which leads to the desired result of interpreters training and is achieved through three approaches (subject-energy, cognitive and computational) ethnic, each of which forms a certain professional quality of the translation personality and a number of principles that are implemented in the process of selecting didactic filling of educational programs, in the process of typological and thematic filling of the content of training and for the development of a system of tasks). Structural (bilingual and cultural, personal, subject, translation and strategic competences) and content (knowledge, skills, abilities, abilities) components of the professional competence of the interpreter are determined.

To determine the procedure of control of the level of professional competence of the interpreter in the foreign economic sphere, the generalized results of the teaching of consecutive translation are described, descriptors are proposed for 5 determination of the level of formation of students of the magistracy of professional competence

of the interpreter. The methodological system of formation of professional competence of the interpreter corresponds to the ultimate goals of training, has a uniform structure of formation of translation skills, abilities and abilities and is built on typical situations of real professional activity and is organized according to the separate stages translation activities (comprehension of the original statement, decision making and implementation of translation). Formation of professional competence of a translator in consecutive translation in foreign economic sphere is realized in stages: preparatory (stage of acquisition of knowledge and formation of special skills of consecutive translation, basic (automation of special skills and formation of special and strategic skills of consecutive translation) and final (development of special and strategic skills of consistent translation in foreign economic sphere). The system of exercises is aimed at the development of a complex of psycholinguistic mechanisms for generating the text of translation and meets the ultimate goals of teaching the translation of philologists who will work in the field of foreign economic activity, and is implemented by the stages of the interpreter's actions. in the phase of making a translation decision, which corresponds to the three stages of learning sequential translation, each contributing to the development of the corresponding element of the triad "language and culture – thinking – consciousness".

To summarize, it should be noted that the specification of translation determines the availability of a translator of a special (background) knowledge and skills necessary for successful professional activity in a particular field. Many researchers have come to the conclusion that the importance of such a component of the professional competence of a narrow profile translator is a subject matter competence or thematic competence, as well as the need for knowledge in the field of future professional activity (subject matter knowledge), declarative knowledge – about the labor market, customer requirements, standards of behavior and relations between the translator and the client, sources of information, translation tools, etc., as well as procedural knowledge [1, p. 173].

Conclusions. The analysis of pedagogical research of domestic scientists showed that the problems of professional training of translators-philologists remain relevant at the present stage of development of education in Ukraine. We can point out that the concept of philological education is based on a competent approach in the training of future specialists. The professional competence of a translator-philologist should be directed to the provision of the following basic functions: written and oral communication in various spheres of public activity; the use of modern methods of collecting and processing information, the use of global information networks, automated search systems, electronic databases, glossaries and directories; conducting scientific research in the field of professional activity.

References:

1. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training. John Benjamins Publishing Company, 2009. P. 119.

2. Miram G.E. Profession: Translator / G.E. Peace. K. : Nika-Center, 1999. Pp. 89–90.
3. Rubrecht Brian G. Knowing Before Learning: Ten concepts students should understand prior to enrolling in a university translation or interpretation class [Access mode] / Brian G. Rubrecht. *Translation Journal*. 2005. Vol. 9. No. 2. URL : <http://translationjournal.net/journal//32edu.htm>.
4. Talanova Zh.P. Pedagogical conditions of formation of professional outlook of the future translator: author. diss. for the sciences. degree of Cand. ped. Sciences: Special. 13.00.04 "Theory and methodology of vocational education" / Zh.P. Talanov. *Kirovograd*. 2007. p. 56.

Поліщук Л. П., Пушкар Т. М. Сучасні тенденції в підготовці майбутніх перекладачів-філологів

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів та визначено ефективні шляхи формування їх професійних якостей. Обґрунтовано необхідність модернізації системи професійної підготовки майбутніх перекладачів та запровадження єдиної системи стандартів цієї підготовки. Визначено найважливіші аспекти вдосконалення професійної підготовки майбутніх перекладачів, а саме поєднання традицій та інновацій у навчанні. Висвітлено концепції, розроблені американським ученим Б. Руббрехтом, які відображають характер навчальної діяльності та професії філолога-перекладача. На підставі систематизації й узагальнення теоретичних надбань вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також шляхом порівняльного аналізу наявних перекладацьких програм установлено переваги формування перекладацької компетенції в умовах євроінтеграції: 1) модернізація навчального процесу за рахунок швидкого поповнення словникового запасу; 2) формування навичок двостороннього перекладу текстів певних функціональних стилів; 3) організація самостійної роботи; 4) використання Інтернету як основного засобу модернізації освіти. Описано переваги та недоліки Інтернет-програм, зорієнтованих на різні види перекладацької діяльності. Комп'ютеризація інформаційних технологій стимулює подальший розвиток систем автоматизованого перекладу, що, у свою чергу, призводить до формування нових засад підготовки перекладачів – наочності й автономності. Проаналізовано аспекти підготовки багатодисциплінарних перекладачів-філологів та необхідність подальшого вивчення специфіки перекладацької діяльності в певній галузі. Визначено специфіку перекладацької галузі. З'ясовано завдання у процесі формування перекладацької компетенції. Досліджено, що важливістю компонента професійної компетентності перекладача вузького профілю є предметна компетентність або тематична компетентність, а також необхідність знань у галузі майбутньої професійної діяльності, декларативні знання про ринок праці, вимоги замовника, стандарти поведінки та відносини між перекладачем та клієнтом, джерела інформації, засоби перекладу тощо, а також процесуальні знання. Зроблено висновки, що проблеми професійної підготовки перекладачів-філологів залишаються актуальними на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: філолог-перекладач, комунікативна компетентність, сучасні вимоги, професійні знання.

*Сазикіна Т. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Філологія»**Одеського національного морського університету**Петров І. Л.,**старший викладач**Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ФАХОВОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ІЗ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ)

Анотація. У статті розглянуто морфологічний склад та способи перекладу фахових лексем у текстах обраної тематики, а також синтаксичні структури з ними. Висвітлено термінологічні утворення англійської мови та їх еквіваленти українською. Окреслено застосовані лексико-семантичні та лексико-граматичні трансформаційні способи перекладу значень англійських термінологічних одиниць українською мовою.

Для дослідження фахової лексики з тематики морських перевезень небезпечних для навколишнього середовища вантажів нами були обрані оригінальні спеціальні англійські тексти. Це Міжнародний морський кодекс про небезпечні вантажі (the International Maritime Dangerous Goods Code /IMDG), який був прийнятий у 1965 р. згідно з Конвенцією про безпеку на морі (the SOLAS (Safety for Life at Sea) Convention), прийнятою у 1960 р. Міжнародною морською організацією (the IMO). Його було прийнято з метою запобігання усіх типів забруднення моря. Кодекс поділено на відповідні розділи, з яких ми робили вибірку. Під час роботи над перекладом ми також користувались текстом Правил перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами України для порівняння власного перекладу з прийнятим у нормативному документі з метою недопущення помилок у перекладі фахових термінів.

Було виявлено застосування простих термінів-іменників, двослівних складних фразових лексем термінів, трислівних складних термінологічних фразових лексем, багатослівних складних фразових лексем термінів. У деяких випадках треба було провести перекладацьку трансформацію з метою розширення або скорочення структури перекладу українською мовою, щоб адекватно передати зміст англійського виразу.

Щодо синтаксичних структур в оригінальному тексті та у мові перекладу, то перекладацькі трансформації застосовувались досить широко. У статті було виділено різні синтаксичні структури з досліджуваною лексикою, починаючи з розширених фразових висловів та закінчуючи розширеними складнопідрядними та складносурядними реченнями. Такі приклади було вибрано з метою дослідити способи перекладу різних граматичних структур з аналітичної мови (англійська) синтетичною (українською). До того ж обидві мови мають різну систему граматичних часів.

Ключові слова: переклад фахових текстів, термінологічна лексема, перекладацькі трансформації, небезпечні вантажі, морські перевезення.

Постановка проблеми. Тема дослідження є актуальною, оскільки інтенсивність морських перевезень у світі постійно зростає, збільшуються кількість та види небезпечних вантажів, що перевозяться морським транспортом, та водночас збільшується і кількість аварій під час перевезень таких вантажів. Усі такі надзвичайні випадки, окрім спричинення великих людських та матеріальних збитків, призводять до руйнівного пошкодження водного середовища. Тому знання фахової англійської лексики, що присутня в оригінальних текстах із досліджуваної тематики, та її еквівалентний переклад українською необхідні як для юристів із морського права, так і перевізників та усіх задіяних у цьому процесі сторін. Переклад фахової лексики здійснюється в тексті, тому вживання фахових термінологічних лексем вимагає аналізу не тільки власне їх складу та перекладу, але й розуміння та перекладу синтаксичних структур, в яких вони присутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі теоретики і практики перекладознавці та перекладачі згодні в тому, що бурхливий розвиток техніки і збільшення обсягу загально-технічної інформації викликав величезний попит на технічний переклад. Це пояснюється тим, що переклад технічної термінології займає позицію між такими сферами знання, як мовознавство та техніка. Для грамотного перекладу замало одного практичного знання мови і спеціальності, з якою пов'язаний текст, який перекладають, оскільки переклад науково-технічних текстів вимагає як знань у сфері лінгвістики взагалі, так і володіння окремими мовами та теорією перекладу [1; 2, с. 82]. Значний внесок у науку про переклад та переклад науково-технічної літератури зробили В.І. Карабан, І.В. Корунець, Л.А. Бондар, С.П. Денисова, А.О. Кульчицька, Т.В. Смірнова, Т.Р. Кияк та інші науковці [1–8].

Традиційно перекладознавство інтерпретується як маргінальна філологічна наука, яка займається проблемами еквівалентності перекладу, моделювання процесу перекладу, визначення перекладацьких стратегій, опису типів перекладу, інвентаризації перекладацьких лакун тощо [3, с. 546–547]. Таке розмаїття проблематики певною мірою пояснюється тим, що деякі галузі цієї науки історично утворилися з практичних потреб, інші – внаслідок еволюції як загальної лінгвістики, так і теорії перекладу. «Можна впевнено стверджувати, що

з початку виникнення перекладу та протягом тривалого часу переклади, що виконувалися з практичних потреб, були нехудожніми та, як правило, не сприяли формуванню єдиної перекладацької концепції, незважаючи на те, що вони виконували свою надзвичайно важливу й необхідну соціальну функцію. Останнім часом перекладознавство стрімко розвивається» [4, с. 45].

Усі лінгвісти та перекладачі визнають, що характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність, логічність, точність та об'єктивність, ясність та зрозумілість [2, с. 83].

Науково-технічний термін визначається в лінгвістиці як «мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної або професійної галузі науки чи техніки» [3, с. 315]. Терміни слугують для точного визначення понять з області науки і техніки. Терміни є суттєвою складовою частиною науково-технічної інформації і становлять одну з головних труднощів науково-технічного перекладу через неоднозначність використання та відсутність точних лексичних відповідників у процесі перекладу. Крім того, треба завжди пам'ятати про можливість використання термінів у різних галузевих фахових текстах англійської мови, коли один і той самий термін може позначати різні явища, процеси, об'єкти тощо. Для цього досить відкрити будь-який політехнічний словник. Традиційно в перекладознавстві вважається, що термін завжди однозначний, він перекладається також відповідним терміном – повним та абсолютним еквівалентом. Але практика свідчить, що переклад терміна далеко не завжди є простою заміною слова мови оригіналу словом у мові перекладу [5].

Як терміни можуть використовуватись слова, які застосовуються майже виключно в рамках науково-технічного стилю. Деякі з них справді однозначні і не мають жодних інших значень у жодній іншій сфері. Інша справа з розрядом термінів-омонімів, значення яких варіюються залежно від сфери застосування. Багатозначність таких термінів значно ускладнює роботу перекладача, адже вони не завжди перекладаються як повні еквіваленти, крім того, навіть не завжди дослівно [6; 7, с. 726–727].

Термінознавство налічує багато різних класифікацій термінів: за діапазоном застосування, за ознакою, за структурою, за будовою тощо. Зазвичай дослідники поділяють терміни за їх структурою на терміни-слова, терміни-словосполучення, багатокomпонентні терміни [5].

Перекладач самостійно, на власний погляд, не може вилучити нічого із змісту тексту, що перекладається, вилучити можна лише ті елементи, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої. Для цього застосовується «трансформація вилучення – виправдане з точки зору адекватності перекладу, в першу чергу норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного сенсу тексту. Варто зазначити, що ця трансформація не є поширеною під час перекладу наукових і технічних текстів. При її застосуванні не допускається зменшення обсягу оригінальної інформації» [6, с. 724–726; 8].

Варто зазначити, що нині досить широко застосовується термін «фахова мова». Дослідники визначають її як спеціальну мову, яка характерна для певної галузі знань чи сфери діяльності. «Крім терміна «фахова мова», в лінгвістиці широко

використовуються такі позначення, як «мова для спеціальних цілей», «підмова», «субмова» та ін. В англійській лінгвістичній традиції для позначення фахово-маркованої лексики часто вживається термін *language for special purposes*, тобто «мова для спеціальних цілей» або «спеціальна мова». В українському перекладознавстві на цьому етапі розвитку дедалі частіше застосовується термін «фахова мова», однак «мова для спеціальних цілей» теж використовується. Фахова мова – це засіб обміну інформацією, знаннями та досвідом між фахівцями у певній професійній сфері. Функціонування будь-якої фахової мови забезпечується чітко визначеною термінологією» [6; 8].

Метою статті є проаналізувати морфологічну структуру англійських фахових термінологічних лексем, що належать до тематики перевезення небезпечних для навколишнього середовища вантажів морським транспортом, їх вживання у англійських синтаксичних структурах та переклад як самих виокремлених лексем, так і синтаксичних структур із ними українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження фахової лексики з тематики морських перевезень небезпечних для навколишнього середовища вантажів нами були обрані оригінальні спеціальні англійські тексти. Це Міжнародний морський кодекс про небезпечні вантажі (the International Maritime Dangerous Goods Code /IMDG), який був прийнятий у 1965 р. згідно з Конвенцією про безпеку на морі (the SOLAS (Safety for Life at Sea) Convention), прийнятою у 1960 р. Міжнародною морською організацією (the IMO) [9, 10]. Цей Кодекс було прийнято з метою запобігання усіх типів забруднення моря. Кодекс поділено на відповідні розділи, з яких ми робили вибірку. Під час роботи над перекладом ми користувались текстом Правил перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами України [11] для порівняння власного перекладу з прийнятим у нормативному документі з метою недопущення помилок у перекладі фахових термінів.

Вибірка лексем (окремих слів та фраз, що відповідають термінологічній одиниці) довела, що за структурою їх можна поділити на прості (термін-слово) та складні (кілька слів, що становлять певне термінологічне поняття). Наприклад: *pollution(s)* – забруднення, *explosive(s)* – вибухівка (на перекладі «вибухові речовини/вироби»). Це прості терміни – іменники.

Двослівні складні термінологічні лексеми: *flammable gases* – займисті гази; *radioactive material* – радіоактивний матеріал. Потребують пояснення деякі обрані до списку фразові терміни. Дослідники-термінознавці зазначають, що межа диференціації між вузькоспеціальними та загальнонавчаними (тобто вживаними в кількох галузях науки та техніки) термінами не є чіткою [9]. Наприклад: *corrosive substances* – корозійні речовини. Останній термін знаходиться на межі вузькоспеціальних та загальнотехнічних, оскільки в цьому контексті його включено до переліку небезпечних для перевезення вантажів. Усе залежить від контексту. Це пояснюється тим, що за певних умов (неправильного пакування, зберігання та перевезення) вони здатні вступати в хімічні реакції та створити загрозу для транспортного засобу, команди та нести загрозу забруднення морського середовища. Те ж саме стосується термінологічної фрази: *oxidizing substances* – окислювальні речовини.

За структурою вищезазначені двослівні термінологічні фразові лексеми є поєднанням прикметника та іменника, іменника та іменника та дієприкметника та іменника. Зазвичай такі

поєднання перекладаються з огляду на той факт, що останнє слово справа є ключовим, а попереднє слово є його означенням.

Трислівні складні термінологічні одиниці-лексеми: *combined dangerous goods* – комбіновані небезпечні вантажі; *high explosive risk* – високий ризик вибуху. За структурою вище наведені термінологічні фразові лексеми є поєднанням прикметника та двох іменників, двох прикметників та іменника, англійського дієприкметника двох видів (*Participle I* та *Participle II*), прикметника та іменника, трьох іменників, двох прикметників та іменника, двох іменників, розділених прийменником. Тут у деяких випадках (наприклад, *gas detection equipment* – обладнання для виявлення витoku газу) також варто мати на увазі різницю між вузькоспеціальним та загальноповживаним терміном. У процесі перекладу у випадку «*dangerous goods course* – курс навчання правил перевезення небезпечних вантажів» застосовано прийом конкретизації.

Багатослівні складні термінологічні одиниці-лексеми: *aspect and level of danger* – вид та рівень небезпеки; *Dangerous Goods and Marine Pollutants Regulations* – Правила про морське перевезення небезпечних вантажів та забруднюючих речовин; *to prevent all types of pollutions at sea* – запобігти усім типам забруднення моря. У деяких випадках потрібно було провести перекладацьку трансформацію з метою розширення структури перекладу українською мовою, щоб адекватно перекласти зміст англomовного виразу, наприклад: *safety and emergency preparedness during an unfortunate incident* – готовність до запобігання небезпеці в надзвичайних ситуаціях під час небезпечного випадку. Також згідно зі структурою української мови, англійські частини мови було під час перекладу замінено на інші, наприклад: *dangerous goods in bulk or packaged form* – небезпечні сипкі або упаковані вантажі. У цьому випадку відбулося також скорочення англomовного тексту. Щоб не перекладати «в упакованому виді», ми переклали «упаковані вантажі».

Під час аналізу матеріалу було виділено різні синтаксичні структури з досліджуваною лексикою, починаючи з розширених фразових висловів та закінчуючи розширеними складно-підрядними та складносурядними реченнями. Такі приклади було вибрано з метою дослідити способи перекладу різних граматичних структур з аналітичної мови (англійська) синтетичною (українською). До того ж обидві мови мають різну систему граматичних часів.

А. Пасивний стан англійських дієслів не завжди передається відповідним станом у перекладі. Замість нього в українських реченнях вживають неособові сурядні та підрядні речення. 1. “The dangerous goods labels and dangerous goods certificate for the cargo are issued as per the nine clauses which are explained as follows...” – Етикетки з позначкою небезпечний вантаж та сертифікат на такий вантаж випускають згідно з дев’ятьма умовами, які пояснюються таким чином...

У наступному прикладі пасивний стан англійського дієслова збережено в перекладі, але не зберігається використане в оригіналі модальне дієслово. Підрядне речення з ним передано на перекладі прикметниковим підрядним реченням, що характерно для ділового стилю: 2. “The IMDG code also ensures that the goods transported through seaways are packaged in such a way that they can be safely transported” [11]. – Міжнародний морський кодекс про небезпечні вантажі також гарантує, що вантажі, які перевозяться морським шляхом, упаковані таким чином, який забезпечує безпечне транспортування.

Б. Наступні приклади доводять, що на перекладі вживаються шаблони ділового стилю та лексика згідно з прийнятою в Україні для таких текстів [13]. Так, у фрагменті тексту, який охоплює витяг із Міжнародного морського кодексу про небезпечні вантажі, йдеться про небезпечні вибухові вантажі. До того ж під час перекладу відбувається генералізація заголовку: замість простого «Вибухівки» він перекладається згідно з контекстом «Вибухові вантажі». Також слово “risk” у тексті перекладається уніфіковано з попередніми розділами як «загроза», а не «ризик». Вжите скрізь дієслово “have” згідно з характером документа в діловому стилі перекладається не як «мають» (загрозу), а «становлять» (загрозу). “Explosives Division 1.5: very insensitive substances which have a mass explosion hazard Division 1.6: extremely insensitive articles which do not have a mass explosion hazard. The same classification has six sub-divisions for materials which pose a high explosive risk, low explosive risk...” [10] – Вибухові вантажі. Розділ 1.5. Дуже активні речовини, які несуть загрозу масового вибуху. Розділ 1.6. Дуже небезпечні вироби, які не несуть загрозу масового вибуху. Така класифікація має шість підрозділів для матеріалів, які несуть велику загрозу вибуху, малу загрозу вибуху» ...

2. У наступному тексті дієслово *talk* переводиться не як «говорять», а «розрізняють»: «Gases. This clause has three sub-categories that talk about gases that are highly inflammable, that are not inflammable and gases that neither inflammable nor toxic. – Гази. Цей пункт поділяється на три підпункти, у яких розрізняються легкозаймисті гази, незаймисті гази та такі, що не є ні займистими, ні токсичними».

В. На особливу увагу заслуговують оригінальні тексти з модальними дієсловами, оскільки можливе застосування кількох перекладацьких прийомів.

1. Текст, що описує тверді речовини, які за певних умов можуть виявитись токсичними, в оригіналі має дієслово *could*, яке належить до форми *Subjunctive Mood*, але перекладається дієсловом теперішнього часу «можуть». У першому прикладі скорочене підрядне речення замінюється на таке саме у перекладі: 1. «solids that when interact with water could emit toxic gases – ... тверді речовини, що виділяють токсичні гази при взаємодії з водою».

2. У прикладі: «... substances that cannot be classified under any of the above heads but still are dangerous goods» – «речовини, які не класифікують згідно із вищепереліченими пунктами, але які можуть становити небезпеку», перше модальне дієслово не перекладається, оскільки переклад здійснюється за шаблоном офіційних документів, а у другій частині фрази модальне дієслово вживається для адекватної передачі інформації оригіналу.

У реченнях 3 та 4 модальне дієслово *should*, яке в англійській мові передає рекомендацію, замінюється у перекладі «повинні/ повинен», що виражає зобов’язання та зміст якого «зобов’язків для виконання»: 3. The particular IMDG cargo should be packed ... – вантаж, що перелічено у Кодексі, повинен пакуватись ... 4. «The seafarer should understand the transport documents used for dangerous goods – Морський перевізник повинен розумітися на транспортних документах, що стосуються небезпечних вантажів».

У наступних прикладах, навпаки, оригінальні фрази та речення не містять модальних дієслів, але під час перекладу модальні дієслова застосовуються згідно з шаблоном: 1. «... residues in empty receptacles, empty tanks or cargo holds

previously used for carrying dangerous goods unless cleaned, dried, purged, gas freed or ventilated as appropriate or, in the case of radioactive materials, have been both cleaned and adequately closed... [12] –... залишки раніше перевезених небезпечних вантажів у порожніх ємностях, танках або вантажних трюмах повинні бути видаленими, а місця їх перевезень очищені, висушені, продизенфіковані, звільнені від газу або провентильовані належним чином, або, у випадку перевезення радіоактивних матеріалів, відповідно очищені та замкнені належним чином...»; 2. «... substances that have the chances of oxidization –... речовини, які можуть окислюватись»

У наступному випадку вживанні оригінального дієслова must повністю передається у перекладі: 1. «All the crew members engaged on a ship and involved directly with dangerous cargo carried on the ship must undergo dangerous goods course. – Усі члени команди судна, що мають відношення та працюють з небезпечним вантажем, що перевозять, повинні пройти курс навчання по роботі з небезпечними вантажами» [12].

Г. У подальших фразах переклад за структурою змінюється (інфінітивна фраза оригіналу змінена на іменникову під час перекладу): 1. to classify dangerous goods and identify the shipping names of dangerous goods – з метою класифікації небезпечних вантажів та ідентифікації назв небезпечних вантажів, що транспортуються; 2. safe practice to load/unload the cargo unit carrying the IMDG product – безпечне виконання завантаження/розвантаження морського транспортного засобу, який перевозить внесений до кодексу вантаж.

У наступному прикладі жито розширення тексту на перекладі: 3. dangerous goods training to handle the IMDG cargo on a ship – тренування на судні з метою навчитись, як працювати з небезпечним вантажем, який внесено до Кодексу.

Г. Інші приклади демонструють взаємну відповідність конструкцій оригінального та перекладеного текстів. 1. «How to handle the dangerous goods when the ship is under voyage – Як працювати з небезпечним вантажем, коли судно перебуває в рейсі». 2. «... the goods have been properly and safely prepared for carriage by sea – вантаж належним чином та безпечно підготовлено до морського транспортування». В останньому прикладі теперішній перфектний час англійського дієслова замінено в перекладі в минулому часі українського дієслова, оскільки в цих мовах різна система граматичних часів.

Науково-технічний мовний стиль характеризується чіткими ознаками, а саме: характерне прагнення до чіткості та точності викладення, характерні відмови від непрямих, описових позначень об'єктів, є типовим широке використання штампів та стереотипів спеціальної лексики [2, с. 84]. Для кожної окремої галузі науки та техніки існує спеціальний фаховий набір термінів. Їх точне значення можна зрозуміти тільки у фаховому контексті. Перекладач має бути добре обізнаним у сфері своєї перекладацької практики та під час перекладу спеціальних текстів консультуватись із науковцями та практиками фахівцями в цій області.

Як визначили дослідники-перекладачі, у більшості випадків перекладу англійське слово однієї частини мови перекладається українською мовою словом тієї ж частини мови. Однак така однозначна відповідь у перекладі буває не завжди: через різні лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу та розбіжності в мовленнєвих нормах перекладачу доводиться застосовувати трансформацію заміни частини

мови, коли, наприклад, іменник замінюється під час перекладу прикметником, а прикметник – дієсловом тощо. Така трансформація може застосовуватися до слів майже всіх частин мови, однак найчастіше це спостерігається стосовно таких частин мови, як іменник, дієслово, прикметник та прислівник. Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови може супроводжуватися частковою або повною перебудовою структури речення [6, с. 726].

Висновки. Проведене дослідження термінологічних лексем оригінального тексту та їх переклад дає змогу дійти висновку, що у процесі перекладу перекладач має вдаватися до прийомів калькування, конкретизації та генералізації, компресії та інверсії [7] тексту (перекладацьких трансформацій), оскільки адекватний переклад у деяких випадках вимагає заміну частин мови. Усе це застосовується у процесі перекладу складних термінів. Було виявлено застосування простих термінів-іменників, двослівних складних фразових лексем, трислівних складних термінологічних фразових лексем, багатослівних фразових складних термінів. У деяких випадках потрібно було провести перекладацьку трансформацію з метою розширення або скорочення структури перекладу українською мовою, щоб адекватно перекласти зміст англійського виразу.

Щодо синтаксичних структур в оригінальному тексті та у мові перекладу, то перекладацькі трансформації застосовувались досить широко. У статті було виділено різні синтаксичні структури з досліджуваною лексикою, починаючи з розширених фразових висловів та закінчуючи розширеними складнопідрядними та складносурядними реченнями. Такі приклади було вибрано з метою дослідити способи перекладу різних граматичних структур з аналітичної мови (англійська) синтетичною (українською). До того ж обидві мови мають різну систему граматичних часів.

Можемо підбити підсумок та повністю погодитися з твердженням дослідників, що перекладач, який працює з текстами транспортної галузі, має орієнтуватися в цій тематиці та володіти термінами і поняттями цієї сфери; не варто шукати іншомовне слово, якщо в рідній мові вже функціонує лексична одиниця з тим самим значенням; у перекладі мають використовуватися терміни, що встановлені відповідними державними стандартами; якщо в тексті зустрічається термін-неологізм, перекладач має сам підібрати еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або проконсультуватися з фахівцем, в окремих випадках термін можна перекласти описово, методом калькування, транскрипції тощо [2, с. 85]. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі вважаємо вивчення синтаксичних проблем перекладу фахової мови транспорту.

Література:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
2. Бондар Л.А. Механізми перекладу англійських термінів-новотворень українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6. С. 81–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_13 (дата звернення 27.11.2019).
3. Корунець І.В. Теорія та практика перекладу. Вінниця : Нова книга. 2007. 446 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=o-yuCQA_AQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 27.11.2019).

4. Денисова С.П. Регіональний етап становлення професійного перекладу на тлі розвитку міжнародних мов. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2017. Вип. 15. С. 45–51. URL: <http://enpuiir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17861/1/Denysova.pdf> (дата звернення 28.11.2019).
5. Кульчицька А.О. Переклад термінів. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Philologia/68479.doc.htm (дата звернення 30.11.2019).
6. Колесник А.О., Белікова О.Ф. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів. *Збірник наукових праць ХДУХТ*. 2010. Вип. 11. С. 719–726. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/handle/123456789/4467> (дата звернення 30.11.2019).
7. Смірнова Т.В. Лексичні прийоми перекладу термінологічних одиниць транспортної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 314–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_45_94 (дата звернення 26.11.2019).
8. Кияк Т.Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ. 2007. № 27. С. 203–208.
9. International Maritime Dangerous Goods Code (IMDG) (last updated November 22, 2019). URL: <https://www.marineinsight.com/maritime-law/what-is-international-maritime-dangerous-goods-code-imdg/> (дата звернення 25.11.2019).
10. Transport of dangerous goods at sea. URL: <http://generalcargoship.com/dangerous-goods-for-transport.html>
11. Правила перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1401-13?lang=ru#n15> (дата звернення 2.12.2019).

Sazikina T., Petrov I. Peculiarities of English professional lexemes translation (on the material of texts on dangerous goods shipping at sea)

Summary. The article deals with the analysis of morphological structure of professional lexemes and the ways of their translation in the texts on dangerous goods' transportation at sea. There are also studied syntactic structures containing such lexemes. There have been defined English terminological lexemes and their Ukrainian equivalents. Lexical-semantic and lexical-grammatical transformational ways of translating the selected English terminological units into Ukrainian have been described.

In order to analyze and translate special professional lexical composition and syntactic structures, there have been chosen special texts. They are: The International Maritime Dangerous Goods Code /IMDG (approved in 1965 according to the SOLAS (Safety for Life at Sea) Convention, adopted in 1960 by the International Maritime Organization (the IMO); Regulations for Transport of Dangerous Goods at Sea (both adopted in the IMO and Ukraine).

The aim of the article has been to analyze the structure of English-speaking professional terms related to the transportation of environmentally dangerous goods by sea, their use in syntactic structures and translation into Ukrainian. Selected English terms have been translated and compared to their Ukrainian-language counterparts. English-language syntactic structures have been compared with Ukrainian-language ones.

The use of simple noun terms has been identified. There are also two-word compound phrase lexemes. Usually such combinations are translated considering the fact that the last word on the right is the key one and the previous word is its definition.

The three-word compound terminological phrase lexemes are a combination of an adjective and two nouns; two adjectives and a noun; the English participle of two types, adjective and noun; three nouns; two adjectives and a noun; two nouns separated by a preposition. There have been identified and translated multi-word compound phrase lexemes. In some cases it has been necessary to transform the translation in order to expand or reduce the structure of the original compound lexeme into Ukrainian so that we could get an adequate translation of the English content.

Concerning syntactic structures in the original text and in translation into Ukrainian, translation transformations have been used. They concern the use of tenses, the Passive voice, structures with modal verbs, phraseological structures, complexes with non-finite forms of the verb.

A study of the terminological lexemes of the original text and their translation suggests that the translator must resort to the methods of copying, concretizing and generalizing, compression and inversion of the text (translation transformations), since adequate translation in some cases requires specific changes in both languages.

Key words: translation of professional texts, terminological lexeme, translation transformations, dangerous goods, transportation at sea.

*Ткачук Т. І.,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

*Паславська І. Б.,
асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДАЧА: СПОСОБИ І КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ

Анотація. У статті висвітлено наявні скринінгові інструменти оцінки особистості перекладача для виявлення рис, які притаманні успішному та ефективному перекладачу на основі припущення про те, що особистість перекладача впливає на якість та адекватність перекладу. Комплексні дослідження процесу перекладу вимагають з'ясування, що відбувається у свідомості перекладача. Перекладацькі рішення істотно ґрунтуються на індивідуальних особливостях перекладача, включаючи його мовну особистість. Класичний підхід до визначення особистісних характеристик перекладача тривалий час мав інтроспективний характер, який передбачав дослідження перекладачем власної особистості з метою подальшого узагальнення на основі власних суб'єктивних оцінок. Такий підхід неминуче призводив до того, що перекладач вважав власну особистість зразковою для характеристики темпераменту та типу особистості, необхідних для успішної роботи перекладачем.

Ситуація змінилася в об'єктивніший бік зі зростанням точок перетину перекладознавства та психології. У статті розглянуто протокол роздумів вголос, класифікацію особистості за типами тексту, п'ятифакторну модель особистості, індикатор типів особистості Масер-Бріггз, модель, орієнтовану на цінність комунікації, як дієві методи визначення особистості перекладача та таких рис характеру, які сприятимуть ефективній перекладацькій діяльності та посилять його професійну компетенцію.

Найтиповішими характеристиками, які описують перекладача в дослідженнях такого плану, є різноманітність, толерантність, гнучкість, адаптивність, відкритість, впевненість у собі, зібраність, стресостійкість, високий рівень самоконтролю, здатність до аналізу і синтезу, що передбачає здатність інтервалізувати велику кількість нового матеріалу та чітку вербалізацію інтерпретованого матеріалу. Екстраверсія є однією з найчастіше вживаних характеристик перекладачів.

Ключові слова: особистість перекладача, індивідуальні риси, свідомість перекладача, методи дослідження особистості, скринінгові інструменти.

Постановка проблеми. Особистість – одна з унікальних характеристик людини, яка впливає на рішення перекладача стосовно його професійної діяльності. Здійснюючи переклад,

перекладач стикається з вибором між кількома варіантами лексичних еквівалентів, передачі значень, збереження конотацій, імплікацій та культурних реалій. Різні перекладачі приймають різні рішення, і така відмінність у прийнятих рішеннях може походити від індивідуальних особливостей перекладачів, зокрема їх мовні особистості [4, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічний аспект перекладача рідко опиняється у фокусі перекладознавчих студій. Порівняно з іншими аспектами дослідження перекладу, психологія перекладу містить багато лагун.

Мета статті. У цій статті ми зупинимось на компіляції досліджень особистості перекладача та значущості особистості як фактору впливу на якість перекладу.

Виклад основного матеріалу. Перекладознавчі студії останніх років демонструють міждисциплінарну природу, що дає їм змогу використовувати теорії та принципи, імпортовані із соціології, культурології, лінгвістики, психології тощо.

Останнім часом перекладознавство та психологія знаходять нові точки перетину. Для повноцінного дослідження процесу перекладу науковці мають з'ясувати, що ж відбувається у свідомості перекладача. Протокол роздумів вголос (ПРВ) – метод, який дослідники використовують для виявлення процесу перекладу у свідомості перекладача. Ряд науковців (М. Іваницька, В. Скрябіна, S. Hubscher-Davidson, R. Jääskeläinen, I. Kurz, P. Longley, N. Schweda Nicholson, S. Tirkkonen-Condit, L. Venutti) робили спроби дослідити особистість перекладача в рамках психології, поєднуючи переклад із психоаналізом, а також аналіз типів особистості перекладачів.

Виходячи з типології особистості Шпрангера, перекладознавчі студії пропонують категоризацію особистості перекладача та класифікацію за типами тексту [7, с. 46].

Окреслено чотири типи текстів: інформативні тексти, експресивні тексти, оперативні тексти та аудіомедіальні тексти [7, с. 89]. Експресивні постають як такі, що потребують творчої композиції. Експресивні тексти зосереджуються на естетичному вимірі мови, який апелює до естетичної та художньої форми вихідного тексту (ВТ), що передається в цільовому тексті (ЦТ). Літературні тексти висвітлюють почуття, ідеї та творчі задуми автора, в яких перекладач має орієнтуватися, щоб адекватно передати їх у цільовому тексті.

Таким чином, особистість перекладача неминуче відіграє важливу роль у перекладі таких типів текстів, а також накладає відбиток на якість їх перекладу.

Загальна ідея дослідження особистості перекладача полягає в тому, що кваліфікація та особистісні чесноти можуть відповідати вимогам конкретної посади. П'ятифакторна модель особистості визначає характерні риси в рамках узагальненого групування п'яти основних категорій: екстраверсія, невротизм, доброзичливість, відкритість до досвіду та сумлінність [6, с. 17].

Зростає кількість досліджень із використанням п'ятифакторної моделі для оцінки особистості в крос-культурному розрізі [2, с. 62].

Індикатор типів особистості Маєрс-Бріггз, що був розроблений у 1950-х рр. дослідницями (матір'ю і дочкою) і ґрунтується на теорії психологічних типів Юнга, відіграв вагомий роль у методах оцінки особистості [6].

Цей індикатор визначає наші переваги щодо

- 1) взаємодії з іншими,
- 2) способу збору інформації,
- 3) прийняття рішень про те, що ми переживаємо,
- 4) контролю над собою та світом довкола нас.

Варто наголосити, що не існує «ідеального» чи «правильного» типу особистості. Будь-яка людина виявляє певні переваги, які не можна розглядати в категоріях правильного чи неправильного, вони радше стосуються того, що є більш природним для людини.

Перекладачі давно долучилися до розробки та вдосконалення скринінгових інструментів, спрямованих на ідентифікацію осіб, які мають найвищі шанси на успіх у перекладацькій діяльності.

Такі скринінгові інструменти враховують різні аспекти особистості. По-перше, важливо оцінити рівень компетенції перекладача в його робочих мовах: винятковий рівень володіння мовами має першочергове значення. Для оцінки рівня володіння мовою дієвими є усна та/або письмова співбесіда, а також тести на пошук синонімів, антонімів та розуміння прочитаного, спонтанний переклад прочитаного, послідовний та синхронний переклад [6, с. 12].

Оскільки кар'єра в певних галузях, як правило, приваблює певні типи особистості, збір особистісних даних перекладачів може бути корисним, щоб надати додаткову інформацію для розуміння їхньої професійної компетентності.

Перекладачі-практики та студенти, які вивчають теорію і практику перекладу, часто висловлюють свої уявлення стосовно «ідеальних рис» особистості, притаманних успішному перекладачу [1, с. 172].

У галузі перекладу класичний підхід до ідентифікації особистісних характеристик перекладача був інтроспективними та передбачав вивчення перекладачем власної особистості і спроби узагальнити їх на основі своїх суб'єктивних оцінок. Наприклад, людина може вважати себе гарним перекладачем, будучи за своєю природою відкритою, товариською, допитливою, добре вправлятися в аналізі і синтезі та мати пристрасть до організації та деталізації. Тому такий перекладач може припустити, що всі вправні перекладачі мають володіти саме такими якостями. Якщо в перекладача запитують, що він/вона вважає ідеальним темпераментом та типом особистості для роботи перекладачем, він/вона майже без винятків опише

власну особистість. Вимоги до усного перекладача, такі як швидкість та точність перекладу, граційність та спокій під тиском, зосередженість, здатність швидко інтерналізувати велику кількість нового матеріалу та аналітичний талент – ось лише кілька характеристик, які були спроектовані в площину особистості.

Отож, маємо справу з численними характеристиками на вибір. Хоча інтроспективні дані можуть бути корисними для наукових цілей, їх значення варто розглядати в перспективі. Така інформація може виступати одним із компонентів дослідження, в якому також застосовуються більш об'єктивні параметри. Переклад може бути для деякого бентежним заняттям, насамперед, через вимогу до перекладача підпорядковувати власну особистість особі оратора, оскільки він транслює думки мовця, а не власні. Є багато коментарів стосовно того, що переклад вимагає придушення особистого еґо та ідей. Перекладач не є джерелом сказаного; він/вона радше є людським каналом, через який ідеї, виражені однією мовою, транслюються через/до структури іншої. Це не означає, що в перекладачів немає особистих почуттів та/або знань щодо предметів, які вони тлумачать; їх думки, однак, не допускаються до тексту в контексті тлумачення. Таке «придушення еґо» (постійне висловлення чужих думок, а не власних) може стати важким тягарем для деяких перекладачів [8, с. 107].

П. Лонґлі обговорює той факт, що перекладачі надають послугу іншим та знаходяться під постійним контролем зовнішньої волі (оратора). Перекладач уможливує спілкування між людьми, які без його допомоги не змогли б встановити змістовний вербальний контакт [5, с. 55].

Вагомим елементом роботи перекладача є стрес. Саме через це багато науковців погоджуються, що критично важливою для перекладача є здатність залишатися врівноваженим під тиском, зберігати самоконтроль та мати «сталеві нерви». Наступна характеристика перекладача пов'язана зі стресовим характером перекладу як виду людської діяльності і передбачає, що перекладач матиме гнучкий розум і подасть інтерпретований матеріал оперативно. Саме з огляду на наведені характеристики перекладачів часто описують як подекуди драгівливих, темпераментних, чутливих та нерівноважених особистостей.

Деякі науковці оперують категорією емпатії, яка передбачає наявність таких рис, як чутливість та допитливість [1; 8; 6].

Вважається, що перекладачі демонструють різноманітність, толерантність, гнучкість, адаптивність та відкритість. Від них очікують чіткої вербалізації інтерпретованого та спритності у спілкуванні. Крім того, здатність до аналізу та синтезу, а також увага до деталей часто змальовуються як ключові риси перекладача. Перекладач також має бути впевненим у собі, володіти здатністю брати ситуацію під контроль, що передбачає високий рівень самоконтролю та стресостійкості. Екстраверсія є, мабуть, найчастіше вживаною характеристикою, коли йдеться про перекладачів. Імпульсивність також включено до профілю перекладача.

Курц пропонує модель, орієнтовану на цінність комунікації, яка спрямована на використання в навчанні з питань міжкультурної комунікації [4].

Виділяють чотири основні категорії: 1) орієнтовані на дії; 2) орієнтовані на процес; 3) орієнтовані на людей; 4) орієнтовані на ідеї [3, с. 180]. Варто зазначити, що кожна людина до певної міри володіє усіма чотирма характеристиками з однією

домінуючою, рівень комфортності якої для людини явно вище від інших трьох. Така методика передбачає твердження від першої особи, організовані в сорок пар, які стосувалися особистісних якостей та ставлень до певної ситуації.

За цією методикою визначення особистісних типів перекладачі, задіяні в письмовому перекладі, демонстрували орієнтацію на процес та орієнтацію на людей, тоді як усні перекладачі виявилися орієнтованими на людей та на дії. Студенти, які навчаються на філологічних та перекладознавчих спеціальностях, частіше ототожнюють письмових перекладачів із процесом, а усних перекладачів – із людьми.

Індикатор типів особистості Маєрс-Бріггз здобув репутацію стандартного інструменту оцінки в бізнесі, освіті, виборі кар'єри, державних установах, роботі в команді та оцінюванні стилів навчання [6, с. 20].

Характеристики чотирьох біполярних шкал Маєрс-Бріггз, інакше відомих як преференції, корелюють із припущеннями щодо особистісних характеристик вправного перекладача. Розглянемо їх детальніше.

Шкала екстраверсії/інтроверсії визначає преференції людини в джерелі отримання енергії. Екстраверти отримують енергію через безпосередню взаємодію з людьми і речами. Говірки та комунікабельні, вони переважно демонструють широкий спектр інтересів і вважають за краще жити через досвід і обговорювати його. Екстраверти радше діють, аніж пасивно споглядають дійсність, і досить часто приймають спонтанні рішення. Екстраверти товариські і, як правило, люблять знайомитися з новими людьми. Вони із задоволенням шукають нових вражень.

Інтроверти ж шукають енергію в собі. Тихі, подекуди сором'язливі, вони віддають перевагу глибині над шириною і часто приділяють чималий час обдумуванню, перш ніж діяти. Багато інтровертів відчувають перевантаженість зовнішнім світом і вважають за краще працювати на самоті.

Можна припустити, що «ідеальним» усним перекладачем буде екстраверт, у той час як письмовий переклад цілком підходить інтровертам.

Другим виміром індикатора Маєрс-Бріггз є шкала сенсорики/інтуїції, яка покликана визначити спосіб, в який люди вважають за краще збирати інформацію. Люди за типом сенсорного сприйняття зважають на свої п'ять чуттів: те, що вони можуть побачити, відчути, почути, торкнутися та смакувати. Живучи теперішнім, вони надають перевагу неквапливості, виявляють високу спостережливість та вражаючу увагу до деталей. Такі особистості надають перевагу завданням, які вимагають від них обережності та ретельності, і не люблять тих видів діяльності, які вимагають від них інтуїції та уяви. Чіткість та простота мають для них велике значення.

На відміну від них, інтуїтивний тип особистості схильний ігнорувати сенсорні дані, щоб зосередити увагу на абстрактних ідеях, можливостях та концепціях. Вони прагнуть заглядати в майбутнє і насолоджуються плеканням різноманітних ідей у рандомному порядку. Інтуїтивні особистості з легкістю визначають інгерентні зв'язки, їх найбільше цікавить «повна картина» речей. Вони інтелектуальні, цікаві та здатні до аналізу зв'язків між даними. Вони досить непогано вправляються у прогностичній діяльності, оскільки вони орієнтовані на майбутнє.

Крім того, інтуїтивний тип особистості демонструє гарну здогадку, а тому числі й лінгвістичну. Тоді як сенсорний тип прагне знайти «правильне» слово для вербалізації ідеї, інтуї-

тивна особистість є достатньо гнучкою, щоб дібрати або ж винайти кілька варіантів або відповідників.

У той час як сенсорна особистість фокусується на тому, що сказав мовець, інтуїтивна особистість зосереджується на тому, що він мав на увазі. Виклики особливо приваблюють інтуїтивну особистість. Видається, що інтуїтивний тип особистості дає змогу перекладачу бути більш успішним.

Третя біполярна шкала індикатора Маєрс-Бріггз зосереджується на тому, в який спосіб людина приймає рішення: мислення/почуття. Перш ніж перейти до обговорення цієї шкали, варто зазначити, що вимір мислення/відчуття – єдина пара преференцій, яка виявляє тяжіння до певного гендеру: близько двох третин жінок володіють почуттєвим типом особистості, тоді як лише третина жінок має мисленнєвий тип. І навпаки, більшість чоловіків є мисленнєвим типом.

Мисленнєвий тип особистості сприяє об'єктивному, логічному підходу до вирішення проблем із залученням аналітичних навичок. Такі люди можуть сприйматися як холодні або навіть зарозумілі. Вони, як правило, є критичними і скептичними, зосереджуються на змісті та ідеях, а не на людині, яка генерує ці ідеї. Вони не люблять надмірності.

На відміну від мисленнєвого типу, почуттєвий тип сприймає дійсність суб'єктивно й оцінює власні особистісні цінності та особистісні цінності інших. Люди за цим типом значно більше акцентують увагу на соціальних відносинах та соціальному кліматі. Вони вибудовують гармонійні дружні стосунки і, швидше за все, є соціально свідомими та успішними в гуманітарній сфері. Можна припустити, що кращими перекладачами будуть особистості мисленнєвого типу.

Остання шкала стосується контролю: судження / сприйняття. Люди за типом особистості судження воліють контролювати своє оточення. Вони є рішучими, схильними завершувати виконання завдань вчасно. Вони люблять планувати і організовувати, мають сильне почуття обов'язку, легко та швидко приймають рішення. Перцептивні типи, навпаки, віддають перевагу контролю своєї участі в навколишньому світі. Вони приймають спонтанні рішення і завжди відкриті до нових можливостей. Перцептивні типи особистості цікаві та гнучкі, подекуди плывуть за течією та легко імпровізують.

Можна припустити, що багато перекладачів є особистостями за типом судження, хоча характеристики перцептивного типу, безумовно, є також актуальними [7, с. 49].

Висновки. Є гіпотеза, що багато перекладачів будуть екстравертами, з інтуїтивним, мисленнєвим типом судження. Однак варто пам'ятати, що більшість тестів на особистість виявляють, що ніхто не демонструє чистий тип особистості. Особистісні профілі перекладачів можуть бути настільки ж різноманітними, як і галузі перекладу, в яких вони працюють. З точки зору потенційного використання подібних даних профілі студентів-перекладачів становлять великий інтерес.

Література:

1. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних відносинах. Чернівці, 2015. 604 с.
2. Скрябіна В.Б. Персуазивний портрет перекладача. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія «Педагогіка. Психологія»*. 2014. Випуск 28. С. 59–64.
3. Hubscher-Davidson, S. Personal Diversity and Diverse Personalities in Translation: A Study of Individual Differences. *Perspective Studies in Translatology*. 17(3). 2009. P. 175–192.

4. Kurz, I. Scribe or actor? A survey paper of personality profiles of translators and interpreters. *The Interpreters' Newsletter*. 1996. P. 3–18.
5. Longley, P. An integrated programme for training interpreters. *Language Interpretation and Communication*. Ed. by D. Gerver and H.W. Sinaiko. New York : Plenum Press. 1978. P. 45–56.
6. Schweda Nicholson N. Personality Characteristics of Interpreter Trainees: the Myers-Briggs Type Indicator (MBTI). *The Interpreters' Newsletter*. № 13. 2005. P. 1–34.
7. Tirkkonen-Condit, S., Jääskeläinen, R. Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting: Outlooks on Empirical Research. John Benjamins Publishing, 2000. 176 p.
8. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge, 2012. 336 p.

Paslavska I., Tckachuck T. Personal characteristics of an interpreter/translator: methods and criteria for determining and impact on professional success

Summary. The article highlights basic screening tools for translator personality assessment to identify traits of an efficient translator based on the assumption that the personality of the translator affects the quality and adequacy of the translation. Comprehensive research into the translation process requires clarification of what is going on in the mind of the translator. Translation decisions are largely based on the individual characteristics of the translator, including his / her linguistic personality. The classical approach to determining the personal characteristics of an interpreter has long been

introspective, which involves an interpreter / translator exploring his / her own personality to further generalize on the basis of his / her own subjective assessments. This approach inevitably led the translator to consider his own personality exemplary to characterize the personality type necessary for a successful translator.

The situation has shifted towards a more objective type of evaluation as translation and psychology mutual interests and research intersected. The article highlights the thinking aloud protocol, classification of personality by the type of text, five-factor model of personality, Myers-Briggs indicator of personality types, a model focused on the value of communication as effective methods of determining the personality of the interpreter / translator as well as the features that will facilitate interpreter's / translator's practical work and enhance his/her professional competence.

The most typical characteristics used for interpreter's / translator's description include diversity, tolerance, flexibility, adaptability, openness, confidence, self-organization, stress resistance, a high level of self-control, the ability to analyze and synthesize, which implies the ability to internalize large amounts of new information as well as to adequately verbalize the interpreted message. Extraversion is one of the most commonly used characteristics of interpreters / translators.

Key words: translator / interpreter personality, individual traits, translator's / interpreter's consciousness, personality evaluation methods, screening tools.

*Шаркова Г. В.,**слухач магістратури гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України**Карпенко Н. А.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИКИ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Стаття присвячена особливостям перекладу суспільно-політичної лексики в сучасному англomовному дискурсі. Основна увага приділяється процесу перекладу текстів цієї галузі, які трапляються в інтерв'ю політиків та публікаціях, кількість яких постійно зростає в засобах масової інформації. У статті були проаналізовані мовні одиниці, що належать до політичної лексики в аспекті перекладу. Здійснено аналіз характерних ознак терміна, що відрізняють його від загальноживаної лексики. Під час дослідження багатьох теоретичних робіт щодо визначення цього поняття було виявлено основні його ознаки – точність, однозначність та стилістична нейтральність.

У роботі схарактеризовано структурну та семантичну класифікації політичної термінології. У статті звертаємо увагу на нові слова та поняття, що увійшли до словника за час прийняття рішення про вихід Британії з Європейського Союзу. Зовнішня форма відповідних лексичних одиниць також була проаналізована у статті.

Схарактеризовано особливості політичного тексту, що можуть призвести до труднощів у перекладі, та визначено причини таких проблем. Зазначено, що пошук словникових відповідників є одним з оптимальних способів, проте це не завжди є можливим через багатозначність багатьох слів, саме такі випадки проаналізовано в цій роботі. У статті розглядаються можливі способи та прийоми перекладу, які можна застосувати. Також проаналізовані основні вимоги до якості перекладу.

У другій частині роботи було досліджено терміни та заголовки з відомих політичних газет Британії. Проаналізовано основні лексико-граматичні трансформації, застосовані під час перекладу політичних термінів. Для прикладів було виокремлено заголовки та речення зі статей відомих англійських видань “The Times”, “The Sunday Times”, “The Guardian” та “Money week”. Особливу увагу звертаємо на нові слова, що з'явилися в сучасному політичному дискурсі. У процесі дослідження було виявлено, що у трансформації нових політичних термінів частіше застосовані модуляція та описовий переклад. У роботі розглядаються випадки, коли для одного й того самого слова застосовуються різні прийоми залежно від контексту.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, політичний дискурс, термін, трансформації, способи перекладу, словникові відповідники.

Постановка проблеми. Політична термінологія нерозривно пов'язана з інтенсивними змінами в сучасному житті, які були зумовлені конкретними процесами. Словник політичної лексики постійно поповнюється, тому інтерес лінгвістів до цієї термінології зростає. З цієї теми було опубліковано багато робіт та статей,

проведено багато досліджень, проте є питання, що потребують подальшої розробки. Одним із таких питань є способи передачі нових лексичних одиниць, що трапляються в публіцистиці та ще не мають словникових відповідників в українській мові.

Переклад політичної термінології є одним із напрямів перекладознавства, що потребує наукового переосмислення та особливої уваги перекладачів з огляду на низку неологізмів, okazіоналізмів, що з'являються в межах політичного дискурсу, однак ця сфера була недостатньо досліджена, що й зумовлює актуальність цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «термін» почали досліджувати в ХХ ст. Засновником термінології вважають австрійського вченого О. Вюстера. Серед вітчизняних учених, які досліджували поняття «термін» та політичну термінологію як окрему систему, – О. Пономарів, Т. Панько, Л. Симоненко, Я. Снісаренко та Е. Балюта. Під час перекладу термінів орієнтуємося на класифікації трансформацій, запропоновані Л. Бархударовим та В. Комісаровим.

Метою статті є виявлення особливостей перекладу англо-українських політичних термінів у сучасному англomовному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політична термінологія формувалась тривалий час, більшість термінів були запозичені з латинської та грецької мов.

Терміном може бути слово або словосполучення, що виражає окреслене поняття конкретної галузі науки або техніки, культури або мистецтва. Їх також називають спеціальними словами або словосполученнями, які були прийняті в професійній сфері діяльності та вживалися в особливих умовах.

Багато українських та зарубіжних науковців досліджували термін та давали різні визначення цьому поняттю. О. Пономарів визначав його як одиницю сформованої термінологічної системи, яка виражається словом та словосполученням [5, с. 91]. Т. Панько та Л. Симоненко вважали, що слова, які тепер називають терміном, були раніше побутовими поняттями, що потрапили в науку та отримали особливий зміст [7; 3]. Б. Головін розглядав поняття як спеціальні слова (словосполучення), що виражають професійні знання [3, с. 132].

Отже, кожен науковець та дослідник мав власне визначення поняття «термін», і вони не завжди збігалися. Проте вони були однаковими в тому, що термін має бути однозначним у межах однієї терміносистеми та виражати поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва чи суспільно-політичного життя.

До характерних ознак терміна зараховують належність до певної термінологічної системи, однозначність у межах однієї терміносистеми, точність, наявність дефініції (визначення),

стилістичну нейтральність, відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків, відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми.

Е. Балюта вважав, що політична лексика та термінологія нерозривно пов'язані з інтенсивними змінами в політиці, що зумовлені суспільними процесами [2, с. 10]. Т. Панько підтримував таку точку зору, що суспільно-політична лексика створює систему вільних одиниць, ядром яких є термін. На думку Я. Снісаренко, така термінологія є частиною різних суспільних наук (філософія, політологія та право). Терміни, які виражають поняття з політичної галузі, можуть виражати також поняття соціального, економічного та морально-етичного життя соціуму [8, с. 96]. У будь-якому разі ними називають слова та словосполучення, які постійно з'являються в газетах та журналах суспільної тематики, вони є позначенням реалій економічного та культурного життя країни та всього світу.

Політичні терміни в англійській мові можна поділити на різні групи за будовою та за ознакою «зрозумілість» [1, с. 165]. За ознакою «зрозумілість» політичні терміни можна поділити на загальнознавчі (*refugee* – біженець, *political power* – політична влада, *authority* – повноваження, *citizenship* – громадянство, *administration* – адміністрація, *government* – уряд), спеціальні політичні (*autocracy* – автократія, *bureaucratism* – бюрократизм, *Englishry* – англійське підданство) та спеціальні технічні терміни (*antinuclear resolution* – антиядерна резолюція, *labor safety policy* – політика охорони праці).

Головною метою перекладу вважають досягнення адекватності та еквівалентності, тобто передачу смислового змісту оригіналу та повну функціонально-стилістичну відповідність йому, а також спільність змісту текстів оригіналу та перекладу [6, с. 105].

Одним із найпоширеніших способів перекладу термінології є пошук словникових відповідників. Однак такий пошук ускладнюється через багатозначність більшості понять.

У процесі перекладу політичних текстів та статей виникають труднощі, зумовлені жанрово-стилістичними чинниками [9, с. 90]. Їх причиною можна назвати розбіжності в картині світу англійської та української мов, відсутність у мові перекладу відповідників нових термінів, особливості багатозначності англійських та українських слів, особливості терміноутворення в англійській та українських мовах. Варто також взяти до уваги той факт, що англійська та українська мови є типологічно різними: англійська – аналітична, українська – синтетична. Цей факт зумовлює своєрідність синтаксичної будови речень та їх лексичного наповнення.

У зв'язку з останніми подіями, а саме планами Британії щодо виходу з Євросоюзу, політологічний словник англійської мови поповнився новими термінами. Видавці тлумачного словника англійської мови «Collins English Dictionary» [11] опублікували список нових лінгвістичних одиниць, які виникли протягом трьох років виконання Брекзиту: *Brexit* (прибічник виходу Британії з ЄС), *Brexit* (занепокоєння у зв'язку з виходом Британії), *Cakeism* (бажання насолоджуватися двома бажаними та несумісними альтернативами), *Remainer* (людина, яка вважає, що Британія має залишитися в ЄС), *Flexextension* (неофіційна угода про подовження часу для сплати боргу або завершення контракту), *Stockpiling* (придбання та зберігання великої кількості товарів), *Project Fear* (політична кампанія, метою якої є поширення суспільного занепокоєння з приводу майбутніх змін), *no-deal* (дві сторони не змогли домовитися про подальші дії) та дієслово *prorogue* (відстрочити, не продовжувати зустрічі, розпочати перерву).

Зовнішня форма свідчить, що подані вище лексичні одиниці були утворені шляхом суфіксації (*Brexit*, *Cakeism*, *Remainer*), основоскладання (*stockpiling*) та усичення основ (*flexextension*, *flexible* (звучкий) та *tension* (відкладення, розтягування)).

У політичних статтях відомих британських видань (*The Guardian*, *The Times*, *The Sunday Times* та *Money week*) виявляємо названі лексичні одиниці та розглядаємо використання конкретних способів перекладу, наприклад, *Now pull Brexit Party out of Labour marginals, Tories urge Nigel Farage – Відсторонити партію «Брекзит» від лейбористів-маргіналів, «Торі» тисне на Найджела Фаража* [15]. У цьому прикладі слово *Brexit* є назвою партії і було перекладене за допомогою транскодування. В іншому ж заголовку та сама лексема була перекладена за допомогою експлікації, порівн.: *Donald Tusk: EU agrees to delay Brexit until January 31 – Дональд Туск: ЄС погоджується відстрочити вихід Британії до 31 січня* [12]. Якщо в першому випадку застосовано транскодування через те, що назву партії треба до максимуму скоротити, то в другому прикладі за контекстом потрібно було пояснити це поняття, оскільки йдеться саме про процес виходу Британії з Євросоюзу.

У наступному прикладі розглядаємо словосполучення *Brexit extension: The European Union on Monday agreed to give the United Kingdom a Brexit extension until January 31, European Council President Donald Tusk wrote on Twitter. – Європейський Союз у понеділок погодився надати Сполученому Королівству відстрочку з виходом з Євросоюзу до 31 січня, написав у твітері Президент Ради Європи Дональд Туск* [12]. У цьому фрагменті також був застосований описовий переклад, оскільки пояснення вимагав контекст. Проте варто зазначити, що лексема *Brexit* (Брекзит) часто вживається в українських новинах та ЗМІ, у словниках дається або описовий переклад або транскодування – Брекзит.

Англійська мова поповнилася іншими політичними термінами, відповідників яким поки що немає в українських словниках. Однією з таких лексичних одиниць є іменник *flexextension*, і майже завжди доводиться застосовувати описовий переклад: *Brexit: Donald Tusk announces EU will accept Boris Johnson's request for 3-month 'flexextension' – Брекзит: Дональд Туск оголосив, що ЄС приймає запит Бориса Джонсона на тримісячну «відстрочку»* [13]. Привертає увагу й походження неологізму – уперше воно було ужите 2019 р. Дональдом Таском під час виголошення промови для позначення відтермінування виходу Британії з Європейського Союзу, після чого увійшло в обіг у межах політичного дискурсу.

У цьому уривку *flexextension* перекладено як *відстрочка*, тому як початкове тлумачення цього поняття зазначено «перенесення процесу Брекзиту на термін до 1 року в разі потреби» [11] і для перекладу значення було адаптовано та скорочено. Також існують випадки в політичних статтях, коли експлікація неможлива стилістично. Наприклад, уривок, де пояснюється це поняття: *The so-called 'flexextension' is shorthand for flexible extension. – Так звана «флексменуція» – скорочення від англійських слів flexible – звучка та extension – відстрочка* [12]. Тут логічним було використання транскодування.

Також сучасні політичні події в Британії зумовили появу такого політичного поняття, як *cakeism*. Це слово також не має словникових відповідників, проте словник Колінза подає його тлумачення. Переклад такого еквіваленту можливий завдяки описовому перекладу, модуляції або транскрибуванню: *Boris Johnson and the irresistible rise of 'cakeism' – Борис Джонсон та непереборне прагнення «кейкізму»* [15]. Тут був застосований прийом транскодування. Таким чином, доцільним було використати саме

транскрибування, тому що контекст зумовлює вживання конкретного терміна: *"If Boris Johnson's name is ever linked to a political idea, it is likely to be 'cakeism' – the notion that it is possible to govern without making hard choices," says Gideon Rachman in the Financial Times. Johnson's remark about being pro having cake and 'pro eating it too' defines his approach to Brexit.* – «Якщо б ім'я Бориса Джонсона коли-небудь асоціювалося з політикою, то це, мабуть, був би «кейкізм» – розуміння того, що можна управляти, не вирішуючи важких задач», – заявив Гідеон Речмен у «Файнашіел Таймз». Коментар Джонсона про те, щоб отримати вигоду з двох взаємно-виключних ситуацій, визначає його ставлення до виходу Британії з ЄС [15]. У цьому прикладі було також доцільним використання прийому транскрибування, оскільки далі подається пояснення цього терміна. Також у вищенаведеному прикладі є визначення відповідного поняття, а перекладено його за допомогою модуляції.

У наступному заголовку досліджено термін *stockpiling*: *Britons have spent £4bn stockpiling goods in case of no-deal Brexit – Британці витратили 4 мільярди фунтів на придбання товарів на випадок, якщо сторони не дійдуть згоди* [14]. У поданому заголовку *stockpiling* перекладено як *придбання*, тобто тлумачення цієї лексичної одиниці було скорочено і використано еквівалент. У цьому випадку не тільки *stockpiling* було введено, але й інший новий політичний термін – *no-deal*, який в українському перекладі поданий як випадок, якщо сторони не дійдуть згоди. Також у цьому реченні відбулося вилучення, тому *Brexit* було опущено. Наступне речення – цитата зі статті з терміном *stockpiling*: *Adam Morghem of Premium Credit said: 'The level of stockpiling by British businesses and households is well documented, but there has been little focus on the impact this has had on cashflow, which has been quite negative'.* – Адам Моргем із «Преміум Кредіт» оголосив: «Документально підтверджено зростання рівня придбання великої кількості товарів у бізнесі та побуті, але недостатньо уваги приділяється негативному впливу на грошовий потік» [14]. У поданому реченні застосовано модуляцію під час перекладу *stockpiling*, оскільки не знаходимо прямого словникового відповідника цьому терміну.

Висновки. Отже, політична термінологія є одним із проблемних питань перекладознавства, що частково зумовлено появою нових понять та слів на їх позначення, що до цього не мали еквівалентів чи відповідників в українських словниках. У роботі було використано прийоми трансформації цих лексичних одиниць. Найбільш частотним способом перекладу у процесі передачі нових термінів, пов'язаних із поняттям «Брекзит», українською мовою було транскрибування. Також вдавалися до модуляції та описового перекладу, які були необхідними для збереження розуміння контексту та пояснення нових понять. Перспективу подальших пошуків вбачаємо в розробці теоретичного інструментарію дослідження політичних термінів в аспекті перекладу та укладанні й поповненні наявних англо-українських словників.

Література:

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. Санкт-Петербург : Союз, 2001. 288 с.
2. Балюта Е.Г. Новая лексика та фразеологія англійської мови сфери охорони довкілля: структурно-семантичні і функціональні параметри. Одеса : ОНУ, 2007. 365 с.
3. Головин Б.Н. Основы культуры речи. Москва : Высшая школа, 1980. 276 с.
4. Зацний Ю.А. Сучасне англомовне суспільство і розвиток словникового складу англійської мови. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. 443 с.
5. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної літературної української мови. Тернопіль : Навчальна книга, 2000. 276 с.

6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва : Р. Валент, 2004. 240 с.
7. Симоненко Л.В. Українська термінологія і сучасність. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. Київ : КНЕУ, 2001.
8. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика: історія вивчення. Черкаси : СУЕМ, 2009. 172 с.
9. Федоров А.В. Основы загалної теорії перекладу. Москва : ОО Філологія три, 2002. 416 с.
10. Korunets, I.V. Theory and Practice of Translation. Vinnytsia : Nova Knyha Publishers, 2001. 446 p.
11. Collin's Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
12. Dw. October 28, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/donald-tusk-eu-agrees-to-delay-brexit-until-january-31/a-51012807>
13. Inews, October 29, 2019. URL: <https://inews.co.uk/news/politics/brexit/brexit-extension-date-eu-decision-explained-31-january-820731>
14. The Guardian. October, 28, 2019. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2019/oct/28/eu-agrees-brexit-extension-to-31-january-extension>
15. The Times. June 24, 2019. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/nw-pull-brexit-party-out-of-labour-marginals-tories-urge-nigel-farage-djjq0d0kf>

Sharkova G., Karpenko N. Features of rendering the pragmatics of political terms in translation

Summary. The article is devoted to the translational of social-political terms in modern English-speaking discourse. The main focus was on the process of translating the text of that sphere which are met in politicians' interviews and publications the quantity of which increases constantly in mass media. In the given article the language units that belong to political vocabulary were analyzed. The characteristic patterns of the term, which distinguish it with the common lexis were analyzed in the work. By studying a lot of theoretical works as for the definition of the given concept its main patterns were brought out, they are accuracy, monosemy and stylistic neutrality.

Structural and semantic classifications of political terminology were characterized in the work. The new words and concepts which entered the dictionary during the Brexit period were also analysed. Attention was also paid to the word-building of the given lexical units.

There are some features of political text that may lead to difficulties in translation. The reasons of those problems are also described in the article. The search of dictionary correspondences is known to be one of the most appropriate ways but it is not always possible due to the word ambiguity and those are the cases which are observed in this work. The article revises the possible ways and devices of transformation that can be used in translation. The basic requirements to the translation quality are also investigated.

In the second part of the article the terms and headlines from the famous basic British political newspapers were studied and analysed and grammatical transformations used for the political terms translation were characterized. The headlines and sentences from the articles of the famous English publications, such as The Times, The Sunday Times, The Guardian and The Money Week were taken as the examples. Special attention is paid to the words that appeared in modern political discourse. It has been concluded that modulation and explication were more often used as the transformation means of political terms. The work highlights the cases when different means of translation were used for the same word depending on the context.

Key words: social-political lexis, political discourse, term, transformations, ways of translation, dictionary correspondences.

*Шевкун А. В.,**викладач кафедри іноземних мов**Запорізького державного медичного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ТРОПІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ І. МАК'ЮЕНА «ATONEMENT» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ І РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ)

Анотація. Стаття присвячена проблемі адекватного перекладу авторських стилістичних засобів у художньому творі. Уточнюється поняття індивідуально-авторського тропу, пояснюються відмінності його перекладу від перекладу усталених епітетів, метафор, порівнянь.

Проведено аналіз поглядів дослідників на проблему перекладу художніх засобів та наслідування авторської манери, відтворення індивідуально-авторської своєрідності оригіналу засобами цільової мови.

Розглядаються авторські порівняння, епітети та метафори в романі Ієна Мак'юена «Atonement» та їхні відповідники у перекладах Віктора Дмитрука (українською мовою) та Ірини Дороніної (російською мовою). Виявлено, що яскравою особливістю ідіостилю І. Мак'юена є створення потрібних автору атмосфери та настрою шляхом звернення не стільки до почуттів, скільки до екстероцептивних відчуттів читача – зорових, слухових, нюхових, смакових, тактильних. Використані І. Мак'юеном стилістичні прийоми створюють образи, які справляють сильне емоційне враження на реципієнта. З огляду на багатство значень лексем англійської мови, досліджено способи передачі названих тропів, до яких перекладачі вдавалися найчастіше, та їхню доцільність у процесі відтворення естетичного впливу першоджерела. До них належать лексичне та семантичне калькування, додавання та смисловий розвиток.

Встановлено, що, перекладаючи авторські стилістичні засоби, перекладач має враховувати роль широкого контексту (або «макроконтексту», тобто мовного оточення) як джерела походження цих засобів, а також індивідуальний стиль автора першоджерела. Встановлено, що метафори, епітети та порівняння, створені автором, служать для конкретної мовної ситуації, несуть у собі відбиток особистості їхнього творця. Для відтворення таких тропів завданням перекладача є вивчення інтенції автора твору в кожному випадку їх вживання.

Результати дослідження дали змогу визначити рівень адекватності перекладів індивідуально-авторських тропів у романі «Atonement» українською та російською мовами, а також окреслити подальші перспективи розвідок за цією тематикою.

Ключові слова: переклад, перекладознавство, авторські тропи, ідіостиль, еквівалентний переклад, адекватний переклад, перекладацькі стратегії.

Постановка проблеми. У широкому колі проблемних аспектів перекладу художнього тексту, з якими стикається перекладач, особливе місце посідає переклад стилістичних засобів. Його, своєю чергою, можна поділити на переклад ідіоматичних та сталих виразів і переклад індивідуально-авторських тропів.

У першому випадку перекладач має змогу звернутися до великої кількості словників та інших інформаційних ресурсів, які пропонують еквіваленти до лівової частки фразеологічних зворотів та загальноживаних епітетів, метафор, порівнянь тощо. Однак переклад індивідуально-авторських засобів потребує дещо іншого підходу. Від викладача вимагається досягнути логіку автора, усвідомити його інтенції в кожному випадку вживання тропу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це дослідження істотно натхнене роботою О.О. Александрової, яка пропонує аналіз адекватності передачі відчуттів за допомогою порівнянь у російському перекладі роману «Atonement» [1]. Цю тему розширено шляхом включення до аналізу українського перекладу роману з метою дослідити схожість та відмінність обраних перекладачами стратегій перекладу індивідуально-авторських тропів І. Мак'юена.

Взаємовідносини автора і перекладача у перекладі (художньому перекладі зокрема) досліджували В. Коптілов, Л.С. Бархударов, Я.Й. Рецкер, В.Н. Комісаров, М.М. Бахтін, І.Я. Франко, О.І. Чередніченко, Р.П. Зорівчак, М.Т. Рильський.

Перекладу індивідуально-авторських тропів та відтворенню авторського ідіостилю у процесі перекладу приділяється чимало уваги в сучасній транслаториці. Однак, незважаючи на це, проблема є маловивченою. Мова є складною системою, яка переживає постійний розвиток. Цілком закономірно, що письменники вдаватимуться до нових засобів художньої виразності у своїх творіннях, що й надалі буде кидати виклик перекладачам.

Актуальність цієї статті полягає й у тому, що особливості перекладу індивідуально-авторських художніх засобів розглядаються на матеріалі роману британського письменника І. Мак'юена, творчій особистості якого у вітчизняному літературознавстві нині не приділено належної уваги.

Метою статті є дослідження функціонування індивідуально-авторських тропів І. Мак'юена в романі «Atonement» та особливості їхнього перекладу українською та російською мовами.

Згідно з поставленою метою окреслено такі завдання:

- 1) проаналізувати літературу з теми дослідження;
- 2) визначити характерні особливості художніх засобів, використаних І. Мак'юеном у романі «Atonement»;
- 3) дослідити способи передачі авторських тропів письменника, зіставивши переклади роману українською (В. Дмитрук) та російською (І. Дороніна) мовами, та їхню доцільність.

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього твору є одним із найбільш досліджуваних видів перекладу і, мабуть, одним із найскладніших. Його особливість впливає із його

головної функції – естетичного впливу на читача зображально-виражальними засобами. В. Коптілов дав досить влучне визначення художнього перекладу, що є релевантним у контексті цього дослідження: це «відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевірення його образів у матеріал іншої мови» [2, с. 3]. Отже, перекладач має не просто знайти відповідник у мові перекладу, а й врахувати ідіостиль автора, тобто характер тропів та частоту їхнього вживання.

Проблемі перекладу ідіом і сталих виразів у сучасному перекладознавстві присвячено чимало праць, широко досліджено вплив культурної специфіки, визначено перекладацькі трансформації та підбрано варіанти перекладу найбільш поширених одиниць. Однак у випадку з авторськими тропами доводиться сягнути глибше. Авторські метафори, епітети та порівняння створені та служать для конкретної мовної ситуації, несуть у собі образ їхнього творця.

На нашу думку, чи не найважливішу роль у забезпеченні еквівалентного перекладу індивідуально-авторських засобів відіграє *широкий контекст* (або «макроконтекст»). Термін було введено Л.С. Бархударовим. Під широким контекстом він має на увазі мовне оточення певної одиниці, тобто сукупність мовних одиниць, які оточують її в межах, що лежать поза цим реченням, у суміжних із ним реченнях. Точні рамки широкого контексту вказати неможливо – це може бути контекст групи речень, абзацу, розділу чи навіть усього твору (напр., розповіді чи роману) [3, с. 169]. Нерідко тільки завдяки аналізу контексту, ситуації, в якій перебувають персонажі, перекладачеві вдається зробити зрозумілий і доступний читачеві переклад художнього засобу, при цьому не втрапивши зв'язку з інтенцією автора першотвору.

Детальний аналіз роману «Atonement» засвідчив, що І. Мак'юен використовує епітети та метафори як основний прийом апелювання не лише до почуттів читача, а й, що цікаво, до його відчуттів – слуху, зору, нюху, смаку та дотику, використовуючи, таким чином, мову як засіб для відтворення в пам'яті реципієнта пережитого досвіду і викликаючи позитивні чи негативні асоціації. Чим більше відповідностей з особистим досвідом знаходить читач, тим більшого його занурення в події сюжету може досягти автор.

Наприклад, І. Мак'юен доволі часто вживає епітет “delicious”, котрий, хоч і описує смакові відчуття, в романі здебільшого має відношення до емоцій персонажів – “the more annihilatingly delicious” [4, с. 13], “a delicious strangeness” [4, с. 16], “It was irresistible, she knew, even delicious” [4, с. 22], “deliciously self-destructive” [4, с. 35], “delicious air” [4, с. 105], “how plentiful, how available, how delicious” [4, с. 133], “a delicious coolness in the air” [4, с. 190] тощо. Сам прикметник в англійській мові означає не лише щось смачне чи запашне, а й задоволення від якогось відчуття чи дій. В українському та російському перекладі це слово здебільшого перекладається як «чудовий, чудесний» / «изысканный, роскошный, чудесный», рідше «солодкий, насолоджуватися» / «испытывать невыразимое удовольствие, восторг» та лише в деяких випадках, навіть коли йдеться саме про смак їжі, – «смачний» / «вкусный».

Для проведення аналізу було залучено працю британського нейробіолога Ч.С. Шеррінгтона «The Integrative Action of the Nervous System». Вчений виділив три основних класи відчуттів: екстероцептивні (extero-ceptive reception), інтероцептивні (intero-ceptive reception) та пропріоцептивні (proprio-ceptive

reception). У нашому дослідженні важливі саме екстероцептивні відчуття, які дають уявлення про зовнішній світ: «It contains specific receptors adapted to mechanical contact, cold and warmth, light, sound, and agencies inflicting injury» [5, с. 318]. Цей клас відчуттів, своєю чергою, поділяється на дистантні (distance-receptors, або projicient receptors) та контактні (non-distance-receptors, або non-projicient receptors). Перші відповідають за реакцію на об'єкти на відстані (зір, слух, нюх) та орієнтацію в середовищі, другі – за безпосередній контакт із цими об'єктами (смак, тактильні відчуття, фізичний біль) [ibid, с. 324, 327].

Відповідно, вищеописаний підхід автора дає змогу передавати атмосферу та оточення шляхом апелювання до дистантних відчуттів читача, а пережитий досвід персонажів, який становить основу їхніх мотивів та вчинків і рухає сюжет до кульмінації та розв'язки, – до контактних. Однак І. Мак'юен у романі «Atonement» не дотримується такого чіткого розмежування. Письменник використовує усе багатство значень слів своєї мови, аби занурити читача у створений ним світ.

До прикладу, цікаві зміни відбуваються з описом смакових відчуттів *taste=flavor*, який займає досить значний об'єм в оповіді. Як вдалося визначити в процесі детального розгляду української та російської версій роману, цих змін було дотримано й у перекладі. Мак'юен оперує цим словом абсолютно несподіваним чином, описуючи:

- запахи (“the air about her *tasted of rosewater*” [4, с. 25] – «в повітрі стояв *запах трояндової води*» [6, с. 29] – «при кожному її движении *ощущался аромат розової води*» [7, с. 16]; “until he caught the *taste of the sea*” [4, с. 161] – «він *уніюмав запах моря*» [6, с. 201] – «пока не *ощутил запах моря*» [7, с. 115], “The bread was hard to cut and *tasted of mold*” [4, с. 131] – «Хліб був *черствий, погано різався й пахнув цвіллю*» [6, с. 163] – «Хліб был *клёклым и отдавал плесенью*» [7, с. 93]);

- фізичну насолоду (“a surprising physical pleasure, a brief *taste of freedom*” [4, с. 191] – «*суто фізичне задоволення, недовгий смак свободи*» [6, с. 237], – «почти физическое наслаждение – словно *вкусила глоток свободы*» [7, с. 136], “His *taste for life*” [4, с. 151] – «*Смак до життя*» [6, с. 189] – «*интерес и вкус к жизни*» [7, с. 108]);

- позитивні/негативні враження: (“She had had a *taste of it lately*” [4, с. 184] – «Щось *подібне вона відчула недавно*» [6, с. 229] – «*довелось вкусить этого удовольствия*» [7, с. 132]; “It was a relief not to see everything in terms of *tasteless decline*” [4, с. 243] – «Втішно було не бачити в усьому *позбавленого смаку занепаду*» [6, с. 307] – «не казалось мне свидетельством *новомодной безвкусицы*» [7, с. 175]; “a *foretaste of the incomprehension I had been promised*” [4, с. 243] – «*передвістя це того несвідомого стану, який мені обіцяли*» [6, с. 308] – «*предназначение обещанного беспамятства*» [7, с. 176]; “His *sugared almond tasted of her name*” [4, с. 176] – «Його *зацукрована мигдалина мала присмак її імені*» [6, с. 220] – «Ее имя на вкус *напоминало засахаренную миндальну*» [7, с. 126]);

- смакові відчуття (“Her mouth *tasted of lipstick and salt*” [4, с. 91] – «Вуста її *мали смак помади й соли*» [6, с. 113] – «Он *ощутил вкус помады и соли на ее губах*» [7, с. 64]; “they heard the sea and *tasted a salty mouthful*” [4, с. 165] – «*почули шум моря й відчули в роті солоний присмак*» [6, с. 206] – «*услышали море...и ощутили соленый привкус во рту*» [7, с. 118]).

Добре відомо, що смак та запах тісно пов'язані. З перекладом усього, що стосується слова *smell* в оригіналі, обидва

перекладачі також впоралися успішно. Саме слово не наділене в рівній до *taste* мірі багатозначністю. Воно передає здатність сприймати запахи за допомогою органу нюху та інтуїтивні відчуття. У романі «Atonement» І. Мак'юен використовує лише пряме значення слова, що не становить виклику для перекладачів (“*and smelled pipe smoke in the folds of his clothes*” [4, с. 33] – «а ще запах люлькового диму, яким просяк його одяг» [6, с. 39] – «уловила запах трубачного табака, ісходивший от его одежды» [7, с. 22]; “*The vegetation underfoot smelled sweet and damp*” [4, с. 129] – «Мокра трава під ногами приємно пахла» [6, с. 161] – «От зелени под ногами шел сладковатый запах сырости» [7, с. 91]).

Таку саму характеристику у процесі аналізу перекладів можемо дати й слову *sound*. Усі звукові порівняння, присутні в романі, фігурують у прямому значенні та не втрачають авторської індивідуальності під час перекладу (“*a sound like a dry twig snapping*” [4, с. 22] – «таким звуком, наче хруснула суха гілка» [6, с. 26] – «звуком, напоминающим хруст треснувшей ветки» [7, с. 14]; “*she turned from the window with a sound of exasperation*” [4, с. 33] – «вона, сердито пирхнувши, відвернулася від вікна» [6, с. 38] – «с тяжелым вздохом отвернувшись от окна» [7, с. 22]; “*to give out a gentle hooting sound on a rising note, the kind of noise children make to imitate ghosts*” [4, с. 79] – «почала тихенько підвивати, як це роблять діти, коли вдають привидів» [6, с. 98] – «тоненько завывла, как делают дети, играя в привидения» [7, с. 56]). Є, однак, і приклади багатозначного вживання, яким вдалося підібрати відповідники в мовах перекладу (“...had come to examine the vase and declared it *sound*” [4, с. 19] – «...приїздив оглянути вазу й заявив, що вона автентична» [6, с. 21] – «...приехал, чтобы осмотреть вазу, и объявил, что она ценная» [7, с. 11]).

Як і у випадку зі словом *taste*, переклад *touch* та *see* становить певні труднощі, пов'язані з їхньою багатозначністю в англійській мові. Здебільшого І. Мак'юен послуговується у викладі подій такими значеннями *touch*:

– штрихи, нотки, деталі образу (“*so that he could put the finishing touches to her roll-up*” [4, с. 20] – «щоб він міг нареши́ти покінчи́ти з самокру́ткою» [6, с. 22] – «чтобы он мог свернуть самокрутку» [7, с. 12]; “*may have been playful Romanu touches*” [4, с. 56] – «жартівливо підкреслювали, мабуть, циганський колорит» [6, с. 69] – «должны были, вероятно, шутливо символизировать романский колорит» [7, с. 39]; “*wrote his letter out in longhand, confident that the personal touch fitted the occasion*” [4, с. 58] – «написав листа від руки, впевнений, що такий особистий штрих цілком відповідає ситуації» [6, с. 71] – «написал письмо от руки, сочтя, что это придаст посланию личностный оттенок, более соответствующий задаче» [7, с. 41]);

– ознака, характеристика, відмінність (“*and saw the first mid-blue touches of dawn in the panes of the library's high windows*” [4, с. 121] – «і побачила перші синюваті ознаки світанку у високих вікнах бібліотеки» [6, с. 151] – «и в этот момент заметила первый проблеск утренней зари в высоких окнах» [7, с. 86]; “*when he turned to her she thought she saw a touch of irritation*” [4, с. 20] – «а коли обернувся до неї, їй здалося, що вона помітила якесь роздратування» [6, с. 23] – «а когда посмотрел на нее снова, ей показалось, что на его лице отразилось раздражение» [7, с. 13]; “*Not living, but life. That was the touch*” [4, с. 140] – «Не існування, а життя. Ось

у чому суть» [6, с. 174] – «Не существования, а жизни. Важное различие» [7, с. 99]);

– зв'язок, спілкування (“*They had fallen out of touch at Cambridge*” [4, с. 20] – «Вони втратили контакт у Кембріджі» [6, с. 23] – «Отчуждение началось еще в Кембридже» [7, с. 13]);

– зворушення, емоційний вплив (“*Briony was touched by her sister's capacity for forgiveness*” [4, с. 125] – «Брайоні була зворушена здатністю сестри до милосердя» [6, с. 155] – «Брайоні тронула безграничная способность сестры к прощению» [7, с. 88]; “*The words were not meaningless, but they didn't touch him now*” [4, с. 175] – «Слова не були безглуздими, але зараз вони його не зачіпали» [6, с. 219] – «Не то чтобы слова эти утратили смысл, но сейчас они его не трогали» [7, с. 125]).

– фізичний контакт, дотик (“*and as she passed she felt him touch her lightly on her forearm*” [4, с. 38] – «а коли вона його минала, то відчула, як він легенько торкнувся її руки» [6, с. 45] – «Порівнявшись с ним, она ощутила легкое прикосновение его пальцев к своему предплечью» [7, с. 26]; “*her bare skin was cool to the touch*” [4, с. 91] – «Він ... відчув прохолоду її шкіри» [6, с. 113] – «Он ... ощутил прохладу обнаженной кожи» [7, с. 64]).

Наостанок у процесі аналізу перекладів слова *see* ми виявили, що автор роману найбільше використав його у значеннях:

– розуміти (“*Now she saw: it was like diving into the swimming pool in early June*” [4, с. 13] – «Тепер же бачила: це як пірнати в басейн на початку червня» [6, с. 14] – «но теперь поняла: принять вызов – все равно что нырнуть в холодный бассейн в начале июня» [7, с. 7]; “*He saw it clearly now. The idea was to humiliate him*” [4, с. 55] – «Тепер він ясно це бачив. Це зроблено, щоб принизити його» [6, с. 67] – «Теперь он отчетливо это понимал, и мысль об этом была унижительной» [7, с. 38]);

– уявляти (“*He saw it in prospect...*” [4, с. 57] – «Він уже бачив усе це попереду...» [6, с. 69] – «Думая о будущем, он представлял...» [7, с. 40]);

– бачити (“*Now he saw it was a strange beauty—something carved and still about the face...*” [4, с. 54] – «Тепер він бачив, що це якась дивна краса – обличчя немовби різьблене й незворушне...» [6, с. 66] – «Теперь он видел: это своеобразная красота – нечто резкое, застывшее...» [7, с. 38]).

Одним із способів перекладу авторських епітетів та метафор, до якого перекладачі вдавалися найчастіше, є лексичне і семантичне *калькування*. Наприклад, у російському перекладі іменник «безвкусица» утворено за англійською моделлю прикметника «*tasteless*». Негативний суфікс *less* відповідає за значенням префіксу *без*, що додаються до іменникової основи *taste* / *вкус*. В українській мові за такою схемою підійшов би переклад «*несмак*», але перекладач вирішив дотриматися структури оригіналу «*прикметник+іменник*».

Аналогічним чином було перекладено й іменник «*foretaste*» обома мовами. Давньоанглійський префікс *fore-* («перед, раніше»), переданий префіксами *перед-* та *пред-*, додається до іменникової основи *-taste*. Як ми вже визначили вище, слово «*taste*» використовується в романі в кількох значеннях. За аналізом широкого контексту перекладачі передали цю іменникову основу як *-вістя, -знаменование*.

У перекладі порівняння також може передаватися калькуванням: «*a sound like a dry twig snapping*» – «таким звуком, наче хруснула суха гілка» – «звуком, напоминающим хруст

треснувшей ветки». В основу порівняння закладено різкий неприємний звук, хруст, який присутній у всіх трьох текстах. Отже, переклади відтворюють образ, не порушують структури та передають ідіостиль автора.

Варто зазначити, що перекладачі рівною мірою послуговувалися й такими трансформаціями, як *додавання* та *смиловий розвиток*. Причиною цього є, знову-таки, залежність авторських художніх засобів від макроконтракту. Через неможливість буквального перекладу чи адаптування В. Дмитрук та І. Дороніна вимушені були провести контекстуальний аналіз для пошуку найбільш близького за змістом варіанту. Так, наприклад, у разі адекватного перекладу словосполучення «*Romany touches*» потрібно було звернутися до кількох попередніх речень, які містили опис персонажа. Цілковито виправданими вважаємо результати «*циганський колорит*» та «*романський колорит*». Переклад слова «*sound*», яке в сцені опису вази виступає в ролі прикметника «*автентична*», «*ценная*», також потребував роботи з широким контекстом.

Висновки. Результати порівняльного аналізу дають змогу зробити висновок, що в обох перекладах враховано особливості ідіостилу автора роману, проведено масштабну роботу з вивчення особливостей функціонування його авторських тропів та здебільшого відтворено їх на максимально дозволеному специфікою мов перекладу рівні відповідності оригіналу.

Вважаємо, що використані перекладацькі трансформації є цілком виправданими і доцільними. Обидва переклади можна визначити як такі, що зберігають образність авторських тропів та тримаються рівня емоційного впливу на читача, наближеного до оригіналу.

Перспективи дослідження бачимо в подальшому розвитку теми, дослідженні перекладів нових романів із творчого доробку І. Мак'юена та аналізі змін у сучасних тенденціях художнього перекладу.

Література:

1. Александрова О.А. Передача ощущений в сравнительных конструкциях оригинала и перевода. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2015. № 87, Ч. 1. С. 134–137.
2. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ : Дніпро, 1972. 215 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Междунар. отношения, 1975. 240 с.
4. McEwan, I. *Atonement*. London : Vintage Publishing, 2002. 384 p.
5. Sherrington, C.S. *The Integrative Action of the Nervous System*. London : Forgotten Books, 2016. 440 p.

6. Мак'юен І. Спокута / пер. з англ. В. Дмитрука. Львів : Кальварія, 2008. 344 с.
7. Макьюэн И. Искушение / пер. с англ. И. Дорониной. Москва : Эксмо, 2008. 464 с.

Shevkun A. Specifics of translation of genuine tropes (based on the novel by I. McEwan “Atonement” and its Ukrainian and Russian translations)

Summary. The article deals with the problem of adequate translation of the author's individual stylistic means in the literary work. The concept of genuine trope is clarified; the differences of its translation from the translation of trite epithets, metaphors, comparisons are explained.

The analysis of the researchers' views on the problem of translation of artistic means and imitation of the author's manner is carried out, as well as the analysis of imitation of the author's artistic identity by means of the target language.

The author's comparisons, epithets and metaphors in Ian McEwan's novel “Atonement” and their translations by Victor Dmytruk (in Ukrainian) and Irina Doronina (in Russian) are researched. It is revealed that a striking feature of I. McEwan's idiostyle is the creation of the atmosphere and mood required by the author by appealing not so much to the emotions as to the extero-ceptive reception of the reader – visual, auditory, olfactory, taste, tactile. The stylistic techniques used by I. McEwan create images that make a strong emotional impression on the reader. Taking into account the richness of English language lexemes, we explored the most frequently used ways of transmitting the named tropes during and their expediency in imitation of the primary source. These include: lexical and semantic calculus, addition and semantic development.

It is established that when translating genuine tropes, the translator must take into account the role of the broad context (or “macro context”, i.e. linguistic environment) as the source of the origin of these stylistic means, as well as author's individual style. Metaphors, epithets and comparisons created by the author serve for a specific linguistic situation, carry the image of their creator. To translate such tropes, the task of the translator is to study the author's intent in each case of their use.

The results of the study made it possible to determine the level of adequacy of translations of the genuine tropes in the novel “Atonement” into Ukrainian and Russian, as well as to outline further prospects for explorations on the topic.

Key words: translation, translation studies, genuine tropes, idiostyle, equivalent translation, adequate translation, translation strategies.

*Шепель Ю. О.,**доктор філологічних наук, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ А. ХУТОРЯНОМ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ «ТАРАС БУЛЬБА» М. В. ГОГОЛЯ)

Анотація. Переклади з російської мови українською сьогодні є вкрай актуальними, адже пріоритетним у них є питання не лише відображення українською мовою змісту, ідеї, мегаобразу оригіналу, а й оптимальне відтворення різних мовних засобів. Складні синтаксичні конструкції в повісті «Тарас Бульба» М.В. Гоголя в перекладі А. Хуторяном не знайшли належного висвітлення в мовознавчій літературі з перекладу. Отже, ця тема потребує детального розгляду на рівні компаративного аналізу складних синтаксичних засобів. Мета статті полягає в лінгвістичному аналізі складних синтаксичних конструкцій. Завдання, які ставить автор, – виявити структурні типи речень у повісті М.В. Гоголя й перекладі А. Хуторяном; проаналізувати синтаксичну структуру речення; описати функцію складних речень в оригіналі та перекладі. Об'єктом опису є твір М.В. Гоголя «Тарас Бульба» та його переклад А. Хуторяном. Предметом розгляду стали складні синтаксичні конструкції. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній послідовно описано складні речення різних структурних типів як першоджерела, так і тексту перекладу. У статті представлено різні структурні типи складних речень, які спостерігаємо в першо-, друготворі. Аналізуються синтаксеми як засіб відтворення повної характеристики того чи іншого предмета або явища, відображення деталей, надання йому особливої ваги тощо. Показано, що М.В. Гоголь використовує всі можливі синтаксичні структури, зокрема й ускладнені складні речення: складні речення з безсполучниковим однотипним і сполучниковим сурядним зв'язком; складні речення з безсполучниковим (однотипним і різнотипним) і сполучниковим підрядним зв'язком; складні речення із сурядним і підрядним зв'язком; складні речення з сполучниковим і безсполучниковим зв'язком мішаного типу. Помітну групу в повісті становлять речення з безсполучниковим і підрядним зв'язком, до складу якого введено компоненти однорідності й відокремлення. Різні форми ускладнення складних неелементарних синтаксичних конструкцій репрезентують глибинність, почуттєвість, мислення письменника, розкривають особливості його ідіостилу. Адекватний переклад підкреслює творчу манеру письма як автора, так і самого перекладача.

Ключові слова: складні синтаксичні конструкції, речення, синтаксис, мовознавство, дієприслівник, дієприкметник, переклад, оригінал, синтаксичні одиниці, неелементарне речення, компаративістичний аналіз.

Постановка проблеми. Палітра творів М.В. Гоголя складна й незвичайна. Така творча спадщина на могла не викликати інтересу у перекладацьких колах. Перекладені твори стали частиною

національної літератури, сприяють її збагаченню. Завдяки перекладам значно поширюються літературні жанри й стилі, художні прийоми. Культурні та літературні взаємозв'язки між Україною та Росією діалогічні за своєю природою, але діалог культур дає право на участь у цих контактах чималих шарів культурно-мовних угруповань і тому він не можливий без перекладу. Переклад не тільки нова інтерпретація оригіналу; він віддзеркалює оригінальний текст по-новому, вводить його до іншої культурної системи, якій притаманні свої орієнтири.

Особливе місце серед перекладів художніх творів відведено перекладу прози. Творам М.В. Гоголя приділяють особливу увагу, адже вони мають відбитки виразної національно-історичної культури та ментальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повість «Тарас Бульба» справедливо називають українським героїчним епосом. Вона багата й цікава структурною будовою та мовними особливостями. Саме з огляду на це повість обрана нами для аналізу.

Нині велика увага в мовознавстві приділяється дослідженню мовних особливостей та індивідуальних стилів письменників. Серед таких особливостей чи не найперше місце відводиться синтаксичним конструкціям як засобам художньої виразності (див., наприклад, А.П. Загнітко [3], І.Р. Вихованець [1], Н.В. Гуйванюк [2], М.У. Каранська [4], А.Т. Кващук [5], В.В. Коптілов [6–8] та інші).

Переклад складних синтаксичних одиниць близькоспоріднених мов потребує особливої уваги, адже ці синтаксичні засоби, будучи загальномовними, мають широкі стилістичні можливості [9].

Переклади з російської мови сьогодні є актуальними, бо пріоритетними в них є питання не лише викладу українською мовою змісту, ідеї, мегаобразу оригіналу, а й оптимальне відтворення різних мовних засобів. Складні синтаксичні конструкції в повісті «Тарас Бульба» М.В. Гоголя в перекладі А. Хуторяном не знайшли належного висвітлення в мовознавчій літературі. Ця тема потребує глибокого розгляду на рівні компаративного аналізу складних синтаксичних засобів.

Мета статті полягає в лінгвістичному аналізі складних синтаксичних конструкцій. Завдання, які ми вирішуємо в статті, – викрити структурні типи речень в повісті М.В. Гоголя й у тексті перекладу А. Хуторяном, проаналізувати синтаксичну структуру речення з боку перекладацького підходу.

Об'єктом аналізу обрано повість М.В. Гоголя «Тарас Бульба» [10] і його переклад українською мовою А. Хуторяном [11].

Предметом дослідження є складні синтаксичні конструкції.

Виклад основного матеріалу.

Складні речення з перекладацького погляду

Синтаксичні засоби є загальнономовними, вони мають великі стилістичні можливості. Одним із прийомів творення індивідуального стилю кожного митця є використання ним певних синтаксичних засобів, що визначаються манерою письма, притаманною тому чи тому авторові.

Для ідіостилю М.В. Гоголя характерним є послідовний ужиток складнопідрядних багатокomпонентних конструкцій. Ми намагалися не тільки виділити певні моделі згаданих вище конструкцій, проілюструвати їх, а й детальніше розглянути їх структурні та функціональні особливості під час перекладу.

Розглянемо складнопідрядні багатокomпонентні конструкції з послідовною підрядністю, визначимо особливості їх перекладу:

рос. *Окна в светлице были маленькие, с круглыми тусклыми стеклами, какие встречаются ныне только в старинных церквах, сквозь которые иначе нельзя было глядеть, как приподняв надвижное стекло;* укр. Вікна у світлиці були маленькі, з круглими тьмяними шибками, які трапляються нині тільки по старовинним церквах, крізь яких інакше не можна було дивитися, як трохи піднявши насувну шибку;

рос. *Гости поздравили и Бульбу, и обоих юношей и сказали им, что доброе дело делают, что нет лучшей науки для молодого человека, как Запорожская Сеч;* укр. Гості привітали й Бульбу і обох юнаків і сказали їм, що добре діло роблять, що нема кращої науки для юнака, як Запорізька Січ;

рос. *По крайней мере, когда Андрей оглянулся, то увидел, что позади его крутою стеной, более чем рост человека, вознеслась покатость;* укр. Принаймні, коли Андрій оглянувся, то побачив, що позад нього крутою стіною, більше, ніж зріст людини, піднеслася в гору похилість;

рос. *Они были похожи на тех, которые селились у подножья Везувия, потому что, как только у запорожцев не ставало денег, то удалые разбивали их лавочки и брали всегда даром* [10, с. 213]; укр. Вони схожі були на тих, що селилися біля підніжжя Везувію, бо як тільки в запорожців не ставало грошей, то козаки розбивали їхні крамнички й брали завжди задарма [11, с. 46];

рос. *Он придумывал, как поднять Сечь на отважное предприятие, где бы можно было разгуляться как следует рыцарю* [10, с. 214]; укр. Він усе придумав, як би підняти Січ на відважне діло, де можна було б розгулятися, як слід, лицареві [11, с. 46];

рос. *И такие поминки по Остапе отправил он в каждом селении, пока польское правительство не увидело, что поступки Тараса были побольше, чем обыкновенное разбойничество* [10, с. 283]; укр. І такі поминки по Остапові справляв він у кожному селищі, поки польський уряд не побачив, що вчинки Тарасові були щось більше, ніж звичайне розбійцтво [11, с. 124].

Отже, можемо сказати, що найбільшу групу в повісті М.В. Гоголя становлять складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, переклад яких відбувся аналогічно оригіналу, без зміни структури речень.

Помітну групу в першоджерелі й перекладі становлять моделі складнопідрядного речення з однорідною підрядністю. Розглянемо їх:

рос. *Нужно, чтобы он речами своими разодрал на части мое сердце, чтобы горькая моя участь была еще горче, чтобы еще страшнее казалась мне смерть моя, чтобы еще больше умирая, попрекала я тебя, свирепая судьба моя, и тебя – прости мое преступление, – святая божья мать!* [10, с. 239]; укр. Треба, щоб він словами своїми розиматував моє серце, щоб гірка моя доля була ще гіркіше, щоб ще більше жалко було мені мого молодого життя, щоб ще страшнішою здавалася мені смерть моя, щоб ще більше, вмираючи, дорікала я тобі, люта доле моя, і тобі, – прости мій гріх, – свята Божа Мати [11, с. 76];

рос. *И слышал только в ответ Тарас Бульба, что Бородавка повешен в Толопене, что с Колопера содрали кожу под Кизикирменом, что Подсыткова голова посолена в бочке и отправлена в самый Царьград* [10, с. 211]; укр. І чув тільки у відповідь Бульба, що Бородавку, повішано в Толопені, що з Колопера здерли шкуру під Кизикерменом, що Підсыткову голову посолено в бочці й відіслано в самий Царгород [11, с. 43];

рос. *Отчизна есть то, чего ищет душа наша, что милее для неѐ всего* [10, с. 240]; укр. Вітчизна є те, чого шукає душа наша, що миліше для неї над усе [11, с. 77];

рос. *Немало было и всяких сенаторских нахлебников, которых брали с собою сенаторы на обеды для почета, которые крали со стола и из буфетов серебряные кубки и после сегоднешнего почета на другой день садились на козлы править конями у какого-нибудь пана* [10, с. 246]; укр. Чимало було й усяких сенаторських нахлібників, яких брали з собою сенатори на обіди для почту, які крали зі стола та з буфетів срібні кубки і після сьогоднішньої честі другого дня сідали на козли правити кінями в якого-небудь пана [11, с. 83].

Незначну групу в оригіналі й перекладі становлять речення з неоднорідною підрядністю, як-от:

рос. *Если пан хочет, я даже скажу, отчего он перешел к ним* [10, с. 244]; укр. Коли пан хоче, я навіть скажу, чого він перейшов до них [11, с. 81];

рос. *А наказным атаманом, коль хотите послушать белой головы, непригоже быть никому другому, как только одному Тарасу Бульбе* [10, с. 252]; укр. А наказним отаманом, коли хочете послухати білої голови, не годиться бути нікому і нічому, як тільки одному Тарасові Бульбі [11, с. 90];

рос. *Как градом выбивает вдруг всю ниву, где, что полновесный червонец, красовался всякий колос, как их выбило и положило* [10, с. 260]; укр. Як градом вибиває раптом усю ниву, де, мов щирозлотий червінець, красувався кожний колос, так їх вибило й поклато [11, с. 100].

Уживання такої моделі складнопідрядних речень визначає здебільшого монологи як в оригіналі, так і перекладі. У зв'язку з цим мова того чи того персонажа значною мірою індивідуалізується. Така модель складнопідрядного речення має певну стилістичну вагу для максимального наближення мови персонажів до розмовного стилю мовлення. Приклад подаємо без порушення структури речень в обох мовах:

рос.: *Как только увидели казаки, что подошли они на ружейный выстрел, все разом грянули в семипядные пищали, и, не переставая, все палили они из пищалей* [10, с. 259]; укр. Як тільки побачили козаки, що підійшли вони на рушничний постріл, усі разом гримнули в семип'ядні пищалі і, не зупиняючись, все палили вони з пищалей [11, с. 99].

Такі синтаксичні конструкції надають виразно художню характеристику описуваному явищу, а іноді набувають значення окремого образу. Переклад таких речень свідчить, що структура не порушувалася перекладачем під час перекладу.

У перекладеному тексті спостерігаємо більше, ніж в оригіналі, моделей багатоконпонентних складнопідрядних речень із послідовною підрядністю. Ця особливість спричинена тим, що в повісті «Тарас Бульба» М.В. Гоголь тяжіє до використання моделей одноконпонентних складнопідрядних речень, які під час перекладу замінюються перекладачем багатоконпонентними моделями з послідовною підрядністю. Пор.:

рос. *У них были только длинные губы, за которые мог выдрать их всякий казак, носивший оружие* [10, с. 197]; укр. *У них були тільки довгі губи, за яких міг наскубти їх усякий козак, що носив зброю* [11, с. 29];

рос. *Уже известно всем из истории, как их вечная борьба и беспokoйная жизнь спасли Европу от неукротимых набегов, грозивших её опрoкнyть* [10, с. 199]; укр. *Уже відомо всім з історії, як їх вічна боротьба і не спокійне життя врятували Європу від цих невпинних наскоків, що загрожували їй зруйнуванням* [11, с. 31];

рос. *Месяц с вышины неба давно уже озарял весь двор, наполненный спящими, густую кучу верб и высокий бурьян, в котором тонул частокol, окружавший двор* [10, с. 202]; укр. *Місяць з високості неба давно вже осявав весь двір, повний поспулих, верб і високий бур'ян, в якому потонув чястоків, що оточував двір* [11, с. 34];

рос.: *Естественно, что всё это должно было как-то ожесточить характер и сообщить ему твёрдость, всегда отличавшую казаков* [10, с. 205]; укр. *Природна річ, що все це мусило якось вплинути на характер і надати йому твердості, якою завжди відзначалися козаки* [11, с. 37].

Також ми зафіксували невелику кількість комбінованих синтаксичних одиниць, зокрема речень із однорідною супідрядністю та послідовною підрядністю. Такі речення сприяють у тексті повісті розгортанню думки автора чи героя водночас у двох напрямках: ушир, як за однорідної супідрядності, і вглиб, як за послідовної підрядності.

Багатоконпонентні складнопідрядні речення в першоджерелі й тексті перекладу не характеризуються наявністю великої кількості простих одиниць у структурі, що демонструють наведені вище приклади. Типовим виявом складнопідрядних речень є дво-, трикомпонентні структури.

Не так часто трапляються чотирикомпонентні та шестиконпонентні синтаксичні структури, пор.:

рос. *В летописных страницах изображено подробно, как бежали польские гарнизоны из освобожденных городов, как были перевешаны бессовестные арендаторы – жидаы; как слаб был коронный гетьман Николай Потоцкий с многочисленной своей армией против этой непреодолимой силы; как разбитый, преследуемый, перетопил он в небольшой речке лучшую часть своего войска, как облегли его в небольшом местечке Полонном грозные казацкие полки и как, приведенный в крайность, польский гетьман клятвоенно обещал полное удовлетворение во всем со стороны короля и государственных членов и возвращение всех прежних прав и преимуществ* [10, с. 281]; укр. *На сторінках літопису змальовано докладно, як тікали польські гарнізони з визволених міст; як були перевішані безсовісні орендарі – жидаы; який слабкий був коронний гетьман*

Микола Потоцький з численною своєю армією проти цієї нездоланної сили; як розбитий, переслідуваний, перетопив він у невеличкій річці найкращу частину свого війська; як облягли його в невеличкому містечку Полонному грізні козацькі полки і як доведений до краю польський гетьман під присягою обіцяв цілковите задоволення у всьому від короля й державних чинів та повернення усіх колишніх прав і привілеїв [11, с. 122].

На периферії перебувають невеликі за обсягом складнопідрядні речення, що містять еліптичні компоненти. Пор.:

рос. *На вершине обрыва видны были остатки плетня, обличавшие когда-то бывший город. Перед ним – широкие листы лопуха; из-за которого торчала лебеда, дикий колючий бодяк и подсолнечник, подымавший выше всех их свою голову* [10, с. 231]; укр. *На верху кручі видно було рештки тину, які свідчили, що колись тут був город. Перед ним широке листя лопуха, з-за якого стирчала лобода, дикий колючий будяк і соняшник, що підносив вище за всіх свою голову* [11, с. 67].

Найуживанішим серед складнопідрядних багатоконпонентних речень є одиниці, де головна частина займає препозицію. А. Хуторян під час перекладу нерідко зберігає позицію головного речення щодо підрядного. Пор.:

рос. *Тут вспомнил он, что вчера кошевой попрекал кашеваров за то, что сварили за один раз всю гречневую муку на саламату, тогда как бы ее стало на добрых три раз* [10, с. 230]; укр. *Тут згадав він, що вчора кошовий дорікав кашоварам за те, що зварили за один раз все гречане борошно на саламаху, тоді як його вистачило б на добрих три рази* [11, с. 65];

рос. *Если же кто-нибудь из них подымался и вставал на время, то ему представлялась степь усеянная блестящими искрами светящихся червей* [7, с. 208]; укр. *Коли ж хто з них підводився і вставав на часинку, то йому здавався степ засіяним блискучими істрами світяної черви* [11, с. 41];

рос. *Когда тронулся табор и потянулся из Сечи, все запорожцы обратили головы назад* [10, с. 223]; укр. *Коли рушив табір і потягся з Січі, всі запорожці повернули голови назад* [11, с. 58];

рос. *Когда отделись все и стали на две стороны в два ряда куренями, кошевой прошел помеж рядов и сказал...* [10, с. 254]; укр. *Коли відокремились усі і стали на дві сторони в два ряди куренями, кошовий пройшов поміж рядів і сказав...* [11, с. 93] тощо.

Менше в оригіналі повісті можна спостерігати конструкції з препозитивними підрядними. Те саме ми спостерігаємо й у тексті перекладу. Пор.:

рос. *Когда же повернулся он, чтобы взглянуть на та татарку, она стояла перед ним, подобно темной гранитной статуе, вся закутанная в покрывало* [10, с. 231]; укр. *А коли повернувся він, щоб глянути на татарку, вона стояла перед ним як якась темна гранітна статуя, вся закутана в покривало* [11, с. 66].

Така рухомість підрядних речень використовується як автором, так і перекладачем під час перекладу для більш чіткого розмежування вихідного та зміненого (перекладеного), більше та менше актуального.

Незважаючи на типовий вияв описуваних речень у дво- і трикомпонентних моделях, вони часто є досить об'ємними, що забезпечується різноманітними ускладнювальними формальною структурою елементами. Серед останніх виокремимо передусім однорідні члени речення:

рос. *Из Сечи пришла весть, что татары во время отлучки казаков ограбили в ней все, вырыли скарб, который в тайне держали казаки под землею, избили и забрали в плен всех, которые оставались, и со всеми забранными стадами и табунами направили путь прямо к Перекопу* [10, с. 251]; укр. *З Січі прийшла вість, що татари, під час відсутності козаків, пограбували в ній усе, викопали скарб, який у схові тримали козаки під землею, перебили й забрали полон усіх, хто залишався, і з усіма забраними гуртами й табунами подалися просто до Перекопу* [11, с. 89].

Часто ускладнюють речення відокремлені члени. Наприклад:

рос. *Когда уже на то пошло, то всякий не во что ставит казацкую честь, позволив себе плюнуть в седые усы свои и попрекнуть себя обидным словом, так не укорит же никто меня!* [10, с. 252]; укр. *Коли вже на те пішло, що всякий ні за що має козацьку честь, дозволивши плюнути собі в сиві вуса свої і докорити собі прикрим словом, то не докорить уже ніхто мені!* [11, с. 91];

рос. *В тот же час отправились несколько человек на противоположный берег Днепра, в войсковую скарбницу, где, в неприступных тайниках, под водою и в камышах, скрывалась войсковая казна и часть добытых у неприятеля оружий* [10, с. 218]; укр. *Зразу ж рушило кілька чоловік на той березі Дніпра, до військової скарбниці, де, в неприступних схованках, під водою та в комишах, зберігалась військова казна і частина здобутої у ворога зброї* [11, с. 52] тощо.

Зазначимо, що часто в тому самому реченні може використовуватися кілька ускладнювальних елементів, наприклад:

рос. *Знать, видно, много напомнил им старый Тарас, знакомого и лучшего, что бывает на сердце у человека, умудренного горем, трудом, уделю и всяким невзгодьем жизни, или хотя и не познавшего их, но много почувшего молодую жемчужною душою на вечную радость старцам родителям родивших их* [10, с. 259]; укр. *Видно, мабуть, багато нагадав їм старий Тарас знайомого й кращого, що буває на серці в людини, яка навчена горем, працею, молодечтвом і всякими знегодами життя, або, хоч і не знала їх, але багато відчула молодого, перлистою душею на вічну радість старим батькам, що породили її* [11, с. 98];

рос. *Проезжая предместья, Тарас Бульба увидел, что жидок его, Янкель, уже разбил какую-то ятку с навеса и продавал кремни, завертки, порох и всякие войсковые снадобья, нужные на дорогу, даже калачи и хлебы* [10, с. 233]; укр. *Проїжджаючи через передмістя, Тарас Бульба побачив, що жидок його, Янкель, уже поставив якусь ятку з дашком і продавав кремені, протички, порох та всяке військово наження, потрібне на дорогу, навіть калачі й хліб* [11, с. 58].

В оригіналі й тексті перекладу використовуються такі ускладнювальні елементи:

- відокремлена поширена обставина;
- уточнювальний підмет;
- однорідні додатки;
- відокремлений додаток;
- відокремлене поширене узгоджене означення.

Рос. *Войско, отступив, облегло весь город и от нечего делать занялось опустошением окрестностей, выжигая окружные деревни, скирды неубранного хлеба и напуская табуны коней на нивы, еще не тронутые серпом, где как нарочно, колебались тучные колосья, плод необыкновенного*

урожая, наградившего в ту пору щедро всех земледельцев [10, с. 226.]; укр. *Військо, відступивши, облягло все місто і зничев'я заходилося спустошувати околиці, випалюючи навколишні села, скирти немолоченого хліба та напускаючи табуни коней на ниви, ще незачеплені серпом, де, як навмисно, хвилювалось повне колосся, плід незвичайного врожаю, який щедро винагородив у ту пору всіх хліборобів* [11, с. 61];

У першоджерелі й друготворі автором і перекладачем використовуються такі ускладнювальні елементи:

- відокремлена поширена обставина;
- відокремлені поширені обставини;
- однорідні додатки;
- відокремлене поширене узгоджене означення;
- відокремлена прикладка;
- порівняльний зворот.

Отже, можна зробити висновок, що в перекладі А. Хуторяном складнопідрядні речення не зазнають суттєвих змін щодо структури, окрім тих випадків, коли двокомпонентні речення з дієприкметниковим зворотом, що є в оригіналі, перекладені як трикомпонентні складнопідрядні речення.

Складносурядні речення в оригіналі та перекладі

Характерологічною ознакою, що лежить в основі кваліфікації складносурядного речення як синтаксичної конструкції, є граматична однорідність його складників, унаслідок поєднання яких за допомогою спеціальних сполучників утворюється складне речення. На відміну від складнопідрядного речення, якому властиве граматичне підпорядкування підрядного речення головному, частини складносурядного речення виступають як рівноправні, однорідні складники утвореної ними синтаксичної конструкції, тобто вони перебувають на однаковому рівні ієрархії граматичних зв'язків у межах одного речення. У внутрішньосинтаксичній структурі складносурядного речення немає показників, які б визнавали граматичне підпорядкування однієї частини іншій. Отже, складники складносурядного речення перебувають у рівному відношенні щодо синтаксичної конструкції, в яку вони об'єднуються, і функційно еквівалентні щодо зовнішньосинтаксичної структури складносурядного речення.

Окрім визначальної граматичної ознаки – однорідності складників, складносурядному реченню притаманні внутрішньодиференційні ознаки, що призводить до розподілу складносурядних речень за різновидами, за характером значеннєвого зв'язку, кількістю та позиційною стійкістю складників.

Загальні значеннєві відтінки сурядного зв'язку тримаються на смислових функціях сполучників, уживаних для поєднання складників. Залежно від цього складносурядні речення поділяються на три види:

- єднальні складносурядні речення;
- зіставно-протиставлені складносурядні речення;
- розділові складносурядні речення.

Для ідіостилі М.В. Гоголя не є характерологічним уживання розділових складносурядних речень, тому А. Хуторяном у перекладі теж не послуговується такими синтаксичними конструкціями. Найчастіше письменник тяжіє до єднальних складносурядних речень, рідше – до зіставно-протиставлених. Це саме ми спостерігаємо в перекладі А. Хуторяном. Порівняймо єднальні складносурядні речення:

рос. *Он становился гуще и гуще, разрастался, перешел в тяжелые рокоты грома и потом вдруг, обратившись в небес-*

ную музику, понесся високо под сводами своїми поючими звуками, наминавши тонкі дівочі голоси, и потом опять обратился он в густой реви гром и затих [710, с. 233]; укр. Він ставав усе густішим і густішим, розростався, перейшов у важкий гуркіт грому і потім враз, обернувшись на небесну музику, полинув високо під склепінням своїм співочими звуками, що нагадували тонкі дівочі голоси, і потім знов обернувся він на густий рев і грім, і затих [11, с. 201];

рос. Обрывистый берег весь оброс бурьяном, и по небольшой лощине между ним и протоком рос высокий тростник, почти в вышину человека [10, с. 231]; укр. Стрімкий берег увесь поріс бур'яном, і по невеликій лощині між ним і потоком ріс високий очерет, мало не на зріст людини заввишки [11, с. 67];

рос. Небольшой кусок хлеба, проглоченный ею, произвел только боль в желудке, отвыкшем от пищи, и она оставалась часто без движения по несколько минут на одном месте [10, с. 252]; укр. Невеликий шматочок хліба, проковтнутий нею, спричинив тільки біль у шлунку, одвиклому від їжі, і вона часто стояла без руху по кілька хвилин на одному місці [11, с. 68] тощо.

Порівняймо зіставно-протиставлені складносурядні речення:

рос. Она видела мужа в год два-три дня, а потом несколько лет о нем не бывало слуху [10, с. 201]; укр. Вона бачила чоловіка на рік два, три дні, а потім кілька літ про нього не було й чулки [11, с. 33];

рос. Попробовали сделать вылазку, но половина смельчаков была тут же перебита казаками, а половина прогнана в город не с чем [10, с. 258]; укр. Спробували зробити вилазку, та половина сміливців була тут-таки перебита козаками, а половина прогнана в місто ні з чим [11, с. 97];

рос. Все походы оставался он дама, но сей раз разобрало старого [10, с. 252]; укр. Усі походи залишався він дома, але цього разу розібрало старого [11, с. 91];

рос. Запорожцы, было, полезли на вал, но были встречены сильною картечью [19, с. 225]; укр. Запорожці завзято були полізли на вал, але їх зустріли сильною картечню [11, с. 61].

Отже, іноді перекладач дісприкетниковий зворот перекладає підрядним реченням, що перетворює складносурядне єднальне речення на речення з різними видами зв'язку. Загалом можемо зробити висновок, що складносурядні речення як в оригіналі, так і в перекладі мають в основному двокомпонентний склад. Така конструкція дає змогу використовувати описово-конкретні явища.

Безсполучникові синтаксичні конструкції з однотипними та різнотипними частинами в перекладі А. Хуторяном

Частота вживання безсполучникових речень єднального різновиду в М. Гоголя має такий вигляд:

– єднальні безсполучникові речення незамкненого виду, наприклад:

рос. Сквозь тонкие, высокие стебли травы сквозили голубые, синие и лиловые волошки; желтый драк выскакивал верх своєю пірамидальною верхушкою; белая кашка зонтикообразными шапками пестрела на поверхности; занесённый бок знак от куда колос пшеницы наливался гуцами [10, с. 207]; укр. Крізь тонкі, високі стебла, трави прозирали глобі, сині й лілові волошки, жовтий драк вискакивал до гори своєю пірамидальною верхівкою, біла кашка зонтикоподібними шапка рябіла на поверхні; занесений бозна звідки колос пшениці наливався в гуціні [11, с. 40];

– єднальні безсполучникові речення замкненого ряду, як-от: рос. В одном месте племя спокойно и величественно стлалось по небу; в другом, встретив что-то горящее и вдруг вырвавшись вихрем, оно свистело и летело вверх под самые звёзды; оторванные хлопья его частями под самыми дальними небесами [10, с. 227]; укр. В одному місці полум'я спокійно й велично стелися по небу; в іншому, зустрівши щось горюче і враз вхопившись вихором, воно свистіло й летіло в гору під самі зорі; відірвані клаті його гасли під найдальшими небесами [11, с. 40].

Під час перекладу А. Хуторяном єднальні безсполучникові конструкції не зазнають змін. Речення такої конструкції в основному вносять додаткові смислові відтінки, але не мають особливого емоційного навантаження. Зіставлення і протиставлення як способи зв'язку однорідних частин висловлення пов'язані завжди експресією мовлення, тому безсполучникові складні речення, що їх виявляють, – це конструкції художнього народнопоетичного й літературно-белетристичного мовлення.

Моделі безсполучникового зіставного й безсполучникового зіставно-протиставленого означення не властиві для ідіостилю М.В. Гоголя. У тексті перекладу такі моделі теж не зафіксовані.

Розглянемо особливості речення причинно-наслідкового характеру. Вони позначаються трьома типами напряму залежності між складниками:

– причина vs наслідок:

рос. Тарас был один из числа коренных, старых полковников; весь был он создан для бранной тревоги и отличался грубой прямою своего нрава [10, с. 200]; укр. Тарас був один з корінних старих полковників: весь був він створений для бойової тривоги й відзначався грубою щирістю своєї вдачі [11, с. 32];

рос. Тогдашний род учения странно расходился с образом жизни: эти схоластические, грамматические, риторические, и логические тонкости решительно не прикасались к времени, никогда не прикасались и не повторялись в жизни [19, с. 204]; укр. Тодішній спосіб навчання страшенно розбігався з життям: оті схоластичні, граматичні, риторичні й логічні тонкощі зовсім не торкалися часу, ніколи не застосовувалися й не повторювалися в житті [11, с. 36];

– наслідок vs причина:

рос. Он встретил еще раз у костёле: она заметила его и очень приятно усмехнулась как давнему знакомому [10, с. 307]; укр. Він зустріє її ще раз в костьолі: вона помітила його й дуже мило усміхнулась, як давньому знайомому [11, с. 39].

Безсполучникові речення з яскраво вираженими типом залежності між складниками (причина – наслідок/наслідкова причина) можуть бути односуб'єктними (один підмет для двох складників) чи двосуб'єктними (за наявності різних підметів складників речень). Односуб'єктними є переважно такі безсполучникові речення, у яких причинно-наслідкова належність виражена формою пояснення. Односуб'єктність у цій групі речень може ускладнюватися чи формою пасиву, чи безособовою формою в одній із частин речення. Пор.:

рос. Янкель побледнел как смерть и со страхом оборотился назад, чтобы взглянуть на Тараса; но Тараса уже возле него не было: его и след простыл [19, с. 39]; укр. Янкель пополотнів, як смерть і з острахом обернувся назад, щоб глянути на Тараса; але Тараса вже біля нього не було: його й слід пропав [11, с. 121].

Такі форми надають реченню/вислову виразність, формують важливу внутрішню силу, продукують динаміку викладу думки.

Умовні безсполучникові речення є більш усталеними структурами, тому що вони відображають більш стійкий і виразний тип залежності: умова детермінує обумовлену дію. Це уточнює неможливість вільних позицій обумовленої й обумовлюваної частин речення.

В умовно-результативних безсполучникових реченнях один або обидва складники можуть бути неповними безсуб'єктивними – становити групу присудка. Зважаючи на характер складників речень щодо наявності груп підмета і присудка та їх позицій, безсполучникові складні речення умовних відношень розподіляються на три групи:

1. Речення, в яких обидві складники формально безсуб'єктивні.

А. Хуторян не змінює структуру цієї синтаксичної конструкції:

рос. *Запорожцы как дети: коли мало – съедят, коли много – тоже ничего не оставят* [19, с. 230]; укр. *Запоріжці, як діти: коли мало – з'їдять, коли багато – теж нічого не залишать* [11, с. 65].

2. Речення, в яких один зі складників безсуб'єктивний (з різними позиціями в реченні).

У перекладі помічаємо те саме:

рос. *Размешайте заряд пороха в чарке сивухи, духом выпейте, и все пройдет – не будет и лихорадки* [10, с. 222]; укр. *Розмішайте заряд пороха в чарці сивухи, духом випивайте, і все минеться – не буде й гарячки* [11, с. 57].

3. Речення, у яких обидві складники є двосуб'єктивними (з групами підмета й присудка в складних частинах речення).

Переклад не вносить змін до структури речення:

рос. *Кончился поход – воин уходил в луга и пачины, на днепровские перевозы, ловил рыбу, торговал, варил пиво и был вольный казак* [10, с. 199]; укр. *Кінчався похід – воїн ішов на луги й ниви, на дніпровські перевози, торгував, варив пиво й був вільний козак* [11, с. 31].

Безсполучникові речення першої групи є типовими структурами розмовного, діалогічного мовлення, а також конструкціями, що виражають узагальнено-особові вирази. Це продуктивний тип структур у народних прислів'ях і приказках. Зміст попереднього речення в повісті М.В. Гоголя є аргументом цього факту: «Поневоле пришла ему в голову поговорка «Запорожцы как дети: коли мало – съедят, коли много – тоже ничего не оставят». Співвідношення форм способів дієслів-присудків у складниках речень указує на співвідношення цих структур зі сполучниковими реченнями. Безсполучникові речення з типом співвідношення «наказовий спосіб – дійсний спосіб» трансформуються в сполучникові складносурядні структури. Пор.:

рос. *Задай мне службу самую невозможную – я побегу исполнять ее*; [10, с. 237]; укр. *Загадай мені службу, найнеможливішу – я побіжув виконувати її* [11, с. 73];

рос. *Мне службу самую невозможную – (и) я побегу исполнять ее*; укр. *Загадай мені службу, найнеможливішу, – (і) я побіжув виконувати її* [11, с. 239].

Усі інші різновиди безсполучникових умовно-результативних речень першої групи можна порівнювати зі складнопідрядними реченнями, які виявляють той самий тип залежності між складниками.

Безсполучникові умовні речення другої групи, у яких один із складників має лише групу присудка, не виявляють послідовної тенденції до паралелізму членів речення, хоча препозиція груп присудка в обох складниках посилює безсполучникову модель речення. Препозиція підметової групи (в одному складнику) робить тип речення не яскраво вираженим (може бути не умовним, а часово-умовним). Пор.:

рос. *Бойко и метко стреляли в цель, переплывали Днепр против течения – дело, за которое новичок принимался торжественно в казацкие кружи* [10, с. 213]; укр. *Жваво і влучно стріляли в ціль, перепливали Дніпро проти течії – діло, за яке новачка приймали урочисто в козацькі кола* [11, с. 47].

Безсполучникові речення, у яких обидві складники мають групи підмета і присудка, є найменш непорушним типом безсполучникових речень, тому що в них можуть об'єднуватися сурядні конструкції, що, як відомо, також підходять для вираження послідовності подій у часі. Порівняймо:

рос. *Ему не по душе была такая праздная жизнь – настоящего дела хотел он* [10, с. 214]; укр. *Йому не до душі було таке гуляще життя – справжнього діла хотів він* [11, с. 47].

Нездатність до перетворення в сполучникові сурядні форми, як скажімо, речень першої й другої груп, є основною ознакою безсполучникових умовно-результативних речень як підрядних структур. Вони можуть розглядатися як граматичні паралелі до складнопідрядних сполучникових форм на вираження умовної залежності. Можливість перетворення тієї самої форми безсполучникового речення в сурядну чи підрядну (залежно від конкретної ситуації мовлення) свідчить про поліфункційність безсполучникових типів складних речень.

Гнучка структура безсполучникових речень дає змогу як автору, так і перекладачеві надати цілісність і довершеність контексту, а також максимально наблизити фразу в контексті до живої народно-розмовної мови.

Семантичний зв'язок пояснення не однорідний, тому безсполучникові речення цієї групи є різноманітними і щодо значення, і щодо форми. Їх об'єднує лише синтаксична функція пояснювальної частини речення: або як члена речення головної частини, або як пояснення головної частини загалом.

Розрізняються такі відношення між складниками безсполучникових пояснювальних речень:

1) пояснювальна частина є підметом головної частини речення;

2) пояснювально-атрибутивні відношення (у тому числі й значення способу та міри, ступеня дії);

3) пояснювально-об'єктивні відношення (у тому числі й у конструкціях непрямого мовлення).

Пояснювально-причинні відношення

1. Безсполучникові конструкції, в яких пояснювальна частина виступає у функції підмета, є синтаксично-синонімічними зі складнопідрядними підметовими. Вони доцільні в реченнях з присудками – відносно безособовими дієсловами. Наприклад:

рос. *Нечего описывать всех битв, где показали себя казаки, ни всего постепенного хода кампании: все это внесено в летописные страницы* [10, с. 281]; укр. *Нема чого описувати всі битви, де показали себе козаки, ні всього поступового перебігу кампанії: все це записано на літописних сторінках* [11, с. 122].

2. Більш поширеними є безсполучникові речення з пояснювально-об'єктивними відношеннями між складниками. Такі кон-

струкції є синтаксичними варіантами складнопідрядним реченням із підрядними додатковими. Пор.:

рос. *Оглянулся Андрей: перед ним Тарас!* [10, с. 265]; укр. *Оглянувся Андрійко: перед ними Тарас!* [11, с. 105];

рос. *Недаром провецал Тарас: так все и сбылось* [10, с. 282]; укр. *Недарма віщував Тарас: так усе й сталося* [11, с. 124].

3. Під час вираження пояснювально-атрибутивних зв'язків друга частина безсполучникового речення є розгорнутим означенням. Наприклад:

рос. *Это строение отправило множество разных должностей: тут были и казармы, и тюрьма, и даже уголовный суд* [10, с. 275]; укр. *Ця споруда відбувала безліч усяких служб: тут були й казарми, і тюрма, і навіть карний суд* [61, с. 116].

4. Пояснювальні зв'язки причинно-наслідкових значень у безсполучникових складних реченнях синтаксично виражені не чітко. Це конструкції саме пояснювального значення. Відмінність безсполучникових причинно-наслідкових речень полягає в тому, що так не можлива підстановка підрядних сполучників причини. Такі конструкції щільно скріплюються з безсполучниковими приєднувальними реченнями, у яких пояснювальна частина дорівнює змісту головної без виразних значеннєвих відношень. Така модель безсполучникових речень у М.В. Гоголя та А. Хуторяна дуже продуктивна. Порівняймо:

рос. *И повел он очами вокруг себя: боже все неизвестное, все чужие лица!* [10, с. 279]; укр. *І повів він очима круг себе: Боже, все невідомі, все чужі обличчя!* [11, с. 121];

рос. *Теперь уже нет Яна: вместо его стоит другой* [10, с. 275]; укр. *Тепер уже нема Яна: замість нього стоїть інший* [11, с. 116].

Отже, прозова творчість М.В. Гоголя відзначається ретельно впорядкованими синтаксичними засобами. Складні синтаксичні конструкції в ній дуже вагомі, адже вони є нерозривною ланкою в системі виражальних засобів і беруть участь у формуванні авторського ідіостилію. Переклад А. Хуторяном є найбільш адекватним з погляду перекладу саме складних синтаксичних одиниць.

Висновки. Одним із прийомів творення індивідуального стилю митця є використання ним певних синтаксичних засобів, що визначає манеру письма, притаманного тому чи іншому авторові.

Для М.В. Гоголя властивим є вживання складнопідрядних багатокомпонентних конструкцій. Найбільшу групу в повісті «Тарас Бульба» становлять складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, переклад яких відбувся аналогічно оригіналу, не змінюючи структури речень перекладачем.

Помітну групу в першоджерелі й перекладі становлять моделі складнопідрядного речення з однорідною підрядністю. Нечисленну групу в першотворі й перекладі являють речення з неоднорідною підрядністю. Уживання такої моделі складнопідрядних речень характеризує здебільшого монологу як в оригіналі, так і перекладі. Через це мова персонажів значно індивідуалізується.

Зауважимо, що в перекладеному тексті більше, ніж в оригіналі, моделей багатокомпонентних складнопідрядних речень із послідовною підрядністю. Ця особливість спричинена тим, що М.В. Гоголь тяжіє до вжитку моделей однокомпонентних складнопідрядних речень, а в перекладі спостерігаємо їхню заміну на багатокомпонентні моделі з послідовною підрядністю.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення в першотворі й друготворі не характеризуються наявністю великої кількості простих одиниць у структурі. Типовим виявом складнопідрядних речень є дво-, трикомпонентні утворення. Нечасто трапляються чотирикомпонентні та шестикомпонентні синтаксичні одиниці. Периферійну зону охоплюють невеликі за обсягом речення, які містять еліптичні компоненти. Найуживанішими серед складнопідрядних багатокомпонентних речень є одиниці, де головна частина є в препозиції. А. Хуторяном реалізує адекватний переклад таких речень. Менше в оригіналі конструкцій із препозитивними підрядними. Перекладач зберігає структуру таких синтаксичних одиниць, хоча часто дво-, трикомпонентні моделі є досить об'ємними. Часто в тому самому реченні може вживатися кілька ускладнювальних елементів.

Складнопідрядні речення в перекладі А. Хуторяном не зазнають особливих змін у структурі, окрім тих випадків, де двокомпонентні речення з дісприкетниковим зворотом в оригіналі перекладаються трикомпонентними складнопідрядними реченнями.

Серед складносурядних речень для М.В. Гоголя є характерним тяжіння до єднальних складносурядних конструкцій, рідко – до зіставно-протиставлених. Складносурядні речення як в оригіналі, так і перекладі мають в основному двокомпонентний склад.

Частотою вживання в першотворі відзначаються безсполучникові конструкції як закритого, так і відкритого ряду. Під час перекладу вони не зазнають змін. Лише безсполучникові речення з типом співвідношення «наказовий спосіб vs дійсний спосіб» трансформуються в сполучникові складносурядні структури.

Для створення єдиної картини М.В. Гоголь послуговується всіма можливими синтаксичними конструкціями, зокрема й ускладненими складними реченнями, як-от: складні речення з безсполучниковим однотипним і сполучниковим сурядним зв'язком, складні речення з безсполучниковим (однотипним і різнотипним) і сполучниковим підрядним зв'язком; складні речення з сурядним і підрядним зв'язком; складні речення з сполучниковим і безсполучниковим зв'язком мішаного типу. Значну групу в повісті становлять речення з безсполучниковим і підрядним зв'язком, до складу якого введено компоненти однорідності й відокремлення. Перекладач зберігає мовну картину таких синтаксичних конструкцій.

Отак різні форми ускладнення складних неелементарних синтаксичних конструкцій репрезентують глибину, почуття, мислення письменника, розкривають особливості його ідіостилію. Адекватний переклад маніфестує творчу манеру письма як автора, так і самого перекладача.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в більш ґрунтовному аналізі перекладу з російської мови українською складносурядних і складнопідрядних речень і визначенні збереження їх функційної та прагматичної функцій у тестах перекладу.

Література:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Гуйванюк Н.В. Складні ускладнені речення: Теоретично-практичний блок. Чернівці : Рута, 2003. 145 с.
3. Загнітко А.П. Сучасна літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення. Донецьк : Вид-во ДОНДУ, 1994. 204 с.

4. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
5. Кващук А.Т. Синтаксис складного речення. Київ: Рад. школа, 1986. 109 с.
6. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : КДУ, 1971. 132 с.
7. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 215 с.
8. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Київ : Вища школа, 1982. 168 с.
9. Ктитарова Н.К. Теорія перекладу : навчальний посібник. Дніпродзержинськ, 2008. 224 с.

Джерела:

10. Гоголь Н.В. Избранное. Москва : Просвещение, 1986. 397 с.
11. Тарас Бульба : повість / П.А. Хуторяна. Київ : Дніпро, 1984. 93 с.

Shepel Yu. Features the translation of complex syntactic constructs by A. Khutorian (based on the novel “Taras Bulba” by N. V. Hogol)

Summary. Translations from Russian into Ukrainian are very relevant today, because the priority is the issue of transmitting in Ukrainian not only the content, ideas, mega-images of the original, but also the transmission of the optimal reproduction of various language means. The complex syntactic constructions in the novel “Taras Bulba” by N. Gogol, translated by A. Khutorian, were not adequately reflected in linguistic literature. Therefore, this topic requires detailed consideration at the level of comparative analysis of complex syntactic tools. The purpose of the article is to study and linguistic analysis of complex syntactic structures. The task posed by the author is to identify the structural

types of sentences in the N. Gogol's story and translated by A. Khutorian; to analyze the syntactic structure of the sentence; to describe the function of complex sentences in the original and translation. The object of the description is Gogol's novel “Taras Bulba” and its translation by A. Khutorian. The subject of consideration was complex syntactic constructions. The scientific novelty of the article lies in the fact that it consistently explores complex sentences of various structural types of both the source and the translation text. The article describes the various structural types of complex sentences that we have in the source and translated texts. The syntaxes are analyzed as a means of reconstructing the full characteristics of an object or phenomenon, reflecting the details, giving it special meaning, etc. It is shown that Gogol uses all possible syntactic structures, including complicated complex sentences: complex sentences with an all-union similar type and allied compositional connection, complex sentences with a unionless (of the same type and heterogeneous type) and with an allied subordinate connection; complex sentences with a composing and subordinate connection; complex sentences with allied and non-union mixed type communications. A notable group in the story is made up of proposals with unionless and subordinate ties, which include homogeneity and separation components. Various forms of complication of complex non-elementary syntactic constructions represent the depth, sensuality, thinking of the writer, reveal the features of his idiostyle. Adequate translation emphasizes the creative writing style of both the author and the translator himself.

Key words: complex syntactic constructions, sentences, syntax, linguistics, participle, participle, translation, original, syntactic units, non-elementary sentences, comparative analysis.

*Ювковецька Ю. О.,**кандидат філософських наук,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету**Тонконог І. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу**Київського національного торговельно-економічного університету*

МОВНІ ВІДМІННОСТІ Й ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ

Анотація. У статті йдеться про специфічний складник мови – ідіоматичні вирази. Протягом дослідження розглянуті такі аспекти: сутність поняття – проаналізовано тлумачення різних науковців, словників і підсумований загальний сенс; джерела походження, різницю між сталими висловами, колокаціями, фразеологізмами. Окремо виділяються види фразеологізмів, адже вони за своєю структурою дуже сильно варіюються. Іноді використовуються лише словосполучення, а іноді зустрічаються повні речення. Через особливості походження та самобутність цих виразів у статті визначено основні способи перекладу англійських ідіом українською мовою, такі як ідентичний переклад, часткова, синонімічна та описова інтерпретація. Коли є спільне джерело походження, підібрати абсолютний аналог дуже легко, однак в основному використовують такі вислови, у сутність яких закладена конкретна маловідома історична подія або особа. Тому проаналізовані певні ідіоматичні вислови та знайдені аналоги мови перекладу. Незважаючи на те що фразеологізми притаманні неформальному спілкуванню, часто їх можна зустріти в літературних творах і новинах. Тому вивчення цієї теми сприяє ознайомленню з традиціями та історією мови. Дана тематика присвячена полегшенню вивчення іноземної мови, адже під час опанування недостатньо регулярного поповнення словникового запасу, потрібно ще краще ознайомлюватися з лексикологією та стилістикою, а також національними особливостями, етносом, культурою. Окремо виділені головні труднощі під час перекладу, адже граматично та синтаксично ідіоматичні вирази не завжди підпорядковуються традиційним правилам англійської мови. Проблема подвійного перекладу також взята до уваги, адже у зв'язку з особливостями кожної культури у процесі перекладу може виникати можливість інтерпретувати у буквальному сенсі. Також були знайдені основні методи подолання труднощів, серед яких дослідження походження ідіоматичного вислову, використання фразеологічних словників, практична діяльність.

Ключові слова: ідіоматичні вирази, джерело, походження, переклад, спілкування, сталі вирази, колокація, фразеологізми, неформальна мова, бар'єри.

Постановка проблеми. Для досконального вивчення та розуміння мови лише словарного запасу недостатньо, потрібно ознайомлюватися із етносом, культурою та менталітетом представників мови. Адже під час вивчення іноземної мови кожен стикався

з ситуацією, коли розумів значення всіх окремих слів у реченні, однак не міг визначити загальний сенс, оскільки щось перешкоджало процесу тлумачення. Ця нездатність перекладу або неоднозначність полягає у застосуванні в мові ідіоматичних виразів або фразеологізмів. Фразеологічні звороти в англійській мові вже протягом багатьох століть зберігають історію англо-саксонської культури, більшість з них притаманна лише конкретним подіям та народам, тому часто при перекладі виникають труднощі у тлумаченні. Однак, вживання ідіом збагатить лексикон та допоможе розуміти носіїв мови. Тому було вирішено розглянути особливості перекладу ідіоматичних виразів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що сучасна англійська мова стає більш спрощеною, так званою "Globish", носії все одно часто використовують дані вислови у своєму мовленні. Через те, що майже кожний фразеологізм має своє трактування та історію, були досліджені як більш нові літературні джерела, авторами є І. В. Корунець [5], А. Ю. Клименко [4], так і напрацювання минулого століття. Серед авторів зустрічаються і вітчизняні науковці, як вказано вище, та праці іноземних авторів – П. Сімпсон [2], Ф. Р. Палмер [1], В. Шекспір [6], Т. Вен [7].

Мета. Визначити сутність ідіоматичних виразів. Розглянути особливості та випадки вживання фразеологізмів. Проаналізувати і сформулювати можливі способи перекладу англійських ідіоматичних висловів та методи усунення бар'єрів тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння сутності ідіоматичного вислову звернемо увагу на трактування цього поняття різними вченими. За словами П. Сімпсона ідіоми походять від метафор, які є сталими фразами. Їх часто називають скупченнями слів, загальний переклад яких важко зрозуміти зі складових [2, с. 93]. Аналогічно цьому Ф. Палмер описує ідіоми, як «послідовність слів, значення яких неможливо передбачити зі значень самих слів» [1, с. 41].

Словник ідіом Лонгмана пропонує досить складне визначення ідіом. Він описує їх як вирази, сенс яких є скоріше метафоричним, ніж буквальним, і додає, що ці вирази, як правило, незмінні або мають сталу форму [3, с. 3].

З вище зазначеного стає зрозумілим те, що ідіома – це стала форма використання певної сукупності слів, загальний переклад яких не відповідає кожному окремо. Сюди можуть

входити як повнозначні слова, що називають предмет, подію, явище, та неповнозначні, що не відповідають на питання. Існують багато типів ідіоматичних висловів, серед яких: 1) традиційні (“spill the beans” – розбовтувати, розкривати секрет; “give up the ghost” – помирати), під структурою таких виразів всі і розуміють сутність фразеологізмів. Багато з них навіть виглядають як повне речення: “your guess is as good as mine” – не маю жодної думки. Іноді можуть бути лише частиною речення, тобто словосполученням. Якщо головне слово – іменник, то зазвичай ідіома в реченні виступає додатком. 2) Пари слів – фразеологізми, в яких слова сполучені за допомогою “by, and, or”: “hammer and tongs” – з усієї сили. 3) Ідіоми з “it” – вислови, де “it” є фіксованою складовою, тобто не позначає слово, що йде перед ним: “live it up” – відірватися на вечірках. 4) Алюзії – фрази, які вживаються англійцями у розмові та не трактуються у словниках. 5) Архаїзми, які застосовуються і по сьогодні: “kith and kin” – рідні та близькі. 6) Фразові дієслова – вислови, що складаються з дієслова та одного чи декількох дієприслівникових часток або прийменників: “put up with” – миритися; “make up” – складати [4; 5].

Всі види ідіоматичних висловів більш характерні розмовному стилю спілкування, адже пов’язані з конкретними подіями історії, традиціями. Однак, часто можна зустріти короткі заголовки у публіцистичному стилі мови. Ідіоматичні вирази використовують для того, щоб звернути увагу та скоротити сам надпис. Для прикладу пропонуємо розглянути статтю з мас-медіа “BBC” – “The ‘law’ explaining why we waste time”. Тут “to waste time” означає витратити свій час на непотрібні речі, тобто автор окреслив суть статті меншою кількістю слів [7]. Також, можна зустріти фразеологізми у художніх творах. Вдалим прикладом будуть ідіоми з віршів та сонет В. Шекспіра, які зараз загальноживані в усьому світі. Наприклад, “love is blind” – любов сліпа, “break the ice” – розтопити лід, знайти спільну мову, “brevity is the soul of wit” – стислість – сестра таланту, “in one’s heart of hearts” – у глибині душі. Як бачимо, деякі фрази стали застосовуваними і в нашому спілкуванні, хоча часто ми не помічаємо, що фактичний переклад не дорівнює закладеному сенсу [6].

Дані вирази зустрічаються в кожній мові, тобто, перекладаючи, можна неправильно зрозуміти сенс того, що було сказано автором. Іноді інтерпретація одного фразеологізму може бути схожою або навіть ідентичною в багатьох мовах світу, така ідіома стає інтернаціоналізмом, як справжнім/усталеним (“twenty four on seven” – 24/7), так і запозиченим (“a man is judged by his deeds, not by his words” – зустрічають по одязі, проводжають по розуму) [10; 2, с. 14].

В англійській мові часто можна сплутати ідіому, колокацію та сталі вислови. Колокація – це два або більше слів, які, від-

повідно до правил певної мови, вживаються тільки так. Сталі вислови – це форма вираження певної ідеї або концепції, яка має більш специфічне значення, ніж окремий переклад складових. Різниця між ідіомою та останнім полягає в тому, що якщо брати до уваги кожний елемент у фразеологізмі, то загальний сенс буде зовсім незрозумілим. У сталих висловах можна за рахунок головного слова визначити сенс сказаного. Аби зрозуміти різницю, слід порівняти (табл. 1).

Аби правильно інтерпретувати фразеологізм, існують різні способи перекладу:

1) Абсолютний еквівалент (власне інтернаціоналізми, що ідентичні і за сенсом, і за перекладом). Така ситуація часто зустрічається тоді, коли мови відносяться до однієї мовної сім’ї/групи, коли у представників мов є спільні традиції, історія. Тобто ідіоми можуть мати одне спільне джерело походження [9, с. 188]. Серед таких слід виділити:

1. Грецька або інша міфологія:

“Augean stables – авгієві стайні;

“The Trojan horse” – троянський кінь;

“Achilles heel” – Ахіллесова п’ята.

2. Стародавня історія:

“The golden age” – золотий вік;

“I came, I saw, I conquered” – прийшов, побачив, переміг.

3. Вислови зі священних джерел та Біблійські праці:

“There is nothing new under the Sun” – нічого нового під Сонцем (відсутність нових ідей);

“Prodigal son” – блудний син.

Іноді, порядок слів в перекладі може бути трохи змінений: “let the cock crow or not” – співатиме півень чи ні. Однак, сенс та кожний компонент залишається перекладеним, тому це не впливає на вираз.

2) Частковий переклад фразеологізму [9, с. 191].

Дуже часто абсолютного еквівалента не існує в мові, якою перекладають, навіть якщо фразеологізми мають спільне джерело походження. Тому обирають схожі, де може бути: 1) видозмінена структура в цільовій мові (“as flies to sugar” – як мухи на мед); 2) додано або вилучено компонент (“come up against a blank wall” – говорити, ніби до глухої стіни); 3) змінений компонент на інший (“like a tired butterfly” – “як сонна муха”); 4) узагальнення початкового варіанту (“one’s own flesh and bone” – рідна кровинка).

Класифікують 3 основні групи часткового перекладу. До першої групи належать фразеологізми, що збігаються за значенням, стилістичним забарвленням та образністю, але лексично відрізняються: “to promise wonders”, “to promise the moon” – обіцяти золоті гори, “to buy pig in a poke” – купити kota в мішку. До другої групи належать фразеологізми, що збігаються за сенсом, образністю, лексичним складом і стилістикою, але відріз-

Таблиця 1

Різниця між видами сталих фраз

Вид	Приклад	Обґрунтування
Колокація	1) “To do homework” – робити домашнє завдання; 2) “To make a cake” – робити/готувати торт.	1) “To do” – робити звичні дії; 2) “To make” – робити, створювати матеріальні речі.
Сталі вислови	1) “For the sake of” – заради; 2) “On the other hand” – з іншої сторони.	1) “Sake” – користь, виступає головним словом; 2) “Other hand” – інша рука, тобто інша думка.
Ідіома	1) “A can of worms” – дуже складна проблема; 2) “As cool as cucumber” – спокійний як удав.	Дослівний переклад: 1) Банка глистів; 2) Класний як огірок.

Джерело: побудовано автором за даними [9, с. 182–188]

няються за такими ознаками, як число і порядок слів, наприклад “not to see the wood for the trees” – не бачити за деревами лісу (розбіжність в порядку слів). До третьої групи належать фразеологізми, які збігаються за всіма ознаками, за винятком образності. Ми часто кажемо «відправитися на бокову», тоді як англійським еквівалентом буде «to go to bed» [10].

3) Аналоги мови перекладу [9, с. 192-193]:

Коли не існує абсолютних еквівалентів та синонімів у мові перекладу, використовують саме цей спосіб перекладу. Наприклад: “do not teach your grandmother to suck eggs” – не вчи вченого; “to lose one’s breath” – кидати слова на вітер; “no power to your elbow” – ні пуху, ні луски. Часто застосовуються прототи мови перекладу – “Don’t count your chicken before they are hatched” – не кажи гоп, поки не перестрибнеш.

Однак, слід зауважити, що перед тим, як знаходити відповідний аналог в мові перекладу, слід дослідити історію виникнення конкретного фразеологічного виразу. Розглянемо на прикладах: “Bob’s your uncle”, що буквально перекладається як Боб – це твій дядько. Однак, нічого спільного з такою інтерпретацією немає. Проаналізувавши дану інформацію (табл. 2), можна знайти еквіваленти в українській мові – «Простіше простого!», «І справа з кінцем!» [10].

4) Описовий переклад.

Деякі фразеологізми використовуються лише в одній мові або діалекті, тобто не мають ні абсолютних еквівалентів, ні синонімічних у мові перекладу. Тоді можна перекладати описово різними методами [9, с. 193-195]:

1. Використовуючи одне слово-узагальнення:

“To keep a steel tongue in one’s head” – мовчати.

2. Використання словосполучення:

“Four dollar question” – найважливіше питання;

3. Переклад реченням або ширшим поясненням:

“Yes-man” – людина, що з усіма постійно згоджується, тільки підтакує.

Дуже часто при перекладі виникають певні бар’єри, які спростовують значення фразеологізму. Давай розглянемо їх:

1) Подвійний переклад. Виникають ситуації, коли фразеологізм можливо перекласти у буквальному сенсі, а його справжній переклад буде відрізнитися. “Wash one’s hands of someone or something” – зняти із себе відповідальність, що є правильним трактуванням. З іншої сторони, можна почати перекладати, як мити руки. “Cats and dogs” – злива, якщо перекладати як фразе-

ологізм, – коти та собаки (буквально). “Stick one’s chin out” – бути незгодним, протидіяти, перекладається в англійській мові, – випинати підборіддя (у буквальному сенсі). У певних країнах останнє тлумачення, як жест, може означати згоду або відмову.

2) Зміна будь-якої частини фразеологізму. Наприклад: “give up the ghost” означає «помирати». Заміна слів (компонентів) на синоніми призведе до втрати ідіоматичного сенсу, та сенс буде наближеним до буквальному сенсу. Наприклад, “to give up the wraith”, “to realize the ghost”. Таким чином, можна не зрозуміти або переплутати тлумачення [3, р. 89].

3) Фразеологізм функціонує як єдине ціле семантично, але не завжди граматично. Наприклад: “keep a straight face”, тобто бути серйозним. При застосовуванні даної ідіоми минулий час буде формуватися не звичним способом – додаванням закінчення “ed”, адже дієслово “keep” вживається не окремо, тому і має інше значення. Правильним варіантом буде “He could not keep a straight face”. Незважаючи на це, часто минулий час формується за правилами закінчень або зміною форми. Наприклад: “the man gave up the ghost”. Іменник в свою чергу майже ніколи не змінює своє число. В інших випадках, коли ідіома складається з прикметника та іменника, останній іноді все-таки може змінювати число, а прикметник при цьому не стає в більшій або меншій мірі. Наприклад, “red herring”, “red herrings” – відволікаючий маневр, відволікаючі маневри [2, с. 165; 10].

4) Синтаксичні зміни спростовують значення фразеологізму. Під синтаксичними обмеженнями мається на увазі пасивний стан в англійській мові, оскільки початково одні ідіоми мають пасивну форму, а інші – ні. Перехідні дієслова зазвичай можуть бути перетворені з активної форми в пасивну. Однак, у випадку застосування фразеологізмів цього здійснити неможливо. Наприклад, ідіоми “give up the ghost” та “kick the bucket” містять перехідні дієслова (to give, to kick), однак жодне з них не може бути перетворене в пасивну форму. Практично всі фразеологізми не здатні до граматичних операцій. Обмеження варіюються від ідіоми до ідіоми. Тому слід звертатись до фразеологічних словників [8, с. 25–27].

5) Оскільки деякі фразеологізми не є поширеними в інших мовах або пов’язані з історією однієї країни/національності, то важко зрозуміти сенс. Для цього потрібно вивчати історію походження ідіом. Наприклад: “Hobson’s choice” – жодного вибору. Фразеологізм стали використовувати після історії про Томаса Гобсона, який мав стайню. Він пропонував обрати покупцям

Таблиця 2

Аналоги англійських ідіом

Ідіома	Дослівний переклад	Історія походження	Аналог мови перекладу
Bob’s your uncle	Боб – це твій дядько	У кінці 19 століття політичний діяч Артур Бальфур став Генеральним секретарем Міністерства закордонних справ і торгівлі Ірландії. Тоді поширилися чутки про те, що без свого дядька, Роберта Сесіла, який на той час був прем’єр-міністром Великобританії, недосвідчений племінник не отримав цю посаду. Ім’я Роберт скорочували, як «Боб». Таким чином, “to have Bob as your uncle” стало означати успіх.	«Простіше простого!», «І справа з кінцем!».
Dead as a doornail	Мертвий як дверний цвях	Раніше цвяхи були виготовлені ручною працею, тому вони коштували дуже багато. При будівництві хатини використовували старі цвяхи. Однак, коли забивали двері, то кінець цвяха загинали, аби можна було багаторазово відкривати за закривати двері.	“Ціна гріш”
Head in the clouds	Голова в хмарах	Раніше у Великобританії пішоходи чули «Get your head out of the clouds!» від водіїв. Вони ввічливо зверталися слідкувати за рухом машин та бути обережними, бо ті ризикували потрапити під колеса авто. Зараз ідіома використовується, аби вказати, що людина думає про віддалені речі, коли є чим займатись.	“Літати в хмарах”, “Будувати повітряні замки”

Джерело: побудовано автором за даними [10; 5]

будь-яку з начебто 40 коней, коли насправді мав тільки одну. Тобто, коли приходили за конем, вибору не було [5].

Висновки і перспективи. Вивчення фразеологізмів є дуже важливим аспектом для опанування іноземної мови. Хоча дані вирази вживаються в основному в неформальній мові, в англійській мові їх більше 25 тисяч. Як і в українській мові, вони надають мовленню самобутності, образності та своєрідності. Вивчення ідіом сприяє розумінню мови, ознайомленню національних особливостей, традицій; збільшує лексикон. З вище зазначеного стало зрозуміло, що є різні способи перекладу фразеологізмів, серед яких: абсолютний переклад, синонімічний, частковий та описовий. Для того, щоб не помилятися в інтерпретації ідіоматичного вислову, потрібно користуватися фразеологічними словниками та вивчати історію походження даних висловів.

Література:

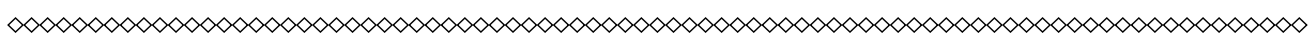
1. Palmer F. R. *Semantics* / Palmer. Cambridge: Cambridge University Press., 1981. 221 с.
2. Simpson P. *A resource book for students* / Paul Simpson. New York: Routledge, 2004. 262 с.
3. Thomas H.L. *Longman Dictionary of English Idioms* / Thomas Hill Long. Harlow: Longman, 1979. 408 с.
4. English idioms. URL: <https://www.ef.com/ca/english-resources/english-idioms/>.
5. Reverso Context: поисковая система для перевода в контексте. URL: <https://context.reverso.net/>.
6. Shakespeare W. *William Shakespeare Sonnets* / William Shakespeare. URL: <http://www.william-shakespeare.info/william-shakespeare-sonnets.htm>.
7. Wen T. The 'law' explaining why we waste time [Електронний ресурс] / Tiffanie Wen. 2019. URL: <https://www.bbc.com/worklife/>.
8. Баранцев К.Т. *Англо-український фразеологічний словник* / Костянтин Тимофійович Баранцев. Київ: Т-во "Знання", 2005. 1056 с.
9. Корунець І.В. *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)* / І.В. Корунець. Вінниця: Нова Книга, 2001. 446 с.
10. Клименко А. Ю. *Ідіоми в Англійській мові (Idioms)* [Електронний ресурс] / Анастасія Юрїївна Клименко. URL: <http://englishprof.com.ua/%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b0%d0%bb%d0%b8/idioms/>

Yuvkovetska Yu., Tonkonoh I. Language differences and peculiarities of idiomatic expressions translation

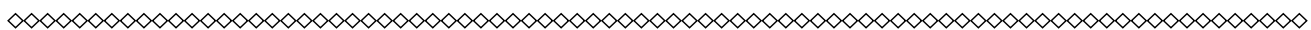
Summary. The article deals with the specific component of language – idiomatic expressions. During the study, the following aspects were considered: the concept – interpretations of different scholars, dictionaries, summarized overall meaning; sources of origin, the difference between fixed phrases, collocations, phraseologisms. Types of phraseologisms are stand out as their structures vary. Sometimes only phrases are used and sometimes complete sentences are used. Due to the peculiarities of origin and originality of these expressions, the article identifies the main ways of English idioms translating into Ukrainian, such as absolute equivalents, partial, synonymous and descriptive interpretation. When there is a common source of origin, it is easy to find an absolute analogue. However, expressions sense can contain a specific, unknown historical event or person often used. Therefore, the article analyzes certain idiomatic expressions and analogues in the language. Although phraseologisms are used in an informal communication, they can often be found in literary works and news. Therefore, studying of this topic helps you become familiar with the traditions and history of the language. This topic is devoted to facilitating the study of a foreign language, because it is not enough to enrich your lexicon regularly, it is also necessary to take into consideration lexicology and stylistics, as well as national peculiarities, ethnicity, culture. The main difficulties in translation are singled out as idiomatic expressions are formed grammatically and syntactically not always according to traditional English rules. The problem of translation that has got two variants (literal and true) has also been taken into consideration. Due to the peculiarities of every culture, the possibility of literal interpretation can exist. Basic methods of overcoming difficulties in the translation process were also highlighted such as research on idiomatic expression origin, use of phraseological dictionaries, practice.

Key words: idiomatic expressions, source, origin, translation, communication, fixed phrases, collocation, phraseologisms, informal speech, barriers.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*Левченко Т. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

ЕКСПРЕСИВНІ МОЖЛИВОСТІ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті йдеться про те, що у першій половині XXI ст. з активним розвитком засобів масової комунікації, новітніх технологій та Internet утворився глобальний інформаційний простір. Незважаючи на те, що засоби масової комунікації зазнали кардинальних змін (електронні версії видань, Internet-газети) вони так само потужно впливають на свідомість читачів, формуючи громадську думку, цінності і погляди. Проаналізовано мову сучасних засобів масової комунікації, яка характеризується значним збільшенням експресивності. Зазначено, що лексичний склад мови – багата різнопланова система, яка, будучи відкритою для екстралінгвістичних впливів і змін, є явищем соціальним, залежним від різних суспільних обставин. Окрім того, мова постійно потребує оновлення своїх ресурсів, що забезпечено взаємозумовленістю лексики та темпоральних параметрів. На сучасному етапі все частіше фіксуємо лексику, що має негативну оцінку, відображену в семантиці слова. Вплив на думку громадськості, пафос, підкреслений оцінний характер, іронія, сарказм – усе це характерні риси сучасних засобів масової комунікації. Виразна функція мови набуває нових виявів під час використання субстандартної лексики, яка має потужний експресивний та емоційний потенціал. Проаналізовано численні праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені дослідженню цього шару лексики та умовам її функціонування в сучасній пресі. Доведено, що незважаючи на велику кількість досліджень субстандартної лексики, її функціональний характер ще не розкрито, ця специфічна проблема не стала предметом спеціальних досліджень в українському мовознавстві. Закцентовано увагу на тому, що проблемі функціонування субстандартної лексики завжди приділяється увага на сторінках українських засобів масової комунікації, а її входження у мову періодичних видань зумовлене необхідністю характеризувати оточення певних соціальних груп і використовувати її як засіб емоційного вираження. З'ясовано, що активне використання субстандартних одиниць у мові засобів масової комунікації, вказує на те, що вони виходять за межі традиційного вживання у соціальних діалектах та служать засобами виразності у сучасній публіцистиці.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, субстандартні одиниці, експресивна лексика.

Постановка проблеми. Проблема функціонування і експресивного навантаження субстандартних одиниць нині одна з актуальних у дослідженні мови засобів масової комунікації. Як наголошує С.Я. Єрмоленко: «Досліджуючи українську літературну мову кінця XX ст., варто оцінювати вплив суспільних, соціальних чинників на такі процеси, як демократизація, англізація (англійщення), жаргонізація мови» [1, с. 7]. На сучасному

етапі накопичено значний науковий досвід у дослідженні субстандартних елементів, проте проблема функціонування і експресивних можливостей саме субстандартної лексики у засобах масової комунікації до цього часу комплексно не вивчена і не розглядалася. Цим і зумовлена актуальність нашої статті, що пов'язана з необхідністю системного вивчення субстандартної лексики у мові засобів масової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.А. Стишов висловив слушну думку, що «субстандартна лексика, зокрема й жаргонна, з одного боку, – значна й невід'ємна частина будь-якої розвиненої природної мови, її лінгвокультурний феномен, історичний відбиток певної доби з другого, – це також і своєрідний корпус словникового складу, характерний для певної соціальної, вікової або професійної групи, що побутує в усному варіанті мови» [4, с. 76]. В українській лінгвістиці зазначена проблема досліджується і трактується в різних підходах, зокрема окремі аспекти функціонування субстандартної лексики в публіцистичному стилі стали об'єктом вивчення багатьох лінгвістів (О.М. Береговська, Є.А. Карпіловська, Б.О. Коваленко, Л.Т. Масенко, Є.В. Митрофанов, В.М. Мокієнко, М.І. Навальна, Т.І. Ніколашина, Т.Г. Нікітіна, Л.О. Ставицька, О.О. Тараненко, Н.В. Третьяк, та ін.).

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема вживання субстандартної лексики у засобах масової комунікації, на сучасному етапі недостатньо вивчена, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме глибше дослідження субстандартної лексики у сучасних засобах масової комунікації.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей та ролі вживання в публіцистичних текстах XXI ст. субстандартної лексики.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати функціональні особливості субстандартної лексики у засобах масової комунікації та їх експресивні можливості у публіцистичних текстах.

Виклад основного матеріалу. Тексти сучасних засобів масової комунікації переповнені негативними емоціями, що відображені в семантиці, конотації, незвичній сполучуваності, асоціативних зв'язках лексики. Реальна ситуація, яка склалася в суспільстві є джерелом негативної інформації, що викликає розширення семантики слів та перевагу негативної експресії, яка притаманна субстандартній лексиці. Автори публікацій намагаються створити власну неповторну манеру викладу матеріалу, що примушує їх шукати нетрадиційні способи підвищення експресивності, й, у зв'язку з цим, цілеспрямовано

порушувати мовні норми, і саме це стає чіткою ознакою мовної поведінки журналіста. Досить часто можна зустріти публікації, в яких автор вибудовує матеріал таким чином, щоб не нормативність певного фрагменту стала змістовним і емоційним центром публікації.

Для мови українських засобів масової комунікації початку XXI ст. характерне вживання субстандартної лексики (арго, жаргонних елементів, сленгу, територіальних діалектів, вульгаризмів тощо), яку фахівці вважають одним із найдискусійніших явищ мовленнєвої культури, адже їхдумки з приводу цього феномену розходяться досить протилежно. Мова сучасних засобів масової комунікації характеризується підвищеною експресивністю, що набуває нових виявів у вживанні стилістично зниженої лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал.

У мові засобів масової комунікації досить часто фіксуємо лексему *відмитися*, що в кримінальному жаргоні означало потрапити під амністію, виправдатися [2, с. 406]. *Відмивати гроші* – метафора, що базується на конотації «очищення», адже вода змиває бруд – звідси розповсюджений вираз *відмивати гроші*, тобто легалізувати гроші, нажиті незаконним шляхом, наприклад: «Масові звільнення у DeutscheBank спричинені його причетністю до *відмивання російських грошей*» («Високий замок», 08.07.19); «Поки ФІФА заробляє гроші, російська влада успішно їх *відмиває*» («Високий замок», 21.06.18); «Країни, в яких проводилися ці операції, зокрема Кіпр, карибська держава Сент-Вінсент і Гренадіни, сумно відомі як офшорні зони для *відмивання грошей*» («Україна молода», 30.10.17). За аналогією з жаргонним виразом *відмивати гроші* утворено і менш вживаний вираз *відмивати мундир* – захищати представників силових структур правоохоронних органів, наприклад: «Вони намагаються виправдати «емоційні дії» свого колеги із зрозумілою метою – *відмити честь мундира*» («Високий замок», 09.11.15); «Вже кілька днів область живе з новим керівником і здається, що саме йому доведеться *відмивати* честь міліцейського *мундиру* після всього, що нарobili попередники. Для Леоніда Леонідовича – це дежавю» («Прочерк», 03.03.2014); «В такий спосіб, а саме покриваючи злочини один одного, прокуратура та міліція просто намагаються *відмити* забруднену честь *мундирів* свого керівництва», – *ідеється у заяві*» («Тиждень», 12.02.2015).

Досить часто ідея очищення в лексемах переходить у протилежність – *полоскати*, *промивати* когось метафорично означають бруднити, чорнити. Джерелом знову ж таки є аргумент. Так жаргонізм *полоскати*, за деякими словниками має в аргументі значення: 1) обікрасти, пограбувати п'яного; 2) бити, різати [2, с. 456]. Друге значення, вірогідно, модифікувалося в *облити брудом* (бити морально). Водночас аналізоване значення могло виникнути незалежно від жаргонного на основі асоціацій з діями, які відбуваються під час полоскання білизни. У сучасних публікаціях зустрічаємо: «Ну, і, звичайно, не обійшлося й без розмов про Суспільне, яке називав і президент, і «добрі» колеги з комерційних медіа, то державним, то одним каналом, якому виділили мільярди, а рейтинг менше одиниці. Попередників не дуже *полоскали*» (Газета по-українськи, 08.06.19); «Хоча, на мій погляд, якби це сталося зі мною, я б захищалася і не дозволила мене *полоскати* пресі, я подала б до суду» («День», 07.09.17); «Зазвичай я не дивлюся російського телебачення, але напередодні ввечері в готельному номері випад-

ково натрапив на якесь ток-шоу на каналі «Россия», де вздовж і впоперек *полоскали* Надію Савченко» («День», 03.10.17).

Уже відверто пов'язане з брудною справою дієслово *зливати* і його похідне *злив*. В основі семантики цієї метафори дія «повідомляти», передавати інформацію [3, с. 158], але повідомляти таємно, по-зрадницьки і часто (хоча і необов'язково) компромат, щось брудне. І хоча значення лексеми *злив* у прямому значенні не обов'язково пов'язане з каналізацією, асоціації з ним виникають саме такі, наприклад: «Президент Володимир Зеленський не вважає, що *злив* з Офісу Президента в ЗМІ інформації про нібито відставку його керівника Андрія Богдана є підризом довіри до преси» («Українські новини», 03.08.19); «Прямий канал поширив *злив* розмови Тимошенко з Коломойським» («Детектор медіа», 11.03.19).

Негативного маркування набувають тексти з використанням жаргонізму *злити* – продати щось, передати комусь якусь інформацію [2, с. 547], наприклад: «Обіймаю і цілую»: у мережу *злили* «інтимну» розмову Тимошенко та Коломойського» («Високий замок», 11.03.19); «У мережу *злили* аудіозапис, на якому мер Львова Садовий називає Гандзюк «стервою» та звинувачує її у корупції» («Високий замок», 09.11.18); «Хто *злив* інформацію по «Укроборонпрому»: Луценко розповів про перевірки силовиків» («Сьогодні», 10.03.19); «Колишній генпрокурор Віктор Шокін та чинний генпрокурор Юрій Луценко *злили* Дональду Трампу компромат на його потенційного конкурента на президентських виборах 2020 року – демократа Джо Байдена» («Українська правда», 24.07.19).

Жаргонізм *втотити* – надійно заховати щось [2, с. 547]. У мові засобів масової комунікації використовується для негативної характеристики особи, у текстах на політичну тематику, наприклад: «Шокін і Луценко допомогли Трампу *втотити* конкурента на виборах – 2020» («Українська правда», 24.07.19); «Якщо це робити бодай за рік до президентських виборів, то буде явно виглядати як політичні переслідування і репресії, а зараз саме час *втотити* Андрія Івановича, який, до того ж, вперто не розуміє «грубих натяків на тонкі обставини» у рідному львівському смітті» («Високий замок», 20.03.17); «Тому навіть з використанням адмінресурсу йому не світить виграти вибори знову. Ось Порошенко і намагається *втотити* свого основного конкурента» («Апостроф», 23.11.17).

Негативної оцінки надає публіцистичним текстам жаргонізм *підставити*, що означає зробити комусь навмисне неприємність; поставити в неприємне або небезпечне становище [3, с.259], наприклад: «Не лише «специ» здалека «чують» корупцію, глядачі з трибун теж можуть запідозрити *підставу* чи домовленість» («Україна молода», 23.05.18); «У компанії «Ірокс» розповіли, як їхнього шефа *підставили* з квартирними квитанціями» («Високий замок», 13.04.18); «Рубан розповів хто його *підставив* із зброєю» («24 канал», 09.04.18); «Нардеп щодо постанови Ради проти «112 Україна» та NewsOne: Президента красиво *підставили*, проголосувавши за абсолютну дурню» («112 Україна», 05.10.18); «Росія нас *підставила*: нардеп навів показову розмову з представниками ПАРЄ» («Апостроф», 26.06.19).

Негативний стан справ показує жаргонізм *повестися*, що означає дозволити втягнути себе в щось, піддатися спокусі, повірити брехливим обіцянкам [2, с. 442]. У засобах масової комунікації зустрічаємо його у таких контекстах: «Ми перемогли, ми в парламенті, наші виборці не *повелися* на цю

позицію і наша команда матиме можливості забезпечувати рішучий рух країни в Європейській Союз та НАТО – те, чим ми займалися п'ять років» («Детектор медіа», 21.07.19); «Шкодою, що **повелися** і дали інтерв'ю російському каналу», – українська бігунка Бризгіна» («Цензор», 07.08.16); «Adidas» дарує 3000 пар взуття»: українці **повелися** на нове шахрайство» («Конкурент», 30.07.19).

Негативного експресивного відтінку надає публіцистичним текстам жаргонне дієслово *прогнутися* – піти на приниження, лестоці заради успіху, вислужитися перед начальством [2, с. 481]: «Автор вказує на те, що **прогнулася** саме та організація, яка є символом політичної принципиальності, демократії та верховенства права» («Деро.ua», 27.06.19); «У Путіна вважають, що в питанні газу **прогнулися** достатньо» («Українська правда», 02.06.14); «У Німеччині заявили, що **не прогнуться** під Трампа» («Zik.ua», 24.07.18); «А за попередньої влади жоден бізнес в Україні неможливо було вести, не прогнувшись. Хто не **прогнувся** – той зазвичай втрачав свій бізнес...» («Високий замок», 11.07.14); «Росія вимагає визнати, що українські моряки могли вчинити злочин, схиляє нас до визнання правомірності судового процесу над ними за російським законодавством, запрошує **прогнутися** перед кримінально-процесуальним кодексом РФ, а заодно і опосередковано визнати окупацію Криму» («Народна правда», 28.06.19).

До субстандартної лексики, якою називають неповноцінну за якимись ознаками людину належать номени з пейоративною оцінкою: *жлоб*, *бидло*, *чайник*. Жаргонізм *чайник* багатозначний, у словниках знаходимо фіксацію його дев'яти значень. Найбільш вживаним, на наш погляд, є значення «непрофесіонал, невміла, недосвідчена у якійсь справі людина, новачок» [2, с. 664], адже в семантиці наявна негативна оцінка – відсутність професійних умінь: «Чемпіонат жебраків закінчено. Пояснення для «чайників», що зараз коїться з футбольною першістю України» («Україна молода», 16.05.16). Жаргонізм «бидло» має три значення: 1. Корова; 2. Недоумкувата, дурна, малокультурна людина; 3. Добросовісний ув'язнений [2, с. 84]. У передвиборчий період жаргонізм активізувався у значенні «малокультурна людина»: «Я, звісно, попросив, щоб мене назвали Володимиром Олександровичем, або Володимиром, а не **бидлом**, наркоманом і так далі...» («Україна молода», 12.04.19).

Негативну оцінку ситуації виражає жаргонізм *кранти*. За словником Л.О. Ставицької жаргонізм означає «безрадісний кінець чогось, сумні перспективи для когось; крах, безвихідь» [3, с.388], наприклад: «Інакше кажучи, робить висновок масова аудиторія, Путін загрався і догрався. І скоро йому будуть повні **«кранти»**» («День», 09.11.15); «**Кранти** будівництву» (заг.) («Україна молода», 30.10.15) «А все тому, що коаліції без нього (Яценюка) – **кранти!**» («Високий замок», 13.11.17); «... теперішня влада, на відміну від минулої, йде шляхом політичних репресій; раніше в органах влади працювали кваліфіковані фахівці, а тепер їх висають; і, нарешті, без Росії Україні повні **кранти**» («Україна молода», 17.10.18).

У жаргоні від початку його існування закладено критичне ставлення до реальної дійсності, тому в мові арго відсутні назви на позначення реалій піднесеного, світлого, позитивного. Злочинці завжди спрощували у мовленні деякі аспекти життя і акцентували увагу на потрібних значеннях слів. Наприклад, дієслово *видати* у значенні «зрадити» (вिकривати, виказувати

кого-небудь, розголошувати таємницю) [2, с. 483] не використовується у кримінальному світі, тому що воно не містить негативної експресії. Арготизм *продати* охоплює тільки частину цього поняття – видавати товаришів злочинної шайки, з метою полегшення власної долі. Обсяг арготичного слова значно менший ніж загальноновживаного, тому більша частина дієслів у мові арго має одне значення: «Полковник-податківець **продав** кримінал за півмільйона» («Голос України», 31.01.15); «Лідер партії «Сила і честь» Ігор Смишко **продав** місця у своїй політичній силі за захмарними цінами» («Високий замок», 05.06.19); «Бідні, бо дурні: понад 15,6 українців готові **продати** свій голос за 500 гривень» («Україна молода», 31.01.18); «Українцям масово пропонують **продати** голоси на виборах: поліція забила на сполох» («Обозреватель», 13.02.19). Проте, жаргонізм у засобах масової комунікації розширив сферу застосування і вживається здебільшого у передвиборчій тематиці.

У деяких текстах натрапляємо на використання жаргонного слова з негативною семантикою *бикувати* – поводити себе агресивно без причини [2, с. 65]: «По-народному це можна описати: **«бикували бики»** під стінами главку міліції» («Україна молода», 21.06.17); «Зеленському не треба **«бикувати»**, як свого часу це робив Янукович» («Україна молода», 26.06.18). За допомогою використання експресивно забарвленого жаргонізму *бикувати* досягається відповідний стилістичний ефект, який сприяє підкресленню, виділенню агресивних і безпричинних рис зображуваного, прояву негативних особливостей характеру.

Варто зазначити негативний відтінок жаргонізму *малява* – записка, послання [3, с. 211]: «Один із них — висхідна зірка російської дипломатії, заступник постпреда РФ при ООН Володимир Сафронков, який створив нову мову російської дипломатії, що отримала в народі схвальну назву «дипломатичної **маляви**» («День», 06.06.17); «Коли цей майор мене **«ізводив»**, начальник прапорщика порадив написати **«маляву»**, начебто я є працівником СБУ. Я роздрукувала папір у столичній друкарні і відправила від аноніма, мовляв стережіться Савченко» («Zik», 22.03.18). Жаргонізм *малява* вживався у ВТК і означав «записку, послання, які нелегально передаються із в'язниці на волю» [2, с. 333]. Жаргонізм розширив межі функціонування і означає будь-яке неофіційне листування, крім того насичує контекст негативними значеннями.

У засобах масової комунікації зустрічаємо запозичення з літературної мови, елементи яких переосмислюються в іронічному, ігровому значенні: *паралельно*, *фіолетово*, *по барабану*. Всі вони за визначенням Л.О. Ставицької мають значення абсолютно байдуже, нецікаво, все одно, що [3, с. 248, с. 340] і підтверджують контексти, в яких вжито аналізовані лексеми, наприклад: «А комусь **«по барабану»**, хто світліше майбутнє обіцяє: головне, від чийх кандидатських штабів **«гречкосії»** щедріші» («Високий замок», 06.03.19); «Мовляв, слухай, Варфоломію, і воньмі: бачиш, як нас багато, а тому нам **по барабану** твої томос» («Високий замок», 30.07.18); «У цьому він напевно що суголосний своєму поколінню, проте навіщо тоді вести церемонію вручення премії українським кінематографістам, які тобі особисто **«по барабану»?**» («День», 25.04.17); «Та мені **«фіолетово»**, – стверджує вчорашній вояк. – Я йшов у зону збройного протистояння не заради посвідки, медалей чи грошей» («Україна молода», 29.01.19); «Мені на неї ще більш фіолетово – хто вона і що. Але мені дуже не все одно,

чому росіянка там заправляла парадом» («Детектор медіа», 25.02.16); «Їм *«паралельно»*, хто як одягнутий, – на відміну від нас, коли *«стрічають по одягу, а проводжають по розуму»* («Високий замок», 25.01.19).

Висновки. Зміна соціально-політичних домінант, розвиток тіньового бізнесу, боротьба за перерозподіл власності і сфер впливу – це основні фактори, що активізували входження субстандартної лексики у мову засобів масової комунікації. Зазвичай субстандартна лексика функціонує у публікаціях, присвячених кримінальній тематиці, економіці, політиці та виборам. Журналісти пишуть про кримінальний світ, використовуючи субстандартну лексику для пояснення певних реалій, створення колориту кримінального середовища, характеристики представників правоохоронних органів, виявлення негативних тенденцій в політико-економічній системі країни. Субстандартна лексика – одна з найбільш ефективних засобів експресивного вираження оцінки, а це надзвичайно вагомо для публіцистичних текстів. Намагання журналістів привернути увагу до певних фактів, свого матеріалу про цей факт і до себе як автора стимулює пошук виразних і в той же час доступних форм мовлення. У публікаціях на соціально-політичну тематику, у статтях про представників влади, політичних лідерів, суспільних діячів, зірок шоу-бізнесу відчувається намагання автора виразити своє емоційне ставлення до суб'єктів публікації. Тому, з метою експресії й оцінки, вживають субстандартну лексику, яка має переважно негативне забарвлення і широкий спектр відтінків – від легкої іронії до прямого засудження.

Питання про експресивні можливості субстандартної лексики у мові засобів масової комунікації залишається відкритим і потребує подальшого опрацювання.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови, *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 3–12.
2. Мокиєнко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русского жаргона. Санкт-Петербург : Норинт, 2000. 720 с.
3. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. Київ : Критика, 2005. 496 с.

4. Стишов О.А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 41. С. 74–84.

Levchenko T. Expressive potential of substandard vocabulary in the mass media

Summary. The article explains that in the first half of the XXI century when the mass media, new technology and the Internet rapidly developed, global information space was created. Despite the fact that the mass media underwent dramatic changes (the appearance of electronic versions of publications, Internet newspapers), they still make great influence on their readers' conscious, shaping public opinions, values and views. The language of the modern mass media, which is characterized by considerably increased expressiveness, was analyzed. It was mentioned that a vocabulary of any language is a rich diverse system, which is open for extra-linguistic influence and change; it is a social phenomenon dependent on different social circumstances. Moreover, a language is in constant need to renew its resources, that is due to the interconditionality between the vocabulary and temporal factors. Nowadays more and more often we encounter the vocabulary, which has negative assessment reflected in the meanings of the words. The influence on public opinion, pathos, emphasized evaluative character, irony, sarcasm are special features of modern mass media. An expressive function of language acquires new forms when we use substandard vocabulary, which has a great expressive and emotional potential. The author analyzed numerous works by native and foreign scientists dedicated to studying of this vocabulary layer and the conditions of its functioning in the modern press. It was proved that in spite of the great number of studies on substandard vocabulary, its functional character was not revealed; this particular issue has not been chosen as a study subject in Ukrainian linguistics. It was emphasized that the question of substandard vocabulary functioning is always addressed in Ukrainian mass media; its appearance in periodic publications arises from the necessity to characterize the surroundings of certain social groups and to use it as a means of emotional expression. It was found out that the active use of substandard units in the language of the mass media indicates that they push boundaries of the traditional usage in social dialects and serve as expressive means in modern social and political journalism.

Key words: language of the mass media, substandard units, expressive vocabulary.

*Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України**Павлова О. О.,**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

ДОСВІД КРАЇН СВІТУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТІВ ІЗ НАТОВПОМ

Анотація. Нині як практики, так і теоретики приділяють величезну увагу питанню запобігання конфліктів. Превентивні заходи призначаються для вирішення розбіжностей, управління ситуацією або стримування спорів, поки вони не прийняли насильницького характеру. Управління конфліктами, своєю чергою, означає обмеження, пом'якшення та стримування конфлікту. У поняття запобігання конфлікту входять численні дії, такі як спроби уникнути конфлікту та розв'язання конфлікту за допомогою наступних методів – посередництва, підтримання миру, заходи щодо зміцнення довіри та неформальна дипломатія. Метою управління натовпом як суб'єктом масових заворушень є запобігання загрози та припинення порушень громадського порядку.

У статті зроблена спроба проаналізувати досвід країн світу (США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада, Швеція) щодо запобігання конфліктів із натовпом; висвітлюються класичні зразки тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн. У роботі представлені механізми контролю натовпу, різноманітні тактики роботи з натовпом та наведено детальний опис кожної тактики.

Основним джерелом стурбованості міжнародної спільноти є його нездатність певно та точно передбачати конфлікти, які загрожують придбати насильницький характер та швидко на них реагувати. Це відбувається як через складну динаміку внутрішніх, етнічних та релігійних конфліктів, так і через небажання держав робити зусилля, пов'язані з великим ризиком та витратами.

Головне практичне питання, яке цікавить суспільство та особливо його правоохоронні органи – як забезпечити контроль над поведінкою натовпу, – на жаль, залишається без відповіді. Головний висновок, якого дійшли вчені та поліція на Заході, полягає у тому, щоб не допускати виникнення такого явища, як агресивний натовп. А для цього треба усунути довготривалі умови, що створюють почуття соціальної фрустрації, невдоволення, відчаю, безвиході.

Ключові слова: натовп, запобігання конфліктів, превентивні заходи, стихійна масове поведінка, механізм контролю, тактика.

Постановка проблеми. Проблема конфліктів у сучасних умовах є актуальним предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних вчених, теоретиків та практиків, представників різних наукових шкіл та напрямів. Дедалі більшого значення набувають прикладні аспекти – політика управління конфліктами, оскільки масштабні політичні та економічні процеси призвели до значного розширення суспільства і зростання психічної напруженості.

Нині як практики, так і теоретики приділяють величезну увагу питанню запобігання конфліктів. Превентивні заходи призначаються для вирішення розбіжностей, управління ситуацією або стримування спорів, поки вони не прийняли насильницького характеру. Управління конфліктами, своєю чергою, означає обмеження, пом'якшення та стримування конфлікту. У поняття «запобігання конфлікту» входять численні дії, такі як спроби уникнути конфлікту та розв'язання конфлікту за допомогою таких методів, як посередництва, підтримання миру, заходи щодо зміцнення довіри та неформальна дипломатія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи багатьох закордонних вчених, практиків, консультантів присвячені питанням формування та розв'язання конфліктів із натовпом. Першим, хто сформулював парадигму вивчення натовпу, був французький вчений Г. Ле Бон. Всі інші дослідники, які вивчали натовп, діяли в рамках цієї парадигми. Г. Тард розглядав характеристики натовпу, детально класифікував натовпи та встановив, що натовп не здатний до розумної дії, тільки окрема людина може мислити та діяти раціонально, натовп не здатний до інтелектуальної творчості. У людей, зібраних разом, здатність мислити знижується і почуття реальності стирається.

Г. Тард фактично є засновником теорії масової комунікації. Він виявив, що будь-яка комунікація, будь то масова чи міжособистісна, супроводжується впливом. Особливо сильно цей вплив проявляється в натовпі. Е. Мартін розробив детальну концепцію натовпу, засновану на принципах психоаналізу. Він доводив, що в діях натовпу, особливо насильницьких, знаходять вираження скриті асоціальні потяги людини. Р. Блуммер виділяв чотири типи елементарних колективних груп (чинний натовп, експресивний натовп, маса й громадськість) та надав опис етапів формування натовпу. Детально проаналізувавши погляди на натовп Р. Ле Бона, Р. Тарда і З. Фрейда, С. Московичі запропонував струнку концепцію психології натовпів.

В американській психології проблема психології натовпу, як природного спонтанного скупчення людей, набула дещо іншого відтінку. Американські психологи вживають термін «стихійна масова поведінка» та зосереджують увагу на поведінці індивіда в натовпі, а не натовпу загалом.

Метою статті є дослідження досвіду країн світу щодо запобігання конфліктів із натовпом, висвітлення класичних зразків тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн, та представлення механізмів контролю натовпу, які тактики роботи використовують західні країни з натовпом та надати детальний опис тактики.

Виклад основного матеріалу. Масові заворушення можуть виникати з різних причин: політичні, економічні мотиви, національна ненависть або ворожнеча, провокації з боку організованої злочинності, протест проти дій органів влади й управління, незадовільна соціальна політика держави. Передумови, які сприяють виникненню масових заворушень, – це наявність певних ситуацій нестабільності, напруженості, коли в населення виникає відчуття тривоги та невпевненості. Зазначені обставини зумовлюють загострення в міжособистісних відносинах, що виливається в постійну готовність виплеснути накопичену напругу.

Надалі увага населення загострюється на тому чи іншому моменті, що має для них важливе значення (погіршення економічної ситуації, загострення міжнаціонального протистояння, провал на виборах тієї чи іншої кандидатури тощо). У такій ситуації різні події, що зазвичай не мають особливого резонансу, починають сприйматися зовсім по-іншому. Так, вчинення злочину представниками однієї національності проти осіб, які представляють іншу, отримує набагато більший розголос, негативну оцінку, ніж у звичайних умовах. Ці фактори негативного плану підвищують атмосферу напруженості, яка загострюється, що може привести до початку масових заворушень, які виникають у такій ситуації часом із несуттєвого приводу.

Виникають масові заворушення, як правило, несподівано, через раптово виниклі обставини. Їх психологічною особливістю є участь у вчиненні дій, що утворюють цей злочин, великої кількості людей. Не можна не враховувати, що психологія людини в натовпі різко змінюється, особливо в екстремальних ситуаціях, коли на свідомість впливають надзвичайно сильні фактори. Так звана «психологія натовпу», коли поведінка людини зводиться до сліпого слідування за загальною масою, і є, на думку вчених, основною рушійною силою масових порушень громадського порядку.

Натовп – тимчасове та випадкове зібрання індивідів будь-якої національності, професії та статі незалежно від причини цього зібрання. За відомих умов учаснику таких зборів – «людині натовпу» – притаманні абсолютно нові риси, що відрізняються від тих, які характеризують окремих індивідів. Свідома особистість зникає, а почуття та ідеї всіх окремих одиниць, що утворюють ціле (натовп), набувають одного напрямку. Утворюється «колективна душа», що має, звичайно, тимчасовий характер, але збори в таких випадках стає тим, що Г. Лебон назвав організованим натовпом або натовпом одухотвореної, що становить єдину, істоту та підкоряється закону духовної єдності натовпу.

1. Характеризуючи колективну поведінку та роль громадської думки, вчені виділяють три типи формування стихійних груп:

1) *натовп*, який утворюється на вулиці з приводу найрізноманітніших подій (дорожньо-транспортна пригода, затримання правопорушника та інше). При цьому стихія, що є основним фоном поведінки натовпу, призводить часто до його агресивних форм. Якщо знаходиться людина, яка здатна очолити натовп, у ній виникають вогнища організованості, які, однак, вкрай нестабільні;

2) *маса* – це стабільніше утворення з нечіткими кордонами, яка більш організована, свідомо (мітинги, демонстрації), хоча різноманітна та досить нестійка. У масі організатори мають значущу роль, вони не висувуються спонтанно, а відомі заздалегідь;

3) *публіка*, яка зазвичай збирається для короткочасного спільного проведення часу у зв'язку з якимось видовищем. Публіка досить роз'єднана; її специфічною рисою є наявність психічного зв'язку та єдиної мети. Завдяки спільній меті публіка більш керована, ніж натовп, хоча будь-який інцидент може перетворити її дії на некеровані (наприклад, поведінка вболівальників на стадіоні у разі програшу улюбленої команди).

Таким чином, під натовпом вчені та практики розуміють тимчасове та випадкове зібрання людей, що характеризується духовно-емоційною спільністю, просторовою близькістю та наявністю зовнішнього стимулу. Стихійні групи загалом – постійний елемент суспільного життя на всіх етапах його розвитку, та їх роль у розвитку багатьох соціальних процесів досить значна [2].

Політичні інститути влади як за кордоном, так і в Україні розглядають «натовп» як будь-які масові прояви протесту, які не санкціоновані владою. У західній літературі, як правило, ставилися в один ряд «масові істерії», «колективні заворушення», «бунти», «повстання», «рух за реформи» та «революційні виступи» та визначається як «поведінка натовпу».

Дослідники питання розвитку натовпу за механізмами формування виділяють такі види:

– *спонтанні натовпи* (випадкові, або оказіональні), що виникають стихійно у відповідь на ту чи іншу подію;

– *натовпи, які поєднують елементи організованості та стихійності* (випадок, коли натовп організовувався ззовні, а далі запустився процес самоорганізації);

– *штучні натовпи* (організовані), тобто виникають як результат спеціальних зусиль осіб, груп, організацій, установ. Цей вид натовпу використовується для проведення різноманітних рекламних та піар-акцій. У цьому випадку – це імітація натовпу.

За рівнем сформованості розрізняють натовпи, які ще формуються, сформовані, та ті, що вже розпадаються.

За складом учасників розрізняють натовпи реальні (що складаються з реальних учасників), віртуальні (що складаються з фіктивних, фейкових учасників). За цим критерієм натовпи поділяють на гомогенні (складаються з представників одного соціального шару, однієї вікової групи та однієї статі), гетерогенні (включають представників різних соціальних груп, виділених за вказаними ознаками). Г. Лебон за цим критерієм виділяв натовп:

– *різнорідний*, який, своєю чергою, ділиться на анонімний (вуличний натовп) та неанонімний (присяжний, парламентський натовп);

– *однорідний* (секти, рухи, соціальні класи).

За кількістю учасників розрізняють натовпи нечисленні, середньої чисельності, численні, масові (понад 10 000 людей).

За характером поведінки дослідники виділяють натовпи:

– *інертні* (бурхливо виражають емоції і вимоги, але не виконують жодних дій);

– *діючі* (перейшли від емоцій і слів до дій).

Стосовно порушень громадського порядку розрізняють натовпи:

– *лояльні* (нормативні), чия діяльність пов'язана з дотриманням, затвердженням та підтримкою громадського порядку;

– *протестувальні*, чия діяльність пов'язана з запереченням або дискредитацією громадського порядку;

– *нейтральні* (індиферентні), чия поведінка не впливає безпосередньо на громадський порядок (натовп глядачів).

За модальністю настрою учасників види натовпу можна виділяти відповідно до всього спектру настроїв. Як правило, у цьому випадку слідом за американським соціологом Г. Блумером зупиняються на «проблемних» видах: натовп панічний, агресивний, стягальний, екстатичний [1].

За структурою натовп може бути аморфним (безструктурним), структурованим.

За кордонами виділяють натовп:

- з розмитими кордонами (з невизначеним складом);
- з чіткими кордонами, зі здійсненням контролю допуску в натовп.

За використовуваними технологіями впливу на осіб, які приймають рішення, виділяють натовпи:

- традиційні, що використовують методи обігу, демонстрації, бунту, погрому та інше;
- розумні (*smartmob*), засновані на застосуванні когнітивних технологій, спрямованих на зміну характеру сприйняття тих чи інших проблем.

За часом існування О.В. Кантицький і А.М. Лафуткін виділили натовпи:

- короточасні (кілька хвилин – флешмоб);
- звичайні (до кількох годин);
- довготривалі (від одного до кількох днів) [2].

Специфіка феноменів натовпу полягає в тому, що вона вкрай ускладнює їх вивчення. Несподіваність та раптовість, з якою він зазвичай формується, невизначеність кількісних та якісних характеристик та багато інших обставин не дають змогу проводити чітко сплановані дослідження, оскільки відтворити ці явища в лабораторних умовах видається неможливим. Тому дослідникам доводиться найчастіше збирати необхідні дані з газет, кінохроніки, історичних документів, шляхом опитування очевидців.

Метою управління натовпом як суб'єктом масових заворушень є попередження загрози та припинення порушень громадського порядку. Для досягнення цієї мети, наприклад, британські сили правопорядку, як висвітлюються у роботах Д. Коннора, на стратегічному рівні «сприяють мирній поведінці учасників масових протестів», на тактичному рівні – «збільшують можливості для діалогу з учасниками протестних натовпів», а на оперативному рівні використовують «ступінчастий, диференційований, заснований на інформуванні підхід до використання сили» [9]. Класичні зразки тактик, які використовуються для попередження конфліктів із натовпом силами правопорядку західних країн, Д. Коннор представляє таким чином [9, с. 41–42]:

1) *механізм контролю: соціальний*, який насамперед впливає на поведінку та мотивацію протестувальників. Тактика: управління переговорами (підкреслення об'єднання та взаємодії між силами правопорядку і мітингувальниками). Зазначена тактика використовується в США, Франції, Канаді, Швеції;

2) *примусовий контроль через застосування сили*. Тактика: використання насильства. Опис тактики: рівень застосовуваної сили визначається рівнем загрози, що з'являється. Використовується у США, Німеччині, Канаді, Швеції;

3) *механізм контролю: територіальне обмеження (маркування та захист території)*. Тактика «кільце сталі» (встановлення високого дротяного паркану з колючим дротом, що

оточує по периметру цільове місце, що підлягає охороні). Така тактика використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: «Ніякої зони протесту» (визначення територій у межах або поблизу місця протесту, вхід на які протестувальникам заборонений). Застосовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції;

4) *механізм контролю: обмеження руху протестувальників*. Тактика: стримування. Тактика полягає в утриманні людей, що протестують в обмеженому просторі, часто протягом тривалого періоду. Кількість людей, які можуть залишити цей простір одночасно, обмежена. Така тактика використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: попереджувальний арешт. Опис тактики: завчасний арешт явних лідерів та інших проблемних протестувальників для запобігання їх участі в протесті. Зазначена тактика використовується в США, Іспанії, Канаді, Швеції.

Тактика: контроль кордону. Відбувається обмеження свободи пересування в країні. Використовується у США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада, Швеція;

5) *механізм контролю: заохочення руху протестувальників*. Тактика: розсіювання. Необхідно перемістити протестувальників із зони протесту для руйнування протестувальницьких груп. США, Франція, Німеччина, Іспанія, Канада та Швеція використовують цю тактику;

6) *механізм контролю: примусовий*. Тактика: «Нульова толерантність». У цьому випадку органи правопорядку реагують навіть на найменші порушення закону. Використовується в США, Франції, Німеччині, Іспанії, Канаді, Швеції.

Необхідно підкреслити, що більш ефективно займатися запобігати масовим заворушенням, ніж безпосередньо протидією та усуненням їх наслідків.

Превентивні міри щодо масових заворушень вимагають:

- постійного моніторингу факторів, що сприяють організації натовпу;
- безперервного прогнозування можливих сценаріїв її деструктивного розвитку;
- організації превентивних заходів [8].

Саме по собі утворення натовпу – це закономірний наслідок процесів, що виникають у будь-якому суспільстві. Спочатку натовп формується як засіб спільного виживання людей. Принципове питання не в тому, щоб взагалі не допускати утворення натовпу, а в тому, щоб направляти натовп як природний продукт самоорганізації суспільства з метою досягнення соціально корисних цілей. У цьому плані результатом управління натовпом має стати задоволення потреб учасників натовпу як спільності в рамках чинних соціальних та юридичних норм.

Але управління натовпом – це функція, яка має багато змінних: зовнішнє протиставлення натовпу іншим; учасники натовпу; нормативність поведінки учасників натовпу; фактори, що сприяють та перешкоджають перетворенню пасивного натовпу на агресивний; потреби, які визначають поведінку учасників натовпу; просторові, часові, інформаційні та інші фактори.

Практики та вчені наголошують, що ознакою традиційного натовпу є короткочасність його існування. Натовп розходить, коли закінчується привід. Час існування такого стихійного натовпу, як правило, обмежується ще й природними циклами задоволення фізіологічних потреб (їжа, сон). Натовп, що продовжує збиратися та бунтувати на другий–четвертий день,

с – явище досить рідкісне, яке зачіпає дуже значущі для її учасників потреби. Наприклад, у «кольорових революціях» натовпи існували тижні та місяці. Якщо потрібен агресивний сплеск натовпу, організатори прагнуть форсувати час. Перехід учасників натовпу від очікувань до дій, ажіотаж, поспіх, панічні реакції сприймаються учасниками як хвиля подій та неминуча перемога. Будь-яке емоційне напруження має свій пік: чим воно інтенсивніше, тим коротше триває. Але в разі сидячого страйку, навпаки, ставка робиться на затягування часу як засобу чинити тиск на владу. Важливо розрізняти час, який працює на органи правопорядку (люди втомлюються, емоції видихаються, активність учасників натовпу знижується), та час, який працює на натовп (неадекватна реакція або відсутність будь-якої реакції на ситуацію, що викликала масове громадське обурення). Дослідники цього питання підкреслюють, що треба ефективно використовувати і те, і інше.

Висновки. Концепція запобігання конфліктам нині отримала розвиток у різноманітному списку літератури. Крім цього, в останні роки ООН, регіональні організації, державні та неурядові організації беруть участь у здійсненні регулярного аналізу «кращого досвіду» у зв'язку з невдалими місіями або втраченими можливостями. Крім того, в численних дослідних проєктах та спеціальних доповідях даються рекомендації щодо політики, які направляються безпосередньо тим особам, які приймають рішення на найвищому рівні, в ООН та інших організаціях [6].

Попри все вищезгадане, питання запобігання конфлікту залишається невирішеним. Конфлікти продовжують виникати, та багато з них набувають насильницький характер.

Основним джерелом стурбованості міжнародної спільноти є його нездатність певно та точно передбачати конфлікти, які загрожують придбати насильницький характер, і швидко на них реагувати. Це відбувається як через складну динаміку внутрішніх, етнічних та релігійних конфліктів, так і через небажання держав робити зусилля, пов'язані з великим ризиком та витратами.

Головне практичне питання, яке цікавить суспільство та особливо його правоохоронні органи – як забезпечити контроль над поведінкою натовпу, – залишається без відповіді. Найбільш розумний висновок, якого дійшли вчені і поліція на Заході, полягає в одному: не допускати виникнення такого явища, як агресивний натовп. А для цього треба усунути довготривалі умови, що створюють почуття соціальної фрустрації, невдоволення, відчаю, безвиході.

Література:

1. Блумер Г. Коллективное поведение. Психология масс : хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : БАХРАХ-М. 2010. С. 535–565.
2. Кантицкий О.В., Лафуткин А.М. Психология толпы и массовых беспорядков : учебное пособие. Рязань, 2013. 437 с.
3. Назаретян А.П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. Санкт-Петербург : Питер. 2003. 139 с.

4. Почебут Л.Г. Социальные общности. Психология толпы, социума, этноса. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ. 2005. 358 с.
5. Тард Г. Мнение и толпа. Психология толп. Москва : КСП, 1998. С. 257–408.
6. Davies, G., Dawson, S. E. The 2011 Stanley Cupriot: Police perspectives and lessons learned. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 2015. No. 38 (1). P. 132–152.
7. Helbing, D., Johansson, A., Al-Abideen, H.Z. Dynamics of crowd disasters: An empirical study. *Physical Review*. 2007. No. 75. P. 45–53.
8. Kingshott, B.F. Crowd Management: Understanding Attitudes and Behaviors. P. 273–289.
9. O'Connor, D. Adapting to protest. *Ai & Society*. 2007. No. 22. P. 40–42.
10. Waddington, D.P. Contemporary issues in public disorder: a comparative and historical approach. New York : Taylor & Francis e-Library, 2003.

Monastyrova L., Pavlova O. Experiences of the countries in the world in conflict prevention activities with a crowd

Summary. Nowadays, both the practitioners and theorists great emphasis on questions relating to conflict prevention. Preventive measures are intended to resolve disputes, manage the situation or contain disputes until they become violent. Conflict management, in turn, means the limitation, mitigation and containment of conflict. The concept of conflict prevention includes many activities, such as the attempts to avoid conflict and conflict resolution through the following methods – mediation, peacekeeping, confidence-building measures and informal diplomacy. The purpose of crowd control as a subject of mass disorders is to prevent the threat and to stop disturbances of public order.

The article attempts to analyze the experience of the countries in the world (USA, France, Germany, Spain, Canada, Sweden) regarding the prevention of conflicts with the crowd; highlights the classic examples of tactics, used to prevent conflicts with the crowd by law enforcement forces in Western countries. The paper presents the mechanisms of crowd control, a variety of tactics, ensuring successful work with the crowd and provides a detailed description for these tactics.

The main source of concern for the international community is its inability to predict and respond quickly to conflicts, threatening to become violent. This is due both to the complex dynamics of internal, ethnic and religious conflicts and to the reluctance of States to undertake efforts, associated with high risk and cost.

The main practical question the society and especially law enforcement agencies are interested in is ensuring control over the behavior of the crowd, and it is unfortunately still unanswered. The main conclusion reached by scientists and police in the West is to prevent the phenomena known as an aggressive crowd. To achieve that goal, it is necessary to eliminate the long-term conditions creating feelings of social frustration, discontent, despair, hopelessness.

Key words: crowd, conflict prevention, preventive measures, spontaneous mass behavior, control mechanism, tactics.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

---

*Дабаян І. М.,**старший викладач факультету лінгвістики**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ НІМЕЧЧИНИ

Анотація. У цій статті розглядається, як відбувається формування міжкультурних компетенцій студентів, які навчаються у Німеччині. Через керовану ринковими вимогами глобалізацію та скорочення державного фінансування університети Німеччини збільшили набір студентів з-за кордону, що призвело до необхідності інтернаціоналізації освітніх програм. Описана ситуація змушує замислитися про необхідність розвитку міжкультурних компетенцій, що сприяють міжкультурному спілкуванню і діалогу. Суспільство, в якому ми живемо, є і було багатокультурним, хоча нинішнє культурне розмаїття має певні характеристики, які відрізняються від інших часів і історичних моментів. Проживання поряд та спілкування з людьми, які є представниками різних культур, вимагає певного рівня підготовки і компетентності. В цьому відношенні навчання іноземної мови є ідеальною можливістю для набуття такого типу освіти. Добре володіння мовою означає не тільки розуміння і знання того, як використовувати мовні граматичні структури, але також розуміння культури, в якій використовується мова, і вміння пов'язувати одну культуру з іншою. Отже, студенти повинні постійно розвивати більш ефективні навички міжкультурної комунікації. Сьогодні зростає інтерес до культурного виміру освіти в області іноземних мов, очікується, що викладачі сприятимуть набуттю міжкультурної компетенції своїх студентів. У цій статті розглядається роль культури у викладанні іноземних мов у багатокультурному суспільстві такої країни, як Німеччина, та як студенти і викладачі в університетах сприймають важливість міжкультурного компонента в мовних курсах. Завважається, що замість того, щоб зосередитися на підвищенні значущості міжкультурної взаємодії іноземних і вітчизняних студентів в університетських кампусах, що мало б відповідати риториці інтернаціоналізації, міжнародна студентська література охоплює переважно питання адаптації іноземних студентів. Необхідно поглибити розуміння того, як повинна відбуватися концептуалізація та підтримка міжкультурної освіти. Розуміння відносин і поведінки іноземних студентів дозволяє зрозуміти розрив між риторикою і реальністю, властивою інтернаціоналізації вищих навчальних закладів Німеччини.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, іноземні студенти, Німеччина, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Наслідки глобалізації сьогодні можна спостерігати в багатьох сферах повсякденного життя. Зокрема, збільшення і прискорення міжнародних міграційних рухів є одним з найбільш очевидних наслідків глобалізації. Окрім того, в суспільстві відбуваються серйозні зміни

в багатьох сферах: в політиці, економіці, культурі. Наприклад, в економічному контексті з'являються нові форми організації підприємств, все більшого розвитку набуває міжнародне співробітництво, все більше людей працюють за кордоном або взагалі є мігрантами. Внаслідок зростання глобалізації все більшого значення набуває міжкультурна комунікація, яка виступає, зокрема, як невіддільний складник глобалізації. Всі ці спостереження є актуальними для усіх країн. Цікавим видається аналіз ситуації з міжкультурною комунікацією серед студентів, які навчаються в Німеччині. Адже кожна п'ята людина в Німеччині зараз має міграційний досвід [1]. Спілкування та проживання поряд з людьми різних культур вимагає певного рівня підготовки і компетентності. У нашому глобалізованому світі міжкультурна комунікація відбувається як в повсякденному, так і в професійному житті. Порозуміння між людьми з різних культур може бути дуже важким. Проте є перевірені шляхи до успішної міжкультурної комунікації. Успіх міжкультурного спілкування полягає не тільки у вивченні іншої мови. Необхідно пам'ятати, що кожна людина є носієм своєї культури. Для досягнення благополучного спілкування з людьми – представниками інших культур потрібно навчитися розуміти і розшифровувати вербальні і невербальні сигнали іншої людини, володіти базовими знаннями основних культурних особливостей і структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні 100 років зближення між людьми різних культур неминуче збільшилося. Фахівцями визнається важливість міжкультурного спілкування та необхідність приділення уваги цій темі (В.Г. Зінченко, О.П. Кучмій, В.М. Манакін, Ю.Ж. Шайгородський та інші) [4; 5; 7; 8]. За взаємодії з людьми з інших культурних просторів ми розуміємо, що відрізняється не тільки мова, але і певні культурні моделі, і моделі поведінки діють не скрізь однаково. Брак знання і розуміння інших культур може призвести до непорозуміння або навіть конфліктів. Отже, є необхідність розглядання певних характеристик міжкультурного спілкування та здобуття основних компетенцій [2]. Слово комунікація (спілкування) походить від латинського слова "communatio" і означає зв'язок, спілкування. Спілкування – це загальний обмін інформацією. Такий обмін здійснюється за допомогою мовлення (усне спілкування) або шляхом невербального спілкування. До словесної області спілкування входять не тільки мова або слова, але і так звані паралінгвістичні явища, такі як тон голосу, швидкість мовлення, паузи, сміх і зітхання. Невербальне спілкування також грає важливу роль під час спілкування з іншими людьми. Засоби невербального

спілкування використовуються для підтримки, заперечення або навіть можуть замінити мовне спілкування. До найбільш важливих форм невербального спілкування належать, наприклад, жести, вирази обличчя, дотик і використання простору, тобто відстань, на якій спілкуються партнери. Слово «культура» в широкому сенсі означає звичайні речі, які формують повсякденне життя, це харчування, одяг, певні форми спілкування, структура сім'ї та інше. Культура спільноти формується в процесі тривалого розвитку та схильна до постійних змін. Включення до наявного співтовариства, тобто до конкретної культури, пов'язане з вивченням конкретних понять, таких як цінності, норми, моделі поведінки, а також мова [9].

Завдяки соціалізації люди схильні до культурного впливу. Є, зокрема, таке соціально-психологічне явище, як етноцентризм. За одним з сучасних визначень, етноцентризм – це властивість «сприймати й оцінювати життєві явища крізь призму традицій, цінностей власної етнічної групи, що є певним еталоном чи оптимумом» [5]. Тобто деякі люди спочатку припускають, що правила їх власної культури застосовуються у всьому світі. Зазвичай правила і норми своєї культури використовуються як орієнтир для інших культур. Культурно-специфічні структури мислення і відповідні моделі дій називаються культурними стандартами. Культурні стандарти утворюються за наявності конкретних соціальних, політичних та економічних характеристик відповідного регіону походження. Культурні стандарти спочатку засвоюються неявно або несвідомо, від самого народження людини в певній культурі. Прикладами культурних стандартів є авторитетне мислення, сумлінність, індивідуальність і родинні зв'язки. Термін «міжкультурна комунікація» застосовується до спілкування між людьми, які належать до різних культур. Зразки поведінки вивчаються людиною від самого раннього дитинства. В результаті взаємодія осіб, які мають одне й те саме культурне походження, зазвичай, відбувається за передбачуваною конкретною схемою спілкування, навіть на підсвідомому рівні. І навпаки, спілкування між людьми різних культур є більш складним не тільки через різні мови, але і тому, що на процес спілкування впливають відповідні культурні стандарти. Отже, для здійснення успішної міжкультурної комунікації є важливим знання про відмінності культурних стандартів.

Опанування такими знаннями може відбуватись у процесі навчання, під час якого людина вивчає іншу культуру, навчається сприймати її та розуміти відмінності. Дуже важливу роль в міжкультурній комунікації грає також невербальне спілкування, для якого також характерні культурні особливості. Невербальне спілкування набуває особливого значення не в останню чергу завдяки тому, що люди, через обмежені можливості лінгвістичного спілкування в міжкультурному контексті, прагнуть до спрощеного діалогу та застосовують такі елементи спілкування, як імітаційні. При цьому часто не виключені помилки у розумінні співрозмовника через хибні уявлення щодо універсальності та природності власних засобів невербального спілкування. Отже, міжкультурна комунікація приховує чимало можливостей для непорозуміння, проте за певної підготовки співрозмовників містить великий потенціал [2; 5].

Суспільство, в якому ми живемо, було і є багатокультурним. Звісно, сучасне культурне розмаїття має певні характеристики, які відрізняються від інших часів і історичних моментів. У цьому відношенні навчання іноземних мов є визнаним засобом, що сприяє міжкультурній комунікації [3]. Добре

володіння мовою означає не тільки розуміння і знання того, як використовувати граматичні структури певної мови, але також розуміння культури, в якій використовується мова, зокрема, вміння поєднувати різні культури або узгоджувати культурні стандарти [2]. Студенти повинні постійно розвивати навички міжкультурного спілкування [6; 9; 10]. При цьому існує ризик, що під час зіткнення з іноземною культурою можуть виникати труднощі через недостатню соціокультурну компетентність, або найчастіше через недостатню лінгвістичну компетентність можливі нестача розуміння або недосконалі інтерпретації. Описана ситуація змушує замислюватись про необхідність розвитку міжкультурних компетенцій, які сприяють міжкультурній комунікації та діалогу.

Метою роботи є вивчення особливостей формування міжкультурної компетенції студентів, які навчаються в Німеччині. Зокрема, приділяється увага ролі культури у викладанні іноземних мов, взаємозв'язку мови і культури в процесі навчання у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиліть освіта в Німеччині стикалась із проблемою різноманітності і величезного зростання культурної неоднорідності освітніх установ [1; 5; 6]. Ця зміна значною мірою змінила характер викладання і вивчення мов, оскільки мультикультурні класні кімнати створюють підвищену потребу в міжкультурному спілкуванні.

Серед мігрантів, які приїжджають до Німеччини, є найрізноманітніші люди: одні мають певну освіту, інші навіть не вміють читати та писати [3]. Відповідно, вони також відрізняються під час вивчення німецької мови. Таким чином, особлива увага приділяється розвитку міжкультурних навичок, які означають: здатність учнів привносити культуру походження, тобто сприймати свою рідну культуру в зв'язку з культурою країни перебування; виховання здатності бути чутливими і використовувати різні стратегії для контакту з людьми інших культур, здатності виконувати роль культурного посередника між власною культурою та чужою культурою і вміти боротися з міжкультурними непорозуміннями і конфліктними ситуаціями, вміти долати стереотипні відносини. Нова мультикультурна реальність змусила освітні заклади переглянути свої навчальні проекти, щоб адаптувати їх до цієї ситуації і навчити своїх учнів (студентів тощо) протистояти цьому новому глобальному імперативу [5].

Сьогодні є широкий спектр досліджень, які дозволяють зрозуміти мовні і соціальні навички, знання і підходи, необхідні для ефективного і належного спілкування в ситуаціях міжкультурного контакту [напр., 4; 7]. За визначенням сучасних науковців, міжкультурна компетентність являє собою поєднання соціальних і комунікативних навичок, в тому числі: емпатії, вміння вирішувати конфлікти, вміння працювати спільно, гнучкості, знання іноземних мов, розуміння, що від культури залежать різні стилі дискусії, швидкості мови, інтерпретації та шаблони мислення, методи вирішення труднощів взаємодії, роздуми про власне культурне походження і терпимість до інших культур.

Університетське життя в Німеччині сьогодні є інтернаціональним і міжкультурним. Крім студентів з усього світу, в німецьких університетах викладають запрошені лектори, працюють вчені, адміністрація та інші співробітники різних національностей і мов. Зростає міжнародна орієнтація університетів на світовий ринок освіти. Це приносить нові проблеми з погляду структури повсякденного університетського життя.

Є різні педагогічна і навчальна поведінки, комунікаційні процеси, розуміння часу і ієрархії. Тільки за допомогою міжкультурних компетенцій можлива успішна організація міжнародного університетського життя.

Вища освіта Німеччини включає в себе три ступені навчання: бакалаврат, магістратуру та аспірантуру. Міжкультурне навчання і виховання при цьому охоплює всі ступені освітнього процесу. Студенти мають різні альтернативи вивчення міжкультурної комунікації як основного або додаткового предмета. Вибираючи напрямок свого вивчення міжкультурну комунікацію як основний предмет, студенти бакалаврату приступають до поглибленого вивчення дисципліни, яке в подальшому може бути продовжено в магістратурі і в аспірантурі. Наприклад, можливо поглиблене вивчення ділової та економічної міжкультурної комунікації. В університеті Дюссельдорфа, де одним з перших в Німеччині було відкрито Інститут міжкультурної комунікації, головна увага акцентується на практичному аспекті міжкультурної комунікації. Тут більше часу приділяється міжкультурним тренінгам та семінарам з ухилом до сфери міжнародних відносин і бізнесу. Деякі вищі навчальні заклади роблять акцент на міграційній проблематиці. Центральним аспектом міжкультурної освіти в деяких закладах освіти, зокрема технічних та медичних напрямів, є вивчення іноземних мов, а також вивчення специфіки взаємодії з представниками інших культур. Крім викладання базових теоретичних знань і концепцій, ведеться робота над конкретними прикладами, що базуються на досвіді вищих навчальних закладів. Під час активних вправ відбувається перенесення тренування до життя. Здійснюється обговорення та аналіз власного досвіду студентів та викладачів з урахуванням міжкультурних аспектів з метою запобігання майбутніх конфліктів і непорозумінь.

У статті «Ключові навички міжкультурної компетенції – освітня місія німецьких університетів?» Г. Хіллер йдеться про зміни, яких зазнають німецькі університети, пов'язані здебільшого з двома факторами: Болонською реформою як частиною процесу європеїзації та інтернаціоналізацією [5, с. 1]. Г. Хіллер зазначає міркування, які дозволяють припустити, що забезпечення міжкультурної компетенції в умовах розвитку суспільства може бути невіддільною частиною сучасної освітньої місії вищих навчальних закладів. У статті описуються нові перспективи в розумінні освіти взагалі та університетської освіти зокрема. Нові цілі навчання більше не обмежуються знаннями або залежно від закладу, досвідом, але також вимагають передачі навичок. Погляд на ключові вимоги Болонських документів показує, що, з одного боку, працевлаштування має стати важливою частиною вищої освіти, а з іншого боку, Болонська реформа спрямована на різноманітні процеси інтернаціоналізації, які, на думку автора, можуть досягти успіху лише за умови підкреслення міжкультурної компетентності в університетах. На основі викладеної Хіллер концепції міжкультурної компетентності стверджується, що людина розуміє культуру як формулюючу і динамічну конструкцію і знає, що культурні відмінності можуть виявлятися на різних рівнях. Вона усвідомлює свій культурний здобуток і його можливий вплив на ситуації взаємодії, а також той факт, що ситуацію визначають структурні чинники. Крім того, людина знає, що міжкультурна взаємодія завжди є процесом переговорів, який може створювати нові комунікативні моделі і поведінкові стандарти, які учасники вважають придатними на місці, і що взаємодія здійснюється

на їх розсуд. Таким чином, компетентна в міжкультурному відношенні людина має набір навичок, умінь діяти і міркувати, знання, які дозволяють їй діяти в міжкультурних відносинах самоорганізованим, ефективним і відповідним чином. Така людина відкрита і готова вчитися, вона розглядає міжкультурне навчання як безперервний навчальний процес і в нових ситуаціях постійно розширює свої навички в формальному і неформальному контекстах, виявляє бажання тренувати свої власні навички спілкування та взаємодії. Як освітня мета для студентів міжкультурна компетентність включає в себе не тільки знання і навички спілкування, але також уміння міркувати і діяти. В цьому розумінні міжкультурна компетентність сама по собі не пропонує вирішення проблем міжкультурної комунікації. Навчання цій компетентності радше дозволить студентам долати виклики все більш складного і все більш міжнародного співтовариства, академічного і професійного світу.

Глобалізація означає, що економічні та політичні міжнародні зв'язки, нові комунікаційні технології та міграційні процеси ведуть до культурних змін, що поширюються всюди. В академічній сфері інтернаціоналізація в останні роки виразно спостерігається на всіх рівнях навчання, досліджень і викладання і ставить нові завдання перед вищими навчальними закладами. Останніми роками різко зросла мобільність студентів, з'являється все більше міжнародних навчальних програм, і все більше заохочується міжнародне наукове співробітництво. Але також той фактор, що Німеччина є країною міграції, змінює ситуацію з академічною освітою. Іншим фактором є демографічний мінімум, який, як очікується, призведе до різкого скорочення кількості студентів у найближчі роки, якщо не збільшиться приплив іноземних студентів. З огляду на такі перспективи міжкультурна компетенція є метою навчання для німецьких університетів [10]. Вимоги, що пред'являються до студентів і співробітників університетів в результаті процесів інтернаціоналізації, вимагають високого ступеня міжкультурної компетенції. За останні роки перебування і навчання за кордоном обмін учнями і студентами розглядалися як міра, що сприяє розвитку міжкультурної компетенції.

За даними Федерального міністерства з питань міграції та біженців, з 2013 року федеральний уряд витратив близько 3,39 млрд євро на інтеграційні курси [3]. Більшість регулярних курсів засновані на мовних курсах. На ознайомчому курсі учасники повинні отримувати знання про Німеччину, її культуру, права та обов'язки громадян. Набуття міжкультурних навичок є важливим фактором у процесі інтеграції. Інтеграція означає залучення всіх зацікавлених сторін у наявну соціальну систему. У 2014 році трохи менше половини нових учасників курсів були з країн ЄС, тому більшість з них довгий час відвідували школу, вміли добре читати і писати, мали досвід вивчення іноземних мов. Це змінилося, коли багато біженців приїхали в Німеччину в 2015 році. За даними міністерства, у 2016 році близько двох третин нових учасників прибули з п'яти країн походження Сирії, Ірану, Іраку, Сомалі та Еритреї (країна у Північно-Східній Африці). Ця частка нещодавно зменшилась до 30 відсотків, тоді як частка громадян ЄС в 2016 році зменшилась до 18 відсотків, а в першому кварталі 2019 року складала 27 відсотків. До речі, як повідомляє міністерство, українці особливо добре зарекомендували себе на мовних курсах (78,7% на рівні B1). Щонайменше 70 відсотків складають вихідці з Боснії та Герцеговини, а також індійці, румуни, поляки, північні македонці і бразильці [3].

Хоча багато університетів все частіше прагнуть до інтеграції, заходів міжкультурної інтеграції та навчання, Болонья проклала шлях до міжкультурної компетенції в університетах. Одним з найбільш потужних нововведень, викликаних реформою, поряд з європеїзацією, є те, що дослідження повинні бути більше зосереджені на підготовці до ринку праці, включаючи надання ключових професійних компетенцій під час навчання. Незважаючи на критику реформ як несумісних з традиційними ідеалами освіти, німецькі університети завжди були націлені на професійне навчання. Проте замість того, щоб зосередитися на підвищенні значущості міжкультурної взаємодії іноземних і вітчизняних студентів в університетських кампусах, що мало б відповідати риторичі інтернаціоналізації, міжнародна студентська література охоплює переважно питання адаптації іноземних студентів. Відомо, що Німеччина створює привабливі умови для задоволення освітніх потреб іноземних студентів, які прагнуть отримати якісну, конкурентоспроможну, безкоштовну освіту.

У рамках конференції Ради Європи «Міжкультурний діалог в університетському кампусі» Вехтер (Wächter) сформулював вісім рекомендацій, які слід враховувати в рамках процесу інтернаціоналізації європейських університетів. Його рекомендації також включають вимоги «Міжкультурний діалог є частиною інститутів», «Міжкультурна грамотність повинна бути основною метою вищої освіти», «Міжкультурне навчання має бути доступним», «Необхідно розробити склад навчання» [10, стор. 139]. Міжкультурна компетентність стала однією з основних кваліфікацій у переліку ключових навичок [6]. Фонд Бертельсманна риторично запитусь, чи є це ключовою кваліфікацією 21-го століття [4]. Європейський парламент розглядає її як важливий компонент соціальної компетентності і громадянської компетентності. За словами Штрауба, міжкультурна компетентність займає «лідуючу позицію в шкалі вкрай бажаних кваліфікацій» [8, с. 34]. Паризька декларація про заохочення громадянства та спільних цінностей свободи, терпимості і недискримінації через освіту та Спільна доповідь ЕТ-2020 від листопада 2015 року наголосили на необхідності поглиблення ролі освіти для забезпечення того, щоб молодь набувала міцні соціальні, громадянські та міжкультурні компетенції. Відкритість для культурного розмаїття і міжкультурного порозуміння включає в себе розуміння власної культурної самобутності в місцевому і національному контекстах, де мови, традиції і соціальні відносини можуть бути однаковими, схожими або відмінними від власної спадщини та досвіду.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Міжкультурна освіта є невіддільним компонентом освітнього процесу в Німеччині. Одним з найбільш пріоритетних напрямів міжкультурної освіти студентів у Німеччині є вивчення іноземних мов. Навчання за кордоном є частиною міжкультурного навчання і виховання в Німеччині. Також для викладачів і деякою мірою для студентів приймаючої країни присутність іноземних студентів є не тільки цікавим збагаченням досвіду, а й необхідністю розробки і реалізації стратегій взаєморозуміння і співпраці через мовні та культурні кордони. Проте, за деякими дослідженнями, міжкультурна обізнаність щодо центральних німецьких культурних стандартів і стилів спілкування, які можуть викликати проблеми, є не дуже вираженою серед іноземних студентів, що навчаються в Німеччині. Міжкультурна освіта в Німеччині не завершується із закінчен-

ням вищого навчального закладу, а триває протягом життя. Перспективним вбачаємо дослідження поєднання багатомовності та мультикультуралізму в німецьких університетах, що виникає внаслідок інтернаціоналізації, та як це впливає на спілкування між викладачами і студентами на курсах і в інших ситуаціях спілкування, пов'язаних з навчанням.

Література:

1. Дабагян І.М., Павловська Л.І. Сучасна молодіжна політика в Європі (на прикладі Німеччини). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. № 2, том 30 (69), ч. 2. С. 140–145.
2. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
3. Avramopoulos D. Diesen Migranten fällt Deutsch lernen leicht – und diesen schwer (31.08.2019). *Welt*. URL: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article199492258/Sprachkurse-Diesen-Migranten-faellt-Deutsch-lernen-leicht-und-diesen-schwer.html> (дата звернення 17.10.2019).
4. Bertelsmann Stiftung. Interkulturelle Kompetenz – Schlüsselkompetenz des 21. Jahrhunderts? Thesenpapier der Bertelsmann Stiftung auf der Basis der Interkulturellen-Kompetenz-Modelle von Dr. Darla D. Deardorff, 2006. URL: http://www.bertelsmann-stiftung.de/bst/de/media/xcms_bst_dms_17145_17146_2.pdf (дата звернення 17.10.2019).
5. Hiller G.G. Schlüsselqualifikation Interkulturelle Kompetenz – Ein Bildungsauftrag der deutschen Hochschulen? In Dreyer W. / Höbner U. (Hg.): *Perspektiven interkultureller Kompetenz*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. S. 238–254.
6. Nünning V. Schlüsselkompetenzen: Qualifikationen für Studium und Beruf. Stuttgart: Metzler, 2008.
7. Schumann A. Interkulturelle Kommunikation in der Hochschule: Zur Integration internationaler Studierender und Förderung Interkultureller Kompetenz (Kultur und soziale Praxis). Verlag: Transcript, 2012. 262 s.
8. Straub J. Kompetenz. In J. Straub, A. Weidemann, D. Weidemann (Hrsg.), *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz*. Stuttgart u. Weimar : Metzler, 2007.
9. Straub J. Lerntheoretische Grundlagen. In: Wiedemann, Arne / Straub, Jürgen / Nothnagel, Steffi (Hrsg.). *Wie lehrt man interkulturelle Kompetenz? Theorien, Methoden und Praxis in der Hochschulausbildung – Ein Handbuch*. Bielefeld: Transcript – Verlag, 2010. S. 31–98.
10. Wächter B. Intercultural dialogue on the University Campus. In S. Bergan, J.-P. Testoueix (Eds.), *Intercultural dialogue on campus*. Strasbourg: Council of Europe. 2009. Pp. 133–140.

Dabagyan I. Features of formation of intercultural competences of students in Germany

Summary. This article seeks to illuminate how the formation of intercultural competence of students studying in Germany. Because of market-driven globalization and reduced public funding universities of Germany have increased international student enrolment and consequently face pressures to internationalize educational programming. The situation described leads us to consider the need to develop intercultural competences that favour intercultural communication and dialogue.

Communicating and living with people from different cultures involves a certain amount of preparation and competence. In this respect, the foreign language class is the ideal place to express this type of educational intervention. To have a good command of a language does not only mean understanding and knowing how to use its grammatical structures but also understanding the culture in which

the language is used and learning how to place one culture in contact with the other. Consequently, students must continually develop more efficient intercultural communication skills. There has been a growing interest in the cultural dimension of foreign language education, and teachers today are expected to promote the acquisition of intercultural competence in their students. This article examines the role of culture in the teaching of foreign languages in an increasingly multicultural society like that in Germany and how both students and teachers in universities perceive the importance of the intercultural component in the language class. Rather than focusing on how to increase meaningful intercultural interaction for both

international and domestic students on university campuses to live up to the internationalization rhetoric, the international student literature tends instead to focus on adjustment issues for international students.

The goal is to deepen understandings of how intercultural learning is conceptualized and supported. Understanding the attitudes and behavior of international students offers insights to help close the gap between the rhetoric and reality inherent in the internationalization of postsecondary institutions.

Key words: intercultural communication, intercultural competence, foreign students, Germany, European Community.

*Зайцева В. В.,**кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара**Яремчук Н. С.,**кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано значущість роботи з удосконалення комунікативної компетенції мовної особистості згідно з основними документами в галузі освіти, виділено вміння комунікативної компетенції, що сприяють взаємодії та взаєморозумінню в різних ситуаціях спілкування та сферах діяльності, з'ясовано роль культури спілкування як важливої професійної якості студента-філолога, окреслено причини, що зумовлюють потребу в дослідженні культури продуктивного професійного спілкування, визначено мету, завдання, враховано дані сучасних досліджень про ефективне професійне спілкування та досвід підготовки майбутніх філологів у вищих закладах освіти, виявлено рівень культури професійного спілкування здобувачів філологічної освіти, проаналізовано особливості, компоненти та чинники спілкування як процесу взаємодії індивідів, передавання інформаційного, емоційного й інтелектуального змісту, що передбачає врахування чинників, пов'язаних із соціальними, психічними, психологічними, фізичними та іншими аспектами вияву особистостей адресатів (аудиторії), виокремлено групи комунікативних завдань, що визначають характер дії спілкування, висвітлено комунікативні невдачі й бар'єри спілкування, проаналізовано принципи досягнення взаєморозуміння у спілкуванні, охарактеризовано комунікативно-риторичні якості мовлення (змістовність, правильність і чистота, точність, дохідливість, логічність, ясність, багатство й різноманітність, доречність (доцільність), краса, естетичність, виразність й образність, емоційність, щирість) як умова високого рівня професійного мовлення майбутніх філологів, врахування яких сприяє вдосконаленню комунікативних умінь і навичок, подоланню бар'єрів спілкування, звернуто увагу на знання норм літературної мови й чинники, що забезпечують висококультурне професійне мовлення особистості та вплив на співрозмовника (мовленнєвий етикет, індивідуально-психологічні особливості, естетична цінність інформації тощо), сформульовано висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: комунікативна компетенція, культура спілкування, компоненти спілкування, бар'єри спілкування, принципи взаєморозуміння у спілкуванні.

Постановка проблеми. Основні документи в галузі освіти (Закон України «Про вищу освіту», концептуальні положення Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року, «Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG)) спрямовують

навчально-виховний процес на формування соціально успішної особистості, здатної критично мислити, грамотно висловлювати думки, налагоджувати гармонійні стосунки з людьми, розвиток її інтелектуальних, творчих здібностей, формування особистісних ціннісних орієнтирів, удосконалення навичок конструктивно взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях і видах діяльності. Тому одним із провідних завдань навчання української мови є формування комунікативної компетенції, що охоплює не тільки знання мовної системи й володіння мовним матеріалом (мовленням), але й дотримання правил мовленнєвої поведінки, соціальних норм мовленнєвого спілкування. Комунікативна компетенція передбачає вміння вибирати мовні засоби залежно від соціального середовища, ситуації спілкування, типу, стилю й жанру мовлення, отримувати й передавати інформацію, досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дій; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника, здійснювати позитивну самопрезентацію [7, с. 349]. Усвідомлення важливості зазначених умінь сприяє не лише виробленню навичок побудови власних усних і писемних висловлювань, а й взаємодії та взаєморозумінню між людьми в різних ситуаціях спілкування та сферах діяльності, уникненню бар'єрів спілкування. Як свідчить практика, низький рівень культури професійного спілкування майбутніх учителів пояснюється невмінням орієнтуватися в ситуації спілкування, врахувати комунікативне завдання спілкування, добирати до ситуації зміст і мовні засоби, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування, обґрунтувати, аргументувати, переконати, прогнозувати відповідь і поведінку реципієнта, забезпечити зворотний зв'язок, володіти тактикою та стратегією тощо. Отже, виникає необхідність осмислення компонентів спілкування та подолання виявлених недоліків у процесі спілкування студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль формування навичок і поведінки мовленнєвого спілкування визначили Н. Бабич, М. Вашуленко, І. Гайдаєнко, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, Г. Сагач, М. Стельмахович, Г. Шелехова, І. Маруніч. Питання підвищення культури професійного мовлення розглянуто в дослідженнях І. Довженко, І. Дроздової, Л. Златів, Н. Костиці, Н. Тоцької. Навчання мовленнєвого спілкування шляхом удосконалення навичок усіх видів мовленнєвої діяльності присвячено роботи О. Горошкіної, Т. Ладженської, М. Львова, Т. Надейної, М. Пентилюк. Учені (М. Кожина, А. Нікітіна, М. Пентилюк) довели, що одним зі шляхів формування мовленнєвої особистості студента є аналіз якостей

висловлювань із погляду вимог певного стилю. Попри певні успіхи недостатньо враховано дані сучасних досліджень про комунікативно-риторичні якості мовлення як умови високого рівня професійного спілкування майбутніх філологів, що сприяє вдосконаленню комунікативних умінь і навичок, уникненню комунікативних невдач, подоланню бар'єрів спілкування.

Мета статті – визначення оптимальних шляхів удосконалення культури професійного спілкування студентів-філологів. Завдання: розкрити значущість роботи з удосконалення комунікативної компетенції мовної особистості, з'ясувати роль культури спілкування як важливої професійної якості майбутнього філолога, виділити особливості, компоненти та чинники спілкування, комунікативні завдання, виявити бар'єри спілкування студентів, обґрунтувати важливість усвідомлення майбутніми фахівцями комунікативно-риторичних якостей мовлення для продуктивного професійного спілкування.

Високий рівень професійного спілкування є необхідною умовою компетентності майбутнього фахівця як основної вимоги нової парадигми освіти. О. Казарцева трактує поняття «культура професійного спілкування» як соціокультурну якість, що адекватно відображає загальнокультурну, професійну й особистісну позицію майбутнього спеціаліста, що є засобом адаптації до мінливих соціальних умов життя і професійної діяльності через комунікативний, етичний і нормативний аспекти в діловому спілкуванні [6, с. 30]. За І. Довженко, професійне спілкування – спеціальна форма контактів і взаємодії людей, які мають певні професійні повноваження, включає обмін інформацією, пропозиціями, вимогами, поглядами, мотивацією з метою розв'язання конкретних завдань, установлення відносин партнерами в сфері професійної діяльності [5, с. 6]. Можемо констатувати, що спілкування передбачає врахування чинників, пов'язаних із соціальними, психічними, психологічними, фізичними та іншими аспектами вияву особистостей адресатів (аудиторії), конситуацією спілкування, зокрема контекстом культури, можливими ефектами впливу свого мовлення [3, с. 87].

Спілкування складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) *когнітивного* (обмін інформацією між людьми в процесі спілкування); 2) *афективного* (організація взаємодії між індивідами); 3) *регулятивного* (процес керування учасниками спілкування поведінкою та співдіяльністю, встановлення емоційного ставлення один до одного) [6, с. 189]. Виділені компоненти зумовлюють необхідність врахування комунікативних завдань, що визначають характер дії спілкування. З позиції мовця вченими було виділено такі групи: 1) *інформативний* (передавання інформації), 2) *прескриптивний* (вплив на адресата), 3) *експресивний* (вираження емоцій, оцінок), 4) *міжособистісний* (регулювання стосунків між співрозмовниками), 5) *ігровий* (апеляція до естетичного сприйняття, уяви, почуття гумору) та ін. [1, с. 79]. Таким чином, спілкування може бути визначено як процес взаємодії індивідів, передавання інформаційного, емоційного та інтелектуального змісту.

Учені (М. Пентилуок, І. Маруніч, І. Гайдаєнко) називають компоненти, що створюють високий рівень культури спілкування: 1) комунікативні установки, які включають «механізми спілкування»; 2) знання норм спілкування певного суспільства; психології спілкування (категорій, закономірностей, механізмів); психології сприймання і розуміння одне одного; 3) уміння застосовувати ці знання відповідно до ситуації, норм моралі конкретного суспільства та загальнолюдських цінностей [11, с. 122]. Зазначені компоненти дають змогу дослідникам (З.П. Бакум, О.М. Горошкіна, С.О. Кара-

ман, О.А. Копусь, В.І. Тихоша, С.Т. Яворська) [13] виявити комунікативні невдачі (порушення підготовчих умов спілкування, непередготовленість до спілкування, недоречність або несвоечасність, неувважність, непослідовність, нелогічність, неправильно дібранний жанр, порушення норм і правил поведінки тощо) і бар'єри спілкування (бар'єр негативних емоцій, інформаційний бар'єр, психологічний – різні інтереси, соціальний – соціальна перевага співрозмовника, естетичний – антипатія до співрозмовника, бар'єр поганого настрою, бар'єр сприйняття, бар'єр мови, бар'єр настанови, бар'єр першого враження тощо). Г. Осовська справедливо виділяє відсутність взаєморозуміння – бар'єр взаєморозуміння. На думку вченої, є кілька принципів взаєморозуміння у спілкуванні: 1) володіння професійною лексикою (комунікатор, реципієнт повинні володіти професійною лексикою, вдало користуватися в різних ситуаціях), 2) рівень взаєморозуміння прямо пов'язаний із рівнем інтелектуального розвитку комунікатора й реципієнта (доступність і дохідливість інформації залежить від рівня інтелектуального розвитку співрозмовників, брак якого ускладнює спілкування, робить досягнення конструктивного результату неможливим), 3) рівень взаєморозуміння обумовлений повнотою інформації (повнота інформації може бути доповнена повнотою викладеного матеріалу, фактів тощо), 4) в основі взаєморозуміння – логічність викладу та послідовність обґрунтування (послідовність, несуперечливість, обґрунтованість позиції), 5) сконцентрованість уваги (не тільки слухання, а й усвідомлення того, що говорить співрозмовник) [8, с. 30]. На нашу думку, до запропонованих принципів необхідно додати усвідомлення майбутніми фахівцями комунікативно-риторичних якостей мовлення (змістовність, правильність і чистота, точність, дохідливість, логічність, ясність, багатство й різноманітність, доречність (доцільність), краса, естетичність, виразність та образність, емоційність, щирість), що «пов'язані з усіма складниками комунікативного акту: учасниками (адресантом і адресатом), їх взаємодією (принципами та правилами спілкування), мовним кодом, конситуацією, що сприяє формуванню ефективного спілкування» [3, с. 196].

Змістовність мовлення передбачає необхідний ступінь лаконізму, відсутність пустих фраз, багатослів'я, *правильність і чистота* – додержання норм літературної мови: акцентологічних (правила наголосу), орфоепічних (правила вимови), лексичних (правила слововживання), словотвірних (правила творення слів), граматичних (правила творення граматичних форм і сполучень слів та об'єднання їх у речення) [4, с. 37]. *Точність* мовлення характеризується вмінням добирати з багатого словникового запасу такі мовні одиниці й форми їх, які б забезпечили досягнення мети спілкування. Точність мовлення, як стверджує М. Пентилуок, – це «ввічливість, чемність, мовна етика у всіх сферах спілкування» [9, с. 46]. *Дохідливість* мовлення досягається точною вираженню думки, почуттів, волевиявлень за допомогою точно дібраних слів і конструкцій речень, правильним поділом висловлювання за допомогою логічних пауз на смислові частини, відповідною розстановкою логічних наголосів. Зазвичай мовець виступає ініціатором спілкування. Він програмує хід бесіди та прогнозує мовленнєві дії слухача. Його мовлення є вихідною точкою реактивних дій співрозмовника, тому до важливих якостей мовлення вчені відносять *логічність*, яка забезпечує смисловою послідовність у передачі думок. *Ясність*, що передбачає відповідність плану висловлювання змістовому плану в тому вигляді, в якому він формувався у свідомості мовця, є не тільки комунікативною якістю, а й експресивною, що відіграє провідну роль у процесі формування думки. *Багат-*

ство мовлення – це використання великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), що відрізняються за змістом і будовою. *Різноманітність* мовлення – застосування різних мовних засобів для вираження однієї і тієї ж самої думки. *Краса* – це відповідність висловлювання і плану змісту естетичним потребам учасників мовленнєвої комунікації, а *доречність* – відповідність плану висловлювання і плану змісту специфічним умовам спілкування (ситуації, темі, жанру та ін.). Слід додержуватися правил мовного етикету, загальної високої культури. Як відомо, мовний етикет є тією сукупністю мовних засобів, що регулюють нашу поведінку в процесі мовлення, тому «робить спілкування людини з іншими приємним, бажаним» [9, с. 83]. У зв'язку з цим на заняттях з української мови у вищих закладах освіти необхідно вдосконалювати вміння й навички майбутніх учителів виявляти повагу, доброзичливість до співрозмовника, бути уважними, толерантними, ставити до центру уваги слухача, не нав'язувати власних думок, тобто користуватися правилами ввічливості. Доречними мають бути не тільки слова, а й тон, інтонація мовлення. *Естетичність* мовлення полягає в реалізації законів милозвучності мови, додержанні оптимального темпу і звучності мовлення, регулюванні спілкування з участю допоміжних виражальних засобів (міміки, жестів, руху тіла). *Виразність мовлення*, що досягається самостійністю мислення, інтересом мовця до предмета розмови, знанням мови, її стилів, наявністю розвинутого «чуття» мови, свідомим бажанням говорити, залежить від його звукового оформлення, що виявляється в милозвучності, інтонації. Додамо, що інтонація уточнює та конкретизує зміст висловлювання, розвиває навички виразного й емоційного мовлення, характеризує мовця та ситуацію спілкування. Учені (Н. Бабич, М. Пентиліук) [2; 10] з-поміж основних якостей мовлення виділяють *образність*, яка є показником якісного, довершеного мовлення, культури спілкування фахівців, творчих здібностей. Усне мовлення, на думку І. Ющука, має характеризуватися *щирістю*, яка виявляється у глибокій переконаності мовця у своїй цілковитій правоті, у справедливості того, що він стверджує, що обстоє, адже якщо «мовець кривить душею, його висловлювання не буде переконливим для інших» [14, с. 33].

Безперечно, культура спілкування залежить від оволодіння знаннями, нормами, якостями, правилами. Проте ефективність спілкування забезпечується також і внутрішньою потребою усвідомити індивідуальність й унікальність суб'єкта, толерантністю, тактовністю, ввічливістю, виявленням щирого інтересу й поваги до співрозмовника, умінням контролювати жести й міміку, свою поведінку та реципієнта, прагненням до емоційної й інтелектуальної взаємодії.

Отже, успіх професійного спілкування, що є умовою порозуміння між людьми, регулятором людської поведінки, залежить не тільки від рівня володіння майбутніми філологами сучасною літературною мовою, а й осмислення компонентів і комунікативних завдань спілкування, удосконалення комунікативно-риторичних якостей мовлення. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні й обґрунтуванні значущості технологій навчання української мови, що дають змогу коригувати мовленнєві та комунікативні знання, уміння й навички здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Ананьев Б. Человек как предмет познания. *Психологические труды* : в 2 т. Москва : Педагогика, 1980. Т. 2. 322 с.
2. Бабич Н.Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови. Чернівці : Рута, 2000. 175 с.

3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Голікова Н.С., Попова І.С. Етикет і культура мовного спілкування у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. 160 с.
5. Десяева Н.Д., Лебедева Т.А., Ассурирова Л.В. Культура речи педагога : учебное пособие. Москва : Академия, 2003. 192 с.
6. Довженко І.В. Формування культури українськомовного спілкування у майбутній професійній діяльності фахівців сфери обслуговування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Херс. держ. пед. ун-т. Херсон, 2008. 36 с.
7. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения : учебное пособие. Москва : Наука, 1998. 496 с.
8. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
9. Осовська Г.В. Комунікація в менеджменті. Київ : Кондор, 2003. 218 с.
10. Пентиліук М.І. Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови. *Сучасні аспекти педагогічного процесу*. Херсон, 1995. Вип. 1. С. 6–10.
11. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуманіт. профілю. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
12. Пентиліук М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 224 с.
13. Українська мова за професійним спрямуванням : навчальний посібник / за ред. С.О. Карамана, О.А. Копусь. Київ : Літера ЛТД, 2013. 544 с.
14. Ющук І. Мова як засіб спілкування. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 30–36.
15. Яремчук Н.С. Говоріння як наукове поняття. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 1. С. 10–15.

Zaytseva V., Yaremchuk N. Culture of professional communication

Summary. The article deals with the importance of improving the communicative competence of the linguistic personality according to the basic documents in education. It clarifies the role of professional communication culture and outlines the reasons to explore the culture of productive professional communication. The purpose, tasks and the data of modern research concerning effective professional communication have been determined. The level of professional communication culture of the applicants of philological education is revealed. The peculiarities, components and factors of communication have been analyzed. Attention is paid to the knowledge of literary language norms and factors. The transmission of the information, as well as the emotional and intellectual content which considers social, mental, psychological, physical and other factors of the recipient's identity is described. The article outlines groups of communicative tasks that determine the nature of the communicative action, highlights communication failures and barriers, analyzes the principles of mutual intelligibility in communication, depicts the communicative-rhetorical qualities of speech, such as content, purity, accuracy, intelligibility, logic, diversity, appropriateness, beauty, expressiveness, emotionality and sincerity as a condition for future philologists' high-level professional language. These qualities contribute to the communication skills improvement, provide ways of overcoming barriers in communication. The knowledge of literary language norms and factors that grant a highly cultural professional personality and influence the collocutor have been investigated. The conclusions and perspectives for further scientific researches are represented.

Key words: communicative competence, communication, component of communication, barriers of communication, principles of understanding in communication.

*Карцева М. Д.,
старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

*Білик Н. О.,
старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТНІХ МІГРАНТІВ

Анотація. У статті розглянуто проблеми міжкультурної комунікації освітніх мігрантів. Означено, що компетентна міжкультурна комунікація задає нову спрямованість навчання іноземної мови, під час якої іноземні громадяни опановують нові й незнайомі їм навчальні дисципліни та способи міжкультурної комунікації. Проаналізовано сутність міжкультурного спілкування, його культурна складова частина. Розглянуто особливості міжособистісної й міжкультурної комунікації. Зазначено, що проблеми міжособистісного спілкування в інтернаціональному середовищі найчастіше призводить до мотиваційних та операційних ускладнень, оскільки пов'язані з інтерактивною й комунікативною сторонами спілкування та проявляються в афективній, когнітивній і поведінковій сферах. Встановлено, що міжкультурне спілкування – це завжди міжособистісна комунікація з двобічним процесом. Досліджено, що здійснення міжкультурної взаємодії потребує певних характеристик, які сприятимуть або стримуватимуть взаємодію. Виявлено перепони, які заважають взаєморозумінню й спілкуванню іноземних студентів як носіїв різних культур. Представлено типологію бар'єрів. З'ясовано причини виникнення комунікативних бар'єрів у процесі міжкультурної взаємодії студентів. Визначено перешкоди навчання іноземців, пов'язані з адаптивними процесами. Соціокультурна адаптація є в даному випадку одночасно необхідною умовою і способом соціалізації. Пристосувальна взаємодія спричинює «бар'єри адаптації». Зазначено, що важливим бар'єром у процесі засвоєння соціокультурних умов освітніх мігрантів виступає також тривалість проживання в країні. Узагальнено, що міжкультурні бар'єри адаптаційного процесу іноземних студентів до середовища умовно можна об'єднати у дві групи: внутрішні й зовнішні. Знання загальних проблем і труднощів, з якими стикаються інофони, дозволять долати бар'єри, запобігати конфліктам, сприятиме формуванню культури міжособистісного спілкування, розширенню міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурний, комунікація, іноземні студенти, бар'єри, адаптація.

Постановка проблеми. Завдяки прогресу сучасне суспільство має різні способи мобільності й шляхи отримання освіти, які постійно видозмінюються. Глобалізація, інформатизація, мобільність сприяють взаємодії представників різних культур. Освітня міграція поширює міжнародні контакти, створює

умови для налагодження й порозуміння представників різних національних і культурних спільнот. Культурне розмаїття передбачає міжкультурне взаємозбагачення.

Кожен іноземний студент об'єктивно проходить процес адаптації, що містить безліч аспектів, найважливішими з яких є: звикання до нового соціокультурного оточення, до нової мови спілкування, до інтернаціонального характеру навчальних груп, пристосування до культури нової країни. Скорочення інтеркультурної дистанції, готовність адаптуватися створює можливість оптимальної співпраці. Тому питання про міжкультурну комунікацію набуває особливого значення.

Актуальність компетентної міжкультурної комунікації задає нову спрямованість навчання іноземної мови. У процесі навчання інофони натрапляють на труднощі, які демонструють необхідність формування особливого підходу до міжкультурної комунікації. Іноземні громадяни опановують не тільки нові та незнайомі їм навчальні дисципліни, а й способи міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань міжкультурної комунікації займається багато дослідників у сферах соціолінгвістики, психології, культурології, соціології. З їх числа можна виділити наступні прізвища: І. Халєєва, Т. Грушевицька, Є. Верещагін, О. Денисова, С. Тер-Минасова, М. Бергельсон, С. Гуськова, Б. Слющинський, Т. Колбіна та ін. О. Лузгін досліджував типи сприйняття інших культур. Бар'єри міжособистісних комунікацій відбиті в роботах Р. Ковальчук, О. Садохіна, І. Глазкової. Ця сфера є одним із напрямів, що прогресивно розвивається й стимулюється практичним інтересом. Основним поштовхом наукових опрацювань, пов'язаних із міжкультурною взаємодією, є покращення результативності спілкування. Досліджувана проблематика характеризується рівнем культурних відмінностей та сфокусована на подоланні бар'єрів комунікації.

Мета статті – проаналізувати особливості міжособистісного та міжкультурного спілкування, виявити бар'єри комунікації освітніх мігрантів. Необхідність встановлення суті й систематизація різновидів перешкод забезпечить умови їх подолання, запобігання, уникнення конфліктних ситуацій. Теоретико-методологічну основу дослідження означеної проблематики складає положення системного, особистісно-діяльнісного, антропологічного, акмеологічного і компетентнісного підходів.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням сучасної системи освіти є процес формування комунікативної культури мовної особистості, яка містить в собі логічну, інформаційну, емоційну й мовну культуру. Все, що створене людиною, є частиною культури. Культура розглядається сучасною наукою як універсальна загальна й водночас специфічна для конкретного суспільства, нації, організації чи групової орієнтації система, що призводить до сприйняття, мислення, оцінки та дій людей всередині суспільства. Культура виконує згадані функції в процесі спілкування. Тож спілкування є важливою частиною культури, адже учасники спілкування завжди є носіями певної культури. Культура реалізує своє призначення завдяки наступним компонентам: стандартам, оцінкам, переконанням тощо, які поділяються представниками цієї культури й служать орієнтиром для їх поведінки в різних ситуаціях.

Наукові дослідження у світі комунікацій показують, що відносини між культурами можуть бути різними: а) утилітарне ставлення однієї культури до іншої; б) відмова від однієї культури іншою; в) взаємодія різних культур, як відносини між рівними суб'єктами. Третій тип відносин визначається як міжкультурний діалог.

Вживання термінів «міжкультурна» й «міжособистісна» комунікація впливає з логіки нашого дослідження.

Поняття міжособистісної комунікації в загальнодоступному розумінні означає процес спілкування між двома або більше особами в процесі обміну повідомленнями. Це взаємодія індивіда з іншими індивідами, яку розглядають як міжособистісне сприйняття, розуміння людини; формування міжособистісних відносин і здійснення психологічного впливу.

Проблеми міжособистісного спілкування найчастіше призводять до мотиваційних та операційних ускладнень, які співвідносяться з двома сторонами спілкування – інтерактивною й комунікативною, і виявляються в афективній, когнітивній і поведінковій сферах і яким властива недостатність бажання зрозуміти співрозмовника, його індивідуальних особливостей, внутрішнього стану, інтересів.

Ускладнення міжособистісного спілкування в молодіжному оточенні іноді виявляються в конфліктних ситуаціях, порушуючи емоційний стан в групі. Формування культури спілкування між особистостями пов'язано саме з емпатійними здібностями.

Поведінку людини в інтернаціональному середовищі детермінує і приналежність до певної культури, і особистісні характеристики співучасників взаємодії. Міжкультурна інтеракція – це завжди міжособистісна комунікація, коли один учасник виявляє культурну відмінність іншого. Це комунікація з двобічним процесом, в якому суб'єктами виступають носії різноманітних культур. Адекватне взаєморозуміння комунікантів, встановлення зв'язку, взаємосприйняття дійсності, визнання цінностей партнерів, розуміння їх картини світу і є міжкультурною взаємодією.

Інтеркультурна взаємодія є особливою формою спілкування міжпартнерами, що належать до різних національних і мовно-культурних спільнот, в якій здійснюється обмін інформацією, почуттями, думками, культурними цінностями. Цей процес вимагає не лише знань іноземних мов, але знання матеріальної та духовної культури інших людей, визначає модель поведінки партнерів у спілкуванні. Дослідження доводять, що здійснення інтеракції потребує таких компонентів: 1) виникнення такої ситуації, в якій відбувається спілкування; 2) вста-

новлення контактів і їх реалізація, завдяки якій реалізується міжкультурна взаємодія; 3) наявність взаємодіючих сторін, які мають свідомість і опанування стандартами будь-якої культурної системи. Сторони інтеракції повинні мати певні характеристики, які сприятимуть чи стримуватимуть взаємодію. Міжкультурна взаємодія, суб'єктом якої є студент-іноземець, втілюється на практиці в групі чи на особистісному рівні.

Вивчення іноземних мов і їх використання як засобу міжнародного спілкування сьогодні неможливо без глибокого й різнобічного знання культури носіїв цих мов, їхнього менталітету, національного характеру, способу життя, бачення світу, звичаїв, традицій та ін. Тільки поєднання цих двох видів знання – мови й культури – забезпечує ефективне та плідне спілкування [6, с. 95].

Опанування іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування направлено на розвинення особистісно значущих уявлень, на розуміння системи цінностей виразників іншої лінгвокультурної спільноти та орієнтацію в контексті іншомовної культури, оскільки інофон стикається не тільки з новою системою мови, але й з величезним потенціалом іншого лінгвокультурного суспільства. В умовах міжкультурної взаємодії між комунікантами виникають міжкультурні відносини, в яких культурна системність пізнається в моменти виходу за межі кордонів системи, що проявляється в тому, що учасники спілкування, використовуючи свій лінгвокультурний досвід та свої національно-культурні традиції, водночас намагаються врахувати й інший мовний код, інші звичаї та традиції (інші норми соціальної поведінки, пізнаючи при цьому факт чужорідності останніх). Якщо це не відбувається, то акт міжкультурної взаємодії може не відбутися через виникнення комунікативних збоїв. Суттєва роль відводиться саме комунікативним потребам особистості, і, отже, в іншомовному навчанні акцент ставиться не на мовній структурі, а на практичному використанні мови, її вживанні. Поява поняття міжкультурна комунікація обумовлена тим, що в процесі міжкультурної взаємодії люди зустрічаються з проблемами, викликаними розбіжністю в сприйнятті навколишнього світу носіями різних культур, що спричиняє нерозуміння й навіть конфліктні ситуації.

Кожному виду людської діяльності властиві перешкоди, зумовлені специфікою цих видів діяльності. Численні види й рівні комунікації (вербальна – невербальна, усна – письмова – електронна, міжособистісна – групова – масова та ін.) також створюють свої специфічні бар'єри. Упродовж усього процесу спілкування індивід постійно стикається з розширенням набору діяльностей, засвоєнням нових видів. Орієнтування в системі зв'язків, присутніх у кожному виді діяльності й між її видами, здійснюється через систему «особистісних смислів». Такий продукт діяльності називають «особистісним вибором діяльності». Наслідком цього є центрування навкруги головного, зосередження уваги на ньому й супідрядність йому всіх інших діяльностей. Засвоєння нових ролей у діяльності та осмислення їх значущості поширює можливості особистості шляхом реалізації вмінь та навичок. Оскільки спілкування є складовою частиною процесу діяльності, то розширення комунікації студента-іноземця потрібно розуміти як нарощування контактів, специфіку цих контактів на даному віковому етапі. Ускладнюється характер взаємодії (відбувається перехід від монологічного спілкування до діалогічного, де вміння орієнтуватися на партнера є головним критерієм).

Міжкультурна комунікація як спільна діяльність з обміну інформацією і діями, сприйняття, розуміння та стилів спілкування містить основні типи: вербальну, невербальну та паравербальну.

Вербальною комунікацією є спілкування, де співрозмовники обмінюються думками, інформацією та емоційним досвідом. Невербальна комунікація – це комплекс невербальних засобів, знаків і символів, що використовуються для передачі інформації та повідомлень у процесі спілкування. До основних видів невербальної комунікації належать жести, пози та мова тіла. Паравербальне спілкування – це сукупність звуків, які супроводжують мовлення та доповнюють зміст. Це інтонація, ритм, тембр, фрази та логічні наголоси тощо.

Потрібно зауважити, що в дослідженнях, які розглядають проблематику міжкультурного спілкування, позначаючи причини ускладнення та порушення процесу комунікації, найчастіше вживаються терміни «перешкоди» та «бар'єри» як тотожні [2, с. 247]. Узагальнюючи думки вчених [1; 7] вважаємо, що «бар'єр» розуміється як перепона чи перешкода на шляху до будь-чого, а його специфіка зазвичай розглядається через такі поняття, як гальмування, опір, заборона, блокування, що мають обмежувальний характер.

Негативні результати під час реалізації міжкультурної інтеракції називають міжкультурними комунікативними бар'єрами, подолання яких потребує спеціальних знань та особливих зусиль. Комунікативним бар'єром є порушення у процесі спілкування, засноване на несприйнятті комунікантами вербальної чи невербальної діяльності один одного через стереотипне мислення.

Взаємодія між інокультурними носіями може бути ускладнено тим, що існують відмінності використання засобів комунікації між культурами. Тому багато вчених поділяють культури на індивідуалістичну та колективістську. В індивідуалістичній культурі велика увага приділяється змісту, а не способу повідомлення. Для цих культур характерний пізнавальний стиль обміну інформацією (точність використання понять і логічних висловлювань). Представники колективістських культур, окрім контексту повідомлення, надають велику роль співрозмовнику та ситуації спілкування, форма повідомлення стає важливою.

Контакти різних культур породжують багато проблем, які викликані невідповідністю норм, цінностей, релігій, особливостей партнерів тощо. Успішна міжкультурна взаємодія залежить від досягнення згоди щодо правил і моделей спілкування, які не зачіпають інтересів різних культур. Досягнення позитивних результатів у міжнаціональному спілкуванні залежить від здатності співрозмовників розуміти один одного, і на це впливає багато факторів. Існують багато класифікацій міжкультурних бар'єрів. Виділяють: географічні бар'єри; історичні; політичні; економічні; технічні; термінологічні; мовні; психологічні; резонансні. Дослідники наводять наступні перешкоди взаємодії інокунікантів.

1. Допущення подібності. Причиною комунікативних невдач є те, що люди вважають себе подібними до інших і впевнені, що вони легко спілкуються між собою. Але спілкування є продуктом культури, тому теми міжкультурної комунікації відрізняються.

2. Мовні розбіжності. Намагання людей спілкуватися мовою, яку вони не добре знають, використання лише одне значення цього слова, ігноруючи всі інші форми спілкування.

3. Неправильне невербальне тлумачення. У певній культурі невербальна поведінка відрізняється, тому її неправильне тлумачення може загальмувати комунікативний процес, іноді породити конфлікти.

4. Тенденційність та стереотипи. Стереотипи та забобони щодо людей впливають на сприйняття та спілкування. Надмірна залежність від стереотипів заважає об'єктивній оцінці інших, що може негативно вплинути на спілкування.

5. Бажання оцінити. Різні культурні цінності також здатні обмежити ефективність міжкультурного спілкування.

6. Підвищена тривожність або стрес. Події під час інтеркультурної взаємодії асоціюються з більшою тривожністю та стресом, ніж звична ситуація спілкування всередині рідної культури, що також негативно впливає на якість спілкування [7].

У процесі сприйняття одне одного у представників різних культур нерідко виникають труднощі й перешкоди, які заважають їх взаєморозумінню і можуть привести до виникнення конфліктних ситуацій. Зазвичай виникають труднощі викликані культурними відмінностями партнерів, які не можуть бути нівельовані відразу в процесі комунікації. Тому виокремлюються дві групи: розуміння та спілкування.

Отже, сьогодні проблема бар'єрів у міжкультурній комунікації не отримала загального ґрунтовного наукового аналізу.

Щодо практики іншомовного навчання освітньої молоді, слід зазначити, що лінгвістичні проблеми найчастіше викликають дисбаланс під час контактування носіїв різних культур. Відмінності між мовами здатні впливати на комунікацію й створювати труднощі при спілкуванні представників різних культур. Розрізняють фонетичний, семантичний, стилістичний, логічний, соціально-культурний типи бар'єрів. Приступаючи до вивчення мови країни перебування, чужинці мають опанувати не лише іншомовний код, а й іншу систему цінностей, інший соціокультурний досвід, при цьому не відмовляючись від власної лінгвосоціокультурної ідентичності. Мовні бар'єри – це комунікативні перепони, що утворюються внаслідок розбіжностей мовних систем комунікантів. Партнери по спілкуванню мусять бути обізнаними не тільки зі значеннями слів, а й вміти їх тлумачити в контексті вживання. Мова є провідним засобом комунікації, завдяки якому відбувається контакт між окремими особами на основі знання та розуміння двох мов і культур. Опанування правил мовної системи є необхідною, але недостатньою умовою ефективною інтеракції, оскільки не дає змоги розв'язувати завдання під час: 1) висловлення думки (неможливість виразити все, що необхідно); 2) порозуміння репрезентів інокунікантів (наприклад, адекватність розуміння термінології). Потрібно володіти вмінням користуватися правилами в конкретних соціальних ситуаціях.

Виокремлюються декілька основних соціокультурних бар'єрів, із якими стикається освітній мігрант в процесі адаптації. Іноземні студенти є, по суті справи, візитерами. Їх перебування в нашій країні обмежена часом навчання. Це багато в чому визначає соціокультурні аспекти адаптаційної поведінки, цілі якого, як правило, мають інструментальний характер. Візитери мінімально контактують з представниками іншої культури, переважно в рамках навчального й трудового процесу, одночасно безпосередньо чи через своїх земляків підтримуючи контакти зі своєю культурою. Для них освоєння нової соціокультурного середовища є, як показують дослідження,

найскладнішим аспектом цього періоду життя. Соціокультурна адаптація є в даному випадку одночасно необхідною умовою і способом соціалізації, що дозволяє особистості активно включитися в різні елементи соціального середовища, реагувати на динамічні зміни зовнішнього оточення. Пристосувальна взаємодія особистості й середовища має два протилежних аспекти. Один із них полягає в тому, що сторони трансформуються, а інший – у тому, що вони прагнуть до самозбереження. Коли виникає адаптивна ситуація, то включаються захисні механізми, що перешкоджають змінам, які в теорії адаптації називаються «бар'єрами адаптації». Причому ці бар'єри може виставляти будь-яка із взаємодіючих сторін. Для інокультурної особистості такими бар'єрами виступає емоційний та психологічний стан, світогляд, обмеженість інформації, незнання культури й традицій тощо. Психологічні проблеми зв'язуються з суб'єктивним минулим (недостатньо адекватним первинним професійним самовизначенням, сьогоденням (соціально-психологічними або психолого-педагогічними проблемами входження в освітньо-виховний простір конкретного вишу й навчального курсу), і майбутнього (зокрема із системою очікувань щодо ймовірного працевлаштування, особистої кар'єри тощо). Успіх індивідуальних адаптаційних зусиль іноземних студентів залежить від зовнішніх умов, найбільш важливим з яких є расова та національна терпимість. Бар'єр «невірних стереотипів» є стереотипами негативними. Нездатність співрозмовника вийти за рамки сформованих образів про інокультуру веде найчастіше до непорозуміння. Національний стереотип можна визначити, як упереджене ставлення до представника тієї чи іншої нації. В даному випадку варто просто будувати суб'єктивну думку.

Невіддільною частиною контактування студентів є жести, які займають 70% невербального спілкування. Кожна культура має свою інтерпретацію невербальної комунікації. Ігнорування, незнання або невірне тлумачення невербальної поведінки може спричинити специфічні перешкоди.

Важливим бар'єром у процесі засвоєння соціокультурних умов виступає також тривалість проживання у країні.

Комунікативна сфера життєдіяльності студента є суттєвою детермінантою міжкультурних перешкод в навчальній групі. Дидактичний бар'єр також заважає успішній соціокультурній адаптації до освітніх умов, який пов'язується з незвичними умовами навчання (інші способи взаємодії з викладачами, методи навчання, засоби навчання, форми контролю та ін.).

Все вищезазначене можна схарактеризувати як саме міжкультурні бар'єри адаптаційного процесу іноземних студентів до середовища. Умовно їх можна об'єднати у дві групи: внутрішні та зовнішні. До групи внутрішніх бар'єрів входить мовні незнання, інформаційна невідповідність до зустрічі з інокультурою, відсутність чіткої професійної мотивації, емоційний стан. До зовнішніх бар'єрів відносяться прояви расової та національної дискримінації, побутові умови. Важко однозначно визначити, які з них є головними, оскільки вони тісно переплітаються. Результат же впливу названих чинників загальний – це своєрідна «анклавізація». Студенти-іноземці являють собою досить замкнуту спільноту, що має обмежені культурні контакти із середовищем. Цей факт необхідно враховувати при організації навчальної та виховної роботи з групами.

Міжособистісні бар'єри інтеркультурного спілкування виявляються через відмінності в прояві емоційних станів і типу темпераменту учасників спілкування. Підставою для

цього є відмінності в потребах, інтересах, мотивах учасників спілкування.

У міжкультурному спілкуванні найчастіше виникають змістовні й смислові перешкоди, оскільки кожен суб'єкт цього процесу привносить до неї власну систему смислів, моделі сприйняття соціальної дійсності через символічні системи, що відбивається у мовних конструкціях, стилях усної та письмової комунікації, властивих йому як індивідуальності та як представнику відповідної культури. У процесі навчально-пізнавальної діяльності в студентів-іноземців виникає три комунікативних бар'єрів: «нерозуміння», «уникнення», «авторитет».

Іноземні студенти, які приїждять на навчання до українських вишів, – це цілком сформовані особистості, що склалися під впливом різних факторів та є соціалізованими до умов життя на батьківщині. Вони мають певні життєві настанови та цінності, світогляд, який склався в результаті опанування культури рідної країни, засвоєння національних традицій, звичаїв, норм поведінки, тобто вони вже мають у своїй свідомості комплекс етнокультурних уявлень, зафіксованих рідною мовою [3, с. 291]. Саме розбіжності національних когнітивно-мовних картин, способів формування і формулювання думки є однією з вагомих труднощів на шляху адекватного сприйняття й передачі інформації. Для ефективності інтеракції необхідно, по-перше, мати уявлення про систему категоризації явищ рідної мови й специфіку культурного середовища, в якій росли, по-друге, визначити базові компетенції, сформовані попередньою навчальною діяльністю, по-третє, враховувати особливості національної системи освіти, етнокультурних традицій педагогічного спілкування. Ця інформація допоможе створити не тільки інтегральну характеристику студента як міжкультурної особистості, яка вже володіє достатнім спектром і рівнем інтелектуальних здібностей, культури й знань, сформованих рідною мовою, а й виробити спеціальну стратегію навчання, модель «навчання розуміння чужого».

Висновки. Знання загальних проблем і труднощів, з якими стикаються інофони, дозволять долати бар'єри, запобігати конфліктам, які можуть набувати соціального, соціокультурного, національно-етнічного, конфесійного, комунікативного, гендерного характеру, організувати позитивний простір їх міжнародного спілкування й відносин, що сприятиме формуванню культури міжособистісного спілкування, розширенню міжкультурної взаємодії.

Перспективним напрямком у вивченні міжкультурної комунікації є пошук ефективних засобів подолання міжкультурних бар'єрів та особливостей вербального й невербального етикету.

Література:

1. Глазкова І.Я. Бар'єрна педагогіка в контексті реалізації ідеї сталого розвитку суспільства *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_35_8 (дата звернення: 08.12.2019).
2. Леонтович О.А. Введение в межкультурную коммуникацию : учебное пособие. Москва : Гнозис. 2007. 386 с.
3. Карцева М.Д., Білик Н.О. Формування культури невербального спілкування іноземного студента. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 5 (73). С. 290–293.
4. Лузин А.Е. Межкультурные различия и способы адаптации к ним. URL: http://www.elitarium.ru/mezhkulturalnye_razlichija/ (дата звернення: 08.12.2017)

5. Манакин В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія». 2012. 288 с.
6. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Москва : Высш. шк. 2005. 310 с.
7. Садохин А.П. Межкультурные барьеры и пути их преодоления в процессе коммуникации. URL: http://www.ifapcom.ru/files/Monitoring/sadoin_mejcult_barrier.pdf (дата звернення: 08.12.2017)

Kartseva M., Bilyk N. Problems of intercultural interaction of educational migrants

Summary. Intercultural communication problems of educational migrants are highlighted in the article. Globalization, computerization, mobility contributes to the interaction of representatives of different cultures. Educational migration expands international contacts. It creates the conditions for establishing and understanding of different ethnic and cultural communities. Every foreign student objectively goes through an adaptation process that contains many aspects. The new sociocultural environment, international character of educational groups, adaptation to the culture of a new country are the most important for educational migrants. Foreigners learn new disciplines, as well as ways of intercultural communication. Reduction of cross-cultural distance, willingness to adapt makes it possible for optimum cooperation. Therefore, the multicultural communication questions are particular importance. The process of forming

a communicative culture of a linguistic personality is the main task of the modern education system. The cross-cultural communication types are given in the article. Authors note that foreign students are collided not only with the new language system, but also with the huge potential of another linguistic and cultural community. Important role is given to communicative needs. Educational migrants experience problems in the intercultural interaction process. This is explained by different perceptions of the environment cultural carriers. It begets difficulty understanding and even conflict situations. All these violations of the communicative process are based on non-perception verbal or non-verbal activity through stereotypical thinking. Language difficulties often cause imbalance in contact representatives of different cultures. Mastering a language system rules is a prerequisite for effective interaction. But it is necessary to acquire skills applying these rules in specific social situations. Foreign students' status limited time of learning in our country. This determines adaptive sociocultural aspects foreign students' behavior. Intercultural barriers of foreign students' adaptation can be conditionally combined into two groups: internal and external. Knowledge of general education migrants' problems and difficulties will allow foster a culture of interpersonal communication and cross-cultural interaction expansion.

Key words: intercultural, communication, foreign students, barriers, adaptation.

*Kovalevska T. I.,**Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
of the Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of the Kyiv National University of Trade and Economics**Matsera O. A.,**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics*

GLOBALIZATION, LOCALIZATION AND GLOCALIZATION: AN INVESTIGATION INTO CULTURAL TRANSLATION

Summary. The article is dedicated to comparing and contrasting the notions of globalization, localization and glocalization in frames of cultural translation. Local cultures are viewed in the article as struggling to redefine themselves as well as to reassert local identities within globalization. Globalization is seen in the article as not necessarily imposing cultural hegemony but rather linking a given local culture to outside cultures. Glocalization is discussed as phenomenon of globalization and localization overlapping and resulting into necessary adjustments made in the process of cultural translation.

Local disorientation is to some extent caused and increased by globalization, which is evidenced by displacement and realignment of the sovereign states responsible for many local crises. Thus, globalization threatens to reduce and even erase local difference as it is perceived as predetermined and unchanging at times. At the same time global unification inevitably leads to homogenization and local resistance.

Glocalization stands out as a hybrid form resulting from the undisputable influences localization makes on the conceptions of the world. Glocalization seems to be mirrored in trends for revitalization of endangered languages and cultures, threatened by the intrusion of global forces. In other words, people become more concerned with preserving the values of their communities as a reaction to global sameness. The struggle for cultural survival, culminating in the translator's efforts of cultural negotiation, tends to erase linguistic and cultural differences.

Localization inherent in translation apart for the purpose of intelligibility and readability stands out as an act of both language and culture transformation. Translation needs to take into account the wider context of events, circumstances an asymmetrical power relations.

Key words: the notion of globalization, the notion of localization, the concept of glocalization, cultural translation, cultural anxiety, alienation, redefining.

The issue under discussion. In an era of rapid globalization, the inevitable trend is that local culture is re-situated as well as reestablished in the global context. Consequently, we are faced with a more complex relationship between local and global cultural discourses as reflected in translation, which in itself is a constant process of decolonization in its cultural reproduction open to cultural specifics inherent in a different tradition.

As globalization shrinks the world with a tendency towards sameness, localization multiplies cultures with a firm emphasis on difference. Globalization and localization are interdependent

phenomena as twin forces representing two opposing perspectives on the world, and as a result, different cultures meet and clash because globalization brings diverse populations together in every aspect of communication and life [1, p. 6]. Translation contributes significantly to universalism and hence, globalization.

Analysis of recent research and publications on the topic.

While globalization transforms nations, localization transforms the world in the form of global cooperation, interconnecting the local and the global. Therefore, globalization and localization are both separable and inseparable at the same time. The problem of understanding culture as constitutive of globalization as well as its implication as to how we conceive of culture as having consequences has recently gained its fair place in the works of linguists and translators (F.E. Anderson, Z. Atalay, R.G. Ferguson, D. Johnston, S. Kelly, P. Lang, S. Maitland, A.G. Macedo, M.E. Pereira, R. Ritzer, V. Roudometov, Y. Sun).

Thus, the **aim** of this article is to highlight the concepts of localization and glocalization as a cultural translation and transformation practice aimed at mirroring the culture of the language in translation under the influence of all-penetrating globalization processes.

Basic material presentation. Falling trade barriers between nations have led to falling linguistic and cultural barriers, which in turn further promotes globalization. Whether consciously or unconsciously translation has created a circular globalizing trend: global restructuring and colonial precedents bring potential implications to local identity resulting in the perceived assault of globalization upon collective national spirit or personality becoming a constant source of cultural anxiety [7, p. 14]. The rapid pace of globalization causes and increases local disorientation with displacement and realignment of the sovereign states responsible for many local crises. Since globalization is at times perceived as predetermined and unchanging, it threatens to reduce and even erase local difference.

Thus, local cultures struggle to redefine themselves, to reassert local identities within globalization, which also empowers a reconstruction of a local sense of self, mediated by the global. Meanwhile, foreign or global influences are reinterpreted or internalized as part of localization practices. In this respect the issue of glocalization is gaining usage as being at the crossroads of globalization and localization [6, p. 118].

The concept of glocalization suggests that as the various cultures of the world become outwardly more similar as seen in such domains as food culture, pop music, and the widespread use of English

as an international language, they simultaneously develop local adaptations of the globalized products. In other words, the menus of McDonald's or Starbucks, or the rhythms and themes of pop songs, will be adapted to local audiences based on local values and culture even while adhering to a global template [2, p. 44]. Similarly, English develops into new localized varieties as its learning and use become more and more widespread. Glocalization breaks down commonly perceived dichotomies such as those of universal vs particularistic and homogeneous vs. heterogeneous. Although it is not often mentioned in the same light, the process of glocalization would also seem to be reflected in movements toward revitalization of endangered languages and cultures that are threatened by the intrusion of global forces; that is, as a reaction to global sameness, people become more concerned with preserving the values of their communities [1, p. 4].

It is important to stress that global unification leads to homogenization and local resistance. Diversification and heterogenization become increasingly desirable in order to reduce continuous political conflicts and cultural tensions. Developed and developing countries respond differently to globalization in different stages of historical development.

There is no doubt that localization influences conceptions of the world, and the result is a hybrid form of glocalization.

But the real question is how localization varies and changes in different times and places in relation to broader political, social, and cultural power.

Localization inherent in translation is not just for the purpose of intelligibility and readability but also, more significantly, constitutes an act of transformation regarding both language and culture. In producing adaptation to another use, translation needs to take wider contextual import into consideration as is dictated by events, circumstances, and above all, asymmetrical power relations. The temporality as opposed to permanence of any localization strategy represents a significant feature of the cultural translation experience. Translation cannot be separated from power relations, social setting, political context, and cultural paradigm [8, p. 11]. With the unequal power relations between the global and the local awareness, translation is bound to be culturally or politically polarized with differing interests being demonstrably at odds with one another. The effort of cultural negotiation on the part of the translator culminates the struggle for cultural survival, and thus tends to erase the difference of languages and cultures.

The ways in which translation is conducted, not to mention what texts are selected for translation, are closely related to the risk of hostility and alienation, thus, it often lies within the competence of a translator to exercise the practical function of localization [3, p. 148]. In general, however, excessive localization regarding translation leads to de-alienation, which may be enforced by either cultural superiority or cultural inferiority. In the former case, the target culture is too complacent to let foreign cultural values come into play in translation whereas in the latter, fear of cultural erosion engenders indigenous resistance to foreign or global cultural impositions. The pressure of the local cultural, political and social context causes translation to go through varying degrees of localization in its interaction with what is imported through the exertion of cultural power. To be sure, translation reflects and alters specific cultural power structures involved in the process of textual transfer so as to affect the outcome of globalization [4, p. 68]. Cross-cultural negotiation lays bare the power relations

at work in the target system, since power determines the level of intervention and manipulation on the part of the translator in a bid to negotiate more favourable or less unfavourable terminologies. It is clear that the more powerful side is likely to exercise more influence. Localization seems so intimately related to translation that some researchers go as far as to suggest that translation theory can be reconsidered as localization theory [8, p. 18].

Translation moves the text to be translated into the globalization/localization continuum, and in a way, globalization and localization undergo more or less the same process and show a tendency towards a culturally rich conflation. Aside from its danger of cultural hegemony, globalization brings different local cultures together, which can be construed as a positive step toward collaborative and constructive relationships. Globalization does not necessarily result in an imposed cultural hegemony but can link a given local culture to outside cultures. Rather than destroy local culture, exterior cultures provide opportunities for its growth. In this ever-changing interconnected age, local practices are often driven by local interests. Thus, the culturally unacceptable can be easily turned into the culturally inaccessible despite, or because of, translation. Also, it is possible that local culture is transmitted to the translated text so as to create a hybridized cultural product. Particularly, in translating out of the translator's native language from a local culture, the translator may consciously or unconsciously leave discursive features of the local culture in the translated text as detectable cultural traces [5, p. 94].

It is quite typical for the translation text to be rewritten and rearranged in order to be suitably acclimatized for a local target audience. When it includes imprints of local culture, a given translated text is less unfamiliar and de-alienated to some extent. It should be pointed out that localization is different from domestication and often exceeds it, since domestication strategy is mainly implemented in the translation practice in a technical sense presenting a smoothing exercise deprived of any drastic changes, such as deletion, addition or radical alteration. Both localization and domestication pursue integration into the target culture, but the end product of domestication remains essentially untransformed [8, p. 8].

Localization assumes a more systematic, conceptual, dynamic interaction and exchange between the two cultural systems comprising values, conceptions, beliefs and experiences. Localization as manifest in translation is an act of erasure and projection with regard to local culture in the global context. Local culture is rooted in its tradition, and when confronted with a foreign cultural representation in translation, it is forced to react to cultural otherness.

Many contextual details concerning cultural specifics in both source and target texts are intertwined, and the complex interrelations between the two represented cultural systems prompt the translator to engage in cross-cultural negotiations.

Translation plays a key role in promoting both globalization and localization in that it calls for the recognition of the value of other cultures and the limits of local culture. New identities of shared attributes involving the local community emerge in an increasingly globalized world [5, p. 45].

The homogenization of culture informed by the dominance of English around the world is at the root of the fear of globalization. Globalization has relentlessly eroded on local culture and its identity due to the widespread use of English. Significantly, the use of English by non-native speakers can glocalize it as in the case of Singaporean

English with its local identity as a distinctive part of the language. Glocalization is also widely evident in local languages being translated into English. There is a good chance that “glocal Englishes” are created as a result, particularly if the target language is not the native language of the translator [5, p. 17]. Such local identities, as redefined within the conceptual framework of glocalization, are reinforced in many ways. Indicating the desire to reach out for the purpose of self-expansion, translation invites and introduces difference and in doing so, allows or forces “self” to interact with “other.”

Since it centres on adaptation and transformation localization is championed in response to what is perceived as colonizing and postcolonial foreign invasion. The current glocalization discourse gains importance when the interplay between deterritorialization and reterritorialization is powerful. It is, therefore, crucial to investigate cultural and political tensions in the process of translation in the cross-cultural context of glocalization [4, p. 25].

It is very tempting for translation to localize, making connections with local realities, and increasing relevance to local needs. Yet local culture is not automatically connected with outside cultures, and although local knowledge may sometimes impede understanding foreign otherness, it can also help improve translation results. How localization affects translation strategies and the reception of translation must be addressed because local concerns, issues, and problems, through translation, are related to each other, in various ways, and to the outside world as a means of cultural dialogue. Local knowledge, therefore, is of particular relevance to translation.

Moreover, localization is a sign of assuming some kind of editorial control of the text in translation not only to prevent the negation of the value of local culture, but also to enhance accessibility, which reflects the reality of the fundamental problem of cross-cultural engagement. Nevertheless, despite the necessity for resorting to localization in translation, the long-term disadvantage and danger of unrestrained localization are only too obvious. After all, it is only a superficial measure to counterbalance the possible impact of alienating the target reader, and in the long run, such a measure presents an impediment to translation as a means of cross-cultural exchange [8, p. 19].

Conclusions. It is doubtful that translation will amount to a unified global cultural discourse; it mediates between different cultural traditions, necessitating a cultural dialogue under globalization and fostering cultural diversity, which acts as a perfect antidote to cultural homogeneity. In the process of glocalization, cultural identity is constantly reinvented and globalism adapted to local reality. In addition, effective localization requires global knowledge just as localization ironically also helps promote globalization. Such a process is much about accessibility, namely making things easy to be accepted on local terms by the local while preserving “selves” subject to change and transformation.

References:

1. Anderson F.E. Glocalization, English and Education in languages of lesser power. URL: <https://www.kansai-u.ac.jp/Tozaiken/publication/asset/bulletin/46/kiyo4609.pdf>.
2. Ferguson R.G. English as a GloCalization Phenomenon. Observations from a linguistic microcosm. Universitat de Valencia, 2011. 280 p.

3. Kelly S., Johnston D. *Between and Between: Place and Cultural Translation*. Cambridge Scholars Publishing, 2009. 297 p.
4. Macedo A.G., Pereira M.E., Lang P. *Identity and Cultural Translation: Writing Across the Borders of Englishness: Women's Writing in English in a European Context*. Peter Lang, 2006. 282 p.
5. Maitland S. *What Is Cultural Translation?* Bloomsbury Publishing, 2017. 192 p.
6. Ritzer R. Atalay Z. *Readings in Globalization: Key concepts and Major debates*. John Wiley & Sons, 2010. 488 p.
7. Roudometov V. *Glocalization: a Critical Introduction*. Routledge, 2016. 188 p.
8. Sun Y. Cultural translation in the context of glocalization. URL: https://commons.ln.edu.hk/sw_master/676/.

Ковалевська Т., Мацера О. Глобалізація, локалізація та глокалізація: дослідження в культурологічному переказі

Анотація. Стаття присвячена порівнянню та зіставленню понять глобалізації, локалізації та глокалізації в контексті культурологічного аспекту перекладу. У статті місцева культура бачиться як боротьба за переосмислення своєї культурної ідентичності, щоб заново утвердити її в контексті глобалізації. Глобалізація потрактується у статті не як безумовне нав'язування культурної гегемонії місцевій культурі, а, радше, як місток між місцевою культурою та зовнішніми культурами. Глокалізація постає як явище на перетині глобалізації та локалізації, яке спричиняє необхідність внесення корективів у процес культурологічного перекладу.

Локальна дезорієнтація певною мірою спричинена і посилюється глобалізацією, про що свідчать переміщення та перестановка суверенних держав, що несуть відповідальність за численні локальні кризи. Таким чином, глобалізація загрожує розмити та навіть стерти локальні відмінності, оскільки вона сприймається як немінуча та незмінна. Водночас глобальне об'єднання немінуче призводить до гомогенізації та місцевого опору.

Глокалізація постає як гібридна форма, що виникає внаслідок беззаперечних впливів, які локалізація чинить на світоглядні уявлення. Схоже, що глобалізація відображена в тенденціях поживлення зникаючих мов і культур, загрожує вторгненням глобальних сил. Іншими словами, те, що люди переймаються збереженням цінностей своїх культурних спільнот, є реакцією на глобальну однаковість. Боротьба за культурне виживання, що позначна зусиллями перекладача як медіатора культурних переговорів, тяжіє до усунення мовних і культурних відмінностей.

Вплив локалізації на стратегії перекладу та на сприйняття перекладу носіями цільової мови та культури слід враховувати, адже місцеві проблеми, виклики та реалії транслуються зовнішньому світу саме через переклад, який перетворюється, таким чином, на засіб культурного діалогу.

Локалізація, притаманна перекладу, покликана сприяти зрозумілості та читабельності. Окрім того, вона виступає як акт трансформації мови та культури. Переклад повинен враховувати ширший контекст подій, обставини, асиметричних відносин влади.

Ключові слова: поняття глобалізації, поняття локалізації, поняття глокалізації, культурологічний переклад, культурне занепокоєння, відчуження, переосмислення.

*Miahka M. M.,**Senior Lecturer of the Department of Philology, Translation and Strategic Communication
of the National Academy of the National Guard of Ukraine*

COMMUNICATIVE STRATEGY OF COOPERATION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: INTERCULTURAL ASPECTS

Summary. The article identifies the features of communicative cooperation strategy in the activities of the National Guard of Ukraine in the intercultural space. The essence of communication strategy and its types are defined, the features of communicative cooperation strategy in the intercultural aspect are determined, situations of international cooperation NGU officers are outlined.

Due to social mood dynamics the conditions of activity of the National Guard of Ukraine become more complicated. It is obvious that lingual communication is the only way to resolve the issues at hand without the use of force.

Cooperation is seen as the most productive strategy in a conflict situation, as it aims to find a solution that satisfies the interests of all parties. The strategy of cooperation in communication found out to be the most difficult of other types because it required some efforts. This communicative strategy can be used by officers in strategic communication process. Other types of strategies are: termination communicative strategy, positive / negative politeness strategy, cold politeness strategy, confrontation strategy, ridiculing strategy etc. The choice of strategies also depends on the characteristics of the target audience.

Representatives from other countries can become the target audiences through a variety of channels, such as the media, the Internet, through interpersonal communication during international events.

The list of communication links for foreign target audiences should be significantly expanded. Not only journalists or law enforcement officials, but also representatives of every field of activity should act as a communicator. The scope of the work should include all types of communication contacts: joint sport, entertainment, educational events; conferences, discussions held on-line with representatives of other countries; different types of competitions, etc.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, intercultural communication, National Guard of Ukraine, communicative strategy of cooperation.

The problem statement. The end of XX and the beginning of XXI century marked a significant increase in attention to the problems of lingual communication. In the works of scholars, the factors of successful communication are analyzed, models of linguistic behavior in different situations are considered, and options of communication strategies are justified.

In the context of the stated conditions, it has become clear that the mechanisms of lingual communication, taking into account the specificity of social tasks of the groups, have not been studied sufficiently yet. As we know, words can kill and save, depress and inspire, upset and cheer. But for this we need to know how to use the word, how to build a strategy and tactics of linguistic behavior.

Analysis of investigations and scientific publications.

Common questions of communicative strategies were studied by O.S. Issers [1], E.V. Kluev [2] and other scientists. The issues of communication in the military sphere are studied in the scientific works of the staff of the National Academy of the National Guard of Ukraine [3; 4]. A review of theoretical sources shows that the theoretical background of the communicative strategies study has been created as a whole, but the specifics of military communication have not been sufficiently studied.

The purpose of the article is to identify intercultural features of communicative cooperation strategy in the activities of the National Guard of Ukraine.

Presentation of the main research material. The concept of communicative strategy, communicative tactics is interpreted differently, although distinctions refer more to the form of thoughts expression than to its essence.

Some scholars believe that speech strategy is a set of speech actions aimed at achieving communicative goals [1]. Others define communicative strategy as the set of the theoretical moves aimed at achieving the communicative goal, planned by the speaker and realized during the communicative act [2]. Each communication situation requires its own communication strategy that contributes to the achievement of communication goals. In this case, the strategy is seen as an awareness of the situation as a whole, determining the direction of development and arrangement of influence for achievement of communication goals. Communication strategy is implemented in speech tactics, which are understood as speech techniques that allow us to achieve the goals in a particular situation.

It is clear from the foregoing that the common thing in the definitions, stated above, is the understanding of the communicative strategy as a plan of speech actions, based on the communicator's cognitive experience and aimed at implementation of intentions. We agree that the strategy covers not only the planning aspect but also the implementation aspect.

We define the term *communicative tactics* as a set of specific verbal and non-verbal actions, as well as linguistic means, which correspond to the chosen strategy and implement it. In such a view, the communicative move is a minimally significant element that develops an interaction which promotes communication towards the achievement of a common communicative goal [1].

The tasks of our work determine the need to deal with the classification of communication strategies. According to most scientists, a universal typology of communication strategies that can be applied to all areas of communication is unlikely, or possible as a generalization. Still, let us address this question by commenting

on what types of strategies are appropriate to use in the strategic communications process.

Depending on the presence or absence of a goal for cooperation, there are distinguished two types of speech strategies: cooperative and non-cooperative (confrontational) [1]. It should be emphasized that the first take into account not only the interests of the addresser, but also the interests of the addressee, while the latter focus only on the interests of the addresser and do not imply the use of the principle of cooperation and the category of politeness. In strategic communications, cooperative or confrontational strategies must be used according to the social context of the discourse.

In our opinion, the criteria for classifying strategies should be selected according to the specific tasks that the researcher must undertake. In our work, differentiation of communication strategies is made depending on the discursive practices they are represented in. There are two types of strategies. The first will be called the strategy of official communication and we will consider such lines of linguistic behavior dictated by the Statute and orders in the military sphere. The second type also represents the main tone, not in official documents, but in daily communication with another person, group, or undetermined amount of listeners or viewers. This is what we call the informal communication strategy.

Taking into consideration that we analyze the scope of activities of the National Guard of Ukraine, the object of our research comes to communicative strategies of discourse that is both military and law enforcement [3]. In the aforementioned discourse, we identify types of communication strategies based on their essential characteristics, aimed at achieving the goal of the activity. Such an approach necessitates the analysis of communicative strategies highlighted in the scientific literature from the perspective of military discourse.

In the scientific literature, the types of strategies are also distinguished by the type of communicative behavior. The following types of strategies are distinguished in this classification:

Cooperation strategy – a communication participant, using certain communicative tactics, states that he or she will solve the urgent tasks along with those he / she interacts with. Cooperation is seen as the most productive strategy in a conflict situation, as it aims to find a solution that satisfies the interests of all parties. Adhering to this position, a person actively participates in the settlement of the conflict and protects their own interests, but at the same time seeks to cooperate with the interlocutor. Compared to other approaches to conflict, this type requires longer work, since the person first expresses the needs, concerns and interests of both parties, and then discusses them. If a person has time, and solving the problem is important for him / her, then this strategy is a good way to make a mutually beneficial decision. It is particularly effective when the parties have different hidden needs, different strategic goals and plans for the future, which is a direct source of conflict. An important prerequisite is the refusal of the parties of a strong confrontation and the transition to a common solution to the problem, usually through negotiation.

It is recommended to use the cooperation strategy in the following situations:

- if solving the problem is very important for both parties, and no one wants to stand aside;
- if one party has close, long-lasting and interdependent relationship with the other;
- if parties have time to work on the problem (this is a good approach to resolving conflicts based on prospective plans);

- if parties are aware of the problem and the desires of both parties are known;
- if parties intend to come up with some ideas and work on a decision making;
- if both opponents are able to express the essence of their interests and listen to each other;
- if both parties, involved in the conflict, have the same authority or do not notice a difference in position in order to search for solutions to the problem on an equal footing.

The strategy of cooperation in communication is considered to be the most difficult of other types because it requires some efforts (both parties have to spend time, be able to explain their own desires, express their own needs, listen to each other and then come up with alternative options for problem solving). However, this strategy helps to find the solution that most satisfies both parties in complex and important conflict situations. In this type of communication, the problem is solved on the principle: “I want to win and I want you to win too”.

This strategy is the most successful in solving the problem, and one should take the following steps to implement it:

- to determine what the need is for the other party;
- to find out how your differences can offset each other;
- to work out new solutions that can best meet the needs of everyone;
- to show that opponents are partners, not rivals [5].

Other types of strategies are: termination communicative strategy, positive / negative politeness strategy, cold politeness strategy, confrontation strategy, ridiculing strategy etc.

All these communicative strategies can be used in strategic communication process, and their choice depends on the conditions of the discourse. The choice of strategies also depends on the characteristics of the target audience.

The target audience is one of the most important factors of strategic communication. Key goals cannot be achieved without taking into account the characteristics of the target audience: its picture of the world, axiological settings, age characteristics.

Representatives from other countries can become these target audiences through a variety of channels, such as the media, the Internet, through interpersonal communication during international events (sport, art, etc.). Let us dwell on some channels, turning to the world experience of positive influence.

The main feature of modern society is the desire to solve any problem without the use of forceful methods. Axiological priorities of modern society could not but be reflected in the attitude to the activity of law enforcement agencies: the best way to perform the tasks of law enforcement agencies is to solve problematic situations without the use of force.

The performance of the task concerning maintenance of public order is complicated by the fact that the information space available to everyone today reveals an excess of aggression in all spheres of society: in the selection of information for the Internet, in the giving news on the Internet, in advertising, in the contamination of sites by spam and viruses. In fact, the cyberspace has become another separate power, capable of manipulating the consciousness of the general public and shaping the picture of the world of the average citizen. The consequence of this influence is the increased aggression among all social strata, a significant increase in the number of deviant behaviors, not only among young people, but also among adults. Due to such social mood dynamics

the conditions of activity of the National Guard of Ukraine become more complicated. It is obvious that lingual communication is the only way to resolve the issues at hand without the use of force.

While preparing for international events in Ukraine, it is necessary to conduct special trainings with all personnel of the National Guard of Ukraine, and other units that maintain public order during mass events (e.g. football championships, international song contests).

The training should focus on the problem of intercultural communication. This is an important topic, given that the guests of the championship are citizens of foreign countries. Much attention should be paid to language skills. Without knowledge of languages and cultural backgrounds and the realization that not only servicemen but also foreigners have many stereotypes, it is impossible to perform the duties properly. For example, citizens of Muslim countries perceive a female police officer negatively, so Ukrainian female guards may be prohibited from interfering with Muslims' conflicts, as such interference may exacerbate the conflict.

The issue of non-verbal communication should be also considered as the same gesture in different countries of the world is interpreted differently, and in a tense environment it can lead to the escalation of misunderstanding or conflict. For example, a thumb lift in Germany means one, in Japan – five, in Australia and Nigeria – a offensive offer, while in other countries it is understood as an approving gesture.

Communicative literacy is necessary for all law enforcement agencies. All law enforcement officers must have appropriate knowledge and skills. NATO standards are also oriented to this end: a NATO military training program is constantly emphasizing the need to be aware of specificities of intercultural communication.

The purpose of strategic communications should be specified according the target audience of other countries. For foreign audiences there is a need to build a positive attitude towards Ukraine and the Ukrainians.

The list of communication links for foreign target audiences should be significantly expanded. Not only journalists or law enforcement officials, but also representatives of every field of activity should act as a communicator. The scope of the work should include all types of communication contacts: joint sport, entertainment, educational events; conferences, discussions held on-line with representatives of other countries; different types of competitions, etc.

Conclusions. It should be noted that, while preparing serviceman of the National Guard of Ukraine for international events, it is necessary to increase attention to their awareness of the intercultural communication problems. At the same time the specialists organizing an international event must be experts in the field of intercultural communication. They should plan and conduct a series of didactic activities with the participants of communication. The amount of knowledge required for strategic communications may vary from one event to another, depending on their tasks and functions, but there are issues that must be fully understood. They are: types of communication cultures, value priorities in different communication cultures, communication styles in different communication cultures, non-verbal means of communication in different communication cultures, traditions, customs and symbols of communication cultures of participants in activities, taboo in the behavior and taboo for discussion with the representatives of different communicative cultures. It is also

important to know the conflicting factors of communication. If during the international mass events the representatives of the National Guard of Ukraine are able to show respect for other peoples, understand their value priorities, build their linguistic behavior properly, then there is no doubt that the National Guard of Ukraine and Ukrainians will also be respected.

References:

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : УРСС; ЛКИ, 2008. 288 с.
2. Ключев Е.В. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия : учеб. пособие для университетов и институтов. Москва : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. 320 с.
3. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : монографія / За ред. докт. філол. н., проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : АБВ МВС України, 2009. 272 с.
4. Пелепейченко Л.М., Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О., Михайлова О.Г., Павлова О.О., Посмітна В.В., Ревуцька С. М. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія / За ред. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.
5. Стили комунікативної поведінки. URL : <https://mmk.edu.vn.ua/uploads/images/articles/krok/>.

Мягкая М. Коммуникативная стратегия співробітництва в діяльності НГУ: міжкультурний аспект

Анотація. Статтю присвячено виявленню специфіки комунікативної стратегії співробітництва в діяльності НГУ в міжкультурному просторі. Розглянуто сутність комунікативної стратегії та її типи, встановлено особливості комунікативної стратегії співробітництва в міжкультурному аспекті, окреслено ситуації міжнародного співробітництва офіцерів Національної гвардії України.

Завдяки динаміці соціальних настроїв умови діяльності Національної гвардії України ускладнюються. Очевидно, що мовна комунікація є єдиним способом вирішення наявних проблем без застосування сили.

Співробітництво розглядається як найпродуктивніша стратегія в конфліктній ситуації, оскільки вона спрямована на пошук рішення, яке задовольнятиме інтереси обох сторін. Стратегія співробітництва у сфері комунікації виявилася найскладнішою з інших типів, оскільки вимагала певних зусиль. Ця комунікативна стратегія може бути використана офіцерами в процесі стратегічного спілкування.

Іншими типами стратегій є: стратегія припинення комунікації, стратегія позитивної / негативної ввічливості, стратегія холодної ввічливості, стратегія конфронтації, стратегія висміювання тощо. Вибір стратегій також залежить від особливостей цільової аудиторії.

Представники інших країн можуть стати цільовою аудиторією за допомогою різних каналів, таких як ЗМІ, Інтернет, за допомогою міжособистісного спілкування під час міжнародних заходів.

Список ланок комунікативної взаємодії стосовно іноземної цільової аудиторії слід значно розширити. Не тільки журналісти чи правоохоронці, а й представники будь-якої сфери діяльності повинні виступати комунікатором. Обсяг роботи повинен включати всі види комунікативних контактів: спільні спортивні, розважальні, освітні заходи; конференції, дискусії, що проводяться в режимі он-лайн із представниками інших країн; різні види змагань тощо.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, міжкультурна комунікація, Національна гвардія України, комунікативна стратегія співробітництва.

*Potenko L. O.,**PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor,
Head of the Department of Social Sciences
of the Cherkasy Faculty
of the National University "Odessa Academy of Law"*

THE ROLE OF FORMULAIC COMPETENCE IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

Summary. This study briefly presents the concept of competence as a general term and gives a short overview of its origin as well as main characteristics. The specific attention in the article has been given to the problem of communicative competence as one of the most controversial terms in general and applied linguistics. Our research findings have enabled us to identify the major components of communicative competence and to describe distinguishing features between linguistic and communicative competence. In this paper, we join the opinion of a number of scholars that communicative competence has become one of the most important needs that directly affect the professional activities of future specialists. This scientific research is aimed at outlining the notion of formulaic language and clarifying the role of formulaic competence understanding it as the learner's ability to produce and comprehend the utterer's intentions. The present paper analyses formulaic competence as a component of a non-linguistic communicative competence. According to our observations formulaic competence is characterized by the ability to use a language intentionally that includes knowledge of stylistic variations of formulaic expressions which can be used purposely in language production and comprehension. We have placed particular emphasis on the expediency of using competence of communication in teaching a foreign language. In context of this study we support the view that foreign language communicative competence as a certain level of language proficiency, speech and social-cultural set of knowledge, skills and abilities creates the basis for the qualified information and creative activities in various fields. The development of foreign language communicative competence is considered to be one of the main goals of foreign language learning.

Key words: linguistic competence, communicative competence, formulaic language, formulaic competence, foreign language communicative competence.

Statement of the problem. Nowadays, in the era of continuous improvement and changes there is an increased demand for specialists mastering foreign languages. Integration into the world of cultural, educational and economic space requires qualitative training professionals capable of working successfully in the global social community. Along with the acceleration of globalization processes and the development of international business ties in Ukraine, the need for perfect knowledge of a foreign language is growing in order to communicate effectively and perform the necessary functions in a certain area of professional activity [16]. Boosting economic growth in our country necessitates establishing new

international contacts and wide exchange of specialists mastering foreign language. The current socio-cultural and economic situation in our country requires strengthening the role of competences in the field of vocational education. Mastering competences has become an important task not only for the young professionals, but also for those who need to raise their professional level in the process of retraining and advanced training.

The aim of the article is to analyse distinct approaches to defining communicative competence and its major components. The particular task of this paper is to examine the notion of formulaic competence and outline its main characteristics as non-linguistic component of communicative competence (hereinafter – CC).

Background to the research problem. The research problem of linguistic and communicative competence has been an object of many scientific papers: N. Chomsky, D. H. Hymes, M. Canale and M. Swain, L. F. Bachman and A. S. Palmer, R. Campbell and R. Wales, S. J. Savignon, A. M. Shakhnarovich, H. Stern, D. S. Taylor, H. G. Widdowson and others.

Many other linguists have made their contribution to the further development of communicative competence components, formulaic language and competence as well as communicative language teaching: K. Brandl, D. H. Brown, M. Celce-Murcia, Z. Dornyei, N. C. Ellis, B. Erman, M. Johnson, J. Richards, N. Schmitt, A. Wray and M. R. Perkins, A. A. Zalevskaya and others.

Discussion. Over the past decades, discovering the problem of communication in general, and vocational and pedagogical communication in particular has intensified. Scientific interest in this issue is well grounded, since the problem of communication in the conditions of globalization of society has been among the most important ones [17, p. 15]. The researchers still have a lot of unresolved issues regarding the criteria for selecting key competences, their theoretical justification and evaluation, as well as determining the essence and components of CC in their structure. Meanwhile, western scholars mostly interpret this category in a broad sense and understand it as the ability to interact with people, achieve their own communicative goals, and choose the type of communicative behaviour in the process of interpersonal communication. They associate communicative competence mainly with knowledge of foreign languages, which is usually a prerequisite for effective intercultural communication.

It is generally accepted that the term "competence" was introduced in the United States in 1965 by the American linguist N. Chomsky [8] in the context of the theory of language learning. Meanwhile, D. Hymes introduced to scientific circulation

and justified the term “communicative competence” [11]. In the article “On Communicative Competence” the author expands the meaning of the concept of competence to communication, contrasting this term to “linguistic competence” applied by N. Chomsky, and sharing the opinion that a person with only linguistic competence will not be able to communicate, since only grammatical structures will be generated [11]. D. Hymes proposed his more complex and multidimensional definition of communicative competence consisting of both linguistic competence (knowledge of the grammatical structure of the language) and contextual or sociolinguistic competences (knowledge of the rules of language use in different contexts). In his definition CC is not only “as an inherent grammatical competence but also as the ability to use grammatical competence in a variety of communicative situations, thus bringing the sociolinguistic perspective into Chomsky’s linguistic view of competence” [3, p. 95].

Linguistic studies recognize the term “communicative competence” offered by D. Hymes as that “is comprised of two words, the combination of which means “competence to communicate”. This simple lexico-semantic analysis uncovers the fact that the central word in the syntagm “communicative competence” is the word “competence” [14, p. 94]. There is an opinion that “It is the notion of communicative competence proposed by Hymes, not the idea of (linguistic) competence offered by Chomsky, that is, the basis for the “exclusively methodological” communicative competence. Communicative competence is much wider than that of (linguistic) competence (the ability to understand and produce an unlimited number of linguistically correct sentences using the mastered language signs and the rules of their connection) [1, p. 173]. Having reviewed the theoretical studies relating to the linguistic capability (competence) and the communicative competence, O.K. Ansimova claims that these two phenomena are interrelated but not mutual replaceable [1, p. 174].

Competence is a property of an individual based on possessing a competence. A communicative competence, as a linguistically, psychologically, and methodologically organized system, is viewed as an interdisciplinary phenomenon [4]. The idea of distinction between these concepts (competence and communicative competence) in its modern guise has appeared with Chomsky’s competence–performance dichotomy. It should be mentioned in this respect that “linguistic competence relates to language and linguistic performance refers to speech” [15, p. 90]. In current researches it is pointed out that “for Chomsky (1965), linguistic competence accounts for the implicit knowledge of grammar an ideal speaker and listener has in a homogenous speech community (ideal speaker-listener), whereas linguistic performance refers to the current use of that grammar knowledge in specific situations” [15, p. 90].

The concept of communicative competence continued to be developed by M. Canale, M. Swain [6] and D. H. Brown [5]. Their CC model includes four components:

- *Grammatical competence* is concerned with mastery of the linguistic code (verbal or non-verbal) which includes vocabulary knowledge as well as knowledge of morphological, syntactic, semantic, phonetic and orthographic rules [3, p. 97].

- *Sociolinguistic competence* refers to possession of knowledge and skills for appropriate language use in a social context. [3, p. 99].

- *Discourse competence* which accounts for the ability to connect sentences to build a coherent discourse into a meaningful

whole [15, p. 90]. While grammatical competence focuses on sentence-level grammar, discourse competence is concerned with intersentential relationships [5, p.196].

- *Strategic competence* is composed of knowledge of verbal and non-verbal communication strategies that are recalled to compensate for breakdowns in communication due to insufficient competence in one or more components of communicative competence [3 p. 98].

“In the mid-nineties Celce-Murcia et al. (1995) proposed that actional competence (the ability to comprehend and produce all significant speech acts and speech act sets) should also be part of communicative competence” [7, p. 42]. However, according to M. Celce-Murcia “For most discussions of language pedagogy, the model proposed by Canale and Swain (1980), along with the elaborations proposed by Canale (1983), remain the key sources for discussions of communicative competence and related applications in applied linguistics and language pedagogy” [7, p. 41].

In the last few decades, there has been an increased interest among linguists in the study of the phenomenon of the formulaic language. R. Weinert determines formulaic language as “multi-word or multi-form strings which are produced or recalled as a whole chunk, much like an individual lexical item, rather than being generated from individual lexical items / forms with linguistic rules” [18]. N. Chomsky considered formulaic phrases as a temporary tool for beginners to learn the language, but the modern approach to formulaic language characterizes the use of formulaic sequences as a reflection of linguistic competence. We fully support the view that “The use of speech formulas not only increases the rate of speech, but also helps students to quickly absorb and process more information without the need for analytical decoding” [12, p. 98].

Research activity around formulaic language has increased considerably in the past decade. A. Wray claims that “here has long been an interest in formulaic language across a number of different domains of enquiry, including psycholinguistics, discourse analysis, phrase-ology, historical linguistics, corpus linguistics, grammar, first language (L1) acquisition, second language (L2) acquisition, clinical linguistics, computational linguistics, and others” [19, p. 321]. But still, “there is no consensus over a satisfactory definition of formulaic language. However, scholars tend to put a scope on the notion of formulaicity as prefabricated chunks of language that are acquired, memorised, and then retrieved whole from memory at the time of use” [19].

The acquisition of the notion of formulaicity provides a great deal of help for English as Foreign Language learners to achieve native-like language proficiency [2]. Outlining the core characteristics of Communicative Language Teaching (CLT) Z. Dörnyei has termed the notion of “Principled Communicative Approach” (PCA) [9, p. 161] which “should include the teaching of formulaic language as a featured component. There should be sufficient awareness raising of the significance and pervasiveness of formulaic language in real-life communication, and selected phrases should be practised and recycled intensively” [9, p. 169]. It is vital to remember that the formulaic language competence is directly linked to fluent and automatized language production.

Formulaic competence has grown in importance; it is now acknowledged that fluent speakers of a language draw on formulaic knowledge of the target language as often as they use systematic linguistic knowledge [7, p. 48]. According to Celce-Murcia (2007), linguistic competence and formulaic competence are different

entities. Formulaic competence is recognized as the counterbalance to linguistic competence. Formulaic competence refers to those fixed and prefabricated chunks of language that speakers use heavily in everyday interactions [7, p. 47]. For Celce-Murcia, formulaic competence referring to recurrent fixed chunks / expressions used by native speakers to communicate with the others consists of conversational formulas, pause fillers, collocations, idioms, conversation phrases, lexical bundles, proverbs, expletives and routines.

“Acquiring a native-like formulaic competence is difficult for L2 learners as their findings demonstrate that learners’ produced language is rife with underuse, overuse, and misuse of some formulaic phrases” [13]. Many studies have already demonstrated that many foreign language learners even at high levels of language proficiency experience difficulty in formulaic language acquisition and use [13, p. 198]. Modern researches support the growing consensus that formulaic language acquisition is the most difficult aspect of learning a second / foreign language [13, p. 205].

Native speakers tend to use particular formulaic expressions frequently therefore to sound like native, nonnative speakers have to use those formulaic expressions. Current studies describe five types of formulaic expressions: collocations, idioms, lexical bundles, binomial expressions, and inserts. Formulaic expressions relate closely to linguistic competence and sociocultural competence. Linguistic competence is very important to be achieved for example phonology, lexis, morphology, and syntax but it would be unbalanced without formulaic competence [14 p. 40]. We join here the opinion that “if the students use a lot of formulaic expressions, their interactions will sound more natural and frequent. Students have to be introduced to formulaic expressions especially the larger lexical units to improve their speaking [14, p. 40].

It is undoubtedly that in the modern methodological literature the components of CC may be defined differently. There is an opinion that “Identification of such components of the communicative competence as linguistic, sociocultural, and pragmatic competences seems to be the optimal solution” [1, p. 173]. It seems worth mentioning here that “the concept of a communicative competence was further developed in the framework of the studies conducted by the European Council aimed at determining the level of language proficiency” [1, p. 171]. Undeniably, the modern requirements for the foreign language proficiency of learners imply the presence of foreign language communicative competence of future specialists. Foreign language teaching / learning remains now at a low level, and the majority of graduates turn out to be unprepared for communicative foreign language activities under the real conditions of intercultural communication.

Today the main task of learning the foreign language is the training of professional-oriented communication, and the process of learning should be practical-oriented. In this respect, we share the opinion that “foreign language communicative competence as a certain level of language proficiency, speech and social-cultural set of knowledge, skills and abilities that enable to vary acceptably and appropriately their communicative behavior in a communicative way depending on the functional predictors of foreign language communication creates the basis for the qualified information and creative activities in various fields” [10, p. 36].

To our deep conviction, foreign language communicative competence is the main goal of teaching foreign languages, that

is, the ability and real readiness of learners to communicate in other languages and reach the level necessary for practical use in future professional activities. The analysis of scientific publications allowed identifying three main aspects of examining the problem of finding and introducing new technologies to form foreign language communicative competence among students of non-philological training profiles:

- the study of the needs of the educational system in updating the curricula and programs in a foreign language;
- experimental evidence of the effectiveness of the technologies used;
- the study of the attitudes of students and teachers to the technologies used.

Conclusions. Thus, the above-mentioned information has allowed us to analyse the communicative competence considered in our research in the framework of a competence-based approach as a subject of research study or a concept for the situation expected to be achieved by everyone who learns a second or foreign language. Communicative competence reflects the ability and real readiness of learners to communicate in other languages and reach the level necessary for practical use in future professional activities. This paper offers a small glimpse of the formulaic competence that refers to the learner’s ability to produce and comprehend the utterer’s intentions and enables the learner of foreign language to choose the right expression in a given communicative setting. Current language policy and problems of mastering a foreign language as a means of intercultural communication require modern approaches to teaching foreign language and effective learning technologies to expanding foreign language professional communicative competence.

References:

1. Ansimova O.K. Competence-Based Approach to Interpretation of a Language Sign by an Individual: The Search for a Term. *The Online ISSN of Advances in Social Science, Education and Humanities. Research University of Northern Iowa, Cedar Falls, United States*. Vol. 333, 2019. P. 170–174.
2. Assassi T., Benyelles R. Formulaic Language for Improving Communicative. *Arab World English Journal (AWEJ)* Vol.7. No.1, March, 2016. P. 163–176.
3. Bagarić V., Djigunović J. M. Defining Communicative Competence. *Metodika*. Vol. 8, br. 1, 2007. P. 94–103.
4. Bastrikova E. M. Kommunikativnaya Kompetenciya kak Lingvodidakticheskij Fenomen. *Russkaya i Sopotavitel'naya Filologiya: Lingvokulturologicheskij Aspekt / Kazan. gos. un-t. Kazan*, 2004. S. 43–48. URL: <http://old.kpfu.ru/f10/bibl/resource/articles.php?id=6&num=11000000>.
5. Brown D. H. Principles of language learning and teaching (5th ed.) New York: Pearson Education, 2006. 347 p. URL: http://angol.uni-miskolc.hu/wp-content/media/2016/10/Principles_of_language_learning.pdf.
6. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1980. Vol. 1. P. 1–47.
7. Celce-Murcia M. Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Testing. In E. A. Soler and M. P. S. Jordà (Eds.). *Intercultural Language Use and Language Learning*. Dordrecht, the Netherlands: Springer, 2007. P. 41–57.
8. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press, 1965. 261 p.
9. Dörnyei Z. Communicative Language Teaching in the Twenty-First Century: The ‘Principled Communicative Approach’. In J. Arnold

- & T. Murphey (Eds.), *Meaningful Action: Earl Stevick's Influence on Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. P. 161–171.
10. Fahrutdinova R.A., Yarmakeev I.E., Fakhrutdinov R.R. The Formation of Students' Foreign Language Communicative Competence during the Learning Process of the English Language through Interactive Learning Technologies (The Study on the Basis of Kazan Federal University). *English Language Teaching*, 2014. Vol. 7, No. 12. P. 36–46.
  11. Hymes D. H. On Communicative Competence. J. B. *Pride and J. Holmes (eds) Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269–293.
  12. Korolenko I., Loksha O. Rechevye Formuly kak Sredstvo Preodoleniya Yazykovogo Barera pri Izuchenii Inostrannogo Yazyka. *Sovremennye Issledovaniya Sotsialnykh Problem*. T. 8. No 6-2, 2017. S. 92–101.
  13. Mohammadi M., Es-hagi S. Examining EFL Learners' Formulaic Competence and Factors Affecting Formulaic Sequences' Learnability. *International Journal of English Language & Translation Studies*. 6(2). 2018. P. 195–208.
  14. Neno H., Agustien H. I. R. The Use of Formulaic Expressions in EFL Students' Interactions. *English Education Journal*, 6(1). 2016. P. 39–44.
  15. Obeso W.S. Exploring Communicative Competence Development in an EFLT Classroom at Cursos Libres. *Zona Próxima*, núm. 23, 2015, P. 88–103. URL: http://scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2145-94442015000200007.
  16. Potenko L.O. Inshomovna Komunikativna Kompetentnist u Procesi Formuvannya Profesiynoyi Kompetenciyi Majbutnikh Fakhivciv Bankivskoyi Spravi. *Naukovi Zapiski Naczional'nogo Universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Filologichna»: Zbirnik Naukovikh Pracz*. Ostrog, 2014. Vip. 42. S. 285–287.
  17. Skvortsova S. O., Vtornikova Yu. S. Profesiino-Komunikativna Kompetentnist Uchytelia Pochatkovykh Klasiv: Monohrafiya. Odesa : Abrykos Kompany, 2013. 290 s.
  18. Weinert R. The Role of Formulaic Language in Second Language Acquisition: A Review Applied Linguistics. 16(2). 1995. P. 180–205.
  19. Wray A. *Formulaic Language: Pushing the boundaries*. Oxford, UK : Oxford University Pres, 2008. 305 p.

Потенко Л. Роль формульної компетентності в розвитку іншомовної комунікативної компетентності

Анотація. Це дослідження стисло представляє термін «компетентність» як загальне поняття та надає короткий огляд його походження, а також його основних характеристик. Особлива увага у статті приділяється проблемі комунікативної компетентності як одного з найбільш суперечливих термінів загальної та прикладної лінгвістики. Результати наших пошуків дозволили нам виявити основні компоненти комунікативної компетентності та описати відмінності між лінгвістичною та комунікативною компетентністю. У цій роботі ми поділяємо думку низки науковців, що комунікативна компетентність стала однією з найважливіших потреб, що безпосередньо впливають на професійну діяльність майбутніх фахівців. Це наукове дослідження спрямоване на визначення поняття формульної мови та уточнення ролі формульної компетентності, розуміючи її як здатність того, хто навчається, продукувати і осмислювати наміри мовця. У цій роботі проаналізовано формульну компетентність як складову частину нелінгвістичної комунікативної компетентності. Згідно з нашими спостереженнями формульна компетентність характеризується здатністю спеціально використовувати мову, що включає знання стилістичних варіацій формульних виразів, які можуть бути цілеспрямовано використані в мовному продукуванні та розумінні. Ми зосередили особливу увагу на доцільності використання компетентності спілкування в іншомовному навчанні. У контексті цього дослідження ми поділяємо думку про те, що іншомовна комунікативна компетентність як певний рівень володіння мовою, мовленням та соціально-культурним набором знань, умінь та навичок створює основу для кваліфікованої інформаційно-творчої діяльності в різних галузях. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності вважається однією з головних цілей вивчення іноземної мови.

Ключові слова: лінгвістична компетентність, комунікативна компетентність, формульна мова, формульна компетентність, іншомовна комунікативна компетентність.

Саїк А. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В КОГНІТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. Розглядається феномен такого наукового поняття, як «концептуальна метафора», визначається її місце в сучасних когнітивних дослідженнях. Пояснюється різниця між концептуальною та мовною метафорою. Посилення потенційності в плані наукової «привабливості» поняттю «концептуальна метафоризація» надає той факт, що її характерною ознакою є здатність структурувати один концепт у термінах іншого.

Сучасна епоха розвитку гуманітарних наук позначена інтенсивним розвитком когнітивізму, дослідницька діяльність у межах якого спрямована на людський розум і мисленеві процеси як механізми, що забезпечують продукування знань та засвоєння інформації про них. Така ситуація в науці визначається як «когнітивна революція». Синонімами до слова «когнітивний» виступають лексеми «ментальний», «інтелектуальний», «розумовий». Людина крізь призму постулатів когнітивізму розглядається як система формування, переробки і передачі інформації. Оскільки можливість існування згаданих процесів забезпечується завдяки мові, факт перебування її у фокусі дослідницьких пошуків когнітивістів закономірно сприймається як само собою зрозумілий.

Когнітивний підхід до розуміння внутрішньої форми слова (ВФ) акцентує на встановленому свідомості суб'єкта називання зв'язку між двома різними поняттями. У процесі пізнання формування нового поняття відбувається на основі раніше відомого поняття. У ВФ відбувається закріплення цього зв'язку і тим самим збереження підходу думки до денотата: фіксується те, яким денотат був на момент створення слова. На цьому ґрунтується розуміння мовного знака як засобу інтерпретації відповідної реальності.

Когнітивна діяльність, яку виконує свідомість індивіда, формує когнітивну систему і виступає посередником у відношеннях між природною мовою і навколишнім світом. Мова становить центр когнітивної діяльності індивіда, оскільки вона відіграє основну роль у пізнавальних процесах, спрямованих на довколишню дійсність. Перебуваючи в нерозривних зв'язках із багатьма царинами позамовної діяльності індивіда (мислення, культура, поведінка), мова функціонує як трансляційна система для знань про світ (у його об'єктивному і суб'єктивному вимірах), засіб його осмислення та інтерпретації. Сучасні підходи до розгляду мови позиціонують її як джерело інформації про когнітивні (концептуальні) структури свідомості.

Ключові слова: метафора, концептуальна метафора, концепт, образ, мислення, когнітивна система, внутрішня форма слова, денотат, мова.

Постановка проблеми. Ведучи мову про процеси вторинної концептуалізації, ми приймаємо формулу академіка Б. Сербренникова, який стверджував, що «досвід створює інваріантний узагальнений образ предмета, який звичайно передує його

найменуванню» [10]. Згаданий «інваріантний узагальнений образ предмета», таким чином, заснований на певних знаннях, які були одержані в процесі пізнавальної діяльності індивіда (соціуму) і наявні у його свідомості як носія мови. З цим досвідом пов'язується внутрішня форма (ВФ) слова. Когнітивний підхід до розуміння ВФ акцентує на встановленому свідомості суб'єкта називання зв'язку між двома різними поняттями. У процесі пізнання формування нового поняття відбувається на основі раніше відомого вже поняття. У ВФ відбувається закріплення цього зв'язку і тим самим збереження підходу думки до денотата: фіксується те, яким денотат був на момент створення слова. На цьому ґрунтується розуміння мовного знака як засобу інтерпретації відповідної реальності. Когнітивний зв'язок між двома поняттями визначається як асоціативний. Формами реалізації цього зв'язку виступають метонімія чи метафора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням концептуальної метафори в когнітивній лінгвістиці займалися такі видатні мовознавці, як Дж. Лакофф і М. Джонсон «Метафори, якими ми живемо», Д. Девідсон «Що означають метафори», М. Блек «Метафора», Т. Грейді, Ж. Фоконьє, М. Тернер, А. Плисецька «Метафора как когнитивная модель в лингвистическом научном дискурсе: образная форма рациональности», М. Бурмистрова «Когнитивная метафора в научном тексте», Т. Кіс «Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект», І. Голубовська «Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин», Л. Кравець «Метафорична репрезентація концепту “час” в українській поезії ХХ ст.», Е. Опарина «Установка культури и диапазон метафоризации (К вопросу о мотивах образной концептуализации)» тощо.

Отже, актуальність цієї статті впливає з потреб визначити значення концептуальної метафоризації в сучасних когнітивних дослідженнях.

Метою статті є з'ясувати різницю між концептуальною та мовною метафорою. Об'єктом дослідження обрано лінгвокогнітивне поняття «концептуальна метафора».

При метафоризації відбувається реалізація образного потенціалу ВФ слова, тим самим здійснюється збагачення експресивних можливостей мови [9]. Своєю чергою, ВФ істотно визначає (опосередковано) *вербальну картину світу* (тобто модель дійсності, в якій відбувається перехрещення концептосфери і лінгвосфери (мовних ресурсів). Формування вербальної картини світу відбувається завдяки операціям лінгво-креативного та образного мислення. Базисною одиницею згаданої картини світу виступає слово. Ця одиниця здійснює матеріалізацію концепту певного референта значною мірою шляхом ре-

лізації асоціативно-образного потенціалу, закладеного в його внутрішній формі, тобто того концептуально-мовного образу, в якому відбувається синкретизація референтної, поняттєвої і мовної картини світу, оскільки він виступає своєрідним «містком» для поєднання екстралінгвальної і вербальної стадій номінативного акту [11]. Образністю, що міститься у внутрішній формі, як вважає В. Телія, істотно визначаються як розвиток значення, так і специфіка його функціонування [12, с. 29]. На думку О. Потебні, мета образності – це наближення значення до нашого розуміння, а «оскільки без цього образність позбавлена смислу, то образ має бути нам більше відомим, ніж пояснюване ним» [8, с. 133]. Наведені міркування підводять до розуміння важливості місця метафори в когнітивних дослідженнях. Без звернення до метафори не можна уявити дослідження мовних одиниць у когнітивному аспекті. Багато дослідників говорять про метафору як про одне з центральних явищ у процесах пізнавальної діяльності людини, адже механізм метафори ґрунтується на сприйнятті певного поняття за аналогією до вже відомого поняття. Лінгвістичний опис вторинного поняття (аперцепованого) має схожий характер із тим, що здійснюється для номінування відомих уже понять. Таким чином, можна констатувати, що метафора пронизує людське мислення і – як наслідок – мову загалом. Вона відіграє значну роль у мові [1]. Спираючись на ідеї Дж. Лакоффа і М. Джонсона, А. Плисецька вважає, що в основі концептуального аналізу лежить розуміння належності метафори не до рівня мовної техніки, а до рівня мислення і діяльності, адже особливістю нашої звичайної концептуальної системи, в термінах якої ми одночасно думаємо і діємо, є те, що вона виступає фундаментально метафоричною за своєю природою. Досвід людини є основою (прототиповою ситуацією), на базі якої відбувається формування таких структур, як досвідні гешталти, емергентні концепти, субкатегоризації і метафоричні концепти [7]. Розробляючи теорію метафори, Дж. Лакофф і М. Джонсон дійшли висновку, що суть метафори полягає в тому, що осмислення і переживання явищ одного порядку здійснюється в термінах явищ іншого порядку [5]. Загалом критикуючи традиційні погляди на метафору, Д. Девідсон констатує, що «метафора, роблячи деяке буквальне ствердження, примушує нас побачити один об'єкт начебто у світлі іншого, що й тягне за собою прозоріння» [2]. Отже, в основі процесу вторинної семіотизації лежить метафоризація. Під час метафоризації «перенесення назви з одного денотата (сигніфіката) на інший відбувається на основі порівняння: на основі когнітивного виявлення спільних ознак, якими наділені дві зони свідомості (реципієнтна, де зосереджується нове знання, яке за логікою введення його в комунікативний обіг, потребує позначення (називання), і донорська, що виступає джерелом цього позначення (номінації)» [3, с. 55]. Розвиток символічного значення певної форми відбувається на основі того, наскільки важливою є соціальна роль певного об'єкта, позначеного цією формою, в системі певної культури.

Названі процеси і поняття в терміносистемі когнітивної лінгвістики загалом можна кваліфікувати як компоненти *категоризації* і *концептуалізації*. Перше поняття дослідники кваліфікують як одне з ключових понять, які застосовуються для процесів опису пізнавальної діяльності людини. Воно пов'язане з когнітивними здібностями і системами в когнітивному апараті людини, а також з операціями (сюди належать порівняння, отождоження, встановлення схожості, подібності тощо),

які здійснюються у процесах мислення. Здатність до категоризації дає людині змогу класифікувати і зараховувати явища, що сприймаються як ідентичні чи схожі, до певних груп; також ця здатність забезпечує людині змогу визначати, чи належить нова реалія до визначених раніше груп. З категоризацією тісно пов'язана концептуалізація. Вона є процесом осмислення інформації, що надходить до людини, наслідком чого виступає формування концептів, концептуальних структур і концептуальної системи людини загалом. І категоризація, і концептуалізація становлять класифікаційну діяльність. Однак відрізняються вони кінцевим результатом і/чи своєю метою: категоризація передбачає виділення певних мінімальних одиниць; концептуалізація ж має своїм завданням об'єднання одиниць, що демонструють подібність у тому чи іншому плані або характеризуються як тотожні, у класифікаційні одиниці вищого порядку [6]. Розглядаючи категоризацію як процес, Р. Фрумкіна вважає, що його основу становлять сформовані в мовців уявлення про схожість об'єктів і відмінності між ними, хай це стосується об'єктів зовнішнього світу, подібних до м'ячів, чи феноменів світу внутрішнього (скажімо, таких як уявлення про колір чи значення слова) [13, с. 90].

Останнім часом в європейській та американській лінгвістиці розробляється когнітивна теорія метафори, об'єктом дослідження якої визначається *концептуальна метафора*. З огляду на це можна вести мову про кореляцію «когнітивна метафора – мовна метафора». Основою для такого протиставлення став той факт, що концептуальна метафора – явище думки, а мовна метафора виступає висловленням. Виразна ознака концептуальних метафор – «їх здатність виникати і функціонувати у вигляді моделей (схем), впливати на формування та видозміни значень слів. <...> метафора виступає концептуальною одиницею, яка представлена у свідомості людини образом-схемою, чи ментальною моделлю, яка фіксує своєрідне бачення ситуації, що сформувалося на базі фізичного і культурного досвіду носія мови» [4]. У світлі когнітивної теорії метафори процес метафоризації уявляється як структурування одного концепту в термінах іншого.

Метафоризація виступає процесом з'єднання наявних знань у когнітивній системі соціуму – носія мови – з новими знаннями, знаннями про новий денотат, результатом пізнання якого виступає перенесення на нього наявної назви. У такий спосіб здійснюється розширення смислового поля концепту.

Висновки. Формулюючи висновки, зазначимо, що метафора – це головний механізм, через який ми досягаємо абстрактні поняття та виконуємо абстрактне мислення. Метафора дає нам змогу розуміти порівняно абстрактний або невід'ємно неструктурований предмет у термінах більш конкретного або, принаймні, більш високо структурованого предмета. Хоча більша частина нашої концептуальної системи є метафоричною, істотна частина її є неметафоричною. Таким чином, метафоричне розуміння засноване на неметафоричному розумінні. Метафорична мова – поверхневий прояв концептуальної метафори. Метафора є істотно концептуальною, нелінгвістичною за природою.

Література:

1. Бурмистрова М.А. Когнітивна метафора в научному тексті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Москва, 2005. 144 с. РГБ О, 61:05-10/922. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/92113.html>

2. Дэвидсон Д. Что означают метафоры. URL: <http://www.irs.ru/~alshev/davidson.htm>
3. Жуйкова М.В. Метафора й обряд (про архаїчний механізм творення змістів). *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 55–60.
4. Кіс Т.С. Еволюція художньої метафори : лінгвокультурний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 19 с. URL: <http://disser.com.ua/contents/3558.html>
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. URL: <http://www.irs.ru/~alshev/lakoff.htm>
6. Параховская С.В. Слово как объект категоризации и концептуализации (На материале междометий современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2003. 196 с. РГБ ОД, 61:04-10/156-2. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/93818.html>
7. Плисецкая А.Д. Метафора как когнитивная модель в лингвистическом научном дискурсе : образная форма рациональности. URL: <http://virtualcoglab.cs.msu.su/html/Plisetskaya.html>
8. Потебня О.О. Естетика і поетика слова : Збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
9. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 20 с. URL: <http://disser.com.ua/contents/3315.html>
10. Степанов Ю.С. Некоторые соображения о протупающих контурах новой парадигмы. *Лингвистика : взаимодействие концепций и парадигм* / под. ред. Д.И. Руденко и др. Харьков : ХИМЭСХ, 1991. Вып. 1. Ч. 1. С. 9–10.
11. Стефурак Р.І. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова у поетичному тексті (на матеріалі української поезії 60–90 років ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2003. 24 с. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3136.html>
12. Телия В.Н. Русская фразеология : Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
13. Фрумкина Р. Психолінгвістика. Москва : Академия, 2001. 317 с.

Saik A. Feature of conceptual metaphor in cognitive sphere

Summary. The phenomenon of such scientific concept as “conceptual metaphor” is considered, its place in modern cognitive studies is determined. The difference between

conceptual and linguistic metaphor is explained. Increasing the potentiality in terms of scientific “attractiveness” to the concept of “conceptual metaphorization” gives the fact that its characteristic feature is the ability to structure one concept in terms of another. The modern era of the development of the humanities is marked by the intensive development of cognitivism, the research activity within which is directed to the human mind and thinking processes as mechanisms that ensure the production of knowledge and assimilation of information about them. This situation in science is defined as a “cognitive revolution”. Synonyms for the word “cognitive” are the tokens “mental”, “intellectual”, “mental”. Man through the prism of the tenets of cognitivism is regarded as a system of formation, processing and transmission of information. As the existence of these processes is ensured by language, the fact that it is in the focus of research searches for cognitivists is naturally taken for granted.

The cognitive approach to understanding the internal form of the word (IF) emphasizes the subject’s consciousness of naming the connection between two different concepts. In the process of knowing the formation of a new concept is based on a previously known concept. In the IF, this connection is secured, thus preserving the approach of thought to the denotation: it captures what the denotation was at the time of the word creation. This is based on the understanding of the language sign as a means of interpreting the relevant reality.

The cognitive activity performed by the consciousness of the individual forms the cognitive system and mediates the relations between the natural language and the world around it. Language is the center of the cognitive activity of the individual because it plays a major role in cognitive processes aimed at environmental reality. Being inseparable from many realms of the individual’s extra-linguistic activity (thinking, culture, behavior), language functions as a translational system for knowledge about the world (in its objective and subjective dimensions), a means of understanding and interpreting it. Modern approaches to the consideration of language position it as a source of information about the cognitive (conceptual) structures of consciousness.

Key words: metaphor, conceptual metaphor, concept, image, thinking, cognitive system, internal word form, denotation, language.

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Белінська І. Д., Котовська Т. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПЕЙЗАЖУ ЯК ВАЖЛИВОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ПРИРОДИ У ВІРШАХ В. БЛЕЙКА ТА Ф. ТЮТЧЕВА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ВІРШІВ “TO SPRING” І «ВЕСНА»)	4
<i>Маркова М. В.</i> «90/60/90» ВІКТОРА ВИННИКА VERSUS «ТРАНСКЛІМАТ» АНДРІЯ ЮРКЕВИЧА	8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Азизова К. А.</i> КЛАССИФІКАЦІЯ ОТРАСЛЕВОЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ І КУЛІНАРНИХ ТЕРМІНІВ	14
<i>Го Лицзюнь, Попов С. Л.</i> СЕМАНТИКА ІНТЕНСИФІКАТОРОВ <i>СОВСЕМ</i> І <i>СОВЕРШЕННО</i> В СОПОСТАВЛЕННІ С ІХ ЕКВІВАЛЕНТАМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ, ФРАНЦУЗЬКОМУ І КИТАЙСЬКОМУ ЯЗЫКАХ	18
<i>Стефанова Н. О.</i> ЕТНОСЕМІОМЕТРІЯ СЕМАНТИЧНИХ СТРУКТУР ІМЕН МАТРИЧНИХ АКСІОКОНЦЕПТІВ <i>ІСТИНА-ВІРА-ПРАВДА</i>	23
<i>Шепітько С. В., Мирошніченко К. М.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ І ЇХ ФУНКЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	27

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Акоп'янц Н. М., Черненко С. Ю.</i> СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ	32
<i>Береговенко Н. С.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НОВИННОГО МАТЕРІАЛУ КАНАЛУ «ЄВРО Н'ЮЗ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	37
<i>Бумар К. С.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ДІАЛЕКТУ В ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ	41
<i>Жижома О. О.</i> ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ПОВІСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»)	45
<i>Жулавська О. О., Гончаренко Л. Ю.</i> МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ МОДЕЛЕЙ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР ЧУТТІВ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «ЩИГОЛЬ»)	49
<i>Красуля А. В., Кримова А. В.</i> ЕЛІМІНУВАННЯ ЛІНГВО- ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ СЕРІАЛІВ)	55

<i>Карцева М. Д., Білик Н. О.</i> ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТНІХ МІГРАНТІВ.....	124
<i>Kovalevska T. I., Matsera O. A.</i> GLOBASIZATION, LOCALIZATION AND GLOCALIZATION: AN INVESTIGATION INTO CULTURAL TRANSLATION.....	129
<i>Miahka M. M.</i> COMMUNICATIVE STRATEGY OF COOPERATION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: INTERCULTURAL ASPECTS.....	132
<i>Potenko L. O.</i> THE ROLE OF FORMULAIC COMPETENCE IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE.....	135
<i>Саїк А. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В КОГНІТИВНОМУ ПРОСТОРІ.....	139

CONTENTS

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Bielinska I.

KOTOVSKA T. PECULARITIES OF LITERATURE LANDSCAPE AS AN IMPORTANT PART OF THE NATUTRE CONCEPT OF WILLIAM BLAKE’S AND FEDIR TIUTCHEV’S LYRICS (ON THE EXAMPLE OF THE ANALYSIS OF THE POEMS “TO SPRING” AND “SPRING”)	4
---	----------

Markova M.

VIKTOR VYNNYK’S “90/60/90” VERSUS ANDRIY YURKEVYCH’S “TRANSCIMATE”	8
---	----------

COMPARATIVE AND HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Azizova K.

CLASSIFICATION OF FIELD TERMINOLOGY AND CULINARY TERMS	14
---	-----------

Guo Lijun, Popov S. L.

THE SEMANTICS OF INTENSIFIERS COBCEM AND COBEPИHEHHO IN COMPARISON WITH THEIR EQUIVALENTS IN ENGLISH, FRENCH AND CHINESE	18
---	-----------

Stefanova N.

ETHNOSEMIOMETRY OF SEMANTIC STRUCTURES OF THE NAMES OF MATRIX AXIOCONCEPTS TRUTH-BELIEF-FAITH	23
--	-----------

Shepitko S., Myroshnychenko K.

LINGUISTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF WELLERISMS: COMPARATIVE ASPECT (ENGLISH, ITALIAN AND UKRAINIAN)	27
--	-----------

TRANSLATION AND INTERPRETATION STUDIES

Akopiants N., Chernenko S.

SPECIFICITY OF TRANSLATION OF MODERN POLITICAL SPEECHES	32
--	-----------

Berehovenko N.

LINGUOCULTURAL ADAPTATION WHILE TRANSLATING LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL UNITS OF EURONEWS CHANNEL MATERIAL IN UKRAINIAN	37
---	-----------

Bumar K.

LINGOCULTURAL ASPECT OF THE DIALECT IN ITALIAN LANGUAGE	41
--	-----------

Zhizhoma O.

CHRONOLOGICALLY MARKED VOCABULARY IN A COMPARATIVE ASPECT (BASED ON TRANSLATIONS OF “TARAS BUL’BA” BY MYKOLA HOHOL)	45
--	-----------

Zhulavska O., Honcharenko L.

METHODS OF TRANSLATION OF SYNESTHETIC METAPHORIC MODELS OF FEELINGS (BASED ON THE MATERIAL OF THE NOVEL “THE GOLDFINCH” BY DONNA TARTT)	49
--	-----------

Krasulia A., Krymova A.

LINGUISTIC AND SOCIOCULTURAL LACUNARITY ELIMINATION IN AUDIOVISUAL TRANSLATION (CASE STUDY OF A BRITISH TV SERIES)	55
---	-----------

Kuzenko H., Prodanyuk M.

THE ASSOCIATIVE NATURE OF SYMBOLS IN LITERARY TRANSLATION	59
--	-----------

<i>Kovalevska T. I., Matsera O. A.</i> GLOBASIZATION, LOCALIZATION AND GLOCALIZATION: AN INVESTIGATION INTO CULTURAL TRANSLATION.....	129
<i>Miahka M. M.</i> COMMUNICATIVE STRATEGY OF COOPERATION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: INTERCULTURAL ASPECTS.....	132
<i>Potenko L. O.</i> THE ROLE OF FORMULAIC COMPETENCE IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE.....	135
<i>Saik A.</i> FEATURE OF CONCEPTUAL METAPHOR IN COGNITIVE SPHERE.....	139

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 42 том 3, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 24.12.2019 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 19,37, ум.-друк. арк. 17,21.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0220/46.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а
Тел. (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua